

Fiskeren som forsvant?

En studie av avfolking, overbefolking og endringsprosesser i
norsk fiskerinæring

Jahn Petter Johnsen

Avhandling for dr.scient.-graden
Institutt for samfunns- og markedsfag
Norges fiskerihøgskole
Universitetet i Tromsø
September 2002

Forord

Dette har vært ei lang reise, både for mine nærmeste og for meg sjøl. Sjøl om det farvatnet vi har segla i ikke er fullt utforska, er tida kommet for å avslutte. Seks år har gått sia jeg starta på dette arbeidet, og det har skjedd mye undervegs. Til tross for alle de frustrasjoner og nedturer som et doktorgradsarbeid medfører, har dette også vært artig. Det å oppleve gang på gang at horisonten utvider seg og at verden faktisk forandrer karakter er verdt slitet. Spesielt interessant har det vært å få nye perspektiv på ting jeg sjøl har trudd jeg har kunnet mye om. Det er mange fascinerende fortellinger om norsk fiskerinæring, og på tross av alt det som allerede er skrevet, er det fortsatt mulig å oppdage noe en ikke har sett før. En av ambisjonene med dette arbeidet har nettopp vært å ferdes litt utafør de allerede oppmerkede leiene i samfunnsvitenskapelig fiskeriforsking.

Petter Holm har vært en god og inspirerende veileder og har gjort sitt beste for å hjelpe meg med å finne fram i et farvatn som til tider har vært like ukjent for oss begge. Uten råd og veiledning fra Petter hadde jeg aldri tort å segle inn i blant sjøhyrer og hybrider.

Finnmark utbyggingssselskap, Norges Fiskerihøgskole og Bygdeforskning har vært fleksible arbeidsgivere gjennom denne perioden. Bygdeforskning har også gitt meg midler til å slutføre dette arbeidet. Det er også mange arbeidskamerater og venner som har lest, diskutert og gitt gode råd undervegs. Ellers har en rekke mennesker frivillig stilt opp som informanter og latt meg få bruke av deres tid.

Som på alle reiser er det også noen som har gått fra borde undervegs, og mine foreldre fikk dessverre ikke være med heilt til slutt. De skal ha takk for laget. Min samboer Hilde og våre to eldste barn, Kari Elida og Per, har vært med sia starten, mens Sigrun kom til undervegs. De har alle vært et flott følge.

Trondheim 30.09.02.

Sammendrag

Hva er en fisker? Dette er det sentrale spørsmålet i denne avhandlingen. Spørsmålet er utgangspunkt for å utforske endringsprosesser i fiskerinæringa, både i fortida og i samtida. På bakgrunn av dette drøfter avhandlingen hvilke oppfatninger, forståelser og beskrivelser som til enhver tid benyttes til å definere hva fiskere er i ulike sammenhenger. Undersøkelsen starter i det som kan kalles *rekrutteringsdiskursen* i fiske, som nettopp handler om hva fiskere er og hvordan de skapes. Avhandlingen fokuserer på hvilke forståelser av fiskeren som formidles i denne diskursen, og identifiserer både hvor oppfatningene kommer fra og hvordan de brukes som strategier og repertoarer for å forme fiskerinæringa. I denne avhandlingen betraktes fiskeren som en heterogen skapning som forandrer karakter og vesen alt etter hvilke heterogene forbindelser den inngår i. I stedet for substansialistiske forklaringer og analyser som henter sin forståelse i at fiskeren er noe gitt og substansielt som klart kan defineres uttømmende og en gang for alle, bygger dette arbeidet på relasjonistiske tilnærminger som følger i kjølvatnet av den postmoderne kritikken innen samfunnsvitenskapene.

Med aktør-nettverk-teori som teoretisk rammeverk og ei kvalitativ tilnærming til vitenskapelige tekster, intervjuer, rapporter, statistikk og filmmateriale, undersøkes det hvordan fiskeren formes gjennom det vi kan kalle *moderniseringsmaskineriet*. Avhandlingen beskriver hvordan vitenskapelige, politiske, tekniske og økonomiske ressurser, mobiliseres og knyttes sammen for å modernisere fiskerinæringa. Moderniseringsprosessene har tatt utgangspunkt i tre forskjellige oppfatninger av hva fiskeren er: Fiskeren har blitt betrakta enten som en individualistisk, rasjonell aktør: som i dette arbeidet kalles *Den rasjonelle fiskeren*, som en strukturalistisk, verdensskapt aktør: *Verden i fiskeren* eller som en aktør som skapes i et gjensidig møte mellom individ og verden: *Fiskeren i verden*. Avhandlingen beskriver hvordan disse tre oppfatningene, som er oversettelser av filosofiske teorier om mennesket, har vært utgangspunkt for vitenskapelige og politiske analyser i fiskerinæringa. Avhandlingen beskriver hvordan oppfatningene har blitt benytta til å integrere fiskerinæringa i det moderne samfunnet og hva som har blitt konsekvensen av prosessene i forhold til spørsmålet om rekruttering og bemanning. Hovedkonklusjonen er at samtidig som fiskerinæringa er opptatt av et avfolkningsproblem, der fiskeren som et menneske forsvinner, foregår det også ei kontinuerlig overbefolkning av fiskerinæringa, ikke først og fremst i form av mennesker, men av hybride forbindelser som gir grunnlag for en ny definisjon og forståelse av hva en fisker er.

Summary

What is a fisherman? This is the crucial question in this thesis. The question is the point of departure for a study of modernisation processes in Norwegian fisheries. With this question in mind, different understandings and descriptions of what a fisherman is, are identified and discussed. The thesis starts with the “*discourse on recruitment*” in the Norwegian fisheries, a discourse that is actually about the fishermen’s creation and ontology. The thesis focuses on the understandings of fishermen that this discourse conveys, where these understandings come from and how they are constructed. Further, a main issue is to study how these understandings are used as strategies or repertoires in shaping political and practical action in the fisheries.

The thesis identifies three different understandings of what a fisherman is and how he is created. These understandings have their origin in three major strategies for studying humans and are well known from mainstream social theory. The thesis describes how these understandings are translated into more general actor models that have made great impact on fishing practices in Norway. In particular, the struggle between different scientific disciplines and between different applied models for modernisation is highlighted. The thesis describes how these processes and struggles have resulted in the creation of a new type of fisher, quite different from the anthropoid fisherman we believed we knew. The disappearance of the anthropoid fisherman and the occurrence of a new, cyborg fisher also have other implications. The concern about depopulation in the fishing sector, that the “*recruitment discourse*” revolves around, turns out to be only part of the picture, and the thesis reveals that a process of “*overpopulation*” has taken place in the fisheries. However, the term *overpopulation* also gets a new meaning in the thesis.

The theoretical approach – the fisherman and the fisheries as heterogeneous networks

As the central question above indicates, this thesis abandons a *substantialistic* approach to the fisherman. The fisherman’s identity or essence is not regarded as given. Instead, the fisherman is approached from a *relationistic* perspective. This is the perspective used in Actor Network Theory (ANT). Inspired by the shift in focus from *ontology* to *epistemology* and the move away from *substantialism* and *naive realism* by post-structuralists and post-modernists, ANT introduces a *neo-realistic* perspective. In ANT, reality is not denied – as many claim the post-modernists do – but regarded as complex, constructed, and relational. ANT is also known as the sociology of translation. Translation is defined as *all negotiations, intrigues,*

calculations, acts of persuasion and violence, thanks to which an actor or force takes, or causes to be conferred on itself, authority to speak or act on behalf of another actor or force.

The main concern of ANT is the mechanisms of production, situation, and power of knowledge. In order to analyse and understand, one should be wary of preconceived notions about how such mechanisms look and function. ANT usually starts from concrete, empirical situations, like a process of change in the fisheries, and then follows the actors' more or less successful attempts at establishing and stabilising "translation" chains. The approach is inspired by Foucauldian discourse analysis, but unlike Foucault, ANT rejects the post-structuralist idea of epistemological breaks in knowledge. In ANT, materials from past and present form parts of heterogeneous networks and become relevant in different ways.

Through translation processes, an actor can stabilise a network. By silencing other actors, some actors can step forth as the spokesperson or the driving force for the network. Actors who succeed in stabilising and silencing the rest of the network through translation become "*obligatory passage points*" for streams of knowledge, power, influence, information etc. The starting point for ANT is to define and follow the actor's endeavours in ordering the interactions and relations in a way that brings him/her in a position of being the translator of the others. ANT regards society as heterogeneous networks in which all kinds of processes take place. Society consists not only of people, but also of animals, machines, texts, buildings, computers – any material that can be imagined.

The fisherman and the fisheries are such a patterned network, with fish, knowledge, organisations, technologists, management bodies, etc; all elements representing differently patterned networks mixed together through alliances between other heterogeneous entities. This process of mixing and holding things together is actually the *translation*, and through this translation process the essence and meaning of the entities are produced.

When changes occur in the fisheries, the relations between the actors changes as well, and new definitions of problems, actors, knowledge, essences, and meanings are produced. An important aim is to demonstrate how practices in fisheries are expressed and formulated through the symbolic system of knowledge and to show how the relationship and the connections between the symbolic system of knowledge and practices are established through a wide range of actions, especially linked to formulation of politics and to technological change. The questions are addressed through qualitative methods, such as document analysis and interviews.

The fisherman that disappeared

In modern social theory three major strategies have been used for studies of humans and society. These strategies have been based on three different sets of ideas or understandings of the relationship between society and humans. The understandings have been formulated as applied models of actors and agency. The first is an individualistic, rational actor model, the second is a structuralistic actor model, and the third is a dialectical, social actor model. These three understandings can also be identified in a translated form in social scientific research about fishermen and fishing communities as: *The Rational Fisherman, the World in the Fisherman* and *the Fisherman in the World*.

The fisherman became the central actor in the Norwegian fisheries during the 1930s, when an institutional system was created to secure the fishing population's rights and interests. The wish to improve the welfare, to release the fishing population from the unpredictable and unstable Nature, and to develop more a profitable fishing sector, served as major arguments for the efforts to modernise the fisheries in Norway. In the 1930s three different models for modernisation of the fisheries were launched: A private capitalistic model, an industrial, structuralistic model, and a co-operative model. These three models, which together formed the basis for the formulation of fishing policy during the next 60 years, used the three understandings about the fishermen as rhetorical strategies, and as means for integrating the fisheries policy and the fishing sector into a *machinery for modernisation* in the Norwegian society. The development of the fisheries policy is used as an example and as a representative for this machinery. The thesis shows how the political goals change among the three development models and the difficulties in establishing a consensus about goals and solutions in the fishing policy. The fisheries policy in Norway, up to the end of the 1980s, can be described as a struggle between defenders of the three development models and the respective rhetoric strategies that are used. The struggle ends with the breakdown of the stock of Atlantic cod in 1989, when *the Resource Management model* finally can be introduced as the main model for formulation and implementation of fishing policy. From 1990 the fishing sector in Norway undergoes a total transformation with this model as the ideological and scientific basis.

Even though there has been a consensus among the fishing population about the need for stabilisation of resource fluctuations and improved welfare for the people, the means and measures have been disputed. A major problem in the modernisation of Norwegian fisheries has been the necessity to make endless compromises between goals and means based on the different understandings of the fisherman. Consequently, several of the goals and means in the

fisheries policy have been in conflict. The Resource Management model solves this problem. The model uses the rationalistic understanding of the fisherman as the ideological reason for the implementation of the structuralistic ideas and methods for regulation and control of the individual rationality which, as the supporters of the model claim, represents a threat against the natural resources. Regulation and control is a must in securing society's common interests.

As a consequence of the acceptance of this claim by the politicians, the management system and the fisheries interests, Modernity can finally permeate the fisheries and a strong scientific, political and technical network can be built around a fishing policy, which actually becomes integrated into the *Machinery of Modernisation*. The unpredictable human fisherman is sorted out from the fisheries network, and replaced by heterogeneous and complex relations between, science, technology, politics, and economics. Only those humans who accept and are able to establish relations that link them to, or give them a position as actor or allied in the network, remain inside. The human disappears from the fisheries; parallel to this process of depopulation, the fisheries become overpopulated by the hybrids that form the new cyborg fisher.

Innhold

1. Den relasjonistiske forståelsen av fiskeren	11
1.1 Hva er en fisker?	11
1.2 Det relasjonistiske innløpet til virkeligheten	19
1.3 De tapte paradigmene – postmodernismen i samfunnsvitenskapene	27
1.4 Gjenoppretting av forbindelser – fiskeren som aktørnettverk	38
1.5 Aktør-nettverk-teorien – plassering, forbindelser og dannelse	41
1.6 En selgbar passasje mellom natur, kultur og diskurs?	51
1.7 Oversettelse – metodologi	54
1.8 En seilas gjennom diskurser, vitenskap, politikk og praksis – avhandlingas disiplinære plassering og disposisjon	62
2. Fra substansialistiske forståelser til relasjonisme	64
2.1 Metodisk liturgi eller reflekterende forskning?	64
2.2 Den kvalitative forskingsprosessen	65
2.3 Beskrivelse og bruk av materialet	68
2.3.1 Dialoger	68
2.3.2 Ekspertintervjuer	72
2.3.3 Tekster og beskrivelser	72
2.3.4 Dokumentarfilm og bilder som datakilde	73
2.3.5 Offentlig statistikk og registerdata	74
2.3.6 Spørreundersøkelse	74
2.4 På jakt etter oversettelser	75
2.4.1 Fra utsagn og fortellinger om det som skjer, til oversettelser av verden	75
2.4.2 Forskeren som oversetter	84
2.5 Forholdet mellom språk, virkelighet, dekonstruksjon og oversettelse	89
2.6 Generaliserbarhet, gyldighet og pålitelighet	90
2.7 Tolkingsmuligheter i tid og rom	95
3. Fra transcendent, immanens og formidling til moderniseringsstrategier	98
3.1 Modernitetens tre repertoarer – den transcendente verden, det transcendente subjekt og den immanente verden	98
3.2 Fra transcendent subjekt til rasjonell fisker	102
3.2.1 Den gitte fornuft og den aktørskapte verden	102
3.2.2 Den fødte fisker – rekruttering og utdanning i et rasjonelt perspektiv	107
3.3 Fra den transcendente verden til Verden i fiskeren	110
3.3.1 Den gitte verden og den strukturelt skapte fisker	110
3.3.2 Det strukturelt ubevisste	113
3.3.3 Fiskeren som blir til – rekruttering og utdanning i et strukturalistisk perspektiv	115
3.4 Fra verdens immanens til Fiskeren i verden	119
3.4.1 Fiskeren i den sosialt konstruerte virkelighet	119
3.4.2 Fiskerkunnskapen – krumtappen i samfunnet	122
3.4.3 Institusjonalisering og den objektive virkelighet	123
3.4.4 Sosialisering – fiskeren skapes i verden	124
3.5 Fra oppfatninger om fiskeren til moderniseringsstrategier	128
3.5.1 Gitt rasjonalitet, struktur og formidling som vitenskap	128
3.5.2 Innløpet til politikken og forbindelsen til anvendt vitenskap	133
3.5.3 Sosialøkonomien som modernitetsformidler og moderniseringsmekanisme	133
3.5.4 Fiskeren i verden og lokalsamfunnsparadigmet som modernitetsformidler	136
4. Fiskeripolitikk – fra enkle forbindelser til heterogent nettverk	140
4.1 Fra oppfatninger til politisk retorikk	140
4.2 Fiskerinæringa, fiskeren og fiskeripolitikkens tilkomst	141
4.2.1 Utgangspunktet for en fiskeripolitikk	141
4.2.2 Fiskeripolitikkens tilkomst – tramping i takt	146
4.2.3 Lønnsomhetsutvalget og de ulike modellene	147
4.3. Fra planøkonomi til blandingsøkonomi i fiskeripolitikken	151
4.3.1 Makroøkonomisk planlegging, strukturtilpassing og kompromiss	151
4.3.2 Langtidsprogrammet 1954–1957, Torskefiskutvalget av 1957 og rekrutteringsproblemet	155
4.3.3 Investeringsutvalget, rekrutteringsproblem og refleksivitet	160
4.3.4 Subsidiutvalget – etablering av handlingsalternativ	162
4.4. Fra objektiv rasjonalitet til subjektivismen i fiskeripolitikken	164
4.4.1 Teknologidring, strukturendring og modernisering	164

4.4.2 Grønn bølge, lokal innflytelse og ressursforvaltning	165
4.4.3 Langtidsplanen – lokal rasjonalitet, kapasitetsnedbygging og ressursvern.....	168
4.4.4 Styringsproblem og avpolitisering i fiskeripolitikken.....	171
4.4.5 Styringsproblemenes løsning – fiskeren går over bord.....	175
4.5 Dagens fiskeripolitikk – forvaltning av fisk, avfolking, rekruttering og overbefolkning.....	183
5 Moderniseringsmaskineriets effekter – avfolking i fiske og skille mellom fiske og samfunn	187
5.1 I begynnelsen var fisket	187
5.2 Moderniseringsmaskineriet begynner å virke	193
5.3 Fra fiskerisamfunn til globale landsbyer på kysten	199
5.4 Skolen som seleksjons- og avfolkingsmekanisme i fiske	214
5.5 Moderniseringsmaskineriets utkomme – avfolking i fiske og svakere band mellom fiske og lokalsamfunn	222
6 Fiskere i lange og korte nettverk.....	224
6.1 Flåtestruktur, avfolking og fiskets omfang i dag.....	224
6.2 De lange nettverkens tilkomst	229
6.3 De symbolske forbindelsenes tilkomst	237
6.4 Stabiliserte forbindelser	242
6.5 Når forbindelser destabiliseres	253
6.6 Forlengede nettverk – utvidelser og begrensninger i handlingsrom	259
7. Hybridene tar form – sjøhyrene kommer.....	264
7.1 Kunnskap i forbindelser.....	264
7.2 ”Æ bynne å få sånn datahau” – endringer i kunnskap og praksis.....	268
7.3 ”Fra åtring til fabrikktråler” – fartøy, redskap, menneske, kunnskap og politikk i en integrert fangstteknologi	278
7.4 ”Kvar finn du vel friare yrke på jord” – fiskeren forsvinner	289
8. Fiskeren som forsvant	293
8.1 Fra fiskende menneske til næringsutøver.....	293
8.2 Fiskeren koples til moderniseringsmaskineriet	294
8.3 Fiskeren forsvinner, moderniteten vinner	295
Referanser	298

1. Den relasjonistiske forståelsen av fiskeren

1.1 Hva er en fisker?

Per, i midten av 20-åra fra Nettet¹:

Feskær i dag – e ikkje slik så fær, nei!

Hvorfor er ikke en fisker i dag det samme som før? Hva er det som skjer i fiskerinæringa i Norge som gir grunnlag for å si noe slikt? Forstår vi hvor de endringsprosessene som foregår i fiskerinæringa fører oss? Hva skjer med fiskerne? Hvorfor blir noen fiskere, mens andre ikke blir det? Dette er de sentrale forskningsspørsmålene i denne avhandlinga. For de fleste av oss er fiskeren den sentrale aktøren i fiskeflåten. Fiskeren er det sentrale punktet som knytter sammen fisk og samfunn, mennesker og natur, politikk, forvaltning og vitenskap. Følgelig kan en studie av det som skjer i fiskeflåten ta utgangspunkt i fiskeren, og de endringer som fiskeren gjennomgår. Ved å studere hva en fisker er og hvordan fiskere endrer seg, vil en også samtidig studere endringer i det som fiskeren knytter i hop. Hvis en fisker i dag ikke er som før, hva er da en fisker?

Spørsmålet kan synes merkelig. Et åpenbart svar er sjølsagt at en fisker er en person som fisker. Pers utsagn i en samtale med meg en vårdag i 1997 antyder likevel at svaret ikke er så innlysende. Per ga uttrykk for at det å være fisker i dag er noe anna enn tidligere. Med sitt utsagn gjør Per fiskeren til noe relasjonelt, til noe som står i forhold til noe anna. Hva en fisker er, kan dermed ikke endelig avgjøres. Både notfiskeren Per og jenta som kaster med slukstang fra kaia, bedriver fiske, men spørsmålet er om utøvelsen av begge praksiser gir rett til betegnelsen fisker? Svaret på det spørsmålet er faktisk ja, men ikke nødvendigvis samtidig og i de samme sammenhenger og lokaliseringer. Hvis en erkjenner at svaret på spørsmålet om hva en fisker er, kan variere med sammenheng, herunder også tid, erkjenner en at fiskeren ikke nødvendigvis har noe gitt vesen.

Hvis en forsøker å definere hva en fisker er ut fra hva en fisker gjør, får en et liknende problem. En lang rekke praksiser og kunnskaper kan forbindes med det å være fisker, men uten at en kan si at en bestemt praksis eller kunnskap endelig definerer og gir fiskeren et vesen. Samtidig er det ett trekk som går igjen, nemlig at begrepet fisker ikke bare har noe med fisk å gjøre, men at det har noe å gjøre med fangst av fisk. Begrepet fisker formidler såleis en

¹ Etter avtale med informantene har jeg unnlatt å bruke riktige person- og stedsnavn.

relasjon mellom et menneske og fisken. Heilt konkret hva relasjonen består i, kan derimot ikke fastslås endelig og entydig. Ethvert forsøk på å definere fiskeren som noe bestemt, uten samtidig å redegjøre for hvilke relasjoner som begrepet da formidler, blir dermed problematisk.

Per er ikke aleine om å føle at verden ikke er som den var, like lite som fiskeren er aleine om å være i en situasjon der fiskerens vesen ikke kan defineres uttømmende én gang for alle. Virkeligheten kan betraktes som *relasjonell* (Bourdieu 1997:17–26, 1995). Mens noen *relasjonelle* tilnærminger kan behandle virkeligheten forstått som relasjoner mellom elementer som betraktes som substansielle, det vil si som noe i seg sjøl, kan en bevege seg enda ett hakk lenger til det Latour (1996a:149) betegner som *relasjonisme*. *Relasjonismen*, som det finnes elementer av i mange samfunnsvitenskapelige perspektiv avledet fra eller med opprinnelse i den semiotiske strukturalismen (Levi-Strauss 1998, [1975], 1994, Bourdieu 1997, Latour 1996a),² står i motsetning til en naivt realistisk *substansialisme*. Mens substansialismen betrakter for eksempel fiskeren som noe *substansielt i seg sjøl*, betinger relasjonismen at en ikke kan betrakte noe som uavhengig av de sammenhenger, lokaliseringer og relasjoner det inngår i. Relasjonismen inkluderer også kunnskapen som en del av dette. Følgelig forutsetter relasjonismen at virkeligheten aldri kan framstå uavhengig av den kunnskapen som benyttes for å forstå og formidle den.

En substansialistisk forståelse av fiskeren og fisken innebærer at både fisker og fisk forstås som noe i seg sjøl og for seg sjøl. Det vil si at det forutsettes at det som bestemmer og definerer fiskeren og fisken, er iboende egenskaper i fiskeren og fisken. En relasjonistisk forståelse handler derimot ikke om relasjoner mellom gitte enheter, som for eksempel mellom fiskeren i seg sjøl og fisken i seg sjøl, men om at både fiskeren og fisken faktisk skapes både i relasjon til hverandre og i andre relasjoner.

Det problematiske knyttet til substansialistiske forståelser blir klart når en konfronteres med ulike substansialistiske utgangspunkt. Dette arbeidet vil vise at det finnes flere slike. Nettopp eksistensen av forskjellige substansialistiske utgangspunkt gjør spørsmålet om hva en fisker er, til et uavklart *filosofisk* og *ontologisk* spørsmål, som får konsekvenser i den relasjonelle, men likevel konkrete og praktiske virkeligheten som mennesker lever i.

Det kan understrekes gjennom følgende eksempel: Den *store* debatten og konflikten, ikke bare i norsk, men også i internasjonal fiskerinæring, er *ressursforvaltnings-* og

² Når begrepet strukturalisme benyttes i dette arbeidet, refererer det i hovedsak til den semiotiske strukturalismen i Levi-Strauss sin versjon. Hvis andre forståelser benyttes, er det redegjort for det.

fordelingsdebatten (Norges Fiskerilag 2001, FAO 2000, Jentoft 2001, 2000, St.meld. nr. 51 (1997–98), St.meld. nr. 58 (1991–92)). I et tilfeldig utvalgt nummer i en av Norges to fiskeriaviser, *Fiskaren* og *Fiskeribladet*, i perioden 1990–2000 vil en nesten alltid finne innlegg eller artikler som knytter seg til denne debatten. Ressursforvaltnings- og fordelingsdebatten handler om mange ting, makt, innflytelse, økonomisk profitt, kontroll over havområder og ressurser, men den tar som regel utgangspunkt i at det eksisterer skiller mellom menneske, kunnskap, ting og natur. Debatten handler om hvordan mennesker opptrer i forhold til naturen og i forhold til hverandre, og om at problemer som oppstår kan løses gjennom kunnskap.

Sterkt forenklet har hovedlinjene i debatten foregått på grunnlag av to ulike, substansialistiske aktørforståelser: *fiskeren som en økonomisk rasjonell aktør* og *fiskeren som en samfunnsmessig aktør* (Jentoft 2000:128–132, Holm, Hersoug og Rånes 1998, Maurstad 1997, Holm 1996a, 1996b, Brox 1995, 1989, Hardin 1968). Disse to aktørforståelsene bygger på og formidler at menneske og natur, individ og samfunn og samfunn og natur er avgrensede og atskilte kategorier, samtidig har de to aktørforståelsene forskjellig forhold og innhold i kategoriene, som gjør dem *inkommensurable eller vesensforskjellige*. Den viktige forvaltnings- og fordelingsdebatten, som er grunnleggende for dagens nasjonale og internasjonale fiskeripolitikk, for et nettverk av internasjonale forhandlinger, organisasjoner og forvaltningstiltak, foregår altså med vesensforskjellige oppfatninger om hva fiskeren faktisk er! Politikkformulering, definerings og iverksetting av tiltak på det fiskeripolitiske området som har som formål at noe skal skje, og at fiskerinæringa skal utvikle seg mot bestemte mål, foregår altså uten noen konsensus eller enighet om aktørenes vesen eller om hvordan forholdet mellom menneske, samfunn og natur arter seg.

Så lenge ulike oppfatninger om hva fiskerens vesen er, og hvordan fiskeren blir til, er grunnlag for konkrete politiske handlinger, har også spørsmålet om fiskerens vesen en praktisk relevans. *Hvordan henger det som skjer i fiskerinæringa sammen med slike oppfatninger? Har bestemte oppfatninger om hva fiskeren er, noen praktisk betydning i forhold til det som skjer i fiskerinæringa?* I denne avhandlinga skal jeg vise at det er tilfelle. Det skal jeg gjøre gjennom å klargjøre og utvide forståelsen av *hva fiskeren er, gjennom hvilke relasjoner og prosesser fiskeren skapes, hva som er forholdet mellom aktør, politikk og praksis i fiske, og hvordan forholdet er mellom fiskeren og kunnskapen om fiskeren*. Denne avhandlinga skal altså både avklare nærmere *hva fiskeren er i vekslende sammenhenger*, samt også drøfte *hva som er kunnskapen i fiskeren, hva som er kunnskapen om fiskeren og kunnskapens betydning i verden*. Gjennom denne tilnærminga skal jeg beskrive det som skjer i

fiskerinæringa fra et relasjonistisk perspektiv, som gir ny innsikt både i det som skjer og hvorfor det skjer.

Dette komplekset av spørsmål skal jeg angripe fra et konkret utgangspunkt, nemlig ved å studere debatter, vitenskap, politikk, tiltak og praksiser i den norske fiskeflåten. I særlig grad vil jeg knytte studien til forhold som har med rekruttering til den norske fiskeflåten å gjøre. Dette vil jeg kalle rekrutteringsdiskursen, men denne diskursen må ikke oppfattes som strengt avgrenset og definert verken i tid eller rom.³ Denne diskursen har mange forbindelseslinjer og inngår som en del i en overordnet fiskeripolitikk. Den kretser rundt noen bestemte spørsmål og har to forskjellige innløp: et næringspolitisk og et distriktspolitisk.

Fra næringas og fiskerimyndighetenes side har det handlet om hvorvidt rekrutteringa til fiskerinæringa er tilstrekkelig i forhold til de fiskeripolitiske målsettingene (*Fiskaren* nr. 10 2001). I tillegg til det er næring og myndigheter opptatt av hvordan rekrutteringa skal sikres. Fiskeripolitikken har sia 1930-åra vært rettet inn mot å modernisere og rasjonalisere fiskerinæringa, og i den sammenheng har fisket blitt definert som sterkt *overbefolket*. Derfor har både myndighetene og etter hvert også sektorens egne interesser arbeidet for å *avfolke* fisket. Dette kommer blant anna til uttrykk i et utvalgsarbeid som ble gjennomført for Fiskeridepartementet i 1995 (Anon 1995a). Her fastslås det at det ikke er noen bemanningskrise i fiskeflåten, og at det fra et sektorståsted ikke eksisterer noe rekrutteringsproblem. Samtidig pekes det på at det er stor gjennomtrekk i fiskeryrket, og at utdanning kan være et middel til å skape stabilitet i yrket. Utvalgets konklusjoner er, som kapittel 4 vil vise, i tråd med det som har vært viktige element i fiskeripolitikken mål om modernisering av næringa, nemlig ei rasjonell og stabil næring.

I distriktspolitisk sammenheng har en vært opptatt av fiskerinæringa som bærer av bosetting og sysselsetting på kysten. Dette har vært og er fortsatt et mål i fiskeripolitikken, men det må sies å være mindre framtreddende i dag enn tidligere (Otterstad 1995a, NIBR1990, Imset 1984). Fiskets viktige rolle fram til midten av 1970-åra som bærer av sysselsettinga i kystnorge, har gjort at rekruttering til fiskerinæringa har blitt betraktet som rekruttering til lokalsamfunn. Kystkommunenes representanter og allierte anser derfor den kontinuerlige

³ Diskursbegrepet drøftes nærmere seinere i kapitlet, men begrepet vil bli brukt så mye at en kommentar er nødvendig her. Begrepet brukes ofte om ethvert ordskifte, men det er etter mitt skjønn noen viktige forskjeller på diskurs og ordskifte/debatt. Ordskiftet har sprikende argumenter, uten noen meningsforhandlende dialog og med argumenter som kan være innbyrdes motstridende. Et slikt ordskifte eller debatt kan følgelig bestå av ulike monologer som bruker samme begrep, uten at begrepene betyr det samme. Jeg benytter diskursbegrepet når det skjer ei meningsforhandling som knytter argumenter eller utsagn sammen. De danner en formasjon eller sammenheng som også kan bestå av mer enn språklige utsagn (Foucault 1996, 1970, Svestad 1995). En diskurs kan også bestå av ulike språkspill som knyttes sammen omkring bestemte elementer eller tema. Dette tas opp seinere i kapitlet.

avfolkinga av fiskerinæringa, sammen med ei stadig strengere lukking av næringa, som en trussel mot ei positiv utvikling i kystnorge (Jentoft 2001, Olsen 2000, 1999, Brox 1999). Med det utgangspunktet at kystsamfunnene bør bevares, argumenterer de også for fiskerimiljøenes betydning for ei positiv og bærekraftig utvikling av fiskerinæringa (Jentoft 2001). Derfor forsøker de også å lansere alternativer til den politikken som har vært ført, og som så langt har ført til avfolking i fiskerinæringa. Sett med kystsamfunnenes representanters øyne må målet være at fiskerinæringa kan sysselsette flest mulig mennesker innafor de ressursmessige begrensninger vi i dag må forholde oss til. Dette står til en viss grad i motsetning til myndighetenes og sektorens egne målsettinger i dag, som dreier seg om å få høgst mulig økonomisk verdiskaping ut fra ressursgrunnlaget. Disse motsetningene har ikke alltid vært like klart uttrykt, og både kystsamfunn og myndigheter har samarbeidet om en del prosjekter for å bidra til rekruttering og kompetanseheving i fiskerinæringa, ut fra et felles mål om å sikre rekruttering (Anon 2000, 1997, 1995a, 1995b, Johnsen 1996, 1995, Andersen 1994). Det har imidlertid i liten grad vært satt opp noen kvantitative mål for hvor stort omfang rekrutteringa bør ha, men som det vil framgå i kapittel 4, har fiskeripolitikken vært mer rettet mot å avfolke fiske enn mot rekruttering til fiske. Det må såleis antas at det fra fiskerimyndighetenes side aldri har vært noen premiss at rekrutteringsprosjektene skal føre til auka sysselsetting i fiskerinæringa, i hvert fall ikke på sjøsida.

Rekrutteringsdiskursen bærer med andre ord i seg disse to spenningene: moderniseringas og rasjonaliseringas mål om avfolking på den ene sida og kystsamfunnenes ønske om en høgst mulig sysselsetting i fiskerinæringa på den andre sida. Med bakgrunn i fiskeripolitikken er det hevet over enhver tvil at det har skjedd ei formidabel avfolking i fiske. Til tross for denne sterke avfolkinga har fiske fortsatt ikke et rekrutteringsproblem, sett fra et næringsståsted. Slik Fiskeridepartementet argumenterer, har fiskerinæringa fortsatt et *overbemanningsproblem* heller enn et rekrutteringsproblem (Fiskeridepartementet 2002, St.meld. nr. 51 (1997–98)). Kyst- og fiskerisamfunnene har på sin side ikke noe *overbemanningsproblem*, men heller et *avfolkingsproblem*. Min påstand er at det som oppfattes som et overbemanningsproblem i fiske og som et avfolkingsproblem i kystsamfunnene, skyldes at *avfolking i fiske* faktisk har skapt et problem med det som vi av mangel på et bedre ord kan kalle for *overbefolkning i fiske*. Dette overbefolkingsproblemet fører til at det ikke oppstår noe rekrutteringsproblem i fiskeflåten, og at bemanninga ikke er for liten. På den andre sida fører dette overbefolkingsproblemet til at det ikke er rom for at flere mennesker fra kystsamfunnene kan rekrutteres til fiske. Slik prosessen faktisk har foregått, har avfolking ikke ført til en stabilisering på bemanningssida, men til at det stadig

blir plass til færre og færre mennesker fra kystsamfunn i fiske. Foreløpig kan dette framstå som uklart og vanskelig å fatte, men etter hvert som det farvatnet vi segler i beskrives, vil det bli tydelig hva som overbefolker fisket, samtidig som det avfolkes.

For å forstå dette kreves det en ny forståelse av fiskeren, og etter hvert som vi nærmer oss denne nye forståelsen av hva fiskeren er, vil det også bli klart hvordan dette overbefolkingsproblemet arter seg. I denne sammenhengen er det viktig å minne om at i ei relasjonistisk tilnærming må et begrep defineres ut fra sammenhengen. Jeg kan derfor antyde at sjøl om begrepet overbefolkning benyttes, så snakkes det ikke nødvendigvis om for mange folk. Begrepet vil utover i avhandlninga få en anna betydning enn det vi umiddelbart forbinder med det.

Som avhandlninga vil vise, er fiskeren og de endringer som fiskeren gjennomgår, knytta til moderniseringa av fiskerinæringa og av samfunnet. Moderniseringa følger av *modernitetens* gjennombrudd, det vil si trua på at rasjonalitet, orden, system og frihet skal kunne gjennomsyre alle sider av menneske- og samfunnsliv. Begrepet modernitet benyttes ofte som betegnelse på tankeretninger, ideer og praksiser som vokste fram i Europa fra 1600-tallet og utover. Sterkt forenkla kan vi si at det handler om at ved hjelp av fornuften eller rasjonaliteten, representert særlig gjennom natur-, human- og samfunnsvitenskap, planlegging, organisering og styring, skal det være mulig å skape det gode liv og det gode samfunn for menneskene (Latour 1996a, Giddens 1991, Skirbekk 1980a, 1980b). Både seinere i dette kapitlet og i neste kapittel kommer jeg nærmere inn på noen av de viktige elementene i moderniteten. I arbeidet med å realisere og framdyrke rasjonaliteten er det etter hvert bygd opp et formidabelt *moderniseringsmaskineri* for å transformere det førmoderne til det moderne. Dette maskineriet formidler modernitetens ideer, oppfatninger og praksiser. Det denne studien handler om, er hva som skjer med fiske når det integreres i dette moderniseringsmaskineriet. Moderniseringsmaskineriet må ikke forstås som noe enhetlig system, som er designet og uttenkt av noen bestemt, med noen klare og entydige formål. Det består av en uendelig mengde mekanismer, ordninger og praksiser som sia modernitetens gjennombrudd er bygd opp for å fremme de ideer som gjennom tidene har vært oppfatta som moderne og riktige. Maskineriet har mange funksjoner, det definerer og selekterer, innskriver og utleirer, formaliserer og ordner, lausriver og integrerer (Latour 1999:204–208, 1996a, Giddens 1994). Noen totaliserende beskrivelse av det er umulig, men noen av de ideer det formidler og de funksjonene det fyller, kan studeres på avgrensede områder.

Jeg kan her antyde at et viktig element i dette moderniseringsmaskineriet er nettopp fiskeripolitikken og de ideer og oppfatninger som den bærer med seg og formidler om hva

fiskeren er og hvordan fiskeren dannes. Dette kommer til uttrykk i politikkenes formuleringer om blant annet rekruttering og bemanning i fiskeflåten. Disse formuleringene formidler noe om hva som oppfattes som fiskerens form og innhold, gjennom teorier både om hvordan fiskeren blir til og hva fiskeren er, og om sammenhenger mellom fiskeren, fiskerens vesen og verden rundt. Slike temaer er det rekrutteringsdiskursen fokuseres omkring, uten at posisjonene er entydige og klart avgrensbare. Mens ressursforvaltnings- og fordelingsdebatten bærer med seg forståelsene av hva fiskeren er som noe gitt og substansielt i de ulike posisjonene, handler rekrutteringsdiskursen direkte om hva fiskeren oppfattes som.

Allerede i mellomkrigstidas fiskeripolitiske dokumenter finnes spor av oppfatninger som har forbindelser til det vi kan kalle rekrutteringsdiskursen i dag. I forbindelse med rekrutteringsdiskursen defineres også konkrete, praktiske tiltak som forutsetter visse teorier for handling. Rekrutteringsdiskursen handler om fiskerinæringas *elementer* og om disse *elementenes vesen, tilkomst og rasjonalitet*. I tillegg handler den nettopp også om menneskets plass i fiskerinæringa. Teoriene om mennesket og om handling ligger implisitt i oppfatningene om fiskerens vesen og skapelse. Ved å studere hva oppfatningene formidler og hvordan de brukes, kan vi få tilgang til hvilken rolle teoriene spiller i prosessene for å modernisere samfunnet, hvilke relasjoner de inngår i, og hvilke interesser som knyttes til dem. Rekrutteringsdiskursen inneholder også oppfatninger om forholdet mellom menneske, aktør og samfunn. I dette tilfellet vil det si at en kan finne oppfatninger som betrakter fiskeren som noe i seg sjøl uavhengig av samfunnet, oppfatninger som betrakter samfunnet som noe i seg sjøl uavhengig av fiskerne, og oppfatninger som på ulikt vis forutsetter eller formidler ulike relasjoner mellom fiskeren i seg sjøl og samfunnet i seg sjøl.

Rekrutteringsdiskursen griper dermed rett inn i sjøve grunnlaget for fiskeripolitikken, både ved å definere de aktørmodeller som er utgangspunktet for fiskeripolitikken, og ved å omfatte forholdet mellom fisker og samfunn. Den direkte forbindelsen opprettes når det defineres tiltak som forutsetter bestemte teorier for handling, eller som forutsetter et bestemt forhold mellom elementer som forutsettes å være substansielle. Aktørmodellene og handlingsteoriene kan dermed styre og strukturere praksiser i fiske som videre påvirker utforming av politikk og forvaltning. Dessuten er ulike forståelser av forholdet mellom individet og verden elementer i politiske ideologier. Rekrutteringsdiskursen er derfor ikke bare knytta til fiskerisektoren, men også til omfattende og kompliserte diskurser om mennesket og samfunnet, som aktivt brukes i skapelsen av relasjonene som konstituerer virkeligheten.

Dette handler ikke bare om skapelsen av fiskeren som utøver av bestemte praksiser, som forvalter av en bestemt kunnskap, som en som fanger fisk, eller som et menneske med en gitt identitet, eller om å beskrive endringer slik de tilsynelatende framstår, slik ei substansialistisk tilnærming vil behandle dette temaet. Det handler like mye om å forstå hvordan fiskeren som begrep, symbol og retorisk element både oppstår og får betydning i forhold til det som skjer i fiskerinæringa. Det handler om mange sammenhenger som begrepet fisker settes i og får betydning i. Det innebærer at fiskerens relasjon til fisken ikke behøver å være direkte og fysisk, men at den for eksempel kan være symbolsk. Videre forutsettes det ikke at det fiskende mennesket nødvendigvis er sentrum eller knutepunktet som danner fiskeren, men at menneskets relasjon til de øvrige elementene som danner fiskeren, kan variere. Det er heller ikke sikkert at det som skjer i fiskerinæringa, ene og alene kan forklares ut fra menneskelige forhold. Følgelig blir relasjonene mellom menneskene og de øvrige elementene vesentlige i arbeidet. Ei relasjonistisk tilnærming betrakter ikke fiskeren som noe i seg sjøl, og behandler heller ikke fiskerinæringa, fisken eller samfunnet som noe i seg sjøl eller som noe som klart og veldefinert kan avgrenses og studeres uavhengig av andre forhold. Ei relasjonistisk tilnærming sikter mot å forstå både skapelsen av fiskeren, skapelsen av næringa og skapelsen av samfunnet som deler av samme prosess, nemlig konstruksjonen av virkeligheten.

I motsetning til den naive realismen oppfatter den relasjonistiske tilnærminga ikke virkeligheten som noe gitt utafør menneske, kunnskap og samfunn, som vi kan få tilgang til gjennom å studere mennesker eller natur. Som den sosiale konstruktivismen forholder den relasjonistiske tilnærminga seg til konstruksjoner. Til forskjell fra det som kan kalles den sosiale konstruktivismen som delvis preges av relativisme og antirealisme fordi mange og konkurrerende konstruksjoner er mulige, er den relasjonistiske tilnærminga likevel realistisk. Ikke ved at den behandler konstruksjonene som faktiske og objektive representasjoner som er uforenlige med andre, eller som sluttprodukter med fast og uforanderlig identitet, men ved at den betrakter dem som elementer i en skapelsesprosess som gir dem relevans i forhold til de funksjoner og roller de fyller i samfunnet. Det er funksjonene, uavhengig av om de oppfattes som positive eller som negative, deres synlighet og evne til å formulere seg som er relevante. Dette er en realisme som befatter seg med hvordan virkeligheten skapes og ikke med representasjonen av virkeligheten (Latour 1999).

Den naive realismen og den substansialistiske samfunnsvitenskapens resultater og fakta, så vel som den sosiale konstruksjonismens konstruksjoner og dekonstruksjoner, forholder seg til sine objekter som representasjoner av overliggende eller underliggende

forhold, i stedet for å se dem som materiale, redskap og medspillere for skapelsen av samfunnet og virkeligheten. Fra et relasjonistisk ståsted vil de vitenskapelige konstruksjonene måtte behandles på samme måte som anna materiale, som myter, symboler, tegn, politikk, teknologi og praksis. Det relasjonistiske innløpet forutsetter at skapelsen av samfunn og virkelighet ikke kan studeres ved å studere mennesket aleine, som noe i seg sjøl, men kun gjennom hvordan forbindelsene mellom mennesket og materialet opprettes og endres gjennom praksiser av ulik karakter.

1.2 Det relasjonistiske innløpet til virkeligheten

Et relasjonistisk utgangspunkt gir ikke diskurser, fortellinger, fiskere, institusjoner, fisk, ting, vitenskaper, politikker, teknologier, naturer eller kulturer noen *essens* i seg sjøl. Deres betydning eller mening blir til gjennom de forbindelser de inngår i, og som de både skaper og skapes av. Deres *ontologier er variable* (Latour 1996a:113–116). I det ligger et brudd med oppfatningen om to atskilte ontologiske sektorer, mennesket på den ene sida og tingene på den andre (Latour 1996a:22). Sjelve begrepet ontologi får også en anna betydning i denne sammenhengen, ontologi er ikke lenger tingens eller fenomenets vesen i seg sjøl, men dens eller dets vesen i forhold til noe og slik den formidles av noe. En konsekvens blir at ontologi og epistemologi, forstått som væren og den kunnskap som vi orienterer oss og tilegner oss væren gjennom, ikke kan skilles fra hverandre (Latour 1999:13–14). Dette er en velkjent ”postmoderne” posisjon som Latour ikke er aleine om (Rustad 1998:130). Som jeg etter hvert skal argumentere for, er denne posisjonen også forenlig med realisme.⁴

Denne undersøkelsen søker mot å få innsikt i ”*fiskerens variable ontologi*” og de praktiske konsekvenser og problemer som er knytta til at denne variable ontologien ikke er erkjent og synlig. Studien drøfter hvordan fiskerens *essens* skapes, defineres, endres, dekonstrueres, gjenskapes og redefineres gjennom *sterke og svake heterogene forbindelser og relasjoner* i verden, eller virkeligheten, om en vil. Utgangspunktet er at verken fiskeren eller verden er *a priori* gitt, men er *kvasi-objekter* (Latour 1996a:73) som blir til gjennom relasjoner mellom mennesker, ting, natur, symboler, retorikk og mye anna. Rekruttering handler derfor ikke om hvordan mennesker blir fiskere, men om hvordan mange aktører, alle

⁴ En konsekvens av at ontologi og epistemologi ikke kan skilles, er at en heller ikke kan skille mellom ontologisk og epistemologisk realisme.

med variabel ontologi, rekrutteres inn i ulike relasjoner eller forbindelser hvis handlinger og meninger kan omfattes av eller tilknyttes begrepet fiskere.

Spørsmålet blir dermed *hva som faktisk blir menneskets plass* i de relasjonene som skaper fiskeren. Slik fortolka blir rekruttering til noe heilt anna enn det rekrutteringsordskiftet dreier seg om, og som i stor grad har handla om rekruttering av mennesker til sektor og lokalsamfunn.

Ut fra at moderniteten i særlig grad defineres gjennom samspillet mellom vitenskap, teknologi og politikk (Holm 2001, 1996a, 1996b, Latour 1999, 1996a, Giddens 1994), er avhandlinga spesielt retta mot å undersøke disse tre konkrete feltenes betydning for dannelsen av fiskeren. Det vil si at det settes fokus på forbindelser i samfunns- og humanvitenskapene, politikken og teknologien som har betydning for hvordan fiskeren både oppfattes og skapes. På disse tre feltene vil jeg avdekke hvordan fiskeren skapes i relasjoner som opprettes gjennom det som kalles *oversettelser*, som betegner alle de praksiser som en aktør utfører for å få anledning å opptre på vegne av andre (Latour 1996a:21–23, Callon 1986, Callon & Latour 1981:279). Det handler i denne sammenhengen ikke nødvendigvis om en bestemt aktør, men om at mange oversettelser skjer samtidig. Som arbeidet vil vise, snakker vi ikke om alle tings ene årsak, men om mange hendelser.

Det handler ikke om hva fiskeren *er i seg sjøl*, eller hvordan fiskeren blir til *i seg sjøl*, men om forhandlinger, maktspill, utsagn, språkspill, praksiser og handlinger som forbinder heterogent materiale på måter som gjør relasjonene stabile i tid og rom, slik at de framstår med en gitt essens, identitet og mening. Dermed kan de forflyttes, inngå i nye relasjoner og oversettelser og benyttes til å stabilisere andre og mer ustabile forbindelser. Poenget er verken å beskrive fiskeren i seg sjøl eller det som oppfattes som fiskerens essens, men å beskrive oversettelsene, aktørene, ressursene og alliansene som mobiliseres i produksjonen av fiskeren, hvem og hva som oversettes, og hvem og hva som oversetter (Latour 1996a:57).

Det er i rekrutteringsdiskursen, i form av fortellinger og historier om rekruttering, oppfatninger og forestillinger om fiskeren, vitenskapelige studier av fiskeren og rekrutteringa, politiske formuleringer om rekruttering samt tilknyttede studier av kunnskap og praksis i fiskeflåten at oversettelsene, oversetterne og de oversatte blir synlige. Rekrutteringsdiskursen er derfor et godt innløp for å studere skapelsen av fiskeren, samtidig som begrepet rekruttering får et nytt innhold. Det handler både om å undersøke *hvilke* ulike oppfatninger om fiskeren som kan identifiseres, *hvor* oppfatningene kommer fra, *hvordan* de er produsert, og *hva* og *hvem* de oversetter. Videre dreier det seg om å vise *hvordan* de har blitt brukt og brukes i oversettelse og slik får relevans i praktisk vitenskap, i politikk og i utøvd praksis i

fiskeflåten. Det er med andre ord nettverkene av relasjoner der vitenskap, kunnskap og politikk konstrueres og forbindes og praksiser utøves, aktørene som handler og midlene som benyttes, som beskrives. Slik innsikt anser jeg for å være av vesentlig betydning både for å kunne forstå prosessene som foregår i norsk fiske, og for å kunne si noe om avfolkning, overbefolkning, rekruttering, fiskerkunnskap og fiske i framtida.

Avhandlinga tilnærmer seg forholdet mellom det som politisk sies om rekruttering, og endringsprosesser som foregår i fiskerinæringa. I hovedsak settes det fokus på de heterogene nettverkene som utvikles i forbindelse med praksisene knytta til sjølve fangsten, men som i dag brer seg både på sjø og land, fra fiskefeltene til forhandlingsbordene. På den måten synliggjøres forbindelsene mellom politisk retorikk og det som skjer. Det gir grunnlag for å reise et mer overordna spørsmål om forholdet mellom politikken og utviklinga i fiskerinæringa. Er det nødvendigvis slik at politikken er styringsredskapet som påvirker og bestemmer utviklinga i næringa? Som det vil bli antydnet avslutningsvis, tyder mye på at målsettingene i politikken realiseres, men kanskje ikke akkurat slik som vi forventer. Det kan også hevdes at det som framføres som politikk, bare er formulering av prosesser som er under avslutning. Uansett er det viktig med innsikt i forholdet mellom politikk og praksis, mellom de som handler og dem det handles på vegne av. Særlig dersom en skal si noe om handlingsrom og styringsmuligheter i framtidens fiskerinæring. Samtidig er dette en kompleks oppgave som gjør det nødvendig å navigere mellom begreper og oppfatningers flertydighet og uklarhet. Det er ikke mulig dersom en substansialistisk og naivt realistisk forståelse av begreper, fenomener og verden som noe i seg sjøl, beholdes.

Innløpet til denne seilassen gjennom rekrutteringsdiskursen kan betegnes som *relasjonistisk, etter-postmoderne og nyrealistisk*. Latour (1996a:67–69) definerer den som ”ikke-moderne”. Hva som kan legges i dette, skal jeg gå mer detaljert inn på nedafor, men jeg skal likevel gi leseren noen punkt å navigere etter allerede nå. Et *ikke-moderne innløp* innebærer at jeg kaster over bord noen av forutsetningene som mange av de moderne filosofiske og samfunnsvitenskapelige retningene bygger på. En slik forutsetning som må forkastes, er at språk, fortellinger, statistikk og vitenskapelige tekster kan være representanter for virkeligheten direkte, og at fiskere og verden kan betraktes som essenser *i seg sjøl* og *for seg sjøl*. Samtidig forkastes ekstreme postmodernistiske standpunkt som avviser at empiriske undersøkelser er mulig. Ved å betrakte virkeligheten som relasjonell og underkaste konstruksjonene, formidlingene og forbindelsene kritisk undersøkelse som reelle fenomener med betydning for dannelsen av mening, strukturer og praksiser, kort sagt virkeligheten, gjeninnsettes realismen som postmodernismen i hvert fall tilsynelatende forlot. Dette

innebærer at en er kritisk til hva materialet formidler og forteller, for eksempel er det fullt mulig at både samtaledata, vitenskapelige tekster og statistikk er beskrivelser av det som skjer, men uten at materialet kan brukes til å forstå hvorfor noe skjer. Det er altså ikke beskrivelsene en nødvendigvis er kritisk til, men forklaringer og deres forankring.

Dette kan forstås som en radikal konstruktivisme, og det er min hensikt i dette arbeidet å vise at denne posisjonen ikke betyr fornektning av virkelighet og sannhet. Dette er årsaken til at jeg også har kalt den *etter-postmoderne* og *nyrealistisk*, for å markere at den faktisk går videre fra det som har vært oppfatta som postmodernismens fornektning av realisme. Arbeidet har såleis også ei vitenskapsteoretisk målsetting. Mitt utgangspunkt, som jeg har henta fra Latour (1996a), men som det også finnes elementer av hos blant andre Bourdieu (1997, 1995), Said (1994), Foucault (1996, 1970) og Geertz (1973), er at retoriske vendinger og relasjonistiske tilnærminger bidrar til å utvide forståelsen av virkeligheten heller enn å fornekte den. Dermed er jeg kommet til prosjektets kjerne. Hva fiskeren oppfattes som, hvordan fiskeren oppfattes som skapt, hvilket univers fiskeren er en del av, hvilke relasjoner fiskeren inngår i, er spørsmål som bare kan reises med utgangspunkt i hva som formidles gjennom begrepet fisker i konkrete sammenhenger.

Når en gir fiskeren en essens gjennom å gjøre fiskeren til et menneske, for så å gjøre dette mennesket til en handlende aktør og tilkjenne det for eksempel en rasjonalitet i ei eller anna form, slik den naive realismen gjør, forsvinner sjølve skapelsesprosessen som har skapt essensen, rasjonaliteten og alle forbindelsene som inngår i dem. Det er et forsøk på å forklare hvorfor noe skjer ved å forankre det i en bestemt essens. Alle de forhandlinger, maktspill, handlinger, intriger, politiske prosesser og alle de aktører som faktisk er involvert i skapelsen av fiskeren, fiskerens innhold og rasjonalitet, verden og verdens innhold, blir borte, mens fiskeren i seg sjøl blir stående igjen som den eneste synlige representant for nettverket, og alle tings årsak. Når det snakkes om fiskerisamfunn, får fiskeren status som dette samfunnets entydige representant, mens alle de andre praksiser og aktører forblir usynlige. Når det forutsettes at fiskeren er noe bestemt, er forhandlingsprosessene brakt til ende. Det som skjer, får sin forklaring. Mange konfrontasjoner mellom ulike forståelser av fiskeren, verden og forbindelsene mellom dem har da endt opp med en enighet. Både fiskeren og verden vil følgelig framstå som rensert og uavhengig av kunnskapen om dem.⁵ Kunnskapen får dermed en sekundær betydning som noe som kan avsløre, beskrive og begrunne, men ikke konstruere.

⁵ Leseren vil se at jeg utover i teksten også bruker begrepet fisker på tradisjonelt vis, som betegnelse på det vi kan kalle "fiskende mennesker", særlig i forbindelse med bruk av intervju materialet. Jeg kaller de personer jeg har snakka med for fiskere, sjøl om de i tråd med prosjektets tilnærming egentlig er de som taler på vegne av de heterogene forbindelsene som skaper fiskeren.

Den blir dermed kun et redskap som står i et ytre forhold til verden, den blir verken byggemateriell eller konstruktør. En slik naiv realisme unngås kun ved at en forkaster oppfatningene om a priori gitt innhold og ontologi og i stedet tar utgangspunkt i eksistensene og søker å følge dem inn i de vekslende forbindelser. Da blir det også åpenbart at det ikke alltid er like lett å fatte hvorfor noe skjer, og at det som forutsettes som kausale sammenhenger, forvitrer.

Poenget er at ”*fiskeren*” i utgangspunktet ikke *er* noe, men blir skapt både som begrep, oppfatning og handlende aktør gjennom mange vekslende diskurser, praksiser og prosesser i det skiftende nettverket i fiskeriene. Min påstand er at fiskeren blir forsøkt skapt på en måte som tilsvarer bestemte oppfatninger om hva fiskere er. Denne skapelsen skjer gjennom bygging av lange nettverk av oppfatninger, politikk, vitenskap, økonomi, teknologi og praksiser. De oppfatninger som kan forbindes med og framstå som definerende og forklarende for de lengste og sterkeste nettverkene, vil være de som får status som de ”sanne og riktige”. For å forstå samfunnet må vi derfor forstå hvordan disse sannhetene skapes, hvilke repertoarer av sterke og svake forbindelser som danner dem, og hvilke allianser og ressurser som mobiliseres bak dem (Latour 1987:259). Det er ved å studere hvordan bestemte oppfatninger av fiskeren får oppslutning, formuleres og realiseres, og hvordan konfrontasjonen mellom forståelsesformer og oppfatninger i samfunnet avsluttes, en får innblikk i maktforhold i samfunnet og i fiskerinæringa. Dette betyr ikke nødvendigvis at vi finner noen endelig forklaring på det som skjer, men at vi åpner for nye innløp til å forstå de mange prosessene.

Denne avhandlinga dreier seg om å vise fram de politiske, tekniske og økonomiske ressurser som mobiliseres både for å skape fiskeren som aktør og for å forankre fiskeren og endringsprosessene i fiskeflåten i noen bestemte forklaringer. Hensikten er å gi et nytt og annerledes bilde av viktige prosesser som former norsk fiskerinæring, og dermed bidra til å utvide forståelsen av hvordan næringa utvikler seg. Ikke minst vil jeg synliggjøre hvordan menneskets plass i fiske har blitt endret, noe som er av vital betydning for spørsmålet om rekruttering. Det vil bli åpenbart at problemforståelsen knytta til manglende rekruttering av mennesker til fiske, som tar utgangspunkt i at fiskeren er lik et menneske som fanger fisk, overser viktige forhold som har betydning for hvordan fiske utvikles som kommersiell praksis. Dermed kan maktas dannelse og virkning i fisket forbli skjult. Først når nettverket rulles opp og de mange skjulte aktørene og relasjonene kommer fram i lyset, blir det mulig å utforme politikk og faktisk også diskutere rekruttering av mennesker. Det gjør det mulig å foreta avveininger mellom mennesker og maskiner, å endre forholdet mellom arbeid og kapital og å fordele og refordle makt. Et godt eksempel på hva som kan være resultatet av

slike utvidede forståelser, er Larsens (1980) og andre kvinne- og kjønnsforskernes dekonstruksjon av fiskerbonden. Ved å vise mer av det som skjedde i fiskerbondehusholdet, synliggjorde de nettopp noe av nettverket som fiskerbonden var avhengig av, fiskerbondens bakkemannskap fikk tre fram fra kulissene og ut i rampelyset (Gerrard 1983). Dette førte til at fiskerbonden som aktør for all ettersom ikke bare var ensbetydende med mannen, men at fiskerbonden i dag må oppfattes som en *relasjon* mellom mann og kvinne i husholdet.

I tillegg til å vise at aktørbegrepet må deles mellom begge, beskrev også kjønnsforskerne hvilke mekanismer, symboler og språklige forbindelser som fikk oss til å oppfatte den som utøvde fisket som det sentrale elementet i fiskerbondehusholdet. Slik synliggjorde de at kunnskapen om verden, i form av beskrivelser og bildet som ble konstruert ved hjelp av dem, ikke var uavhengig av konstruktørens og kunnskapens *situering* (Rustad 1998:131–132). Det er også viktig i denne sammenhengen at det ikke bare er relasjonene i husholdet som har betydning, men også den vitenskapelige, politiske og samfunnsmessige konteksten som danner ramme for oversettelsen av praksiser til begreper, kategorier og idealtyper; som *fiskerbonden* og *omsorgsbonden*. Et sentralt poeng er at dekonstruksjonen av fiskerbonden ikke forkaster virkeligheten og realismen, men at den reelt sett utvider vår forståelse av verden. Den tilføyer elementer til vår forståelse, den reduserer den ikke. Den illustrerer også det relasjonelle forholdet mellom virkeligheten og kunnskapen ved at det blir vanskelig å snakke om virkeligheten uten å forholde seg til kunnskapen som formidler, strukturerer og ordner virkeligheten.

Dette eksemplet viser at tilnærminga i denne avhandlinga kanskje ikke er radikal og ny, men at den er beslekta med noe som har vært gjort før. Det nye her ligger i at jeg vil gå enda ett hakk lenger enn hva Larsen gjorde, og frikople aktørbegrepet fra mennesket ved å åpne for at andre relasjoner enn bare relasjoner mennesker imellom også kan ha aktiv betydning i skapelsen av verden. Da blir ikke bare fiskerbonden relasjonell, men alle de relasjoner og betydninger, praksiser, teknologier, teorier og politikker som begrepene fiskerbonde og fiskerbondesamfunn finnes i og kretser rundt, får også relevans. Da kan aktørbegrepet knyttes til andre prosesser enn bare menneskelig handling. Dette analytiske grepet reduserer ikke nødvendigvis menneskets plass, men synliggjør mer av det materialet og de medspillerne som deltar i handlinger. Det gir bedre mulighet til å studere hvordan prosessene definerer mennesker, ting og natur, hvordan makt eller avmakt skapes, og hvordan handlingsrom begrenses. Vi beveger oss fra å oppfatte mennesket som noe i seg sjøl som har uendelig med handlingsmuligheter, til å beskrive mennesket som vevd inn i forbindelser som gjør oss i stand til å handle. Kort sagt, det er først når aktørbegrepet frikoples fra mennesket at

det blir mulig å bli bevisst hvilken rolle menneskene, tingene, begrepene, mytene og symbolene spiller i samfunnet. I denne sammenhengen betyr det at fiskeribegrepet må lausrives fra de mennesker som utøver fiskerpraksiser. Først når fiskeren er tilstrekkelig dekonstruert, kan det bli mulig å si hva fiskeren er. Både de elementer og forbindelser som til sammen utgjør fiskeren, og de prosessene som får oss til å oppfatte fiskeren som en aktør, må studeres.

Frikoplinga av aktørbegrepet fra mennesket er et sentralt grep i det som kalles *aktør-nettverk-teori* (ANT), og som dette arbeidet i stor grad er inspirert av (Latour 1999, 1996a, 1992, 1987). ANTs hovedanliggende er å vise hvordan vitenskapelige, tekniske, økonomiske, politiske og sosiale prosesser skaper og former sterke nettverk av heterogene aktører som former og skaper vårt handlingsrom. I særlig grad har ANT vært opptatt av teknologiens og vitenskapens rolle i skapelsen av virkelighet. Teknologi og vitenskap skaper halvparten av politikken, sier Latour (1996a:191). Dette er i tråd med det som tidligere er nevnt om vitenskapens, teknologiens og politikkenes rolle i moderniteten. Jeg vil studere hvordan fiskerinæringa formes gjennom bygging av slike teknologiske, vitenskapelige, økonomiske og politiske nettverk, der oppfatninger om fiskere er retoriske strategier som fungerer som hjelpere i denne nettverksbyggingsprosessen. Oppfatningene bidrar til å etablere de nødvendige forbindelsene og kan følgelig studeres gjennom hvordan de kommer fram og benyttes både i fiskeres egne fortellinger, i fiskeripolitikken og gjennom andre ytringer i det offentlige rom. Når oppfatningene i fiskernes fortellinger, i det offentlige rom og i de praktisk-politiske vedtak sammenholdes med de faktiske endringsprosessene som skjer i fiskeflåten, vil det kunne avgjøres om og hvordan oppfatninger henger sammen med næring og politikk. Det handler derfor om å beskrive hvordan oppfatningene om fiskere påvirker konkrete politiske og praktiske handlinger som har konsekvenser for menneskene i fiskerinæringa.

Hensikten er ikke bare å beskrive, men også å bevisstgjøre som et grunnlag for å endre. I likhet med Latour (1996a) vil jeg benytte meg av noen av postmodernismens kritiske og retoriske strategier for å løse problemet som oppstår når fiskeren oppfattes som noe gitt. Det å forutsette fiskerens vesen gir ikke ny innsikt i rekrutteringsforhold i fiskerinæringa. For å få viten om verden må en frigjøre seg fra oppfatningene om hvordan verden ser ut, og gå over til å betrakte hvordan og på hvilken måte oppfatninger deltar i skapelsen av verden. Det handler kort og godt om å studere hvordan ulike repertoarer benyttes i arbeid for å forme verden, og om hvordan ulike repertoarer er knytta til ulike maktspill og diskurser. Disse repertoarene forenkler og reduserer det komplekse til enkle og handterbare størrelser som gir

grunnlag for praktisk handling. Repertoarene formidler verden, og de formes også av det de sjøl formidler.

Enhver beskrivelse representerer et bidrag til fortolkning og forståelse av virkeligheten, de produserer med andre ord virkelighet. Dette gjelder i like stor grad for meg som for alle andre. Det innebærer at mitt utvalg og mine eksempler ikke bare formidler det jeg prøver å la dem formidle, men at de også formidler andre ting, som jeg ikke nødvendigvis er bevisst eller legger vekt på. At jeg hevder at mine beskrivelser og eksempler er gyldige, betyr ikke at det ikke finnes andre gyldige forståelser og fortolkninger. Min kunnskap er situert, det vil si også lokalisert i tid og rom, begrenset og kontekstuell. Min egen kunnskaps begrensninger følger nettopp av dens lokalisering og kontekstualisering (Rustad 1998), og min påstand om at mine formidlinger er gyldige, betyr ikke at de er universelle. Samtidig er jeg av den oppfatning at ved å studere dannelsen av fiskeren får vi også innsikt som kan overføres til andre forhold, men ikke ukritisk. Videre må ikke min kritikk og mine utdrag av andres arbeider oppfattes som at jeg meiner at disse andre tar feil, at de forenkler eller at jeg har fortolka dem uttømmende og fullstendig. Mitt anliggende er mer å vise hvordan også andres arbeider fungerer som skapere eller som byggemateriale i virkeligheten.

Den viktigste intensjonen er at teksten skal åpne for refleksjon over det vi tar for gitt, og *at det ofte kan erstattes med noe anna*. Virkeligheten er i stadig endring, og det samme må innsikter og kunnskaper også være. Når leia forandres, må kurser, navigasjonsinstrumenter og draft også endres. Derfor er det nødvendig å være kritisk til de endelige løsninger og de fullstendige svar som av og til presenteres. I den praktiske og pragmatiske virkeligheten som våre daglige handlinger foretas i, kan denne tvilen hindre at kompleksiteten og mangfoldet reduseres på måter som begrenser handlingsrommet for de mange, til fordel for de få. Jeg ønsker å argumentere for at vi må ha ei refleksiv fiskerinæring, der tvil er legitim og akseptert. Refleksiviteten må ikke bare være begrenset til bevissthet omkring relasjoner mellom mennesker, men må også omfatte relasjonene mellom mennesker og ikke-mennesker. Jeg vil ikke avmodernisere fiskerinæringa eller argumentere for tilbakevending til en romantisert naturtilstand, slik de ”antimoderne” gjør (Latour 1996a:20). Ved å sette fokus på det som moderniseringsprosessene produserer, kan det tas stilling til hvilke alternativ som finnes. For eksempel om avfolkning følger som en nødvendig konsekvens av moderniseringa, eller om det også finnes andre muligheter. Som det vil framgå seinere i denne avhandlinga, kan for eksempel bruk av teknologi bidra til avfolkning, men også styrke mulighetene til fortsatt å drive fiske med base på heimstedet. Det er viktig å utvikle bevissthet om hva som er positivt og hva som vil være negativt også i forhold til de ting og teknologier vi omgir oss

med. Prosjektet skal bidra til å utvide handlingsrom, ikke til å begrense det. Det er nettopp dette som er et av ANTs hovedanliggender – nemlig å utvide virkeligheten, ikke begrense den (Latour 1996a) slik den naive realismen i sin tid gjorde. Denne ferden mot en utvidelse av virkeligheten startet med det som har blitt forstått som postmodernismens forkasting av realisme, virkelighet og sannhet, og som ANT og andre ”nyrealistiske” og etterpostmodernistiske retninger posisjonerer seg i forhold til. Følgelig er det nødvendig å segle inn i postmodernismens uoversiktlige og lumske farvatn for å utforske noen av de posisjonene og perspektivene som fører videre inn i ANT.

1.3 De tapte paradigmene – postmodernismen i samfunnsvitenskapene

Betegnelsen postmodernisme ble brukt som betegnelse på avantgarden i kunst og arkitektur som forsøkte å bryte med modernismen. Innen filosofi, human- og samfunnsvitenskap benyttes begrepet postmodernisme om retninger og ideer som oppfattes som kritiske til de store metafortellinger om fornuft, framskritt og frigjøring (Nygaard 1995, Schaanning 1992, Lyotard 1986).⁶ Rasjonalitetens fremste representanter er vitenskapen, politikken og teknologien, som vil frigjøre mennesket fra en primitiv naturtilstand, til et velordnet rasjonelt samfunn der frihet, likhet og universell fornuft rå. Begrepet postmodernisme omfatter retninger både fra høyre og venstre, som angriper ideer om universell fornuft. Begrepet omfatter ideologier og bevegelser som kan betegnes som reaksjonære og fundamentalistiske, som for eksempel ekstreme nasjonalistbevegelser, ekstrem økologisme og ekstreme fundamentalistiske religiøse bevegelser (Ferry 1995, Bauman 1995).⁷ Postmodernisme betegner også kritiske prosjekt som sikter mot å klargjøre hvordan makt og virkelighet dannes og får betydning innafor moderniteten. Mens de reaksjonære kjennetegnes av antimodernitet, fornektelse av moderne kunnskap, normer og verdier, og tru på kategoriske sannheter som gjør alt annet til usant, dreier de kritiske prosjektene seg om å hindre en tilstivning av

⁶ I tillegg til referansene i teksten bygger jeg her på utdrag fra: Enebakk (2001), Hatch (2001), Hellesnes (2001a, 2001b, 1995), Asdal, Berg, Brenna, Moser og Rustad (1998), Marcus (1998), Kumar (1998), Delanty (1997), Johansson (1997), Law (1997, 1992), Schaanning (1997), Bradley (1996), Latour (1996a), Bauman (1995), Waters (1994), Nicholson (1992) og Rorty (1987). I tillegg har jeg benyttet litteratur av Giddens (1994, 1991), Baudrillard (1991), Lyotard (1986) og Habermas (1980) som er forfattere som ANT ofte drøftes i forhold til.

⁷ Postmodernismens mange fasetter lar seg ikke behandle fullstendig i denne avhandlinga. Framstillinga har kun som hensikt å synliggjøre hva ANT viderefører og forkaster fra postmodernismen. I tillegg beskrives noen av de prosesser og diskurser som har foregått i vitenskapen, og som har åpnet for at det kunne etableres nye forståelser

moderniteten som nettopp fører til at det kan etableres kategoriske sannheter. Dette er positive og kritiske prosjekt som handler om å hindre at det gode blir sin egen fiende. Det er denne kritiske retningen i postmodernismen som i særlig grad kom til uttrykk i det som kalles *poststrukturalismen*, som er viktig for de teoretiske perspektivene som legges til grunn i denne avhandlinga.

Diskursene om postmodernismen i 1970, 1980- og 1990-åras samfunnsvitenskap har mange aspekter og foregikk og foregår langs mange linjer som ikke klart kan skilles. Begrepet postmodernisme er flertydig og brukes i mange sammenhenger. Jeg vil her trekke fram tre eksempler på diskurser og sammenhenger der postmodernismebegrepet benyttes. Disse tre sammenhengene er definitivt ikke klart avgrensa og glir delvis over i hverandre. Vi kan snakke om sammenhenger der

1. postmodernitet benyttes som betegnelse på en etter-moderne samfunnstilstand
2. postmodernisme oppfattes som et brudd med den moderne kunnskapstradisjonen
3. postmodernisme betegner samfunns- og kulturkritiske strømninger

I den første sammenhengen betegner postmodernitet en fase som samfunnet som en substansiell størrelse er gått over i etter at moderniteten skal være fullendt eller eventuelt har mislyktes. Begrepet postmodernisme gis en substansialistisk betydning og knyttes direkte til samfunnsendringer som kan fortolkes som postmoderne trekk. Diskursen kretser i stor grad om hvorvidt samfunnet er i ferd med å forlate moderniteten for å gå over i en ny tilstand, enten denne defineres som seinmoderne, radikalt moderne, refleksivt moderne eller postmoderne. Hovedanliggendet er de konsekvenser endringene har for menneskene både som subjekter og objekter (Bradley 1995, Giddens 1994:46). Diskursen kan forstås som en substansialistisk videreføring av sosiologiens innretning mot å undersøke menneskets vilkår under endringer. ”*Den postmoderne tilstand*” kan avsløres gjennom empiriske studier av samfunnsforhold. I denne diskursen har begrepet postmoderne blitt brukt og brukes fortsatt som en diagnose på det som oppfattes som *patologiske* effekter av moderniteten, eller som tegn på en ufullendt modernitet (Habermas 1980). Det vil si endringsprosesser i samfunnet som går i andre retninger enn det som oppfattes og framføres som politisk ønskelig og korrekt. Diskursen åpner for drøftinger om hvorvidt det er radikale konsekvenser av moderniteten som kan observeres, eller om det bare er vår forståelse av samfunnet som er

av forholdet mellom vitenskapen og verden. Framstillinga konsentreres om teoretikere, perspektiver, posisjoner og elementer som forfattere innafor aktør-nettverk-teorien forholder seg til og refererer til.

endra, slik at vi ser ting vi ikke har sett før. Dermed leder den over på spørsmålet om forholdet mellom virkelighet og kunnskap som de andre to diskursene konsentreres om, men samtidig beholdes moderniteten både som mål og som referanseramme.

Den andre diskursen berører også et gammelt tema, nemlig forholdet mellom ontologi og epistemologi, mellom væren og kunnskap om væren. Den vestlige, vitenskapelige kunnskapstradisjonen betrakter ifølge Molander (1996:68)

- *kunnskap om noe som atskilt fra subjektet*
- *kunnskap og anvendelse som atskilt fra hverandre*
- *kunnskap som en avspeiling av virkeligheten*
- *kunnskap som noe som kan uttrykkes i ord og på matematisk språk*
- *kunnskap som noe endelig, men som få tror kan oppfylles*

Denne kunnskapstradisjonen, som både oppfatter virkeligheten og kunnskap om virkeligheten som noe substansielt i seg sjøl og atskilt fra hverandre, er sjølve bærebjelken i moderniteten. Kunnskap blir noe ytre og objektivt som kan overføres gjennom institusjonaliserte system, og som kan akkumuleres, utvikles og anvendes på et generelt grunnlag. Den ytre, generelle kunnskapens ulike repertoarer kan framføres i enhver sammenheng. Sannheten finnes i verden og kan avdekkes gjennom vitenskapen. Dette synet tok postmodernistene i 1970-åra et oppgjør med.

I den sammenhengen betegner begrepene ”*det postmoderne*” og ”*den postmoderne tilstand*” først og fremst et intellektuelt skifte, ved at kunnskapen vendes mot seg sjøl og blir reflekterende. Kunnskapens forhold til verden og til konstruksjonen av verden er et viktig tema (Lyotard 1986). Slike skifter fra *ontologi* til *epistemologi* har skjedd flere ganger gjennom filosofiens og vitenskapens historie heilt tilbake til de gamle grekerne og er såleis ikke noe nytt (Latour 1999, Skirbekk 1980a). Et eksempel er Nietzsches påstander om at vitenskapene er begrepsmessige konstruksjoner som brukes for å forstå verden (Nietzsche 1989, Skirbekk 1980b:139). Brytningene mellom de såkalte realistene og konstruktivistene i vitenskapen nådde et høydepunkt i forbindelse med det som kalles *positivismedebatten*, som foregikk i vitenskapene gjennom flere tiår, og som det fortsatt kan merkes etterdønninger av. Elementer og posisjoner fra positivismedebatten kan identifiseres i diskursene om det postmoderne og i det som i ettertid kalles vitenskapskrigen. Dette har også fått betydning for posisjonene i ANT.

Et startpunkt for positivismedebatten var programmet til *de logiske positivistene* i *Wienerkretsen*. Programmet var et forsøk på å bevare en vitenskapelig forståelse av verden,

med visse krav til hva som kunne gis status som sant og gyldig. Det omhandla ikke bare naturvitenskap, men omfatta også samfunnsvitenskap, psykologi og filosofi (Neurath 1973 [1929]). Dette programmet kan sees som et forsøk på å bevare sannheten i ei tid da totalitære ideologier begynte å bre seg i Europa (Skirbekk 1980b). I tillegg var det et angrep på det positivistene definerte som metafysikk og uvitenskapelige ideer, kanskje først og fremst innafor det som betegnes som nihilisme, filosofisk idealisme, og retninger innafor hermeneutikken.⁸ Blant de kritiserte var tenkere som Nietzsche og Heidegger, som i dag kan oppfattes som viktige inspiratorer i postmodernismen. Blant de ledende representanter for den logiske positivismen og dens vitenskapelige verdensanskuelse nevnes Wittgenstein, Russel og Einstein (Neurath (1973:318)).

I tiåra etter andre verdenskrig gikk positivismedebatten langs flere linjer, på flere nivå og i flere disipliner. Debattene handla om hva som kunne betegnes som sann kunnskap, om kunnskap kan være definitiv, hva som kunne betegnes som virkelighet, og hvordan kunnskap om virkeligheten kunne oppnås. Skillelinjene fulgte verken disiplinene eller klart avgrensbare retninger innafor dem. Ikke minst dreide debatten seg om hvilke teorier, metodologier og metoder som egna seg best for å studere virkeligheten. Et viktig punkt i positivismedebatten kom med Thomas S. Kuhns (1996 [1962]) teorier om vitenskapelige revolusjoner, og hans kritikk av empirismen og positivismen var viktig i denne debatten. Kuhn tok utgangspunkt i hva forskere faktisk gjør i praksis, noe også Latour (1987) seinere har forsøkt å utforske. Perspektivet om hvordan vitenskapelige revolusjoner skjer, ble viktig for strømningene som førte fram mot postmodernismen i 1970- og 1980-åra. Feuerabend (1997 [1975]) påpeker at Kuhns (1996) banebrytende arbeid i 1970-åra ble etterfulgt både av det han kaller *pseudovitenskap*, og av perspektiver som fornyer vitenskapen. Bruno Latour nevnes i den sammenheng som en av fornyerne (Feuerabend 1997 [1975]).

Postmodernismen har videreført og oversatt flere elementer fra alle sider i positivismedebatten, og posisjonert seg i forhold til denne debattens argumenter. Til en viss grad har postmodernismen blitt forbundet med det som blei oppfatta som den antirealistiske, relativistiske, konstruktivistiske og uvitenskapelige sida i debattene, men det er heva over enhver tvil at postmodernistene også har benytta begreper og ideer fra tenkere som positivistene anså som vitenskapelige. Det nærliggende eksemplet er Wittgenstein og språkspillbegrepet som blant anna er et sentralt punkt i Lyotards (1992:15–16, 1986) filosofi. Det postmodernistene retter sine angrep mot, er den naive realismen i vitenskapene, som gjør

⁸ Slike sekkebetegnelser skjuler mange av nyansene og yter verken kritikerne eller de kritiserte rettferdighet.

de vitenskapelige konstruksjoner til sanne representasjoner for det som *virkelig* skjer i verden. Det er et av Feuerabends (1997[1975]:11) poeng at det er de vitenskapelige "fakta" som er konstruerte forenklinger, mens verden er mye mer kompleks, og at vitenskapen ikke må avskjære seg fra kompleksiteten. Ved å forkaste normativ vitenskapsteori og metodologi som utgangspunkt for forskning åpnes det for den egentlige realismen, som befatter seg med heile komplekset av konstruksjoner som vitenskapen også er en del av, men som den ikke aleine representerer. En slags fortsettelse av noen av disse ordskiftene foregår i dag i det som populært betegnes som vitenskapskrigen, og der det blant anna handler om realisme versus konstruktivisme, relativisme versus realisme, objektivisme versus subjektivisme og så videre. Det foregår altså fortsatt ordskifter i den vitenskapelige verden om kunnskapens grunnlag, form og innhold, og der begreper og begrepspar slett ikke har noen entydig og klar definisjon, og der også viljen til gjensidig forståelse ikke nødvendigvis er til stede i ulike leire (Enebakk 2001, Hellesnes 2001a, 2001b, Delanty 1997, Sokal 1997). Disse diskursene kom også etter hvert til å få innflytelse innafor samfunnsvitenskapene der den tredje diskursen foregår.

Den diskursen som har foregått innafor deler av samfunnsvitenskapen, og som kan knyttes til postmodernismen, kan oppfattes som en kritikk mot oppfatningen om moderniteten som ei referanseramme og mot realisering av moderniteten som et endepunkt for de sosiale prosesser. I tillegg settes fokus på vitenskapens plass og makt i samfunnet. Denne kritikken er parallell til vitenskapskritikken og hadde også utgangspunkt i refleksjonene omkring kunnskap og kunnskapens plass. Elementer fra vitenskapskritikken er overført til en samfunnsmessig kontekst og knytta direkte til de retoriske og praktiske strategier og maktstrukturer som forbindes med moderniteten. I moderniteten er kunnskap som kjent makt, og hvordan vitenskapelig kunnskap og makt henger sammen, er den postmoderne bevegelsens fremste anliggende. De diskursene som er nevnt foran, fikk innflytelse på samfunns- og humanvitenskapene både i moderat og mer radikal form. Dette kan sees i sammenheng med noen endringer som skjedde i samfunnsvitenskapene i 1960- og 1970-åra.

Parallelt med framveksten av postmodernismen fra midten av 1960-åra ble forskning i egen kultur anerkjent i antropologien (Wadel 1991). Antropologene trådte dermed inn på sosiologenes arena og bidrog til nye perspektiv på eget samfunn. Den bevegelsen ga grunnlag for kritikk mot forståelsen av samfunnet ut fra de store, hegemoniske teoriene som sosiologien og samfunnsøkonomien benytta seg av. I en norsk kontekst bidrog det teori-, metode- og perspektivmangfoldet som antropologenes ankomst til egen kultur førte med seg, faktisk langt på veg til et brudd med nettopp den store fortellinga om moderniteten (Kristiansen 1985, Gerrard 1983, Anderson og Wadel 1972, Barth 1972, Wadel 1972, Brox

1966). Gjennom alternative fortellinger støtta antropologien opp under småteorier og empirisk baserte teorier om samfunnet, som ikke nødvendigvis falt sammen med *Den store historiens* versjon. Samtidig ble grensene mellom antropologien og den fortolkende sosiologien mer utviska. I Norge kom dette blant anna til uttrykk i utviklinga av et lokalsamfunnsparadigme i norsk samfunnsforskning, der sosiologer og antropologer arbeidet tett sammen (Husmo og Johnsen 2000, Hersoug, Holm og Maurstad 1993). Sjøl om forskerne var forankra i den moderne, substansialistiske samfunnsvitenskapen og definitivt ikke kan betegnes som postmodernister, bidrog samarbeidet til en mer pluralistisk og konstruktivistisk samfunnsvitenskap. I første omgang fremma det en relativisme som åpna for nye perspektiv. Samtidig skjedde det også endringer i fundamentet i disiplinene, som følge av de postmodernistiske strømingene.

Mens sosiologien har vært og er prega av *storteoretikere*, som blant andre Durkheim, Habermas, Marx og Weber, har antropologenes teorier blitt utvikla i forhold til den kontekst feltarbeidet har vært utført i. I sosiologien var postmodernismens kritikk i 1970-åra retta mot trua på *Den store teorien* og den objektive kunnskapen. Likeledes ble det også stilt spørsmål ved historikerne som produsenter av storfortellinger. Her i Norge bidrog de empiriske studiene fra lokalsamfunn i vår egen kultur nettopp til å bryte ned disse storfortellingene, uten at det kan betegnes som postmodernisme.

Til skilnad fra sosiologien har ikke antropologien, forstått som sammenliknende etnografi, noen tilsvarende storteorier. Mens *teori kommer før metode* i sosiologien, kan en si at *metoden kommer før teoriene* i antropologien. Antropologene jakter ikke etter universell sannhet, men forsøker å forstå og forklare kulturer på deres egne premisser og gjennom komparasjon. Slik sett er faget i utgangspunktet både relativistisk, konstruktivistisk og fortolkende. Forståelsen og forklaringene hentes fra beskrivelser framkommet ved bruk av etnografenes *store metode*, nemlig deltakende observasjon gjennom et lengre feltarbeid, der forskerens forståelseshorizont stadig utvides. Antropologien har ei solid forankring i hermeneutikken (Klausen 1981:62). Malinowskis (1922) klassiske monografi fra feltarbeid på Trobriandøyene under første verdenskrig innstifta det lange feltarbeidet i en fremmed kultur som etnografenes overgangsrite. Teoribygging uten feltarbeid er derimot blitt sett på som *lenestolsantropologi*. Et eksempel er storteoretikeren og skrivebordsantropologen Levi-Strauss som har hatt stor innflytelse i sosiologi og i språk- og litteraturforskning. Levi-Strauss har på grunn av liten feltefaring ikke blitt fullt ut anerkjent som antropolog i noen kretser.

På metanivået hadde antropologien ingen stor teori som kunne kritiseres, men her i Norge synliggjorde dens heimkomst til egen kultur disiplinens konstruktivistiske og

fortolkende grunnlag (Wadel 1988). Samtidig som antropologien fant sin plass i lokalsamfunnsforskninga her heime og ble et korrektiv til de rådende samfunnsvitenskapelige paradigmer innafor norsk samfunnsplanlegging, ble antropologien internasjonalt gjenstand for en postmodernistisk kritikk. Kritikken retta seg særlig mot den store metoden og de påfølgende fortolkingene. Oppmerksomheten dreide bort fra å betrakte feltdata og tekster som representasjoner for *virkeligheten*, til å betrakte dem som konstruksjoner uten forbindelser til virkeligheten. Begrepet empiri fikk et nytt innhold. De antropologiske tekstene som tidligere framsto som *objektive representasjoner* av en virkelighet, ble nå forskernes empiriske objekter for undersøkelse. Med inspirasjon fra språk- og litteraturteori, semiotikk og diskursteori, ble tekstenes *posisjon* og *dannelse* studert. Det ble erkjent at antropologien dreide seg om *kulturell oversettelse* (Marcus 1998:389, Geertz 1973). Dette ga rom for en refleksiv antropologi som kritiserte og dekonstruerte både den universelle metoden, etnografien som tilnæringsmåte og de etterfølgende fortolkingene og teoriene som framkom gjennom beskrivelsene (Keesing 1994, Clifford og Marcus 1986, Johansen 1981, Geertz 1973). Dette ga grunnlag for å hevde at de etnografiske tekstene ikke var sanne beskrivelser fra en objektiv og ytre virkelighet, men tolkingar og konstruksjoner skapt ut fra den enkelte forskerens oppfatninger og av de makt- og kunnskapsstrukturer som forskeren inngikk i (Said 1994). Det handla om virkelighetsskaping og ikke om virkelighetsbeskrivelse. Kritikken fikk også en nominalistisk retning der all sammenheng mellom tekst og virkelighet ble forkasta (Tyler 1986, Schackt 1992:93). Denne bevegelsen innafor antropologien var etter mitt skjønne uttrykk for framveksten av det vi med bakgrunn i Latours beskrivelser kan kalle for vitenskapsantropologien.

Gjennom disse diskursene, i sosiologi, antropologi og anna samfunnsvitenskap, ble de store fortellingene og storteorierne *dekonstruert* til språkspill, småfortellinger, utsagn og tegn som får sin betydning gjennom relasjonelle forhold til hverandre og til andre elementer. Det ble særlig lagt vekt på å vise hvordan en relasjonell virkelighet konstitueres gjennom tekst, språk og diskurser. Denne semiotiske eller retoriske vendinga i samfunnsvitenskapene er først og fremst forbundet med de såkalte *poststrukturalistene* innafor postmodernismen. *Poststrukturalismen* danna en samfunns- og kulturkritisk diskurs innafor sekkebetegnelsen postmodernisme. Begrepet *dekonstruksjon* er sentralt i poststrukturalismen. Begrepet er henta fra blant anna Jacques Derridas arbeider, og jeg oppfatter begrepet som det motsatte av konstruksjon, nemlig å plukke det konstruerte fra hverandre og synliggjøre forbindelsene som skaper konstruksjonene. I poststrukturalismen betraktes språkspillene som det *reelle* som kan studeres.

Fram til 1960-åra stod subjektfilosofiske retninger og spesielt eksistensialismen sterkt i europeisk åndsliv. Subjektfilosofien og eksistensialismen, særlig Sartre, ble etter hvert kritisert av tenkere inspirert av den semiotiske strukturalismen, med Levi-Strauss i spissen (Levi-Strauss 1994:246–270, Leach 1970). Poststrukturalismen videreførte den strukturalistiske kritikken mot subjektfilosofi og eksistensialisme, men hadde også en brodd mot sine strukturalistiske forgjengere (Schaanning 1997, 1992). Poststrukturalismen i 1970- og 1980-åra representerte ei samfunnskritisk vending i forhold til strukturalismen, i den forstand at de ikke bare var fornøyd med å analysere det samfunnsmessige, men også tok sikte på å endre det (Myklebust 1987). I motsetning til Levi-Strauss avviste poststrukturalistene både trua på universelle sammenhenger som er forankra i mennesket, og på faste og uforanderlige underliggende strukturer eller gitte meninger. De avviste at kunnskap er forankra i mennesket i seg sjøl (Foucault 1999 [1977]:26, 1996). I stedet for å befatte seg med det spørsmålet som har ridd samfunnsvitenskapene som ei mare, nemlig subjektivisme/objektivisme-spørsmålet, har poststrukturalistene vært opptatt av skapelsen av mennesket som en epistemologisk figur, som et subjekt og objekt for kunnskap (Schaanning 1992). Mening, rasjonalitet og essens er ikke a priori gitt, den er historisk og kontekstuelt betinga, et syn som også de etter-postmodernistiske retningene forfekter. Poststrukturalistene sa adjø til humanismen, forstått som en framhevelse av mennesket som et subjekt som skaper seg sjøl (Schaanning 1997, 1992, Grøn 1982). De oppfatta mennesket som noe som skapes som subjekt i det til enhver tid eksisterende, strukturelt betingede erkjennelsesfelt. Poststrukturalismen avviste også den historiske teleologien som modernitetsprosjektet bygger på, der samfunnet utvikles mot et endelig mål, med realisering av det gode liv, menneskets frigjøring og fornuftens endelige seier over ufornuften som endepunkt. Poststrukturalistene tolka historia⁹ ut fra *den enkelte epokes* strukturelle forhold. De forholdt seg til historia som *diskontinuerlig* (Grøn 1982). Følgelig søkte de å beskrive mangfoldet i de strukturene de avdekte. Poststrukturalismen stilte spørsmål ved mange ”sannheter” og ”tatt-for-gittheter”, og begrepet *nihilistisk* har ofte blitt brukt til å betegne poststrukturalismen. Poststrukturalismens tilsynelatende forkasting av sannhet og subjekt oppfattes som en parallell til Nietzsches fornektelse av Gud (Lampl 1998).

Mange elementer som i sin tid ble oppfatta som radikale og postmodernistiske, er i dag normalvitenskap. For eksempel er teoretisk og metodologisk pluralisme ikke bare akseptert, men også ansett som nødvendig i mange sammenhenger. Det synes også å være rimelig

⁹ Forstått som den store sammenhengende fortellinga om moderniteten og verden.

enighet om at utgangspunktet for forskninga ikke kan være universelle systemer og teorier, men liv og tenking i det samfunnet vi lever i. Det er ingen klare regler og ingen sikker suksess, kunst og skjebne er like mye redskaper som fornuft og beregning (Kumar 1998:344). I dag studeres vitenskapen både som et kognitivt system og som institusjon i samfunnet (Delanty 1997). Det erkjennes at forskninga ikke foregår i et nøytralt rom, og at koplingene mellom forskerne og det samfunnet de er en del av, trekkes inn i perspektivene. I tillegg viskes skillene mellom naturen, det sosiale og kulturen ut, i den forstand at konstruksjonene av de tre henger sammen (Macnaughten og Urry 1998, Latour 1996a). Heller ikke naturvitenskapen kan lenger hevde å være fullstendig uavhengig av tekniske, økonomiske, kognitive og sosiale nettverk. Forskere må uansett innta en refleksiv posisjon i forhold til eget arbeid. De vitenskapelige disiplinene er uløselig knytta til moderniteten, mens dagens situasjon preges mer av en postdisiplinær tilstand som ikke er ulik den søking og leiting som skjedde før disiplinene ble etablert som sterke maktnettverk og kunnskapsregimer. De mest ekstreme postmoderne posisjonene kan tolkes mer som forsøk på kritikk av vedtatte sannheter og som kilder til tenking, enn som avvisning av sannhet og kunnskap. Det vil si at de inngår som del av dekonstruksjonen for å gjøre oss bevisst de sosiale konstruksjonene og mytene vi til daglig benytter oss av (Barthes 1999 [1975]:208–11). Det postmoderne prosjektet synliggjorde at forskning er vanskelig, fordi det foregår i virkeligheten og ikke i teoriens og idealtypenes verden. Den poststrukturalistiske dekonstruksjonen ga i stor grad grunnlag for ny forståelse av verden, og sjøl om poststrukturalistene ikke fullførte bevegelsen, så tok de nye *med* som det kan navigeres etter. Dette blir tydelig når blikket rettes mot noen av poststrukturalistenes studier av vitenskapen og andre store diskurser i samfunnet.

Flere studier innafor det som betegnes som poststrukturalisme, har fått stor betydning for samfunnsvitenskapene i ettertid. Her kan nevnes Foucaults (1999 [1977]) studie av fengselsvesenet, Saids (1994) poststrukturalistiske og marxistisk inspirerte dekonstruksjon av *orientalismen* som vitenskap og politisk ideologi og Harraway (1988) og Hardings (1986) arbeider innen *feministisk vitenskapsteori* om betydningen av *situert* kunnskap (Law 2000, Rustad 1998:120–132). Michel Foucault står sentralt i det som har blitt kalt poststrukturalismen. I denne sammenhengen er han viktig fordi hans diskursteori kan oppfattes som et viktig utgangspunkt for Bruno Latour og det som kalles aktør-nettverk-teori.

I likhet med Levi-Strauss og Latour desentrerer Foucault mennesket som møtepunkt for alle prosesser. I hans tekster framstilles ikke mennesket som et tenkende og kreativt subjekt som kan være utgangspunkt for kunnskap om seg sjøl. Mennesket som et kunnskapsvesen må ifølge Foucault oppfattes som en relativt ny skapning (Foucault 1996).

Dermed kan ikke menneskene studeres som konstituerende subjekter som fyller språket og verden med mening, men som sjøl står utafør verden. Verken språk eller handlinger kan forstås som ytre spor av menneskets indre. Likeledes forkaster Foucault tanken om at det er en objektiv og virkelig verden eller opprinnelig erfaring som uttrykkes gjennom språket. Til sist avviser Foucault den *universelle formidling* der subjektet kommer til sjølbevissthet i sitt møte med virkeligheten, gjennom et dialektisk forhold mellom subjekt og objekt (Foucault 1970:147–148).

Disse tradisjonene forutsetter at subjektet eller verden tildeles en på forhånd gitt essens, noe opprinnelig eller en ordnende instans. Foucault sa i sin tiltredelsesforelesning ved College de France at *ordene må uttales inntil de uttaler han* (Foucault 1970:134, Svestad 1995:58). Subjektet formes gjennom *diskursen* og dens *materialitet* (Schaanning 1997:13). Det vil si at subjektet framstår i relasjon til de diskurser som former det. Dermed er det diskursene og relasjonene som må studeres, og ikke de punktualiserte subjektene i seg sjøl. Diskurs i denne forstand omfatter mer enn det språklige. I likhet med Latour skiller heller ikke Foucault entydig mellom ting og mennesker, mellom ting og utsagn (Schaanning 1997, Svestad 1995). Diskursen omfatter faktisk heile den samfunnsmessige formasjonen. Foucault *historiserte* Levi-Strauss strukturalisme – ikke ved å leite etter fellesstrukturer som forente begivenhetene (Schaanning 1992:111), men ved å beskrive ulike epokers strukturelle forutsetninger. Dannelsen av mangfoldet av maktstrukturer er såleis historisk betinga.

Ifølge Schaanning (1997) var Foucault fram til 1970 opptatt av å desentrere eller oppløyse subjektet, slik strukturalistene gjorde. Etter 1970 dreide prosjektet seg mer om å vise hvordan strukturene konstituerer subjektene. Subjektene framstår gjennom åpne plasser der de kan uttale eller utøve praksiser som allerede foregår. De befinner seg i en serie av uttalte hendinger, som ikke alltid utføres av det samme individet, men som tilhører det uttalte subjektet (Svestad 1995). Individet og subjektposisjonen skilles dermed fra hverandre. Oversatt til å gjelde fiskeren kan vi si at dette medfører at vi kan skille mellom fiskeren som aktør og de menneskene som fisker. Individene velger ikke sjøl sine posisjoner gjennom refleksive prosesser. Dette står i motsetning til subjektivistenes syn, der objektivisert kunnskap overføres, internaliseres og eksternaliseres av subjektene og knyttes sammen i ei historie om subjektet. For Foucault er mennesket (subjektet) en tankefigur, en konstruksjon som vil forsvinne (Foucault 1996:515). Det er sjølsagt ikke mennesket som et biologisk vesen det her er snakk om, men mennesket som et avgrenset objekt, med ei sammenhengende historie som kan studeres og utforskes av human-/sosialvitenskapene (Schaanning 1993). I stedet for det tenkende og kreative subjektet dreier det seg om hvordan kunnskapen og

diskursen lukkes om seg sjøl. Den representerer noe anna enn enkeltindividenes tanker, ord og gjerninger.

Foucaults grep med å sette fokus på diskursen, dens materialitet og begivenhetskarakter åpna for et nytt forskingsfelt og en ny realisme (Schaanning 1997). Diskursbegrepet, slik Foucault bruker det, omfatter alle utsagn, herunder også handling, hjelpemidler, praksiser og institusjoner som oppfattes som gyldige. Analysen kan rettes mot et *mulighetsfelt for objekter og relasjoner*. Det som til enhver tid oppfattes som relevant kunnskap, må stå i et forhold til dette feltet (Svestad 1995). Schaanning (1997:189) deler Foucaults analyse i tre nivå:

- utsagn – det vil si enkelte språklige utsagn, handlinger, enkelte praksiser og tekster
- diskursen – det vil si en samling av en bestemt type utsagn
- diskursive formasjoner – det vil si det feltet som utsagn og diskurs er deler av og inngår i

Grensene mellom de tre nivåene er ikke klare. Begrepet *formasjon* oppfatter jeg dynamisk, det har å gjøre med hvordan noe blir til. Formasjonen skapes gjennom hvordan utsagn og diskurser knyttes til hverandre, slik blir ikke dette et statisk felt, men noe som også er i endring. En diskursiv formasjon lar seg ikke identifisere verken gjennom hva den dreier seg om (fordi objektene ikke klart kan identifiseres), gjennom utsagnenes form og forbindelser eller hvordan den henger sammen. Det handler om hvilke utsagn som knyttes til diskursen, og hvilke som defineres ut. Diskursive formasjoner kan kun defineres gjennom å beskrive dannelsen av dem. Dette innebærer at de må være danna, det er med andre ord historia som kan skrives med dette perspektivet. Det dreier seg om å ”*definere velavgrensede enheter som kan kontrasteres med andre sånne*” (Schaanning 1997:224). Det finnes for eksempel ulike økonomiske diskurser og ulike naturhistoriske diskurser i ulike epoker. Diskursanalyse handler altså ikke om å avdekke virkelighetens essens, men om å vise hvorledes virkelighet skapes, og om hvordan vitenskapelig kunnskap og vitenskapelige praksiser utøves i samfunnet gjennom å forbinde kunnskap, praksiser og materialitet.

Foucault skilte mellom *diskursive og ikke-diskursive praksiser*. Dette skillet gjorde han lite rede for, men han betegna institusjoner, politiske hendelser og økonomiske prosesser og praksiser som ikke-diskursive (Schaanning 1997). Sjølve praksisene i fisket faller såleis inn under det Foucault kaller ikke-diskursive praksiser, mens sjølve forskingsarbeidet er en del av en vitenskapelig diskurs. Sjøl om Foucault sa at flere og flere ikke-diskursive praksiser blir diskursive (Svestad 1995:61), hadde Foucault tilsynelatende et problem fordi dette kan oppfattes som om han skilte ut det vitenskapelige feltet fra virkeligheten (Schaanning 1997).

Ved at han delte verden inn i det diskursive og det ikke-diskursive feltet, definerte Foucault hverdagslivet ut av det som kan studeres. Det samme er tilfelle med andre postmodernister og poststrukturalister, de forsøkte i liten grad å nærme seg empirisk det hverdagslige feltet med de samme teorier og metoder som de brukte på vitenskapen. I studier av hverdagslivet ror derfor fortsatt de moderne vitenskapenes analyseverktøy grunnen aleine. Konsekvensen ble at vitenskapene kan studeres for seg og det hverdagslige for seg, med ulike metoder.

Vitenskapens og hverdagslivets språkspill blir inkommensurable. Denne asymmetrien skaper et dilemma ved at vitenskapene står lausrevet fra verden og omvendt. Poststrukturalismen har riktignok auka kompleksiteten og synliggjort de moderne vitenskapenes muligheter og begrensninger. De kan ikke benyttes ukritisk til å studere og analysere virkeligheten fordi de også bidrar til å skape den, men dersom en skulle være tru mot dette utgangspunktet, ville en miste muligheten til å se på hvordan vitenskapene, teknologiene og diskursene påvirker hverdagslivet og vice versa. Følgelig er vi nødt til å leite etter og studere forbindelsene mellom vitenskapene og det hverdagslige. Det er altså ikke nok å gjøre som Foucault, å bare leite etter passasjene mellom naturvitenskap, samfunns- og humanvitenskaper, det må også søkes etter ei lei som går mellom vitenskapene og resten av verden. Leia der mennesker, natur, teknologi og diskurs kan studeres slik at de på nytt forbindes, ligger i kjølvatnet av de poststrukturalistiske strømningene. Det er her *aktør-nettverk-teorien*, som viderefører noe av det Foucault påbegynte, befinner seg.

1.4 Gjenoppretting av forbindelser – fiskeren som aktørnettverk

Aktør-nettverk-teori (ANT) eller *The sociology of translation* (Callon 1986:197) søker å synliggjøre enda mer av de forbindelser som danner samfunnet. Innen ANT hevdes det at postmodernister og poststrukturalister har brutt forbindelsene til verden (Latour 1996a). Et av ANTs anliggende er å reetablere disse forbindelsene. I den grad poststrukturalistene forkasta virkeligheten og kun befatta seg med språket og tegnene, men ikke det de betegner, er Bruno Latour og andre innafor ANT opptatt av å gjenopprette forbindelsene mellom språket og verden, så vel som mellom verden og alle andre objekter. Likheten med Foucault er likevel stor. ANT handler både om metodiske grep og om en måte å nærme seg og forstå verden på. Et av poengene er nettopp å utslette skillet mellom handlende aktører (agency) og struktur (Law 1992). I likhet med poststrukturalistene er ikke aktør-nettverk-teorien opptatt av

subjekter og objekter i verden, men av hvordan samfunnet skapes. ANT preges ikke av noe heilhetlig, teoretisk perspektiv. Mange elementer og begreper i ANT er henta fra strukturalismen og poststrukturalismen, men også fra fenomenologi, eksistensialisme, økonomi, positivistisk naturvitenskap, mytologi og militærstrategi. Fellesnevneren er at de som arbeider med ANT, nærmer seg sine forskingsfelt med sikte på å beskrive fenomener og prosesser i verden som nettverk og relasjoner mellom heterogene aktører, mennesker, maskiner, tekster, symboler, oppfatninger, penger og institusjoner. I dette sosioteknologiske nettverket inngår både natur, samfunn og diskurs (Myklebust 1996). Utgangspunktet er at virkeligheten ikke er fjern eller utilgjengelig, men tilgjengelig i alle objekter som mobiliseres i verden. Relasjonene i nettverkene kan være både lokale og globale i geografisk forstand, og de har ingen fast avgrensning i rommet, som for eksempel et sted. Det er også viktig at nettverkene består av relasjoner eller forbindelser som skapes både i tid og rom, gjennom at de avskjæres fra andre forbindelser. Utgangspunktet for ANT var vitenskapssosiologien og studier av teknikk og naturvitenskap (Holm 2001). Etter hvert gikk forskerne over til også å studere det som foregikk utafor de vitenskapelige arenaene. En av de som har stått sentralt i å utvikle denne teorien og metodologien, er franskmannen Bruno Latour.

I boka *Vi har aldri vært moderne* (Latour 1996a) spør Latour hvordan vi skal forholde oss til fenomener som hullet i ozonlaget og atombomba. Det er åpenbart ingen løsning for samfunns- og humanvitenskapene å flykte inn i diskursen og overlate atombomba til politikere, krigere og naturvitenskapsfolk.¹⁰ Den blir ikke mindre truende av det, ifølge Latour, som avviser ethvert forsøk på å avskjære de vitenskapelige diskursene fra virkeligheten ved å la dem lukke seg og ved å la dem dreie seg om seg sjøl. Samfunns- og humanvitenskapenes oppgave er ikke å atskille tegn, innhold og virkelighet ved å la de vitenskapelige diskursene være både uttrykk og innhold, mens virkeligheten utelukkes (Latour 1996a:89). Oppgaven er å forbinde dem. Følgelig er det ikke bare språkspill, tekster og tegn som må studeres, men deres forbindelse til og relevans i verden i form av alle dens objekter. Poenget er å forbinde vitenskap og virkelighet. I likhet med Foucault (1970) forsøker ikke ANT og Latour å begrunne vitenskap og sannhet i noe ytre, enten dette er *den reine natur*, *den sperrede gud* (det vil si den utilgjengelige og allmektige gud) eller *i det sosialt konstruerte*. Til skilnad fra Foucault er ikke Latour og ANT bare opptatt av det som i ettertid kan defineres som diskurser, men studerer hvordan de ulike elementene aktivt veves sammen i nettverk.

¹⁰ Latour benytter diskursbegrepet mer avgrensa enn hva Foucault gjør. For Latour handler diskursene om det språklige.

Meningenes verden og værens verden er en og samme verden: oversettelsens, substituerings, delegerings og sentreringens verden. (Latour 1996a:170)

Latours poeng er at virkeligheten består nettopp av at meninger og oppfatninger som oversettes fra sammenheng til sammenheng, at elementer og relasjoner erstattes med hverandre, at noe eller noen får representere andre, og at noe eller noen blir oppfatta som begivenhetenes sentrum. Det er ikke de ferdige produktene, den fullførte oversettelsen eller de som har trådt inn i stedet for eller på vegne av noen, som er det interessante, men sjølve prosessen som har gitt resultatene. For Latour er det ikke de sosiale konstruksjonene som står i fokus, men arbeidet med å konstruere. Han bryr seg ikke om det naturaliserte samfunn eller den sosialt konstruerte naturen som sluttprodukt, men om prosessene som naturaliserer samfunnet, og som gjør naturen til et sosialt produkt. I språklig forstand bryr Latour seg om verbene, mens substantivene som sluttprodukter er uinteressante. Både poststrukturalismen og ANT er opptatt av produksjonen av tegn, men ANT er også opptatt av hvordan tegnene og andre elementer produserer virkelighet.

Latour anser økonomi, teknikk og naturvitenskap for å være viktige elementer i nettverkene. For Latour finnes ikke noe ikke-diskursivt område som ligger utafør det som kan studeres. Diskursene betrakter han som strategier eller repertoarer som benyttes i arbeidet med å bygge nettverk. ANT studerer de heterogene forbindelsene som skaper det som omgir oss: fenomener, ting, symboler, mennesker, dyr, politikken, vitenskapen, økonomien og alt det andre. Alle elementene og materialene, og forbindelsene mellom dem, er like virkelige og like viktige i dannelsen av nettverkene, og de eksisterer aldri uavhengig av nettverkene. Det dreier seg ikke om mennesker, ting og natur i et subjekt–objekt-forhold. Latour tar dermed et oppgjør med den cartesianske dualismen som skiller sjel/tenking og kropp/materie, og andre dikotomier som natur–kultur, aktør–struktur, subjekt–objekt, ontologi–epistemologi. Slike dikotomier er skapt av vitenskapen ifølge Latour, de er sluttpunkt og ikke begynnelser (Latour 1998, 1996a:86–92). ANT forbinder det vitenskapen har atskilt (Latour 1990 [1988]). Han tar til orde for en ”*kopernikansk kontrarevolusjon*”, som i stedet for å sette subjektet i sentrum og la det definere objektene, forbinder både subjekt og objekt i kvasiobjektene (Latour 1996a:104-105).

Hos Latour og i ANT veves elementer fra subjektfilosofi, strukturalisme og postmodernisme sammen. Forma har fått enkelte til å betegne spesielt Latours tekster som mystifikasjoner (Sokal 1997). Ved å bestemme ANT og Bruno Latours *strategiske plassering* i den samfunnsvitenskapelige diskursen, blir posisjonen lite mystisk. Hans *strategiske*

plassering kan leses ut av forholdet til modernitet, synet på kunnskap, rasjonalitet, sannhet og aktør–struktur. I tillegg kan tekstenes *strategiske dannelse* kartlegges ved å studere hvordan tekstene knytter sammen elementer som gir dem autoritet innen feltet (Said 1994). I Foucaults termer handler det om hvordan Latours utsagn forbinder seg til diskursen. I Latours egne termer handler det om å beskrive hvordan hans tekster danner nettverk.

1.5 Aktør-nettverk-teorien – plassering, forbindelser og dannelse

ANT er tungt forankra i vitenskapsstudier og vitenskapsteori,¹¹ men trekker mye på antropologiske perspektiv, noe som blant anna framgår av de mange referansene og koplingen til Levi-Strauss. Latour sjøl kaller sitt prosjekt for vitenskapsantropologi. Det handler altså ikke om *individer, subjekter eller strukturer*, men om *kollektiver av heterogene forbindelser* (Marcus 1998, Law 1992:381). I denne avhandlinga handler det altså om fiskeren som en heterogen aktør, det vil si som forbindelser mellom mennesker, ting, tekster, symboler, båter, fisk, politikk og så videre. ANT bryter både substansialistiske teorier som forutsetter skille mellom subjekt i seg sjøl og objekt i seg sjøl, og med relasjonelle perspektiv som forutsetter at forbindelsene som konstituerer virkeligheten, kan reduseres til noe gitt og determinerende, slik den semiotiske strukturalismen i Levi-Strauss sin versjon gjør. Dette tilsynelatende bruddet med de moderne teorier fører likevel ikke til at ANT er frikopla fra det som kritiseres, men at ANT og Latour både posisjonerer seg i forhold til de moderne teoriene eller repertoarene som han kaller dem, og han benytter seg av dem. Dette er særlig framtreddende i forhold til strukturalismen, men også i forhold til andre retninger. Jeg skal her i dette kapitlet bare sveipe innom Latours definering av de modernes repertoarer. En fyldigere utdyping av dem følger i kapittel 3.

Som jeg kommer inn på i kapittel 3, forutsetter strukturalismen at sosiale fenomener kan analyseres ut fra underliggende strukturer som menneskene ikke er herre over. Levi-Strauss forankrer disse strukturene i vårt mentale apparat som naturgitte egenskaper. Levi-Strauss gir dermed mennesket et fast innhold, men forankrer det i naturen. Naturen blir i denne sammenheng *transcendent*, den er gitt og skaper både individene og samfunnet.

¹¹ Vitenskapsteori og epistemologi er to begreper som brukes om hverandre om det samme, men som også delvis betegner forskjellige ting. Det er i denne sammenhengen ikke snakk om vitenskapsteori som fag eller disiplin, men om vitenskaps-/kunnskapsteoretiske betraktninger.

Dette er ei *naturalisering* av samfunnet og mennesket. Tilsvarende kan samfunnet oppfattes som noe gitt og transcendent, mens menneske og natur kan oppfattes som samfunnsmessig konstruert. Latour betegner dette som *sosiologisering* eller *sosialisering* (Latour 1996a:15, 89). Også kulturen kan oppfattes som transcendent, og betegnelsen blir da *kulturalisering*. Vitenskapelige og samfunnsteoretiske diskurser er fulle av slike ”-seringer” ifølge Latour (1996a:168).¹² Alle slike ”-iseringer” er repertoarer eller strategier som gjør verden, i form av natur, samfunn eller kultur, til det transcendente som definerer menneskene.

Latour (1996a:55, 168) opererer også med det han kaller samfunnets og naturens *immanens*, der individene har ubegrensede muligheter og ubegrensa frihet. Følgelig må da det menneskelige subjektet, som da står over både natur og samfunn, være det transcendente. Ifølge Latour (1996a:76) er dette Kants grep, et transcendentalt subjekt plasseres utafør verden og gir mening til verden.

Latour benytter begrepene *sosiologisering* og *sosialisering* om det å gjøre samfunnet transcendent. Her er Latour både litt uklar og, som han sjøl innrømmer, litt urettferdig, fordi han putter for mange inn i samme boks (Latour 1996a:15). Jeg vil derfor konkretisere dette litt mer og skille mellom disse to begrepene. *Sosiologisering* er ut fra min forståelse det egnede begrepet som kan betegne det å gjøre samfunnet transcendent. Begrepet *sosialisering* betegner derimot etter mitt skjønn et tredje repertoar som forsøker å overskride skillet mellom en transcendent verden og et transcendent subjekt. Mye av den samfunnsvitenskapelige handlingsteorien befinner seg her. Ved å fokusere hovedsakelig på polariseringene mellom natur, samfunn, subjekt og struktur, forankrer Latour (1996a) de fleste teorier i enten den ene eller den andre polen. Det blir sjølsagt for enkelt, fordi han da utelater alle som forsøker å overskride denne polariseringa. I samfunnsvitenskapene er det flere enn Latour som forsøker å overskride skillet mellom subjekt og struktur, mellom subjektfilosofi og strukturalisme. Her kan nevnes Bourdieu (1997, 1995, 1977), Giddens (1994, 1991), Berger og Luckman (1990), som Latour, enten han innrømmer det eller ikke, har et visst slektskap til. Deres repertoar har vært nettopp *sosialisering*, det vil si at mennesket kommer til erkjennelse om samfunnet gjennom møtet med andre mennesker, objekter og struktur. I møtet med verden får mennesket både overført og utvikler kunnskap som det bruker til å konstruere verden. Hvorvidt mennesket eller strukturene er sentrum, kan variere, poenget er at gjennom *sosialisering* skapes subjektet i samfunnet/kulturen samtidig som samfunnet/kulturen skapes i subjektet (Berger og Luckman 1990). Slik jeg oppfatter disse teoriene, er det ikke snakk om verken

¹² En parallell her er Levi-Strauss (1994:222) som betegner religionen som en humanisering av naturen og magien som en naturalisering av menneskelig handling.

transcendente subjekter eller strukturer, men om det som kan kalles *immanens* – det vil si iboende og innvendige forbindelser mellom subjekt og struktur. Mens *sosiologisering* betegner samfunnets transcendens, betegner altså *sosialisering* immanente forbindelser mellom subjektene og verden. Dette er Latours posisjon i forhold til de erklærte modernister, men han posisjonerer seg også forhold til postmodernistene, og særlig poststrukturalistene, som han betrakter og behandler som en del av det han kaller det moderne. De har altså ikke brutt med moderniteten, men er en del av den.

Som tidligere nevnt, forlot poststrukturalistene både subjektet og strukturens forankring i mennesket. Mening og essens er historisk og kontekstuel betinga ifølge dem. Følgelig søkte de å beskrive mangfoldet i de strukturene de avdekte, som de oppfatta som politiske, sosiale og historiske. Poststrukturalistene sa dermed adjø til humanismen i form av et subjekt i sentrum (Schaanning 1993). Ved i hovedsak å rette sin oppmerksomhet mot språket, mot kunnskaps- og vitenskapsfeltet, avskar de kunnskapen fra det samfunnsmessige, så vel som fra naturen. For postmodernistene rettes alt fokus mot språkspillene og kunnskapen, men uten at den i særlig grad blir forsøkt forbundet verken med natur eller med samfunn/kultur. Både mennesket, samfunn/kultur og natur konstitueres derfor gjennom språk og kunnskap. Denne *diskursiveringa*, som er det fjerde repertoaret, gjør tegnene til det sentrale, uten å befatte seg med forbindelsene til det de betegner. *Diskursivering* gir språket og tegnene status som det primære, mens verden og virkeligheten forstås som utilgjengelig og oppgis dermed. Det fører til at vitenskapene lukkes om seg sjøl, mens verden og virkeligheten overlates til politikere, økonomer, teknologer, praktikere og ”*tusenkunstnere*”. Om postmodernister som Derrida, Barthes og Lyotard sier Latour:

Disse filosofiers store svakhet er at signifikanten blir det primære, mens signifikatet tumler omkring signifikanten uten å ha noe privilegium og referenten er lagt på hylla.
(Latour 1996a:85–87)

Latour hevder at postmodernistene har latt forma erstatte meningsinnholdet. Postmodernistenes dekonstruksjon av totaliserende forståelser av virkeligheten har ført til at alt gjenstår å forklare, sier Latour (1996a:86). Ifølge Latour (1996a) er svakheten med postmodernistene og poststrukturalistene at de ikke tør å undersøke sin dekonstruerte verden empirisk, de stopper med dekonstruksjon og ender opp i ironien. Dette fører over i det femte repertoaret som er *værensglemselen*, der en gir opp forsøket på å empirisk utforske verden. Vitenskapskrigen og de mange vitenskapsteoretiske, metodologiske og metodiske diskurser og ordskifter har dekonstruert og delegitimert vitenskapelig kunnskap. Som konsekvens av

dette og av diskursiveringinga blir empirisk forskning vanskelig fordi vitenskapen ikke kan forankres i noe utafør den sjøl. Ifølge Latour skyldes dette at sjølve Væren, det vil si virkeligheten, er glemt (Latour 1996a:88–89). Dette betegnes som *værensglemselen*. Hvorvidt Latour betrakter diskursivering og værensglemsel som to repertoarer, eller om diskursivering og værensglemsel henger så mye sammen at de kan betegnes som ett repertoar, er ikke Latour heilt tydelig på. Sia han benytter to begreper, så velger jeg å betrakte dem som to repertoarer som først og fremst er knytta til de moderne som kalles postmoderne og poststrukturalister.

Latour betrakter disse fem repertoarene som midler eller mekanismer for oversettelse som har som sin hensikt å skille mennesker og ikke-mennesker, natur og samfunn fra hverandre, slik at de for alltid forblir atskilt. Men gjennom oversettelsene, som blant anna skjer ved hjelp av disse repertoarene, skapes *kvasiobjektene*. Kvasiobjektene er de hybrider mellom natur og samfunn/kultur som skapes gjennom nettverksarbeidet, det vil si arbeidet for å skille natur, kultur, mennesker og ikke-mennesker fra hverandre. Disse kvasiobjektene er de mange heterogene forbindelsene som holder samfunnet sammen, og som aldri kan renses til ett enkelt element. Det er produksjonen av disse som må stå i fokus for forskinga, og det er denne produksjonen som Latour (1996a) betrakter som det reelle. Kvasiobjektene produseres kontinuerlig i alle sosiale prosesser. I denne sammenhengen handler det derfor om å studere produksjonen av et bestemt kvasiobjekt, nemlig fiskeren, under den kontinuerlige produksjonen og rekonstruksjonen av gamle og nye kvasiobjekt. Denne produksjonen må studeres fra et symmetrisk utgangspunkt, der både det menneskelige og det ikke-menneskelige tilkjennes en plass. Det kan ikke gjøres gjennom å vekselvis betrakte naturen, samfunn/kultur og diskurs som det reelle, men ved å søke å klargjøre hvordan natur, samfunn/kultur og diskurs gjensidig produseres og forbindes. De repertoarene som er nevnt foran, er blant de midlene som benyttes til denne produksjonen, ved at de vekselvis mobiliserer verden, individet eller formidlinga mellom dem til å forstå, forklare og legitimere. ANT kan nettopp nyttes til å studere hvordan disse repertoarene brukes. Ved hjelp av ANT kan det repertoarene forutsetter, oversetter og formidler, bli synliggjort. Latour og andre innen ANT studerer altså ikke hvorvidt det finnes noe som er naturlig, samfunnsskapt, menneskelig eller diskursivt i seg sjøl, men befatter seg med hvordan repertoarene benyttes til å skape objekter som framstår som natur, samfunn/kultur eller som diskurs. Med referanse til fiskeren og denne avhandlingas tema, så handler det om hvordan fiskeren konstrueres på forskjellige måter, og hvilke strategier og repertoarer som benyttes til å konstruere fiskeren. Blir fiskeren forstått som et resultat av gitte skapelsesprosesser i verden, eller som resultat av individenes frie valg? Eller er fiskeren kun en sosial konstruksjon uten forbindelse til virkeligheten? Med

ANT som utgangspunkt kan vi vise hvordan slike konstruksjoner, som skapes ved hjelp av repertoarene, kan tjene bestemte hensikter og faktisk føre til at fiskeren skapes på bestemte måter. I fiskerisammenheng er det som kapittel 3 og 4 vil vise, de tre første repertoarene som har vært viktige. De har alle det til felles at de på et eller anna vis forankrer alle prosessene i menneskelige aktører. Sjøl strukturalisten Levi-Strauss forankrer til sjuende og sist sine strukturer i mennesket. Følgelig forledes vi til å tru at alle forklaringer kan søkes i menneskene i seg sjøl. De to siste repertoarene befatter seg mer med kunnskapen og de vitenskapelige diskursene, og har ikke i samme grad hatt betydning for politikk og praksis i fiskeriene.

I likhet med poststrukturalistene forkaster Latour en slik humanisme eller antroposentrisme som forankrer alt i mennesket. Det er ikke humanisme som etikk det er snakk om, men humanisme som analytisk tilnærming, der mennesket betraktes som sentrum for alle prosesser. Det vi er, er vi ikke i kraft av oss sjøl, men i kraft av det nettverket av forbindelser vi inngår i, ifølge Latour. Det er våre forbindelser til andre levende vesener, ting, diskurser, symbolsk materiale, myter, historier og mye anna som skaper mennesket. Vi er med andre ord ikke født med noen fullkommen rasjonalitet eller med uendelige muligheter, våre muligheter bestemmes av hvordan vi lokaliseres i forbindelsene.

Latour (1996a), så vel som hans kollega Law (2000), gir likevel mennesket en rolle. Latour (1998) tar til dels kritikk på at han tidligere ga nettverket for stor plass, kanskje på bekostning av mennesket. Mennesket er det som binder alt i hop, og som mikser og delegerer. Det er en viktig rolle. Med det markerer han avstand til en avhumanisert strukturalisme. Det er mennesket som handler, sjøl om det er alt det andre som setter oss i stand til å handle. Handlingene er ikke fullstendig frie, men heller ikke fullstendig determinert av alt det andre. Poenget er at humanismen vil bli gjeninnført i ei redistribuert form ved at nettverkene gjøres synlige. Først når forbindelsene blir synlige, kan humanismen komme til syne i alle de objekter som menneskene skaper, blander og handler gjennom. Det dreier seg med andre ord om hvordan vi forholder oss til en verden som består av så uendelig mye mer enn hva vitenskapene har villet ta med. Latour gjør dermed verden menneskelig og utsletter skillet mellom mennesker og ting, subjekter og objekter i forhold til handling. Mennesket og subjektet desentres i ANT, men uten at menneskene og det humane forsvinner i strukturene. Formålet er å gjøre det menneskelige eksplisitt igjen, men også å vise at *verden* kontinuerlig skapes gjennom våre *relasjoner*, verken mer eller mindre.

Latour skiller mellom aktørene, som er de som handler på vegne av noen, og aktantene som det handles gjennom eller på vegne av.¹³ Verken aktører eller aktanter er gitte entiteter. De er nettverk av forbindelser, formidlinger og prosesser som de ikke kan defineres uavhengig av. Aktantene, som jeg heretter vil kalle *medspillere*, er krefter og allianser i nettverket av aktive aktører. De kan ikke reduseres bare til en væren, men har flere identiteter alt etter hvilke forbindelser de inngår i, og etter hvem som handler gjennom dem eller på vegne av dem. De kan bare defineres gjennom relasjonene i nettverket. Det er åpenbart at som i strukturalismen, er det *relasjonelle* og det *relasjonistiske* sentralt i ANT.

Som poststrukturalistene behandler ANT oppfatninger og utsagn som repertoarer som iscenesetter ulike spill. Dette grepet, den eksplisitt uttalte modernitets- og sannhetskritikken og innflytelsen fra poststrukturalistiske filosofer som Deleuze, Guattari og Serres (Latour 1999, 1996a, Myklebust 1996), gjør at ANT oppfattes som en versjon av poststrukturalismen (Law 1997). Latour sjøl er opptatt av å markere avstand til de postmoderne posisjoner som framstiller verden som ei fortelling (Latour 1996a). Latour kritiserer både de moderne og de postmoderne, men innrømmer at han også bruker det han oppfatter som det beste hos dem, i sin egen tilnærming. Schaanning (1997) peker på hvordan Latour sjøl mobiliserer ulike ressurser fra de han kritiserer. Latour og ANT påberoper seg heller ikke universell gyldighet overfor kritikere (Callon og Latour 1992). Aktør-nettverk-teorien trekker på både positivistiske, hermeneutiske, fenomenologiske og strukturalistiske strategier og innsikter. Forma gjør at Latour kan oppfattes både som universalist, modernist og poststrukturalist (Lee og Brown 1994), men han faller likevel ikke inn under noen av betegnelse. Latour inntar et postmoderne kunnskapssyn, men forfekter også en avslørings- og opplysningsideologi, som klart plasserer han sjøl blant de moderne. Filosofen Michel Serres, som også regnes med blant poststrukturalistene, nevnes av Latour som en av hans fremste inspirasjonskilder. Det er fra Serres at han henter begrepet *kvasiobjekter*. For Serres (1987:117) er kvasiobjektene innløpet til hans søken etter *passasjen mellom de eksakte vitenskaper og de humanistiske vitenskaper*. Verken de humane vitenskaper eller naturvitenskapen kan lenger betraktes som hegemoniske disipliner som representerer virkeligheten. Mellom dem finnes interferenser og kombinasjoner som former verden (Schmidt 1987). Det er altså denne passasjen, prega av interferenser, kombinasjoner og formidlinger mellom de to vitenskapelige feltene, som representerer henholdsvis naturen og det menneskelige, kan betraktes som virkeligheten. Det er i dette feltet både Serres, Latour og Foucault befinner seg. Serres og Latour bruker begge bilder og

¹³ Aktant er ei fornorsking av det franske actant. Begrepet er henta fra Greimas litterære analysemodell – aktantmodellen. Krefter (Elvebakk 1997) eller *medspillere* (Schaanning 1997:206) er ord som brukes på norsk.

metaforer fra gresk filosofi og mytologi i sine framstillinger. I synet på mennesket synes det også som om Latour og Serres har sammenfallende syn. I boka *Naturpagten* sier Serres (1992:173):

Vi er plutselig igjen blevet de mennesker, vi aldrig er ophørt med at være: primitive.

Dette er også Latours hovedpoeng i *Vi har aldri vært moderne*. Et kjennetegn ved Latour og andre aktør-nettverk-teoretikere er at de ikke ønsker å forutsette at det i utgangspunktet finnes vesensforskjeller (altså ontologiske forskjeller) mellom mennesker i forskjellige kulturer og mellom moderne, førmoderne og ikke-moderne samfunn. Levi-Strauss så på forskjellene mellom de moderne og de ikke-moderne som grads- eller størrelsesforskjeller, og ikke vesensforskjeller (Latour 1996a:139–143, Levi-Strauss 1994, Stjernfelt 1994). Det er også Latours utgangspunkt i hans tilnærming til verden. I likhet med Levi-Strauss ser Latour på historia som en myte, og som Barthes (1999:163–210 [1975]) betrakter han mytene også i vårt samfunn som realiteter. Mytene er stabiliserte nettverk, eller utsagn som det ikke stilles spørsmål ved. De er stivna språk som kan benyttes som ressurser for å bygge og stabilisere nye nettverk.

Moderniteten er følgelig ei referanseramme, som tillater at ulike repertoarer kan brukes til å renske kvasiobjektene til henholdsvis natur og samfunn, til subjekt og struktur, til reelt og ikke-reelt. Det er moderniteten som gjør at vi kan avgrense og definere noe som mer virkelig og sant enn noe annet, og la det som oppfattes som sant, representere resten. Virkeligheten er full av forbindelser som moderniteten skjuler. Spill, myter, overtru, løgner, overtalelser og oversettelser har de samme funksjoner og den samme relevans hos de moderne som hos de ikke-moderne. Dette er den andre radikale bevegelsen ANT formidler, nemlig at moderniteten som grunnlag for å skille mellom det moderne og det ikke-moderne, forkastes. Vår oppgave ifølge Latour er ikke å skjule det moderniteten fornekter, men å gjøre det synlig for å kunne skille gode forbindelser fra mindre gode. Da ser vi også at skillet mellom det moderne og det ikke-moderne er noe som de moderne kontinuerlig produserer gjennom oversettelser. Dette begrepet skal jeg komme tilbake til. På samme måte kan Foucaults skille mellom det diskursive og det ikke-diskursive oppfattes som et skille mellom diskurs og verden (Schaanning 1997). Det er et skille som Foucault sjøl skaper, og som for Latour blir irrelevant fordi diskursene bare er ett av de mange repertoarer som benyttes til å bygge og å stabilisere nettverkene.

Latour betrakter dermed aldri natur, samfunn og kultur som noe gitt, men som noe som heile tida produseres og reproduseres. Det er kontinuerlig i endring, og ethvert forsøk på beskrivelse representerer en oversettelse og ei punktualisering. Oversettelsene, som fører til punktualiseringene, benytter ulike ressurser, det være seg de nevnte repertoarene, forfedre, religion, praksiser eller andre elementer. Levi-Strauss (1994) gjorde mennesket til et klassifiserende vesen, som strukturerer og ordner sin verden, men der de strukturerende instansene er forankra i mennesket fra naturens side. Latour gjør mennesket til et produserende og konstruerende menneske, men uten å drøfte hvorvidt dette er en naturgitt egenskap.

Ut fra dette kan vi fastslå at ANT utvilsomt er konstruktivistisk, men at denne konstruktivismen ikke starter med punktualiserte forståelser av natur eller kultur. I stedet forsøker ANT å gripe at også konstruksjonenes egne byggematerialer heile tida blir produsert gjennom oversettelse. Ingenting er såleis fast og stabilt og noe i seg sjøl, men formidlinger. Konstruksjonene og formidlingene er det sentrale. Igjen er det et likhetstrekk med Levi-Strauss. Levi-Strauss (1994:30) sier at vi aldri samtaler med ”*den rene natur*”, men alltid forholder oss til en viss tilstand, ei formidling mellom natur og kultur. Forskjellen mellom Latour og Levi-Strauss er at mens Levi-Strauss forstår formidlingene som uttrykk for universelle strukturer, så er Latour opptatt av hvordan formidlingene bidrar til å skape verden. Det er deres konkrete virkning i dagliglivet som betyr noe. Latour ser på det å redusere formidlingene og virkningene til ei opprinnelig form eller siste instans som en strategi for å bygge nettverk omkring formidlingene og knytte makt til dem. Derfor forkaster også Latour dialektikken som forutsetter en subjekt- og en objektpol. Han forkaster også at det finnes noe over- eller underliggende som er utilgjengelig for utforskning, og som representeres av noe anna. Hvis noe er usynlig, skyldes det enten at det blir forsøkt holdt skjult, eller at vi fra vårt ståsted ikke er i stand til å se det, kanskje fordi vi forutsetter at noe skal være skjult. Dette betyr ikke at alt er synlig, eksplisitt og åpenbart, men at vi gjennom undersøkelser kan gjøre det meste tilgjengelig. Hensikten med ANT er nettopp å synliggjøre det usynlige og vise hvordan det arbeider. Til tross for det konstruktivistiske er perspektivet i så måte realistisk. Formålet må være å undersøke hvordan verden er, uten å forutsette at alt er med i det som formidles. Makt er et sentralt anliggende for ANT, og mange av tekstene dreier seg nettopp om hvordan prosesser som mobiliserer natur, samfunn, kultur og individ på ulike måter, benyttes til å skape makt.

I likhet med poststrukturalistene hevder ANT og Latour at virkeligheten ikke finnes i noen redusert form, som en naturgitt rasjonalitet, en ordnende instans eller som den ytterste

mening. I stedet oppfattes de reduserte formene som konstruerte skiller som benyttes for å skape nye forskjeller. Det er et syn som også har fått aksept innen antropologien (Marcus 1998, Keesing 1994, Clifford og Marcus 1986).

Virkeligheten finnes derimot bare som relasjoner og formidlinger som kontinuerlig endres og produseres. Det betyr ikke at den er som en tekst uten mening eller en signifikant uten referent, sjøl om referenten er usynlig. Sia ANT er realistisk og ikke nominalistisk, handler det nettopp om å få referentene fram i dagen. Eller sagt på en annen måte: Det handler om å vise fram det som er oversatt inn i de ulike formidlingene av virkeligheten. Ved å applisere nettverksbegrepet på verden kan formidlingene og produksjonen av dem studeres samtidig. Nettverkene er smidigere enn system, mer empiriske enn kompleksitetsbegrepet og mer historiske enn strukturer (Latour 1996a:12). Med dette oppnås distanse både fra strukturfunksjonalismens mekaniske tilnærming, den ekstreme postmoderne dekonstruksjonen og ironien, og fra strukturalismens syn på historie som noe som integreres i strukturen, men som ikke endrer den. Samtidig trekkes også veksler på alle. Antimodernisme, det vil si redsel for moderniteten med påfølgende tilflukt i trua på en slags naturtilstand eller førmoderne urtilstand, er den eneste posisjonen Latour og ANT totalt forkaster.

Dette blir mer forståelig når en nærmer seg det med utgangspunkt i beslektede arbeider. En av de Latour er ”i slekt med”, er litteratur- og kulturforskeren Said som med utgangspunkt i Foucaults teorier skreiv (Said 1994:350):

Tvert imot har jeg argumentert for at Orienten i seg selv er en skapt enhet og at forestillingen om at det finnes geografiske områder med innfødte, grunnleggende ”annerledes” innbyggere som kan defineres på bakgrunn av en eller annen religion, kultur eller rasetrekk som tilhører dette området, er en like tvilsom ide.

Saids poeng er nettopp at forestillinga om *Orienten* og *orientalismen* som vitenskap er resultater av en konstruksjonsprosess som har mye til felles med det antropogene kaller kulturell oversettelse, og det Latour kaller nettverksarbeid. Litteraturforskeren Said har hatt innflytelse på den poststrukturalistiske sosialantropologien, som Latour henter inspirasjon fra. De poststrukturalistiske antropogene kritiserer disiplinen for å forutsette vesensforskjeller mellom mennesker, kulturer og samfunn, framfor å fokusere på hvordan forskjellene skapes av både antropogene og andre (Clifford og Marcus 1986). Dette er et syn som etter hvert synes å ha fått et mer generelt gjennomslag også hos andre antropologer (Keesing 1994).

Latours syn på forholdet mellom mennesker og ting kan også virke provoserende. I et nettverk vil ikke Latour uten videre tilkjenne mennesket noen privilegert status i forhold til handling. Etter hans oppfatning kan andre elementer, som for eksempel maskiner, være like

viktige i prosessene. Latour henter begreper og tilnærminger også fra marxistisk fenomenologi (Schaanning 1997). En av dem Latour henter elementer fra, men også kritiserer, er Sartre (1972:117):

Dette menneske er forblevet behovets, praksis og knaphedens menneske. Men forsåvidt som det er behersket af materien, er dets aktivitet ikke længre en direkte følge af behovet, selv om dette er det fundamentale grundlag for den: aktiviteten vækkes udefra til live i mennesket af den forarbejdede materie som det livløse objekts praktiske krav.

Videre sa Sartre (1972:120):

*...kravet til sist kommer fra en gruppe maskiner og stilles til nogle mennesker, ligegyldigt hvilke. Men dette krav, fra et redskab som venter på at blive anvendt på en bestemt måde, i en bestemt rytme, osv, undergår dessuden gennem selve sin materialitet en afgørende forvandling: det bliver et **krav**, fordi det får denne dobbeltkarakter af passivitet og en Andens væren.*

Jeg skal ikke gå inn på hva Sartre eventuelt har meint med dette, men poenget er at sitatene kan leses slik at maskinene stiller krav, og at det i maskinene er nedfelt visse forventninger til menneskene som skal betjene dem. Også maskinene kan framstilles som ”intensjonelle”.

Latour forkaster det intensjonelle som drivkraft, men skriver i flere tekster om maskiner som handler. Mens Sartre sa at menneskenes eksistens går forut for deres essens, sier Latour at det også må gjelde alle medspillere, og ikke bare menneskene (Latour 1996a:114). Latour er ikke opptatt av hvordan mennesket møter maskinene både som et livlaust objekt og som et krav som representerer en *annen*, men fokuserer på hvordan mennesket faktisk blir *en del av maskineriet* (Latour 1999). Subjekt–objekt-forholdet som Sartre forusatte, forsvinner. Poenget er å forbinde subjektene og objektene – ikke å skille dem.

1.6 En selgbar passasje mellom natur, kultur og diskurs?

Latours poeng er at de moderne repertoarer har til hensikt å redusere kompleksiteten og usynliggjøre forbindelsene ved å redusere dem til enten natur, samfunn/kultur, språk eller glemsel. Kompleksiteten reduseres gjennom slike punktualiseringer. Latour sjøl prøver å finne ei anna lei. Han vil beholde sannhet og fornuft, men ønsker samtidig å trekke på den postmoderne kritikken. Ifølge Law (1992) deler han en slik posisjon med for eksempel Giddens, Bourdieu og Foucault,. Samtidig skal det ikke stikkes under en stol at Bourdieu er blant de Latour (1996a:15) kritiserer.

Det hevdes at Latour, som en av de fremste eksponentene for ANT, blander og forveksler ontologi og epistemologi (Sokal 1997). Kritikerne har rett i det, men glemmer samtidig at Latour og ANT i likhet med postmoderne teorier ikke aksepterer skille mellom *væren og kunnskapen om væren*. Latour forkaster imidlertid ikke sannheten og væren, slik postmodernistene kritiseres for å gjøre, det ville gjort prosjektet meningslaust.¹⁴ I en artikkel fra 1998 påpeker Latour (1998) det problematiske knytta til ANT som en teori som forsøker å blande sammen determinerende strukturalisme og konstruerende subjektivisme. Ikke minst skapes en rekke metodiske utfordringer, som slett ikke er lette å løyse, fordi mange av metodene er forankra i bestemte ontologiske utgangspunkt. Symmetrikravet er også vanskelig å oppfylle. Det er lett å ende opp med å vekselvis forutsette aktøren og strukturen. At det er vanskelig, er imidlertid ikke noe argument for å la være å prøve.

ANT handler både om å klargjøre forbindelsene og effektene av dem, samtidig som drivkreftene bak handlingene kartlegges. Noen forbindelser vil nødvendigvis framstå som gode, og andre som dårligere. Latour framhever at aktørnettverket er *mennesker med forbindelser*. Som nevnt er poenget å skille de forbindelsene som er til vårt gode, fra dem som er av det onde (Latour 1998:10). For ikke å oppløse mennesket og subjektet fullstendig påpeker Latour at forbindelsene setter oss i stand til å handle og får oss til å handle, men det er menneskene som handler, ikke forbindelsene. Ulike forbindelser fører til ulike handlingsmuligheter og handlinger, noen gode og noen dårlige. Språket gjør mennesket til dem som kan snakke, men det er ikke språket som snakker (Latour 1998:6). Latour illustrerer dette ved å sette gamle begrep sammen i nye. For å bruke Levi-Strauss sitt eksempel: Semiotikkens verktøykasse får oss til å handle, og handlingene påvirkes av hvilke av

¹⁴ Det er ikke sikkert at alle postmodernistene gjør det, sjøl om det tilsynelatende kan se slik ut.

redskapene som brukes, men de blir ikke determinert av redskapene. Latours poeng er at vi er avhengige av forbindelsene, og at forbindelser kan skifte, men individet tilkjennes visse muligheter til å inngå forbindelser og til å handle gjennom dem. Han forsøker på dette punktet å distansere seg fra strukturalismen og poststrukturalismen, samtidig som han forsøker å gi mennesket en større plass.

Latour trur på muligheten for å undersøke verden empirisk. Derfor konsentrerer han seg om kvasiobjektene, laboratoriene, de konkrete situasjonene og de formidlingene vi møter verden i. Formidlingene skjer både gjennom handling og språk. Et grep er å benytte dekonstruksjonen til å synliggjøre vitenskapens rolle i produksjonen av virkelighet. Dermed viser han at vitenskapen, som etter hans oppfatning er grunnlaget for det store skillet som de moderne har oppretta mellom seg sjøl og de ikke-moderne, også er konstruert og såleis kan betraktes som en myte. Leia for Latour blir dermed åpenbar – nemlig å forkaste det moderne som ei referanseramme, der vitenskapen oppfattes som en ytre privilegert posisjon som kan studere en objektiv verden.¹⁵ I stedet blir også vitenskapen sett på som en ressurs som mobiliseres i arbeidet med å knytte individene, tingene, praksisene, diskursene, tegnene og meningene sammen i nettverk. Samtidig blir det opp til vitenskapen sjøl å redegjøre for denne situeringa av kunnskapen.

Latour gjør seg sjøl til et *passeringspunkt* for en rekke strømninger i europisk åndsliv. Han er influert av strukturalisme, poststrukturalisme, eksistensialisme, marxistisk fenomenologi, media- og informasjonsteori, naturvitenskap og av å være deltaker i en verden. Med referanse til Levi-Strauss (1994) blir Latours egen rolle ganske klar. Han blir *bricoleuren* – *tusenkunstneren* –, sjamanen og eventyrfortelleren som plasserer ting, myter, begreper, ideer og begivenheter i en heilhet. Latour og ANTs aktører, det vi si de som handler, er bricoleurer eller tusenkunstnere (Callon og Law 1997). *Tusenkunstner* er etter mitt skjønn et dekkende begrep for det Levi-Strauss (1994:27) kaller ”*bricoleur*” eller *fuskearbeider*, som den danske oversettelsen bruker. ANT har importert dette begrepet. Tusenkunstnerne har ingen status utafør det nettverket eller den diskursen de går inn i. Det sentrale er å sørge for at begivenhetene eller kvasiobjektene finner sin plass i kollektivet, og at de oppfattes som deler av kollektivet. Dersom vitenskapsfolk er bricoleurer (Latour 1990 [1988]) og ingenting anna – da har jo Latour rett – vi har aldri vært moderne. Latour går dermed enda lenger enn Levi-Strauss gjorde i *Den vilde tanke*. Men Latour inntar ikke bare bricoleurens rolle, han gjør også

¹⁵ Jeg går ikke inn på ”oppløsinga” av aktør-nettverk-teorien – men merker meg i Laws (1997) artikkel at aktør-nettverk-teorien også blir beskrevet som ei pluralistisk tilnærming – der nær sagt alle kjente metodologier og teorier kan koples til den. Også denne teorien ender opp som en rekke språkspill og lokale narrativer (Lyotard 1986), og spørsmålet blir om det blir mulig å finne noe enhetlig som kan betegnes som aktør-nettverk-teori.

posisjonen synlig og viser på den måten hvordan vi alle egentlig er bricoleurer i våre *lokale nettverk*. Samtidig er ikke rollen gitt og definert én gang for alle. Det opprettes kontinuerlig forbindelser og en uendelig mengde aktører yter motstand mot hverandre, slik at noen lykkes og andre mislykkes i å stabilisere nettverkene. Det foregår en evig kamp for å komme i tusenkunstnerens posisjon.

Poenget for forskinga er ikke å vise hvilke begrensninger tusenkunstnerne arbeider innafor, slik Levi-Strauss gjorde, men å synliggjøre det mangfoldet av praksiser og muligheter som finnes. Latour synliggjør hvordan kunnskapen er situert, og ønsker å bidra til ”*en kontinuerlig synlig praksis*” som gjør det mulig å vise hvordan verden produseres. Da er det også mulig å avgjøre at det finnes en natur vi ikke har skapt, et samfunn som kan forandres, og at det både finnes vitenskapelige kjensgjerninger og rettssubjekter (Latour 1996a:186).

Min påstand er at ANT og Latour dermed ikke mystifiserer, men tvert imot avmystifiserer virkeligheten ved å vise at de sannhetene vi skaper og påkaller, er blandinger av natur og kultur, av historie og samtid, av politikk og økonomi, av tru og vitenskap. Tvert imot er det vitenskapen som mystifiserer ved å definere noe som objekt for sin aktivitet og noe anna som ikke-objekt, som betraktes som metafysikk, religion, mystisisme og så videre. I likhet med Levi-Strauss forsøker Latour å overskride dette skillet mellom vitenskap og ikke-vitenskap. Det er et skille som de moderne har skapt. Det Latour gjør, er ikke radikalt nytt, og det bygger videre på ideer og praksiser fra den franske strukturalistiske og poststrukturalistiske bevegelsen. Det dreier seg derfor ikke om bare å beskrive og analysere, men også om å forstå for å kunne *endre*. ANT er derfor et kritisk prosjekt med linjer tilbake til Marx. Det finnes paralleller til det Latour gjør i tekster som ikke direkte er knytta til de franske retningene.¹⁶

Latour gjør virkeligheten forståelig ved å vise hvordan virkelighet skapes gjennom formidlinger, og at vi bidrar til å skape den. Dermed vises det at virkeligheten er *menneskelig* og ikke bestemt av en objektiv natur, en sperret gud eller av noen gitt sosial struktur. At noen formidlinger og formidlere får sterkere oppslutning enn andre, skyldes at det bygges sterkere nettverk rundt dem. Det lar seg gjøre gjennom oversettelse.

¹⁶ Se for eksempel ”Språk og eksistens” og ”Folkelege tankar om sikt og oversikt. Prakseologisk meditasjon over daglegverda og vitskapane” i Skirbekk (1984:70–83 og 97–107).

1.7 Oversettelse – metodologi

For å forstå hvordan virkeligheten skapes, må det synliggjøres *hvordan* nettverkene bygges (Latour 1996a, 1996b, Law 1992:368):

This, then, is the core of the actor-network approach: a concern with how actors and organizations mobilize, juxtapose, and hold together the bits and pieces out of which they are composed; how they are sometimes able to prevent those bits and pieces from following their own inclinations and making off; and how they manage, as a result, to conceal for a time the process of translation itself and so turn a network from a heterogeneous set of bits and pieces each with its own inclinations, into something that passes as a punctualized actor.

Forbindelsene i nettverket skjules gjennom *punktualisering*. Det vil si at det arbeides for at noen eller noe skal framstå som forklarende enhet og som et sentralt punkt. Slike punkt knytter sammen mange forbindelser og får representere heile kollektivet av aktører og medspillere som inngår i nettverket. Punktene blir *aktører* gjennom at deres oppfatninger og utsagn blir oppfatta som sanne og som representative for heile nettverket. Medspillerne blir både usynlige og tause, men ikke passive. Dette skjer blant anna som følge av at det opprettes skiller mellom ting og mennesker, mellom natur og bevissthet, mellom subjekt og struktur, mellom diskurs og verden. Det gjør det mulig å være asymmetrisk og å benytte et skille for å begrunne et anna. Ved for eksempel å sette mennesket og menneskelig handling i fokus i enhver situasjon, skjules nettverket og alt kan forklares enten av individets natur, av strukturenes determinerende kraft, enten disse er natur- eller samfunnsgitte, menneskets evne til å skape seg sjøl i virkeligheten eller de vitenskapelige diskursers konstruksjoner. Med referanse til fiskerinæringa vil den kunne oppfattes som et resultat av handelsmannens, den enkelte fiskers eller reders rasjonelle handlinger, av samvirke mellom fiskere, av fiskeripolitikken eller av forskeres framstilling av fiskerinæringa.

ANTs grep er å ikke forutsette det menneskelige, men å dekonstruere våre forestillinger om det menneskelige for å tvinge oss til å klargjøre hva vi meiner med det (Law 1992). Det menneskelige vil da framstå som forbindelser mellom mennesket og alt det som omgir oss – mellom det humane, det materielle og det symbolske. Menneskelige eksistenser vil alltid inngå i forbindelsene, men innta ulike roller og funksjoner. Det som setter handelsmannen eller fiskeren i stand til å handle, alle de hjelpemidler, mekanismer og allianser som benyttes, og alle de maktspill som utøves, vil da bli synlig, uten at en bestemt aktør i utgangspunktet får den sentrale plassen. Det vil da bli synlig hvilke aktører som

handler, hvilke det handles gjennom, og hvilke som inntar og hvilke som tildeles posisjoner. Det menneskelige må deles med alle delegater, sier Latour (1996a:184). Dette er som tidligere nevnt et analytisk utgangspunkt og ikke et etisk.

Skapelsen av nettverket kalles innafor ANT for oversettelse.

Oversettelse er:

alle de forhandlinger, maktspill, utsagn og handlinger som en aktør eller kraft utfører for å få makt, autoritet og legitimitet til å snakke eller handle på vegne av andre.
(Callon & Latour 1981:279, min oversettelse)

Oversettelse er både det som studeres og sjølve metoden som benyttes for å studere oversettelse. Latour gjør dette eksplisitt ved å kalle vitenskapsfolk, det vil si de som bedriver naturvitenskap (science), og forskere (også seg sjøl) for bricoleurer. De er oversettere, men kan også studere oversettelse. Igjen blir relasjonen mellom Latour og Levi-Strauss synlig. De har et felles grunnlag i semiotikken (Myklebust 1996), som også gjenfinnes i den metodologiske tilnærminga. Oversettelse i latoursk forstand har mye til felles med den strukturalistiske antropologiens *metode* som Levi-Strauss (1994:82–115) kaller *komparativisme* og *transformasjon*. Det handler om å snakke om forskjellige fenomener i samme språk. Dette illustreres av følgende sitat fra forordet til *Den vilde tanke*:

*Forsåvidt er det at strukturalismen er en art komparativisme, der **søker** overhodet at **gøre det mulig at tale om flere tekster i et og samme sprog** – uten derfor at sige det samme om dem.* (Stjernfeldt 1994:IX, min utheving)

Det er jo nettopp et av Latours poenger. Ved å ta utgangspunkt i kvasiobjektene kan en snakke om både det som oppfattes som natur, og det som oppfattes som samfunn/kultur i ett og samme språk. Dermed vil forbindelsene mellom vises. Latours nettverk har mye til felles med Foucaults formasjoner (Schaanning 1997). Mens Foucault i hovedsak benytta diakrone tilnærminger og beskriver strukturene og formasjonene i historiske sammenhenger, er Latour mer opptatt av synkrone prosesser og det som skjer i samfunnet i dag. Latour gir ikke diakron historieskriving noen høyere status enn andre beskrivelser. I likhet med Levi-Strauss betrakter Latour historia, forstått som den store, sanne fortellinga om oss sjøl, som en myte som vi benytter til å definere både oss sjøl og andre. Latours påstand er at lokale eller situasjonsbetingede sannheter kan produseres heile tida gjennom stabilisering og utvidelse av nettverkene. Aktørene inntar ikke bare åpne og tilgjengelige posisjoner i strukturene, de skaper posisjonene i de på samme tid lokale og globale nettverk.

Epistemologiske brudd og vitenskapelige revolusjoner betraktes i ANT som resultat av at kvasiobjektene forbindes med tid. I virkeligheten blandes fortid, nåtid, kultur, natur, ting og mennesker sammen (Latour 1996a:186–188). Når noe framstår som nytt, i den forstand at det har oppstått av ingenting, skyldes det at noen har lyktes i å avskjære forbindelsen til fortida. Kraftblokkas inntreden i sildefisket representerte ikke et brudd med praksisene i sildefisket før kraftblokka. Den representerte ei videreføring og en utvidelse av disse praksisene ved å opprette en ny forbindelse mellom menneske og teknikk, ved å trekke hydraulikken inn i nettverket. Samtidig er fortellinga om kraftblokka også ei fortelling som kan benyttes for å beskrive fortida som slitsom, primitiv og forskjellig fra samtida. Denne fortellinga kan brukes til å legitimere teknologifisering. Likeledes kan den knyttes opp mot rovfiske, effektivisering, modernisering og fremmedgjøring av mennesket. Da fungerer den som en delegitimering av framskritt og modernisering og kan brukes som et argument for ”*antimodernisering*” og ”*tilbakeskritt*”. Den har såleis mange ulike statuser, både som et konkret, faktisk, materielt fenomen, som myte og symbol.

Foucault og poststrukturalistene *historiserte* Levi-Strauss sine strukturer. Latour *sosiologiserer* Foucaults diskursbegrep (Schaanning 1997:20). Ringen er med andre ord slutta, diskursen er brakt tilbake til det samtidige samfunnet. Likhetene er åpenbare: Både Foucault og Latour studerer makt ved å studere heile nettverket av praksiser, utsagn, mobiliseringer og hjelpemidler – gjennom ei symmetrisk tilnærming. Foucault skiller heller ikke entydig mellom ting og mennesker, mellom ting og språklige utsagn (Svestad 1995). Foucaults diskurs omfatter heile den samfunnsmessige formasjonen, eller utbredelsen av nettverket for å bruke Latours terminologi. I sin seinere epoke der Foucault utvikla genealogien, blei han også mer opptatt av makt og de teknikkene som nyttes i makt og disiplineringsstrategier. Det er disse teknikkene, som Law (1992:380) betegner som *the mechanics of power*, som er ANT's anliggende. I motsetning til Foucault er Latour og ANT ikke bare opptatt av at teknikkene eksisterer på de store kunnskapsområdene og på de områdene som er eksplisitt knytta til styring og makt, som vitenskap, politikk, økonomi, fengselsvesen og psykiatri og så videre. I likhet med antropologene befatter ANT seg med hverdagslivets fenomener, praksiser og institusjoner. I vår verden er det både organisasjoner, mennesker, yrkespraksiser, dørlukkere, parfymebokser, fiskebåter, filetkniver, fortellinger, politikk og mye anna. Dette fokuset gjør det mulig å benytte seg av kjente grep fra etnologi og antropologi. Latour (1996a:17–18) trekker da også fram etnologenes arbeidsmetode i felten som et ideal også når vår egen kultur og våre egne fenomener skal studeres.

Ved hjelp av *symmetrisk antropologi* avslører aktør-nettverk-teorien hvordan *den moderne forfatning* skiller natur og kultur (Latour 1996a:138–139). I politikk, vitenskap, økonomi og teknikk mobiliseres vekselvis natur, samfunn/kultur, diskurs og en utilgjengelig eller glemt væren for å skape makt. Det heile handler om å få oppslutning om sine utsagn og oppfatninger, gjennom å transformere utsagn fra å være hypoteser og antakelser til å bli sannhet. Til hvilket eller hvilke av de fem repertoarene sannheten knyttes, vil avhenge av sammenhengen.

Oppfatninger og praksis kan både transformeres fra folkemeining til vitenskapelig sannhet og vice versa, avhengig av hvilke forbindelser de knyttes til. En oppfatning kan bli vitenskapelig og ”sann” gjennom kopling til for eksempel kvantitative eller kvalitative data. På samme måte kan den bli usann hvis den kan transformeres til irrasjonalitet, overtru eller ubegrunna påstand. Slik transformasjon kan skje gjennom at oppfatninger eller utsagn kan knyttes til naturlover, målinger, intersubjektivitet, politiske og økonomiske beslutningsprosesser, til tekniske eller andre typer hjelpemidler. ANT handler om å studere hvordan slik transformering eller oversettelse skjer. Ved å benytte seg av den funksjonalistiske antropologiens og etnografiens metode med å følge *aktørene gjennom nettverkene*¹⁷, og ved å trekke Foucaults poenger om *utsagnsmodaliteter* i en anvendelig retning, etableres en praktisk metode for å studere *maktas mekanismer* i konkrete, empiriske sammenhenger. For Foucault dreide det seg om å studere dannelsen av utsagnsmodaliteter, om hvordan utsagn posisjoneres og dannes. For Latour handler utsagnsmodaliteter om at utsagn oppfattes som mer eller mindre usikre (Schaanning 1997:212–214). For både Latour og Foucault kan utsagn være både språklige, materielle og symbolske. Det kan være handlinger så vel som rene språklige utsagn. Latour (1987) angir fem graderinger for utsagn:

1. spekulasjoner og gjetninger
2. usikre påstander
3. antakelser
4. fakta
5. utematiserte antakelser og *tatt-for-gittheter*

Utsagn av 1. grad har et lite nettverk bak seg, mens utsagn av 4. og 5. grad mobiliserer en rekke ressurser som gjør det vanskelig å stille spørsmål ved dem. Heile oversettelsesprosessen

¹⁷ I studien av KULA-institusjonen (en seremoniell gaveutveksling) på Trobriandøyene i 1914–18 presenterte Malinowski ”en kjerne av institusjoner som står i sentrum for et nettverk av forbindelseslinjer til andre deler av samfunnet” (Malinowski 1922, Klausen 1981:82).

dreier seg om å gjøre om utsagn av 1. 2. og 3. grad til utsagn av 4. og 5. grad (ibid.). Det gjelder med andre ord å bygge nettverk bak utsagn og handlinger som gjør at de oppfattes som riktige og sanne. Dette skjer gjennom det som kalles oversettelsens fire hovedstadier. (Callon 1986:203–201). Disse fire stadiene som riktignok alle griper inn i hverandre, utgjør skjelettet i ANT-metodologien.

Det første stadiet kalles problematisering og dreier seg om hvilke medspillere som lykkes med å definere problemet og å gjøre seg sjøl uunnværlige. Det handler om å konstruere *aktører* og få anledning til å handle på vegne av nettverket av medspillere. Det skjer gjennom to faser: For det første gjelder det å ha makt til å definere de andre medspillerne i nettverket og forholdet mellom dem. Den andre fasen er å skape *obligatoriske passeringspunkt* (OPP) for informasjonsstrøm og oversettelse i nettverket. OPP er den posisjonen som definerer og forvalter det som oppfattes som sann kunnskap om feltet, og som blir oversetter av og for alle medspillerne i nettverket. Det handler om å komme i posisjon for å definere virkeligheten.

Tolken i en dialog mellom to parter som snakker ulike språk, er nettopp et slikt OPP. Bricoleuren eller tusenkunstneren er et annet eksempel. Konkret formulert i forhold til fiskeriene handler det om hvilke interesser som skal representere fellesinteressene. Er det fiskernes, fiskekjøpernes, kystsamfunnenes eller ressursenes interesser som bør fremmes?

Det andre stadiet kalles *interessering*. Interessering bringer de ulike allierte i nettverket på plass og stabiliserer nettverket. Interesseringa dreier seg om å gjøre OPPs interesser sammenfallende med nettverkets interesser, slik at OPP oppfattes som nettverkets legitime representant. I oversettelsesarbeidet kan ulike interesser slåss om representasjon og retten til å representere andre. Ved å knytte andres interesser til sine egne gjennom å oversette dem til andres kjente tegn og språk, får interessenes agenter makt. Ved å få andre til å akseptere oppfatningene som 4. eller 5. grads utsagn, blir oppfatningenes agenter til sannhetens agenter. Gjennom fiskerihistoria har væreiere, fiskerbønder, fiskeriorganisasjoner, makroøkonomer, mikroøkonomer, bioøkonomer, biologer og samfunnsvitere veksla og kjempa om å være OPP i næring og politikk. De har med vekslende hell forsøkt å drive interessering i fiskeripolitikken.

Interessering handler om å etablere mekanismer som svekker medspillernes forbindelser med hverandre, men som styrker forbindelsene til OPP. Som jeg vil vise i et seinere kapittel, kunne samfunnsviterne, som i 1970-åra prøvde å etablere en ny forståelse av forholdene i norske fiskerisamfunn, bare lyktes med å bli OPP gjennom å svekke bandet mellom sosialøkonomer og myndigheter. Det måtte skje gjennom å transformere de økonomiske sannheter, det vil si fjerde og femte grads utsagn, til utsagn fra tredje grad og

nedover. I tillegg måtte de transformere sine egne utsagn til utsagn av fjerde og femte grad. Sterkt forenkla kan en si at det handla om å vise at de økonomiske begreper, modeller og forståelser ikke passa til den virkeligheten som de ble forsøkt overført til. Denne virkeligheten var det samfunnsvidterne som hadde innsikt i. Kommunikasjonen mellom medspillerne kan avskjæres gjennom fysisk atskillelse, ved å bygge kompetansemessige barrierer, ved å sikre at de kommer fra ulike språklige kollektiv, ved å etablere lovverk, definere forhandlingsrettigheter og bygge teknologier og så videre. Hvilke muligheter som finnes, avhenger av nettverket som blir forsøkt bygd og stabilisert.

Stabilisering av nettverk skjer både i tid og i rom. Det skjer gjennom at nettverket oversettes til eller forbindes med mekanismer som muliggjør handling uavhengig av tid og rom. Slike strukturer kalles for *immutable mobiles*; *uforanderlige, bevegelige mekanismer* (Law 1992, Latour 1990). Repertoarene som ble beskrevet tidligere, og det kunnskapsnettverket som er knytta til dem, kan forstås som slike mekanismer. De kan oversette alle mennesker i alle samfunn til noen bestemte aktørmodeller. I dag er de likevel ikke fullstendig stabiliserte, sjøl om det kreves ressurser for å sette dem ut av spill. Nettverket stabiliseres også når medspillerne innlemmes i eller forbindes med materielle strukturer, som maskiner, hus og penger, i institusjoner som markeder, forvaltningsorganer og interesseorganisasjoner, eller i privilegier og avtaleverk. Når fisk blir oversatt til rettigheter og kvoter som kan omsettes, har rettighets- og kvotepapiret blitt en uforanderlig, bevegelig mekanisme. Draft, penger og aksjer er andre eksempler på slike mekanismer. Disse mekanismene representerer *svarte bokser* av institusjoner, kunnskap, forutsetninger og teknologi, som ingen stiller spørsmål ved, og som bidrar til å rekruttere til nettverket. De er så utilgjengelige eller så ressurskrevende å åpne opp at ingen prøver. Ved å transformere fisk til omsettelige kvoter, som først og fremst er økonomenes instrument, og så organisere fiskerinæringa og forvaltninga rundt disse mekanismene, skapes svarte bokser og stabile nettverk med økonomiens agenter som OPP. Prosessene må gjøres irreversible, slik at de brutte forbindelsene mellom medspillerne ikke kan gjenopprettes og forbindelsene som er oppretta til OPP, ikke kan brytes. Det handler om å gjøre forbindelsene til OPP sterkere gjennom blant anna institusjonalisering. Eksempler på institusjoner kan være penger, avtaler, formalisering av uformelle ordninger, juridisk definerte kvoterettigheter, kommunikasjonssystemer, bankkreditter og bestillinger. Etablering av en sektorpolitikk, med sterke grenser til andre områder, er også eksempel på hvordan slike forbindelser opprettes.

Det tredje stadiet i oversettelsesprosessen kalles *innrullering*. Dette stadiet betegner de prosessene som foregår i forbindelse med det vi kan kalle institusjonsbygging og stabilisering

i stadium to. Det forhandles om virkelighetsdefinisjonen, om styrken på forbindelsene, om relevansen og legitimiteten til representanter, om prosedyrer, materielle strukturer og de uforanderlige, bevegelige mekanismene. Det dreier seg om å bryte ned motforestillingene blant medspillerne som må slutte seg til de etablerte institusjonene på alle nivå, og om å anerkjenne deres legitimitet og funksjon. Det kan skje ved at bestemte teorier om hvordan mennesker skapes, får paradigme-status, eller ved å forklare og forankre den etablerte orden i noe gitt uforanderlig, det være seg naturen, gud, menneske, samfunn, struktur eller objektiv vitenskap. Et eksempel på innrullering er hvis havforskerne får folk til å tru på at det faktisk er mulig å måle presist hvor mye fisk det er i havet, og at forskerne er de som kan forutsi hvordan fisken påvirkes av menneskelige og naturgitte forhold. Andre strategier kan være å definere samfunn som fiskeriavhengige, det vil si at deres eksistens er naturgitt, eller å få fiskeindustrien til å tru at de må drive kvalitetskontroll. Det kan også handle om etablering av andre kontroll- og disiplineringsmekanismer, som regelverk, skole, fiskerioppsyn og kontrollverk.

Det siste stadiet kalles for *mobilisering* av allierte. Her hentes nødvendige ressurser inn som gjør det umulig eller vanskelig å rokke ved institusjonene, forbindelsene og paradigmen fra stadium tre. Ulike allierte blir forsøkt mobilisert og sanksjonsmuligheter blir utprøvd. Det vil si at nye medspillere blir forsøkt rekruttert til nettverket. I 1970-åra prøvde de nordnorske kystfiskerinteressene og lokalsamfunnsinteressene å trekke fisken inn i en allianse for å sikre sine interesser ved å sette ressurshensyn på dagsorden. Det skulle først og fremst skje gjennom fri adgang, men begrensa uttak. Beskatning skulle altså foregå etter bestemte prosedyrer. Dette lyktes bare i begrensa grad. I stedet ble ressurshensyn og økonomi tettere kopla, og kvoteinstrumentet som er et velkjent økonomisk reguleringsmiddel, ble ansett som et instrument som også kunne nyttes til å ivareta hensynet til fisken. Dermed ble det de økonomiske sektorinteressene som ønska begrensa adgang og friere uttak, som vant fram i en allianse med fisk, økonomer og biologer. Det har gått på bekostning av det som blir oppfatta som lokalsamfunnsinteressene. Andre allierte som kan trekkes inn for å styrke forbindelser i et nettverk, er for eksempel kystvakta som kan gripe inn overfor aktører som bryter ei forskrift, eller EU som kan innføre straffetoll eller nekte import av fiskevarer som ikke oppfyller visse krav.

I utgangspunktet er medspillerne spredt utover og uten forbindelser med hverandre i mange lokale nettverk. Ved slutten av prosessen er de alle forbundet og representert gjennom de obligatoriske passeringspunktene. Poenget er å oversette alle medspillerne til ei form som gjør det mulig å behandle dem og innlemme dem i et kalkulasjons-/oversettelsessenter som

igjen lar seg representere av OPP (Law 1992, 1991, Latour 1987). Når dette stadiet er endt, er prosessen fullbrakt, nettverket blir usynlig og kun OPP eller kalkulasjons-/oversettelsessenteret synes som et punkt i nettverket. Dette punktet framstår som en *aktør*, med en identitet. Eksempler på slike kalkulasjonssentre er Fiskeridepartementet, Havforskningsinstituttet, Norges Fiskarlag og Norges Fiskerihøgskole.

Et viktig poeng her er at på ethvert stadium kan prosessen møte motstand. Forsøket på å konstruere OPP, på interessering, eller på å innrullere medspillere og mobilisere allianser kan mislykkes. Nettverket vil da ikke kunne stabiliseres. Under transformeringa av fiskerinæringa i 1930-åra var det akkurat dette som skjedde. Det handelskapitalistiske nettverket som hadde dominert fiskerinæringa i flere århundrer, lot seg ikke lenger stabilisere, nye interesser, allianser, medspillere og obligatoriske passeringspunkt ble danna. I oversettelsesprosessen forhandles og begrenses medspillernes identitet. Videre begrenses også mulighetene for interaksjon og handlingsrommet prosessen foregår innafor. Det foregår heile tida forhandlinger og oversettelser der maktforholdene kan endres, og der aktører kan bli medspillere og omvendt. Organisasjonsprosessene i fiskerinæringa er nettopp eksempler på dette. De førte for eksempel til at fiskehandlerne mista makt til fiskerne i 1920- og 1930-åra. Fiskeripolitikken vending i 1980-åra er et liknende eksempel.

I denne avhandlinga vil jeg gjennom flere eksempler utdjupe hvordan ANT heilt konkret kan benyttes til å frigjøre både fiskeren og fiskerinæringa fra på forhånd gitte definisjoner og sannheter. I samme manøver vil jeg også gi begrepet nytt innhold, der fiskeren som et nettverk blir en realitet. Ikke minst vil jeg binde sammen politikken, rekrutteringsdiskursen og praksisene som utøves i fiske, og sette dem inn i en sammenheng ved å vise hvilken fisker og hvilken fiskeflåte de *produserer*. Dette vil vise hvordan avfolkning faktisk kan føre til overbefolkning. Det gjør jeg ved å ta utgangspunkt i fiskeren og de oversettelser av fiskeren som kan identifiseres i politikk, vitenskap og praksis. Da først blir det mulig å si både hva som skal rekrutteres, til hva det skal rekrutteres, og hvordan rekruttering skjer. Og sia fiskerbegrepet frikoples fra mennesket aleine, kan konklusjonene framstå som uvanlige og annerledes. Like fullt vil det gi et nytt innløp til å forstå utviklinga i fiskeriene og samfunnsutviklinga i forhold til hverandre.

Foruten å skulle gi innsikt i hva som skjer i fiske, har denne avhandlinga også som ambisjon å bidra til den teoretiske samfunnsvitenskapelige diskursen, gjennom bruk, kritikk og videreutvikling av ANT i et konkret empirisk felt.

1.8 En seilas gjennom diskurser, vitenskap, politikk og praksis – avhandlingas disiplinære plassering og disposisjon

Disiplinært ligger denne undersøkelsen i grenselandet mellom flere disipliner, først og fremst sosialantropologi og sosiologi. Metodologisk og metodisk ligger den nærmere sosialantropologien enn sosiologien, gjennom bruk av i hovedsak kvalitative metoder, observasjon og refleksjon over egen erfaring. Som sosialantropologene er jeg delvis min egen informant (Wadel 1991). De metateoretiske problemene, knytta til hva som er kunnskap og hvordan kunnskap produseres, er spørsmål som bidrar til å viske ut faggrensene, og som tas opp i *vitenskapsfilosofien* (Ahrne 1997, Johanson 1997) så vel som i *kunnskaps sosiologi*, *kunnskapsantropologi* og *kunnskapsarkeologi* (Foucault 1996, Latour 1996a, Svestad 1995, Berger og Luckman 1990). Tilnærminga er *diakron*, det vil si at jeg ikke bare er opptatt av samtida, men skriver og fortolker også historie. Følgelig trekker jeg med meg historia inn i arbeidet. Arbeidet ligger ikke bare mellom to disipliner, men overskrider dermed også grensene i forhold til filosofi og historie.

Ei slik *eklektisk* tilnærming åpner for kritikk fra flere hold. Som fiskerikandidat tilhører jeg ikke noen disiplin, tverrfaglighet har vært målet med utdannelsen. Tverrfaglighet handler ikke om å beherske alle repertoarer fullkomment på disiplinenes premisser, eller om å ofre dybde til fordel for bredde. Tverrfaglighet gir derimot andre og nye innsikter ved å trekke inn og kombinere forhold som disiplinene definerer ut. Disiplinære tilnærminger er rensede tilnærminger. Det å lære seg å beherske en disiplin dreier seg om å fjerne mest mulig forurensning fra andre fagfelt for å beskytte disiplinen. Ved å kombinere disipliner kan ny forståelse oppnås. Tverrfaglighet innebærer at en utfordrer både det gitte og det konstruerte og synliggjør hvordan de gjensidig betinger hverandre. Tverrfaglige tilnærminger ligger tett opp mot det Latour (1996a) betegner som symmetrisk antropologi, det å blande og forbinde de ulike disiplinære repertoarene med hverandre uten å gi noen av dem overordna betydning. Da kan det som skjules bli avdekt, og skiller kan overskrides. Tverrfagligheten og den symmetriske antropologiens hensikt dreier seg om å synliggjøre at det finnes mer mellom himmel og jord enn det som lar seg fange gjennom disiplinære tilnærminger.

For at leseren skal vite hvor dette arbeidet nå stevner, skal jeg gi en foreløpig seglingsbeskrivelse av det som ligger foran, og redegjøre litt for hva det reises med. Kapittel 2 presenterer ferden fra en substansialistisk til en relasjonistisk forståelse av virkeligheten og de metodologiske og metodiske konsekvenser det har. I tillegg gis en oversikt over materiale og metoder som er brukt. I kapittel 3 presenteres de tre moderne repertoarene som har fungert

som oversettelsesmekanismer, og som har båret fram modernitetens ideer. Dette dreier seg om et knippe av diskurser om mennesket, som på ulikt vis spiller en viktig rolle i moderniseringa av samfunnet. Det er disse repertoarene som nyttes i bygginga av moderniseringsmaskineriet, og som nyttes til å sette opp målene for det som skal være utkommet av moderniseringa. I tillegg vises det til eksempler på hvordan bruk av disse repertoarene gir grunnlag for forskjellige tolkingar av intervjuet. Her blir blant anna de språklige repertoarane om fiskeren kopla til filosofiske og teoretiske diskurser om menneske, om verden, om subjekt, objekt og struktur. Hensikten er å beskrive de filosofiske og teoretiske diskurser og nettverk som både fiskernes fortellingar og anna materiale relaterer seg til. Kapittel 3 ender med en beskrivelse av hvordan de filosofisk-teoretiske oppfatningane har blitt oversatt til en samfunnsmessig og praktisk sammenheng, og hvordan de har blitt benytta i moderniseringsprosessane. Dette representerer overgangen til beskrivelsen av det praktisk-politiske fagfeltet i kapittel 4. Her vil jeg nærme meg oppfatningane sine funksjon i det praktisk-politiske felt slik vi møter dem i fiskeripolitikken og i andre tekster og utsagn i det offentlege rom. Som kapitlet vil vise, legges mye av grunnlaget for overbefolkning og avfolkning allerede i fiskeripolitikken, som jo er en del av moderniseringsmaskineriet. Herifra segler vi i kapittel 5 og 6 inn i virkningane av moderniseringa og skildrer avfolkningsprosessen og overbefolkningsprosessen både sett fra samfunnet og fra innsida i fiskeflåten. Med utgangspunkt i fiskernes fortellingar og anna empiri tar kapittel 5 for seg hvordan moderniseringa har endra samfunnet på land. Kapitlet drøftar også kyststyrevesens tilknytning til fiske, mens kapittel 6 skildrer hvordan arbeidet for å stabilisere et stadig mer kompleks nettverk av forbindelser i fiske fører til avfolkning av fisket. Kapittel 7 tar mer eksplisitt for seg konsekvensane for fiskerkunnskapen av de prosessane som er skildra i kapittel 6. Kapittel 7 ender opp med den endelige beskrivelsen av hva fiskeren er. Kapittel 8 oppsummerer og avrunder ferden. Men først må turen nå gå til sjølve undersøkelsens utgangspunkt, opplegg og materiale.

2. Fra substansialistiske forståelser til relasjonisme

2.1 Metodisk liturgi eller reflekterende forskning?

Mens teorien kan oppfattes som draftet det navigeres etter, bærer metoder og teknikker for datainnsamling, bearbeiding og analyse mer preg av å være navigasjonsinstrumenter, som kan brukes til å føre skuta gjennom farvatnet. Dette kapitlet redegjør for noen av de metodiske grepene som er brukt i denne avhandlinga. Kapitlet er også en refleksjon over hvilke nettverk dette forskingsarbeidet knyttes til. Det hevdes at i den moderne forskningstradisjonen handler det om å konstruere noen hypoteser som gjennom systematisk innsamling og bearbeiding av empirisk materiale bekreftes eller avkreftes (Brox 1998, 1995). I en slik sammenheng kan metodearbeidet lett få preg av å være *liturgi*, som gjennomføres for menigheten, for å bekrefte de forutsetningene forskinga bygger på. Kapitlet vil vise at *realistisk, reflekterende forskning* i en *relasjonell* virkelighet ikke kan foregå på en så idealtypisk måte, og at den metodiske liturgien må tilpasses nye innløp og perspektiv.

I ANT er ikke hensikten med arbeidet først og fremst å definere hva som er falskt og hva som er sant, men å vise hvordan sannhet defineres gjennom oversettelse. Fokuset rettes mot det eller den som oppfattes eller framstilles som aktøren, som så følges gjennom nettverket av oversettelser. I dette arbeidet handler det om å følge fiskeren inn i ulike forbindelser og nettverk. De moderne forskingsmetodene er fortsatt brukbare redskaper, men de gir andre muligheter og andre svar når de koples til ANT, der verden og kunnskapen ikke står i et ytre forhold til hverandre, men betraktes som noe som henger sammen. Det at ANT avviser skillet mellom ontologi og epistemologi, får konsekvenser for hva som kan forutsettes, og hva som kan sies. Når det i det følgende refereres til kjente moderne retninger, forskingsstrategier og teknikker, så er ikke poenget å blande sammen repertoarene, slik ANT blir beskyldt for å gjøre (Sokal 1997), men å vise at noen metoder og ressurser kan brukes uten at en behøver å forutsette noe om aktørers og fenomeners vesen. Følgelig er dette et bidrag til å utvikle ANT ytterligere som grunnlag for empirisk forskning. Når det refereres til likheter og paralleller til andre forskere og tenkeres perspektiver, arbeider og metoderåd, betyr det ikke nødvendigvis at de sammenfaller på alle punkt. Det dreier seg i stedet om å synliggjøre et visst slektskap i ressursbruk, begrepsbruk og prosedyre. Det innebærer likevel

ikke at de nødvendigvis deler samme ontologiske utgangspunkt. De ontologiske utgangspunktene kan være forskjellige for tilsynelatende ganske like tilnærminger. Som eksempel kan nevnes Brox (1995), som i likhet med ANT er opptatt av aktører, men der aktørbegrepet er forskjellig. Det betyr at det må vurderes om noen av Brox sine metoderåd kan brukes sjøl om de ontologiske utgangspunktene er forskjellige. Poenget er at en ikke nødvendigvis behøver å legge det samme i begrepene for å følge de praktiske rådene. Som jeg kommer inn på seinere, er det også noen metoder som bygger på forutsetninger som ikke uten videre kan forlates. Det å synliggjøre slektskap og forbindelser til andre retninger følger naturlig av at det i ANT, som i all nyere samfunnsvitenskap, stilles krav om at forskerens eget nettverk også skal synliggjøres (Latour 1996a, 1987, Law 1992, 1991, Callon 1986). For å klargjøre hvordan kunnskapen er situert, er det nødvendig med en kritisk, eksplisitt drøfting av de posisjoner, metoder, teknikker og oversettelser forskeren inntar og bruker (Rustad 1998). Herunder ligger også å redegjøre både for prosessen og for hvilke teoretiske retninger de ulike metodene og tilnærmingene relaterer seg til.

2.2 Den kvalitative forskingsprosessen

Fra feltnotatene (04.06.97):¹⁸ Folk fortel når ein kjem innpå dei – slik som han som fortalde om då han starta på sjøen om bord på ein båt med handegning. Han hadde slik "gjø"(senebetennelse) dei første dagane at han måtte åpne dørene med albogen.

En kvalitativ forskingsprosess har mye til felles med den hermeneutiske sirkel. Det er en evig runddans, prega av fleksibilitet, forsøk på å oppnå forståelse, nærhet til feltet, og der det ikke klart kan skilles mellom datainnsamling og analyse (Grønmo 1996). I denne undersøkelsen forenes de vitenskapsteoretiske perspektivene og de konkrete, metodiske tilnærmingene gjennom en *reflekterende forskingsprosess* (Alvesson og Sköldberg 1994:11–15).

Reflekterende eller *refleksiv* forskning vil si at en må kunne redegjøre for en gjennomtenkt og sammenhengende logikk i forhold til hvordan empiri og teori benyttes og knyttes sammen (Kvale 1997, Holter 1996, Kalleberg 1996, Solberg 1996, Brox 1995). Samtidig nærmer jeg meg feltet med et symmetrisk utgangspunkt (Latour 1996a). Et symmetrisk utgangspunkt

¹⁸ Feltdagboka er en dialog med meg sjøl og er skrevet på ei blanding av min egen dialekt og på nynorsk.

dreier seg om å gjøre det samme i sitt eget samfunn som antropologer i felten alltid har gjort i for dem ukjente samfunn; nemlig å beskrive ulike fenomener ved hjelp av de samme verktøy og samme språk. Da oversettes fenomenene til en kontekst som gjør at forbindelsene mellom dem kommer til syne (Latour 1996a). Som nevnt handler det om å utfordre skiller mellom det som oppfattes som gitt, og det som oppfattes som ikke gitt, for å vise hvordan skillet er produsert.

Et viktig punkt er å erkjenne at både *empiri* og *resultat* er tolkinger og oversettelser. I prinsippet finnes ikke tolkings- og teorinøytral empiri som representerer en objektiv ikke-oversatt virkelighet (Latour 1998, 1996a, Schaanning 1997, Alvesson og Sköldberg 1994). Samtidig vil ethvert empirisk materiale også være reell formidling av virkelighet. Hva som formidles, avhenger derimot av hva en vil se. Som nevnt i kapittel 1, må et objektivistisk og naivt realistisk utgangspunkt forkastes. Empirien, enten den er bygd på eget innsamla materiale eller andres forskning, formidler ikke noen underliggende skjult, objektiv virkelighet. Tvert imot formidler den en rekke sammenhenger, forbindelser og nettverk som alltid vil være i endring avhengig av hva en ser etter, og hvem som ser. Ethvert materiale tilordnes og oversettes gjennom metodene for innsamling, men det blir først endelig transformert til empiri når det settes inn i de analytiske sammenhengene. Forskeren er med andre ord en aktiv konstruktør og oversetter. I utgangspunktet er materialet for forskning uendelig.

Det empiriske materialet må vurderes ut fra de ressurser og medspillere det knyttes til. Anna materiale og andre forbindelser kan gi grunnlag for andre beskrivelser. I dette arbeidet oppfattes empirien som noe som formidler endringsprosesser, og ikke som noe som forteller noe om indre egenskaper hos de mennesker som har uttalt eller skrevet noe. Forbindelsene vil alltid skifte karakter avhengig av ståsted. I det ligger en innrømmelse av kompleksiteten i samfunnsvitenskapelig forskning. Denne kompleksiteten fordrer en systematisk og bevisst tilnærming til oversettelsen av materialet til empiri, til hva forskeren gjør og har gjort, og til hvilke ressurser som benyttes. Vi må redegjøre for hvordan vi skaper våre oversettelser og formidlinger.

Mills (1959) og Feyerabend (1997 [1975]) har frigjort oss fra *metoden* som tvangstrøye og fått oss til å innrømme at flere elementer spiller sammen i våre tilnærminger. Det er likevel ikke slik at *alt går*, metodene bygger på visse forutsetninger som det må tas hensyn til. Noen metoder er sterkt knytta til bestemte oppfatninger om hva mennesket er. Hva som tolkes ut av et intervju, henger for eksempel sammen med hvilken sammenheng som forutsettes mellom språk og virkelighet. Videre er det også formelle krav til metoder. En rekke metoder for

statistisk testing og påfølgende generalisering forutsetter for eksempel tilfeldige utvalg. Slike metoder kan ikke uten videre brukes når utvalget ikke er tilfeldig.

Derfor blir det viktig å gjøre rede for den personlige tilnærming forskeren bruker i innsamling, behandling og analyse av materiale. Alvesson og Sköldberg (1994) viser at ulike teoretiske retninger har forskjellige tilnærminger til hva som kan utforskes. Retningene benytter seg av forskjellige teknikker som kan være sterkt eller svakt forbundet med teorigrunnlaget. I mange tilfeller har det først og fremst betydning i forhold til tolkingene, mer enn i forhold til innsamling og analyse. Samtidig er det slik at forskjellige teorier og metoder også konstruerer empirisk materiale på ulikt vis. En spørreundersøkelse har allerede oversatt verden på en bestemt måte. Likeledes la min førforståelse føringer på metodevalg, innsamling og tolking. Oppdagelsen av andre perspektiv ga muligheter for å behandle materialet på andre måter, sjøl om innsamlingsstrategiene allerede hadde satt sitt preg på materialet. Derfor måtte jeg også forsøke å klargjøre hva jeg sjøl hadde lagt til under konstruksjonen og innsamlinga av materialet, og måten jeg etter hvert kom til å behandle det på.

Et vesentlig spørsmål i forhold til bruk av for eksempel intervjumateriale er hva informantene er når de intervjues, og hvilke forbindelser de da inngår i. I verste fall kan en si at de ikke på noen måte er forbundet med noe utafør intervjusituasjonen. De opphører å være fiskere straks de trer inn i dialogen med forskeren. Da blir det i så fall denne dialogen som blir forskningas objekt. Dette har ikke vært min posisjon, tvert imot har jeg hatt som utgangspunkt at de personer vi kaller fiskere, også er lokalisert i fiskerinettverket og i de diskursene som foregår innafor dette nettverket, som for eksempel rekrutteringsdiskursen. De både formidler oversettelser av og oversetter sjøl fiskeren i denne diskursen. I tillegg formidler de etter mitt skjønn også prosesser som foregår og hendelser som har skjedd i fiskeriene. Dette kommer fram når fortellingene koples sammen med anna materiale, når sjølve empirien konstrueres. Dermed gir de etter min oppfatning også en inngang til diskursen og nettverket. Dette kommer jeg tilbake til. Samtidig erkjenner jeg at dette er et standpunkt som ikke kan begrunnes i noe utafør seg sjøl, og som kan kritiseres.

I forhold til ANT må metodearbeidet handle om å studere hvordan språk, forestillinger og handlinger knyttes til hverandre og på den måten danner heterogene nettverk og kvasiobjekter. Forestillinger som oppfattes som gitte, det være seg fakta eller myter, må dekonstrueres slik at produksjonen av dem eller oversettelsesarbeidet som skaper dem, kommer til syne. Dette innebærer blant anna at samtaledata, skrevne tekster og statistikk må fortolkes både i forhold til hva de formidler, situasjonen de er produsert i og i forhold til de forbindelsene som individer, utsagn, tekster og tall oppretter og inngår i. Det er forskeren som

heile tida holder disse forbindelsene sammen, ved hjelp av de ressurser som mobiliseres. Forskeren må eksplisitt gi uttrykk for hvilke tolkinger som benyttes til enhver tid, og må ikke prøve å skjule ressursene som benyttes. I forhold til dette arbeidet, som i det minste på noen områder bryter med tidligere tilnærminger til rekrutteringsproblemet, er det eksplisitt uttalt at forskeren forsøker å konstruere et nytt bilde av fiskeren. I det ligger en påstand om at vi dermed allerede forholder oss til konstruksjoner av fiskeren, og at fiskeren ikke oppfattes som noe gitt. Dette handler om å utvide vår forståelse av verden. I tråd med ANTs prosjekt forsøker vi å overskride de eksisterende forståelser gjennom å vise at de tar mye for gitt, ved å presentere alternative muligheter. At vi i kapittel 1 sier at vi skal lausrive fiskeren som aktør fra mennesket, betyr ikke at det benektes at det er mennesker som handler, men at vilkårene for handling ikke kan forstås med utgangspunkt i det handlende mennesket alene. Jeg skal nå i tur og orden gå gjennom utfordringene som jeg som forsker har støtt på, hva jeg har gjort, hvilke oppfatninger jeg har trukket med inn i feltet, og også føye til mer om de rammene for fortolking jeg har benytta meg av. Beskrivelsen er ei lita dannelseshistorie der jeg går gjennom utfordringene jeg møtte i løpet av forskingsprosessen.

2. 3 Beskrivelse og bruk av materialet

2.3.1 Dialoger

Våren 1996 gjennomførte jeg intervjuer med ti personer fra Finnmark til Skagerrak som var aktive i fiske. Temaet var rekruttering og kompetansebehov i fiskeflåten (Johnsen 1996). De ti intervjuene blei gjennomført ved hjelp av en detaljert og omfattende intervjuguide, som var utarbeidet i samarbeid med oppdragsgiveren, Norges Fiskarlag. Samtidig var dette doktorgradsprosjektet under planlegging. De ti intervjuene fungerte som et prøveopplegg for hvordan en større undersøkelse burde legges opp. Under intervjuene i 1996 erfarte jeg at folk snakka relativt fritt om sitt eget liv, de behøvde bare stikkord og eksempler fra min side for å gi meg gode fortellinger. Samtidig relaterte fortellingene deres seg til mange forhold i hverdagen. Det blei åpenbart at mennesker som er engasjert i yrkesfiske, er lokalisert og posisjonert i fiskernettverket og i fiskeridiskursen også når de ikke direkte utøver praksisene. Dette var ei viktig årsak til at jeg under feltarbeidet i 1997 valgte å la slike personer, som jeg

for enkelhets skyld gjennom resten av dette kapitlet vil kalle fiskere,¹⁹ få fortelle sine historier om rekruttering gjennom det Kvale (1997) kaller det *halvstrukturerte livsverdenintervjuet*. Begrepet livsverden knytter denne tilnærminga til fenomenologien og til det Foucault kaller den universelle formidling (Foucault 1970:147). Denne tilnærminga gjorde at materialet som blei innsamla, blei oversatt til en oppfatning om mennesket som blir til i verden. Dette kommer jeg tilbake til. Materialet er innsamla gjennom et til sammen fire ukers feltarbeid i Averøy, Herøy, Måsøy og Nordkapp sommeren og hausten 1997. Jeg anså det for viktig å ha både geografisk og aldersmessig spredning i materialet.

De to yngste jeg snakka med, var 18 år, den eldste var omkring 60. Åtte stykker var fra midten av tjuetåra og nedover. Jeg snakka ikke med noen som var yngre enn 18 år av flere årsaker. Det ene er at det ifølge årsmeldingene fra fiskerirettlederne faktisk er få personer under 20 år som driver fiske i de fire kommunene. Dette skyldes at rekrutteringsalderen er noe høyere nå enn tidligere, blant anna på grunn av skolegang. Det var tilfelle for samtlige av de jeg snakka med. Det blei den gangen antyda at nye bestemmelser om arbeidstid, arbeidsmiljø og sikkerhet kunne føre til at det blei vanskeligere å rekruttere heilt unge fiskere. I ettertid er jeg blitt gjort oppmerksom på at et EU-direktiv om arbeidstid for ungdom under 18 år som også omfatter norsk fiskeflåte, antas å ville føre til at det blir enda færre fiskere under 18 år i framtida.

Det andre forholdet er at fiskerirettlederne opplyste at veldig mange av de heilt unge som begynte å drive fiske, ofte forsvant fort ut igjen. Denne observasjonen blei bekrefta i ettertid gjennom undersøkelser i Garantikassens materiale, som viser at over halvparten av et årskull fiskere²⁰ forsvinner fra fiske i løpet av de to til tre første åra, mens de som blir igjen etter dette, fortsetter i en lengre periode (Johnsen 2002a, se vedlegg 1). Av den grunn forsøkte jeg å finne personer som hadde vært fiskere noen år, og som planla å fortsette i yrket.

Innsamlinga starta i Herøy, der jeg brukte to uker. Tida blei brukt til å snakke med fiskere og andre informanter og til å samle anna relevant materiale. Det blei ført feltdagbok fra første dag av oppholdet. Datainnsamlinga i Herøy fungerte som prøveopplegg, i den forstand at jeg foruten å snakke med fiskere og fiskerirettleder også fikk ideer om hvilke andre kilder jeg kunne benytte. På bakgrunn av erfaringene fra Herøy kunne datainnsamlinga i de andre kommunene, Averøy, Måsøy og Nordkapp, skje i løpet av tre perioder på fem dager.

¹⁹ Dette betyr ikke at jeg baserer meg på en substansialistisk forståelse av hva fiskere er, men at det i dette kapitlet benyttes som en betegnelse på de fiskende personer som var mine informanter.

²⁰ Definerer ut fra første innbetaling til pensjonsordninga for fiskere.

JP: Du ha jo vorre me på ei sånn, jææ, ganske rask utveking kain du sei – innæfær, å ganske stor utveking innæfær ta her kystlinefeske sia du starta, det ha jo skjedd kollosalt mykje der.

R: Jaaa.

JP: Ja det.

R: Jaa, det ha skjedd mye, det va ... dær på hjæmplassen min de første åran da vi bynte me wormlina, da ha vi tre sånn dær ... sånn dær pinna som sto i stampen så snurra vi lina rundt.

JP: Å ja, ja! Akkurat ja!

R: Det gikk jo ... te å bynn mæ gikk det jo veldig sakte ... det gikk jo – å no e jo utvekinga – no e det bærre papir som brukes mellom ...

Forløpet av intervjuene var slik at jeg velger å betegne dem som halvstrukturerte, åpne dialoger, mer enn som intervju. Det blei gjennomført 20 dialoger med 24 fiskere. I fire av dialogene deltok to personer. I stedet for intervjuguide hadde jeg på forhånd forberedt noen tema det skulle snakkes om. Hver dialog varte fra 45 minutter til 1 time og blei tatt opp på lydband. En av samtaleene blei etter ønske fra informantene ikke tatt opp på band.

Bandopptakeren kan ha gjort at samtalepartnerne ikke snakka fritt, sjøl om de så ut til å glemme bandopptakeren etter ei stund. Det var i den samtalen som ikke blei tatt opp på band, at samtalepartneren snakka lettest og mest fritt. Denne ene samtalen varte i et par timer. Det blei tatt grundige notater undervegs, i tillegg til at det blei foretatt ei sammenfatning av de mest relevante områdene i samtalen like etterpå. Den er likevel et dårligere grunnlag fordi jeg kun har mine egne notater og min egen hukommelse å stole på. I forhold til disse notatene er lydbandopptakene et uuttømmelig materiale, der samtaledata kan drøftes både som en del av og i forhold til ulike vitenskapelige diskurser. Opptakene gjør det mulig å utsette tolkingene for prøving i ettertid. Materialet blei samla innafør et avgrensa tidsrom, og det ble tatt høgde for at lydbandopptak kunne bli ødelagt eller mislykket. Det viste seg at noen av samtaleene hadde dårlig lyd kvalitet på grunn av støy i omgivelsene. Det skyldtes at jeg la vekt på å i minst mulig grad konstruere noen spesiell ramme rundt dialogene. De blei gjennomført der informantene ønska det. Dialogene blei gjennomført på kafeer, i heimen, om bord på båten og i to tilfeller utendørs. Dette gikk på bekostning av lyd kvaliteten, men var et bevisst valg fra min side. En intervjusituasjon er aldri hverdagslig.

Ønsket var å avformalisere situasjonen slik at fiskerne brukte mest mulig *hverdagspråk*. Også dette hadde med førforståelsen å gjøre, jeg trudde det var mulig å la dem

uttrykke mening på et opprinnelig språk. Vi snakka derfor før bandopptakeren blei slått på, som en slags *tuning* for komme på bølgelengde, og etter at bandopptakeren var slått av. Totalt varierte tida jeg brukte sammen med fiskerne fra 1 til 2 timer. Det blei ikke tatt notater etter opptaket, men inntrykk og relevante ting blei tatt inn i feltnotatene, som blei skrevet fortløpende. I denne uformelle biten fortsatte diskusjonen fra den formelle delen, men her kom vi også inn på andre forhold. Blant anna blei forskjellige utstyr demonstrert. Samtalene fant sted i perioden mai–september, med flere avbrudd, veksling mellom kommuner og aldersgrupper. Tre av samtalene blei gjennomført med to fiskere samtidig. I noen tilfeller var ektefeller til stede og deltok i samtalen. Under en samtale viste det seg at ektefellene dreiv fiske sammen, og kona deltok da i siste del av samtalen. Alle samtalene blei gjennomført i en periode da optimismen prega store deler av fiskerinæringa, hvilket må antas å ha farga beretningene. Valget av fire kommuner som case begrensa mulighetene for inngående beskrivelser av de fiskerne som deltok. Opplysninger som kan bidra til å identifisere personene, er utelatt i henhold til det som var avtalt da personene sa seg villige til å stille opp.

Undervegs blei det klart at fiskerne hadde forskjellig erfaring med representanter for intervjusamfunnet. Det veksla mellom over- og underkommunikasjon fra fiskernes side, alt etter hvilke tema som blei drøfta. I en kommune var noen av de yngre fiskerne i liten grad villige til å snakke om negative opplevelser og om forhold knytta til inntekt. Dette braut med mine erfaringer fra fiskerisamfunn hvor nettopp høg inntekt kan gi høg sosial status, og hvor negative erfaringer trekkes fram som et eksempel på hvor hardt yrket er. Flere av de yngre fiskerne uttrykte misnøye med et oppslag i ei avis kort tid før jeg besøkte kommunen. Som representant for forskersamfunnet følte jeg at jeg måtte utvise spesiell varsomhet på grunn av dette, både for å oppnå tillit hos fiskerne og for å unngå å skape hindringer for andre som er ute i samme ærend som meg sjøl. Erfaringa med avisoppslaget påvirka dialogene fordi jeg bevisst unngikk spørsmål som kunne tolkes som at jeg ville lage sensasjonsoppslag. Det var for øvrig liten grunn til å spørre om opplysninger som finnes i offentlig tilgjengelig materiale. Etter at samtalene var over, fikk jeg positiv respons fra flere av informantene, både med hensyn til valg av tema og måten samtalene blei gjennomført på. Samtlige fikk i ettertid tilsendt en feltrapport med sammendrag av samtalene og foreløpige konklusjoner. I tillegg til denne systematiske datainnsamlinga observerte og snakka jeg med fiskere i praktisk arbeid i land på de stedene jeg besøkte. Innsiktene som dialogene ga, er et viktig element i alle de påfølgende kapitlene i denne avhandlinga, men det er i hovedsak i kapittel 5, 6 og 7 at det refereres til denne empirien.

I tillegg til dialogene samla jeg også inn anna materiale. Ved ulike høver, for eksempel i møter, seminarer og konferanser, fikk jeg anledning til å drøfte flere av temaene fra dialogene med fiskere fra andre steder. Slike samtaler var av mer generell karakter, men jeg gjorde alltid rede for hva som var hensikten når jeg tok direkte kontakt med folk. Det blei gjort for å supplere opplysningene som blei gitt i dialogene, og for å finne nye innfallsvinkler.

2.3.2 Ekspertintervjuer

I tillegg til dialogene med fiskerne gjennomførte jeg 15 såkalte ekspertintervjuer, med fiskeriretledere, prosjektledere, ansatte i skoleverket og personer som dreiv servicevirksomheter for fiskeflåten. De er også deltakere i fiskerinetverket og lokalisert og posisjonert i forhold til de diskursene som foregår. Felles for alle disse var at de hadde innsikt i fiskerinæringas posisjon i forhold til andre sektorer, de hadde innsikt i og synspunkter på utviklinga i fiskerinæringa, og de hadde et overordna perspektiv på fiskerinæringa. Under disse intervjuene blei det kun tatt notater. Intervjuene ga bakgrunnsopplysninger som er benytta i avhandlninga. I tillegg blei de brukt til å drøfte inntrykk jeg hadde fått gjennom dialogene med fiskerne. Jeg hadde samtaler i ulike faser av datainnsamlinga med flere av disse ekspertene. Dette var alle folk som var vant til å kommunisere muntlig og skriftlig, og som kjente intervjusituasjonen.

2.3.3 Tekster og beskrivelser

Tekster, beskrivelser og statistikk er et anna viktig datagrunnlag som benyttes gjennom heile avhandlninga. Et rikt tilfang av samfunnsvitenskapelig fiskeriforsking i form av rapporter, bøker og vitenskapelige artikler og statistikk er benytta. Flere fiskerihistoriske arbeider er gjennomgått og benyttes i særlig grad i kapittel 4, sammen med en rekke sentrale fiskeripolitiske dokumenter, stortingsdokumenter, offentlige utredninger, lover og forskrifter og politiske vedtak. Avis- og tidsskriftartikler, kronikker, leserinnlegg og kommentarstoff er gjennomgått i samband med arbeidet. Jeg har også bruk fiksjonslitteratur og populærvitenskapelige tekster i arbeidet.

2.3.4 Dokumentarfilm og bilder som datakilde

Dokumentarfilmer, Tv-reportasjer og bilder fra vitenskapelig litteratur, fra fagpresse og brosjyrer er også brukt som kilder. Dette materialet er brukt til å beskrive praksiser i fiskeflåten, da særlig i kapittel 6 og 7. Som nevnt i kapittel 1, er ANT opptatt av alt det materiale som ikke synes i verden. Det å studere hvordan praksiser utøves og endres gjennom endrede forbindelser, gir tilgang til å se ting vi overser eller tar for gitt, men som likevel virker og påvirker oss i verden. Det å skulle studere fiskerens variable ontologi uten å studere og drøfte fiskerens praksiser, synes som en umulighet. Profesjonelle filmopptak dokumenterer på en glimrende måte et breitt spekter av praksiser i fiske og inneholder opptak av fiskere i arbeid fra tidlig i århundret og heilt fram til våre dager. Budskapet i filmene var i første omgang av underordna betydning, det var fiskerne i arbeid i filmene som stod i fokus. Når det gjelder bilder, er det først og fremst et omfattende bildemateriale i det breie tilfanget av fiskerihistorisk litteratur og i fiskeripressen jeg har brukt. Bruk av film og bilder har tradisjon innen etnografi/etnologi og antropologi. I likhet med tekster er dette også kunstprodukter. Likevel kan film og bilder være et godt grunnlag for å studere mangfoldet av fiskerpraksiser. Til sammenlikning ville deltakende observasjon kun gitt mulighet til å studere og oppleve arbeidssituasjonen på ett eller to fartøy. Kvaliteten på profesjonelle opptak er dessuten langt bedre enn de ville vært om jeg sjøl skulle tatt opp video om bord på en fiskebåt.

Film og bilder som andre har skapt, er oversettelser og formidlinger. Det å benytte slikt materiale kan lett oppfattes som lenestolsforskning. I prinsippet skiller likevel ikke film og bildemateriale seg fra bruk av tekst, som også er oversettelser. Det å sitte i godstolen og se på film av folk i arbeid er likevel forskjellig fra å delta i arbeidet. På den ene sida opplever en ikke situasjonen fra innsida, en er ikke en del av fellesskapet. På den andre sida gir det ytre forholdet til det som skjer på filmen en mulighet til å studere ting som ville blitt oversett i situasjonen. Filmen gir dessuten mulighet til å se ting flere ganger, en er ikke avhengig av sin egen opplevelse der og da. Jeg vil anta at en forsker med fiskererfaring ser en dokumentarfilm fra fiske med andre øyne enn en forsker uten fiskererfaring. I en av dokumentarfilmene hadde hovedpersonene også forbindelser til personene i dialogene.²¹

²¹ Film som er brukt: *Ut mot havet*. Sunnmøre og Romsdal Fiskarlag. 1955; *Tråler* av Raymond Mortensen. 1978. Nordnorsk Filmsenter. Honningsvåg; *Kystfjeskar* av Skule Eriksen. 1981. Nordnorsk Filmsenter. Honningsvåg; *Tørrfesk* av Olav Kyrre Grepp. 1987. Nordnorsk filmsenter. Honningsvåg; *Kystfiske eller havfiske* av Trygve Berge. 1992. Bergefilm. Molde; *Selfangst* av Svein Andersen. 1996. Opptak fra NRK; *Kvalitet alles ansvar* av Einar Lilleby. 1994. Nordmøre Fiskarlag. Kristiansund; Informasjonsvideoen: *Notfiske, Linefiske, Trålfiske*. Ålesunds Rederiforening. 1992; Informasjonsvideo fra Mustad A. S. om Mustad minilinet og Mustad autoline. Jeg har også brukt flere private videoopptak av fiske fra TV-programmer.

2.3.5 Offentlig statistikk og registerdata

En rekke statistiske og kvantitative datakilder og rapporter er brukt gjennom heile arbeidet. Jeg har benytta offentlig statistikk, som fiskeristatistikk, folke- og boligtellinger, fylkesstatistikk og utdanningsstatistikk. Tall fra Folke- og boligtellingerne er bruk til å sammenlikne yrkesaktivitet hvert 10. år. Jeg har brukt sammenliknbare tabeller fra Folke- og boligtellingerne og tall fra arbeidskraftundersøkelsen til å beskrive endringer i yrkesaktivitet. I tillegg er tall fra fiskarmanntallet og fra lønnsomhetsundersøkelsene for fiskeflåten benytta. I perioden 1980–81 blei fiskarmanntallet overført fra Rikstrygdeverket til Fiskeridirektoratet, og tall fra før 1981 kan ikke direkte sammenliknes med tall fra etter 1981. Sjøl om tallene etter 1981 ikke er noe absolutt anslag over yrkesaktivitet i fiskeflåten, gir de likevel en indikasjon på hvordan utviklinga er.

Lønnsomhetsundersøkelsene for fiskefartøy gjennomføres årlig for *Budsjettnemda for fiskerieringa*. Sia 1995 har Budsjettnemda beregna og anslått antallet årsverk som utføres i fiskeflåten. Budsjettnemda antar at undersøkelsene til sammen tegner et realistisk bilde av bemannings- og sysselsettingsforhold i fiskeflåten (Budsjettnemda for fiskerieringa 2001, 2000, 1999, 1998, 1997, 1996, Fiskeridirektoratet 1998, 1997).

Garantikassen for fiskere har et register over fiskere som har betalt inn premie til fiskernes spesielle pensjonsordning. Det er i dag tvungen innbetaling til denne ordninga, og materialet gir derfor en viss indikasjon på hvor mange av fiskerne i fiskarmanntallet som er aktive. I forbindelse med et prosjekt som blei gjennomført i 2001, gjorde Garantikassen analyser av avgangen i noen årskull av fiskere. Tall fra denne undersøkelsen er grunnlag for vurderinger som gjøres i denne avhandlinga.

2.3.6 Spørreundersøkelse

Jeg gjennomførte en spørreundersøkelse blant 9.-klassinger i 1997 i Averøy, Herøy, Måsøy og Nordkapp for å kartlegge utdanningsvalg, familiebakgrunn, framtidsplaner og holdninger til fiskerieringa. Samtlige 9.-klassinger i de fire kommunene i 1997 deltok. Undersøkelsen blei gjennomført med godkjenning fra de kommunale utdanningsetatene. Spørreskjemaene, godkjenning fra utdanningsetaten og brev med informasjon til elevene blei sendt fra meg til skolene. Inspektørene sørger for utdeling og tilbakesending av utfylte skjema. Alle skjema blei

besvart anonymt og nummerert fortløpende. Skjemaene er bare kategorisert etter skole og kommune, og kan ikke koples mot navn eller klasselister. Opplysningene er lagt inn i datafil og SPSS er brukt til å kjøre ut frekvensoversikter og krysstabeller. Oversiktene og tabellene er blant annet brukt til å undersøke hvor mange av elevene som kommer fra fiskerfamilier, familiebakgrunn til de som søkte fiskeriretta utdanning, og hvor mange som valgte fiskerirelevant videregående utdanning. På bakgrunn av svarene er det utarbeidet noen tabeller som er presentert i avhandlinga.

2.4 På jakt etter oversettelser

2.4.1 Fra utsagn og fortellinger om det som skjer, til oversettelser av verden

Oppfatninger, ideer og forestillinger som kan tolkes ut fra utsagn, tekster og andre elementer som inngår i og former diskurser, er sjelden klart definerte. Enhver fortelling, framstilling og språkspill, enten det nå handler om tekst eller tale, er som flyktige *tankeskyer* som driver i ulike hastigheter. De utvikles og de forandrer form. De begynner og slutter alltid midt i noe. Som språkspill kan verken oppfatningene eller de regler som bidrar til å forme dem, fanges på noen universell måte eller forbindes direkte med noe konkret objekt (Lyotard 1992:15–18). Men som Lyotard skriver om sine tankeskyer, kan også språkspillene som former oppfatningene identifiseres gjennom familielikheter og sammenhenger, slik Wittgenstein gjør med sine språkspill.²² Ord og setninger blir brikker i spillet, som endres i takt med endringer i spillene og spillenes regler. Oppfatningene blir da samlinger av elementer som er relatert til bestemte spill og regler (ibid.). Er spillet kjent, kan anvendelsen av elementene studeres. Lyotard knytter for eksempel sine skyer til bestemte diskurser om politikk og kunst, der det gjelder noen spilleregler som avgrenser disse diskursene fra andre. Slik kan de gjenkjennes og inndeles, sjøl om de ikke er eksplisitt formulert, ut fra diskursene de knyttes til.

Jeg forholder meg i dette arbeidet både til tekstene, fortellingene og utsagnene som språkspill som har forbindelser til hverandre. Gjennom forbindelsene både former de

²² Språkspill og familielikheter er sentrale begrep hos Wittgenstein. Begrepet står sentralt hos enkelte postmodernister, som for eksempel Lyotard. Lyotard er ikke først og fremst opptatt av språket og dets tegn som betegnelser på verden. Han betrakter språket som foranderlige spill. Gjennom relasjoner til både andre språkspill og andre elementer blir språkspillene realiteter. De både danner og inngår som elementer i diskurser. Med hensyn til begrepet familielikheter bygger min bruk og forståelse av begrepet i denne sammenhengen på Lyotards (1992) og Rossværs (1998) definisjon og praktiske anvendelse av begrepet.

diskurser og tilknyttet diskurser på mange områder i samfunnet. Når de skal studeres, handler det om å undersøke hvilke ressurser språkspillene mobiliserer, og hva de forbinder seg til (Baszanger og Dodier 1997:9). I denne sammenhengen handler det om å identifisere de forskjellige språklige repertoarer eller språkspill som benyttes, og som også kan knyttes til oppfatninger om fiskeren (Atkinson og Coffey 1997:45).

Forskeren har et stort knippe av teknikker som kan benyttes til analyse av samtaledata, tekst, fotografier og film. Tekst-, film-, billedanalyse og refleksjoner over observasjon er i prinsippet lite forskjellig fra behandling av intervjumateriale, sjøl om begrepene og språkbruken er forskjellig. Samtidig har det vært en bevegelse i antropologien fra å oppfatte film og bilder som realistiske avbildninger av virkeligheten til å betrakte dem som representasjoner (Edwards 1992, Scherer 1992, Wright 1992). Uten å beherske de språklige begrepene som nyttes i tekst-, film- og billedanalyse, var det mulig å trekke på teknikker og begrepsapparat fra tolking av samtaledata. Den følgende beskrivelsen tar utgangspunkt i bruken av dialogene som eksempel, men er også gyldig for tilnærminga til resten av materialet.

Mange av metodene retta mot analyse av samtaledata baserer seg på at dataene omkodes fra muntlig språk til skriftspråk. Deretter benyttes kjente metoder fra tekstanalyse. Mye av den kvalitative samfunnsvitenskapen og det som også kan kalles postmoderne tilnærminger, trekker i stor grad på semiotikken, lingvistikken og andre former for studier av tegn og tekster. En rekke tilnærminger kan velges. Jeg gikk gjennom dialogene ved hjelp av flere metoder, som i prinsippet også blei brukt på tekster, film, bilder og observasjoner. ANT godtar ikke at det skilles mellom primær- og sekundærdata. En må være åpen for at alt materiale er like viktig i skapelsen av virkeligheten som alt anna. Det å behandle ulikt materiale på samme måte er i tråd med symmetriprinsippet i ANT. Teknikkene som benyttes, er henta fra fenomenologi, hermeneutikk, strukturalisme og poststrukturalisme (Kvale 1997). Teknikkene blei benytta sjøl om teknikkenes ontologiske forankring blei forlatt. Det ga rom for andre tolkinger. I stedet for å leite etter substansielle elementer, som gitte meninger og sanne beretninger, handler analysen først og fremst om å identifisere oversettelser og relasjoner.

All analyse bygger på en *antakelse* om at det i materialet forekommer visse mønstre som ikke er tilfeldige. Tilfeldigheter kan for eksempel være feilformuleringer eller skrivefeil i tekster. Det finnes analysemetoder som også sterkt vektlegger den kvantitative forekomsten av begreper og utsagn, men slike metoder har jeg ikke brukt. Det som kan kalles

intersubjektive og intertekstuelle tolkinger som kommer til uttrykk i materialet, er derimot blitt tillagt vekt fordi de relaterer seg til diskursen.

Ulike innfallsvinkler eller førforståelser vil gi forskjellig forståelse av samtaledata og tekster, og vil følgelig føre til vektlegging av forskjellige elementer, blant alt det en tekst eller et utsagn formidler. Min kvalitative tilnærming til innsamling og behandling av materialet er i stor grad influert av antropologiske tilnærminger. Behandling av materiale fra dialoger, fra observasjon og fra et antropologisk ståsted vil alltid innebære *adhocanalyser* av materialet, der mange ulike metoder benyttes på ulike stadier i prosessen. Antropologi er også primært *fortolkende* virksomhet og er metodisk knytta til hermeneutikken (Kvale 1997, Geertz 1973). I dette arbeidet finnes et sterkt element av *fortolking*. Det skal derfor nevnes at Latour og ANT også forbindes med hermeneutikken (Elvebakk 1997).

I dette tilfellet valgte jeg å ikke skrive ut dialogene fullstendig, slik en innafor noen retninger i kvalitativ samfunnsvitenskap blir anbefalt (Holme og Solberg 1986). Bare utvalgte deler av dialogene blei fullstendig transkribert og gjort lesbare gjennom lett tilpassing til skriftspråk. I tillegg valgte jeg å skrive sammendrag av samtalene, med enkelte utvalgte sitater innimellom. Dette er i prinsippet samme måten som jeg har behandla tekster på. Sammendragene blei strukturert etter tema, slik at dette er ei form for *fortetting* på grunnlag av opptaket. Meiningsfortetting er en *fenomenologisk analysemetode* for intervju. Den bygger på forutsetningen om at det gjennom språket uttrykkes mening, men i dette tilfellet er det ikke de skjulte meninger det er søkt etter, men utsagn og språkspill som formidler bestemte oversettelser av fiskeren, og som kan knyttes til ulike sammenhenger. Jeg kaller det derfor kun fortetting. Jeg fulgte framgangsmåten som er beskrevet i Kvale (1997:126–129), men uten å bruke utskrift. Jeg hørte først gjennom heile samtalen. Deretter begynte en fase med spoling, leiting og notering for å finne de ulike enhetene og de sentrale temaene som dominerer hver enhet i samtalene. Det er vanskeligere og tar lengre tid å gjøre dette med bruk av lydbandet enn å gå via transskripsjoner.

Fortettinga gjorde det mulig å samle de mange små fortellingene og bruddstykkene som samtalene består av, slik at det kunne konstrueres sammenhengende *fortellinger* ut fra de ulike småfortellingene. Dette kaller Kvale (1997:131–133) for *meningsstrukturering*, men må i denne sammenheng betraktes som en strukturering av språkspillene og utsagnene i forhold til hverandre. I denne sammenheng skal det bemerkes at det som her gjøres, ikke er noen særegne ANT-grep, men at det som Kvale (1997) kaller fortetting og strukturering, har mye til felles med det som i ANT kalles oversettelse. Det er også klare forbindelser mellom det

teoretiske og metodologiske grunnlaget som ANT bygger på, og noen av de metoder og teknikker som Kvale (1997) beskriver.

Det å finne og skape fortellinger ut fra et materiale knytter Kvale til den russiske formalisten Propps studier av russiske folkeeventyr,²³ som igjen blei videreutvikla av den franske semantikeren Greimas til den såkalte *aktantmodellen*. Propp og Greimas har vært inspirasjonskilder for både Levi-Strauss, Bourdieu og Latour (Latour 1999, 1996a, Myklebust 1996, Levi-Strauss 1994). Latour henter blant anna sitt aktørbegrep fra Greimas, uten at han overtar modellen som sådan. Fortetting og strukturering er såleis både forbundet med ANT og solid fundamentert i anna anvendt vitenskap. Disse fortattede og strukturerte fortellingene er ikke grunnlag for noen substansialistisk analyse av årsaker og virkninger i forhold til den enkeltes liv. Forskeren er både konstruktør av dialogen og av oversettelsen til strukturerte og fortattede fortellinger. Til tross for det er dette en fullt ut akseptert metode i samfunnsvitenskapen, der det erkjennes at forskeren både er en fortellingsfinner og en fortellingsskaper (Kvale 1997:131–133). Særlig i den fortolkende antropologien er dette et velkjent grep (Geertz 1973). Bourdieu (1995) benytter for eksempel slike grep. I ANT- termer vil det si at forskeren også er en oversetter. Som nevnt tidligere i dette arbeidet, betraktes kunnskapen både som en del av det som studeres, og som situert i et subjekt, i en kropp og i visse interesser (Law 2000), som vil påvirke det som finnes og framstilles. Fra et ANT-ståsted er dette alltid tilfelle, noen objektivitet finnes ikke. Bak enhver fortelling står det en *tusenkunstner* som holder verden sammen (Callon og Law 1997). I forhold til disse fortellingene er det jeg som er tusenkunstneren.

Gjennomhøring og veksling mellom heilhet og deler og mellom sammendrag, sitater og feltnotater erstatta i dette tilfellet den systematiske analysen av utskrifter. Det å faktisk høre på samtalene i heilhet og i bruddstykker gjentatte ganger blei viktig for å utvikle forståelsen og fikk betydning for den seinere bruken av materialet. Fiskerne er først og fremst muntlige språkbrukere. Talespråket ligger langt fra skriftspråket, og talen er full av digresjoner, uavsluttede setninger og måter å snakke på som i tekst vil framstå som totalt uforståelig. Tilgang til enkelte utsagn krever både kjennskap til fiske, til språklige relasjoner og evne til å identifisere forskjeller i språket ut fra tonefall, trykk og omgøelser.

Slike dimensjoner forsvinner når talen overføres og oversettes til skriftspråk og tekst. Jeg forsøkte å trekke talen med så langt som råd i arbeidet, ved å bruke lydbandene aktivt. Min egen spørsmålsstilling var også prega av denne oralkulturen, jeg bygde langt på veg opp

²³ Den russiske formalismen er en retning innen litteratur og språkvitenskap.

spørsmålene på samme måte som fiskerne svarer. Her ligger også forklaringa på at jeg valgte å ikke transkribere samtalene fullstendig. Sjøl samtaler som foregår på bokmål eller korrekt nynorsk, vil gjennom transkribering bli transformert fra ei muntlig form til ei skriftlig form.

I dette tilfellet snakka samtlig fiskere dialekt, og etter hvert som de blei varme i trøya, endra språket i samtalene seg. Dette gjaldt både mine historier og spørsmål og deres historier og svar som blei mer muntlige og hverdagslige utover i samtalen. Overføring fra dialekt til skrevet bokmål eller nynorsk ville bidratt til ei ytterligere transformering (Kvale 1997).²⁴ Utsagn ville da måtte normaliseres og gjøres forståelige i skrift. Tonefall og variasjoner ville også forsvunnet, i tillegg til at utskrifter også avhenger av hvem som transkriberer, og av tidspunktet. Jeg har sjøl skrevet ut samme sitat på ulike måter med bare noen dagers mellomrom. Et poeng for meg var å forholde meg til fiskernes egne oversettelser, så langt råd var. Samtidig er det umulig for forskeren å ikke trekke med seg ting inn i feltet, slik at det alltid vil være elementer av ens egne oversettelser også som analyseres. At dette er vanskelig, er åpenbart, men det er ikke til å unngå at forskeren også blir en del av det som utforskes.

Ei veksling mellom tekst, opptak og skrivning gjorde meg oppmerksom på forskjellige måter å snakke om ulike tema på. Fiskerne brukte et anna språk, eller andre retoriske strategier om en vil, når de snakka på bakgrunn av sine egne fiskererfaringer enn når de drøfta forhold knytta til politikk, byråkrati og forskere. Det var ikke vanskelig å plukke ut kjente fraser fra media, offentlige dokumenter eller forskingsrapporter. Det framgikk både av begrepsbruk, tonefallet og måten ting blei sagt på. Det prega også måten setningene blei bygd på. Dette kunne oppfattes slik at fiskerne hadde et *primært opprinnelig språk* og et *sekundært språk* influert av det riksnorske. På samme måte kan en skille mellom et *hverdagslig språk* og et *ikke-hverdagslig, fremmedgjørende språk*. Slik oppfatta jeg dialogene i starten. Det var lett å finne utsagn som forbandt seg til den *politiske og vitenskapelige diskursen* om fiskeri.

Willy: *Kystfeske e veldig interessant for de samfunna på kysten. Det e det som hold opp samfunna på kysten.*

Kurt: *Vi må ha ein differensiert flåte, den helårsdrevne kystfeskebåten med fra to til fem–seks mann – som driv i Finnmark.*

²⁴ Sammenlikna med de to andre dialektene som ligger nær henholdsvis bokmål og nynorsk, er averøydialekten vanskelig å transkribere. Den inneholder mange ord, vendinger, bøyinger og uttaler fra gammelnorsk. Sia dette er min egen dialekt, er nok disse samtalene på mer ”stammespråk” enn de øvrige. Dette vanskeliggjør transkriberinga. I tillegg mistes tonefallet.

Etter hvert som jeg arbeidet med materialet, var det påfallende at samtale fra Averøy skilte seg ut. Den språklige, kulturelle og sosiale nærhet som eksisterte mellom noen av informantene og meg sjøl, gjorde at jeg blei bevisst at en samtale ikke bare er en samtale. Det er faktisk en vesentlig forskjell på en samtale mellom *stammemedlemmer* på *stammens språk* i *stammens verden* og en samtale utført av en som kjenner stammen godt, men som bare delvis behersker stammens språk, og som har begrensa kunnskap om stammens verden. I det første tilfellet er en primært stammemedlem og sekundært medlem av intervjusamfunnet (Silverman 1997). I det andre tilfellet er en primært en representant for intervjusamfunnet og i beste fall sekundært kun et assosiert medlem av stammen. Det blei klart at dialogene forbandt seg til forskjellige ting. Det som kan oppfattes som forskjellig språkbruk, hang sammen med at ulike språklige repertoarer og språkspill blei brukt til å formidle forskjellige tema. Det handla såleis ikke om noe opprinnelig kontra noe påført, men mer om at forskjellige diskurser, praksiser og sammenhenger formidles på forskjellig språk. Undervegs i behandlinga støtta jeg meg også til notater gjort under samtale, sammenfatninger og til feltnotatene. Det store avviket mellom mine notater gjort under samtale og etter samtale og det som faktisk blei sagt på lydbandet, var overraskende. Dette bekrefta at ulike data og ulike metoder for innsamling og analyse ga grunnlag for forskjellige tolkinger.

Etter om lag 10 samtaler fikk jeg en følelse av gjentakelse og bekreftelser. Jeg fikk inntrykk av at historiene gjentok seg, og at de samme språkspillene og retoriske repertoarene blei gjentatt. Det som kalles *metning*, inntrådte, i den forstand at få nye elementer syntes å bli introdusert. Ut fra materialet kunne det med basis i språkspillene konstrueres mer sammenhengende biografier, og enkeltutsagn kunne undersøkes. Etter hvert som jeg arbeidet videre, begynte opplevelsen av at det var samme fortelling som blei formidla, å forta seg. Med endringer i fiske og samfunn som bakteppe så jeg at dialogene nå kunne forbindes med forskjellige prosesser. Dette er koplinger som jeg foretok ut fra den teoretiske plattformen som ligger til grunn for arbeidet. En mer substansialistisk tilnærming ville gitt grunnlag for andre konklusjoner.

I dette arbeidet har jeg argumentert for at virkeligheten kan betraktes som relasjonell. Det forhindrer ikke at utsagnene og fortellingene i dialogene også anses som sanne beskrivelser av noe som har skjedd, men uten at de kan gi svar på hvorfor noe har skjedd. Det er ingen grunn til å tvile på at de historiene om fiskernes liv som framkommer ved fortetting og strukturering, er sanne og pålitelige, sjøl om det kan stilles spørsmål ved frekvenser og ved kronologi. Folk husker ikke alltid rett, men langt på veg kan innholdet i fortellingene etterprøves ved vurdering av annen materiale. Fortellingene handler om prosesser som foregår i

fiskeriene. Derimot er det grunn til å være mer kritisk i forhold til materialet når det går over fra å være deskriptivt til å bli fortolkende, det vi si når det i samtalene begynner å dreie seg om forklaringer, eller når utsagn begynner å få preg av eterrasjonalisering. Da blir det klart at fortellingene ikke bare står på egne bein, og at de ikke bare kan fortolkes i forhold til hendelser i verden, men at de også er produsert i dialog mellom fiskerne og meg, der vi benytter oss av bestemte repertoarer.

Dialogen har vært en grunnleggende mal for kunnskapsbygging i vestlig vitenskap (Molander 1996:83), og den kjennetegnes av vekslinger mellom ulike perspektiv og mellom heilheter og deler (ibid.). Dialogen er ei forhandling om felles forståelse innafor ei felles ramme der det eksisterer enighet om hva som diskuteres. Enhver dialog eller samtale kan anses for å være ei forhandling om et felles meningsinnhold i språket eller om en felles forståelse av en situasjon, innafor en gitt kontekst. Mening og forståelse er ikke a priori gitt, men framkommer gjennom partenes oversettelser av hverandre (Latour 1996a, Serres 1992:19–23). Dialogen er som en seilas gjennom et ukjent farvatn der stadig nye ting dukker opp, får mening og blir forlatt. Dialogene foregår likevel innafor et relativt smalt felt. Følgelig er ikke enhver fortolking av utsagnene og ethvert nytt argument på bakgrunn av fortolking av motpartens utsagn uten videre gyldig. Muligheter for fleksible fortolkinger og meningsmangfold er ikke det samme som et meningstomrom eller nominalisme (Bush 2000:7).

Dialogene knytter seg an til diskurser og nettverk der meningene skapes gjennom forbindelsene i nettverket. En forutsetning for en dialog er at det snakkes samme språk (Serres 1992). Dersom de to parter snakker ulike språk, vil de for å kunne skape dialog være avhengige av oversettelse mellom språkene. Oversettelsen skaper mening for begge parter, men forholdet mellom begrepens ordbilder (*signifikantene*), det mentale bildet av begrepene (*signifikatene*) og de værender begrepene referer til (*referentene*), er i utgangspunktet vilkårlig. Disse forbindelsene er ikke gitt a priori, men opprettes gjennom dialogen. Oversettelse innebærer ikke å erstatte et språklig begrep med et tilsvarende begrep på et anna språk, men å forhandle fram enighet om forholdet mellom tegnene og det betegnede. At det oppstår enighet, innebærer ikke nødvendigvis at partene er likeverdige eller jamstilte. Enighet kan oppstå ved at en part slutter seg til den andres definisjoner og forståelser. Hvordan det skjer, kan ha med makt, lokalisering og forbindelser å gjøre. Enighet og felles forståelse eksisterer ikke utafør dialogen, men må heile tida skapes og gjenskapes i dialogen. Dialogen skaper et indre forhold mellom tegnene og det betegnede (1992). Dialogene er ikke avgrensa til kun å gjelde verbal dialog og språklige representasjoner, men omfatter egentlig all

fortolkning, både av tekster og handling (Molander 1996, Marc-Wogau 1981, Gadamer 1959). Lesing av en tekst, observasjon eller studier av film og bilder kan oppfattes som dialoger.

Ved å ikke forutsette at det som formidles i utsagn, tekster og andre typer materiale, er gitte meninger, men noe som framkommer i sammenhenger, kan naivt realistiske fortolkninger unngås. Samtidig må det gjøres klart at forskeren er situert i de fortolkninger som framkommer. Spørsmål som kan stilles, er om det for eksempel er mulig å definere hvilke oppfatninger om fiskere som formidles i dialogene? Hva slags fisker formidler de i så fall, og hvilke tolkninger gir grunnlag for å si det ene eller det andre? I den grad ulike oppfatninger formidles, hvor synes de å komme ifra? Hvorvidt de introduseres som følge av min førforståelse i form av et spørsmål eller kommer som ei sjølstendig fortelling, er ikke uvesentlig. Hvilke diskurser vi posisjonerer oss i forhold til, hvilke nettverk av utsagn, handlinger, praksiser, politikker, teknologier, myter og andre elementer vi benytter oss av i våre framstillinger av fiskeren, er også relevant. Ved å sette fokus på de retoriske sider ved dialogene i stedet for å oppfatte dem som sanne og substansielle beretninger, blir det lettere å se at vi i dialogene benytter forståelser av fiskeren som har relasjoner til forhold utafør dialogene.

Fiskeres fortellinger handler ikke bare om den enkelte fiskerens liv. Både fortellingene og skrevne tekster forbinder seg til diskurser og prosesser i samfunnet. Språkspillene som framføres, er ikke faste og uforanderlige, men det er mulig å finne noen fellestrekk og fokus omkring noen viktige element som plasserer dem i forhold til hverandre, og som forbinder dem med hverandre i stadig skiftende forbindelser. Noen av disse språkspillene danner til sammen historier om hva fiskere er, og hvordan fiskere dannes. De veves sammen i nettverk av ulike språkspill som gir grunnlag for å finne forskjellige versjoner av fiskeren. Fiskerne benytta seg av slike språkspill for å gi meg ei framstilling av seg sjøl. Da iverksatte de visse retoriske strategier som knytta dem og deres verden sammen i ei fortelling. Et anna trekk var måten de formidla hvordan de hadde blitt fiskere på. De fortellingene, hvorav noen er presentert i kapittel 5, må nesten betraktes som at de er innafor en litterær sjanger. På dette området eksisterer det ei *storfortelling* om rekruttering gjennom familie og lokalmiljø. Ut fra deres fokus omkring og relasjoner til bestemte element kan en si at språkspillene som fiskerne benytta seg av, har en *familielikhhet* med andre språkspill og er knytta til noen diskurser som gjør at det er mulig å identifisere dem som bestemte oversettelser av fiskeren, som er forskjellige fra andre oversettelser. Disse oversettelsene kan da få form som oppfatninger eller aktørmodeller som kan nyttes til å knytte fiskeren til stadig nye nettverk. Her er det viktig å bemerke at fiskerne ikke bare formidla språkspill som kan kategoriseres som en konkret

oppfatning, men at det i fiskernes fortellinger kan finnes elementer som kan fortolkes som flere oppfatninger. Disse inntar forskjellige posisjoner i skapelsen av virkeligheten. Fortellingene forteller ikke den ene sannheten om hva fiskeren er og hvordan fiskere skapes, men de forteller kanskje noe om hva fiskeren har gjort, og om deres presentasjon av seg sjøl som mennesker i forhold til stedet og verden.

Som jeg også vil utdjupe nærmere i seinere kapitler, brukte både fiskerne og jeg i dialogene språk og begreper som vi ikke henta fra oss sjøl, men fra andre steder, som vitenskap og politikk. Spesielt de eldre fiskerne, men også flere av de yngre, beherska det språklige repertoaret som jeg sjøl brukte. Dette repertoaret hadde i løpet av et par tiår blitt framført både av forskere og andre. Fiskerne hadde tilegna seg begreper fra forskning og politikk, noen hadde til og med vært informanter for forskere. Dette gjorde at fortellingene og utsagnene ikke bare relaterte seg til hverdagspraksiser, men også stod i forhold til heile fiskeridiskursen.

Fiskernes fortellinger og anna materiale betraktes i dette arbeidet som formidlere av forbindelser som *er* virkelige. De representerer med andre ord ikke noen indre egenskaper ved menneskene eller verden, noen opprinnelig kunnskap, noen gitte meninger eller noen objektivitet. Det innebærer at det en kan finne i fortellingene er formidlinger, oppfatninger og språklige repertoarer som står i relasjon til andre elementer. Formidlingenes forhold til, deres posisjon og rolle i skapelsen av virkelighet ligger imidlertid ikke klart framme i dagen og vil først kunne klargjøres i etterkant av undersøkelsene. Dette innebærer at det ikke bør fungere som en premiss for arbeidet at noe eller noen står i et mer primært forhold til virkeligheten enn noe anna. Eksempelvis er fiskernes fortellinger like mye formidlere av virkelighet som det øvrige materialet jeg har brukt, som egne observasjoner, tekst, film og ting. Ikke minst forsøker jeg sjøl å skape virkelighet gjennom dette arbeidet.

Jeg bestrider dermed ikke de faktiske hendelser fortellingene relaterer seg til, og heller ikke at de beskriver faktiske endringer og utviklingsprosesser i fisket. Men jeg åpner for at de også har en symbolsk, diskursiv og relasjonell betydning som går ut over dette, fordi de er med på å forme begreper, symboler, myter og oppfatninger av hva fiskere er og hvordan de rekrutteres. En kan ikke forutsette at fortellingene beskriver indre forhold hos dem som framfører dem, eller gir oss innblikk i deres meninger og intensjoner, men de kan gi innblikk i hva som framstilles som mening og intensjon. Fortellingene er derfor et innløp til å identifisere relasjoner og forbindelser som skaper mening, orden og virkelighet. De er ikke sluttprodukter, men både produsenter og byggematerialer for å skape virkelighet. I det ligger at jeg meiner at fiskernes fortellinger ikke bare formidler deres egne erfaringer, men at

fortellingene også er vevd sammen med andres liv, med andre ting og fenomener og med andre hendelser i verden. De er dessuten ikke ferdig produsert, men er fortsatt under produksjon. Fiskerne, i likhet med meg sjøl og alle andre, formidler virkelighet blant anna via språket, gjennom de språklige repertoarer de har til rådighet, og som de bruker. Disse repertoarene er forbindelser mellom mennesket og verden, der betydninger, bilder og symboler er bygd inn. I tillegg til de språklige repertoarene formidles verden som jeg seinere skal vise, også gjennom andre tegn og forbindelser og gjennom andre praksiser.

Innholdet i fortellingene må vurderes i forhold til hva de forteller om, det de formidler, de forbindelser som formidlinga benytter, og de posisjoner som inntas i nettverkene. Det er ikke likegyldig om de forteller hva som skjer i praktisk arbeid, eller om de gir forklaringer. Det er heller ikke likegyldig om formidlinga skjer gjennom et hverdagspråk, et akademisk språk, et økonomisk eller teknisk språk, gjennom posisjonering i en arbeidssituasjon eller gjennom tekniske handgrep. Det som formidles, formes gjennom formidlinga, og det finnes derfor ingen objektiv, saklig eller sikker teoretisk kunnskap om verden eller et fenomen. Kunnskapen som finnes, er ei ordening av den relasjonelle verden til et system som gjør det mulig å formidle den, og gjennom formidlinga skapes også virkeligheten. Samtidig blir forskerens rolle som oversetter viktig å reflektere over.

2.4.2 Forskeren som oversetter

Forholdet mellom forskeren og de utforskede og mellom forskeren og forskerens daglige situasjon krever at vi ikke bare må forholde oss til forskerens observasjon, til egen deltakelse, men til alle de forestillinger og oppfatninger som forskeren bringer med seg inn (Barth 1994, Schackt 1992, Clifford og Marcus 1986). Alle har historier. For forskere, så vel som for alle andre, kommer noen fra andre og noen fra oss sjøl. Forskeren må likevel forsøke å klargjøre både hvor egen og andres fortellinger kommer fra. Utfordringa er å gjøre dette uten å bli bekjennende eller solipsistisk (Miller og Glassner 1997, Alvesson og Sköldberg 1994). Samtidig vil en aldri kunne klargjøre egne standpunkt og posisjoner fullstendig. Jeg liker å betrakte min egen erfaring fra fiske, fiskerisamfunn og fra andre deler av fiskerisektoren som en viktig kilde til innsikt og forståelse av de prosessene som foregår i fiskerinæringa. Som Mills (1959) skriver, kan forskeren aldri unngå å ta med inn i forskninga den innsikt det gir å være deltaker i et samfunn. Slike elementer betraktes som berikende for

den *sosiologiske fantasi* (Kvale 1997:135–136, Kalleberg 1996:59–60, Mills 1959:5–8). Det kan være en styrke i forhold til det å kunne vurdere det empiriske materialet, og i forhold til å sette funnene inn i en samfunnsmessig sammenheng. Mine egne spredte notater og bilder fra ulike praksiser i fiskerinæringa fra 1978 og fram til i dag er en del av materialet. Dessuten har oppfatninger av mine egne erfaringer som rekrutt i fiskeflåten og fiskeindustrien spilt en viktig rolle i konstruksjonen av fortellinger. Mine egne erfaringer som rekrutt i fiskeflåten er like romantiserte eller mytologiske som alle andre fortidige erfaringer. I tillegg har jeg utøvd andre praksiser, enten innafor fiskerisektoren eller i andre posisjoner i samfunnet, der jeg heile tida har hatt kontakt med fiskere. Jeg har nær kontakt med mennesker som lever i fiskerisamfunn gjennom familie, venner og kjente i de to fiskerisamfunnene på Nordvestlandet hvor jeg sjøl tilbrakte det meste av mine første 22 leveår, og andre steder. Dette gir adgang til sider ved fiskerinæringa og fiskerisamfunn som en forsker ikke alltid har. Det betyr ikke at forskinga nødvendigvis blir lettere. Nærhet har også sin pris, i tillegg til at identifikasjon med *de andre*, informantene, også kan hemme forskeren.

Utdrag fra feltnotater 25.8.97: *Vanskelegare å komme i gang. Har litt dårlegare tid og er dermed også litt meir stressa. Er ikkje like mykje "på hogget" som i Herøy, eg skulle kanskje tatt feltarbeidet samanhengande. Eg merkar sjenanse knytt til det å bry folk med kvardagen deira.*

28.8.97: *På tide å oppsummere etter feltarbeidet. Denne turen vart ikkje like vellukka som den forrige. I alle fall kjens det ikkje slik. Det kan vere at det vart for få dagar.*

18.09.97: *Ute bles det liten nv-kuling og regn. Sidan 1230 har eg berre surra. Eg er sliten av feltarbeidet – eg har problem med å samle tankane i konstruktiv og kreativ retning. Det har vore nokre hektiske, men givande dagar. Eg har fare fort fram, eg har ikkje hatt tid til å la så mange inntrykk gli inn.*

Erfaring fra praktisk fiske innebærer at heile mitt sanseapparat har vært involvert i de prosesser jeg studerer. Sjøl om det er over 20 år sia jeg var rekrutt i fiskeflåten, vil jeg fortsatt hevde at jeg har noen kroppsliggjorte erfaringer som tilsvarer det som kalles *stille kunnskap* om fiske og rekruttering (Molander 1996:35–42). Mennesket konstruerer mening og forbindelser både ved hjelp av språkets struktur og gjennom sine kroppsliggjorte erfaringer og sine ulike lokale og individuelle erfaringer i forskjellige kollektiver av praksiser (Leigh-Star 1991). Slik utvides nettverk og meninger ut over individene (Harraway 1994).

Mine erfaringer som blei gjort i 15–23-årsalderen, er derfor verdifulle fordi jeg som voksen forsker aldri vil kunne gå inn i slike sammenhenger. Erfaringene er en styrke i den forstand at jeg forstår hva folk snakker om, fordi de oppretta erfaringsmessige og begrepsmessige forbindelser mellom meg og den verden jeg har studert i denne avhandlinga. Samtidig representerer erfaringene en fare, fordi jeg lett assosierer fiskernes beretninger med mine opplevelser. Dermed blir de vanskelige å skille fra hverandre. Nettopp fordi jeg betrakter meg som involvert i de ulike prosessene, diskurser og nettverk som kan betegnes som fiskerinæringa, valgte jeg å ikke utføre noe langvarig feltarbeid direkte retta inn mot prosjektets problemstillinger. Jeg anså meg for å være i stand til å fokusere på de relevante forhold gjennom korte feltarbeid og samtaler. Når nærheten til feltet er så stor som i dette tilfellet, var jeg kjent med at bruk av *dekkbegreper* og naiv realisme bare ville kunne bekrefte min førforståelse (Wadel 1991). Slike forhold kommer ofte til syne i måten intervjuer og informant konstruerer historier på i dialogen (Miller og Glassner 1997, Silverman 1997).

Etter at jeg gjorde mine erfaringer, har jeg gått gjennom ei teoretisk og metodisk skolering, og har også arbeidet i andre deler av fiskerinæringa med forskning, forvaltning og utvikling. Jeg behersker dermed et vitenskapelig språklig repertoar og har vært både tekstprodusent og formidler av noen oppfatninger om fiskeren.

Personlige erfaringer og bakgrunn ga meg kanskje mulighet til å delta i og fortolke utsagn og språkspill som framføres i tekst og tale på en anna måte enn om jeg ikke hadde kjent sektoren. Fiskererfaringene kan sammenliknes med ei første språkopplæring, der noe glemmes, men kan hentes fram og videreutvikles i gitte situasjoner. I tillegg er det en del relasjoner som er kjente uten at de nødvendigvis er synlige, og i noen tilfeller krever det innsikt å få øye på dem. Samtidig oversatte jeg erfaringer og relasjoner til et nytt språk, det akademiske. I mitt tilfelle blei erfaringene vevd inn i teoretiske modeller og oppfatninger om sammenhenger mellom mennesker og samfunn. Det var dette til sammen som blei nytta til å etablere dialog med fiskere, og til å produsere historier. De danna ei språklig ramme rundt dialogene og var grunnlag for kommunikasjon. Egne praktiske erfaringer og det vitenskapelige språket smelta sammen til historier som langt på veg var konstruksjoner over mitt eget liv.

I møtet med fiskerne la jeg vekt på å i størst mulig grad få folk til å fortelle fritt. Noen ganger krevde det at jeg starta dem opp ved sjøl å fortelle små historier. I noen tilfeller fungerte mine fortellinger dialektisk i den forstand at fiskernes fortellinger kunne oppfattes som et svar eller et motsvar til mine fortellinger. I andre tilfeller fungerte mine fortellinger som en slags rammefortellinger som fiskerne fortalte sitt liv inn i. Samtalesituasjonen veksla

fra en dialog mellom to jevnbyrdige som utveksla likeverdige fortellinger, til intervju med klare roller som utspørter og svarer. Vi bedreiv historie- og biografikonstruksjon gjennom historieutveksling og dialog.

Jahn Petter: *Nei det bi vel ei litt ainna, litt ainna opplæring når du e mainn ålæn, eill når du e to mainn på ein litin båt. Du må både leer deg å ga ette løkte - å du må forskjelle så du ikkje kjæm borti på ein stær båt.*

Jakob: *Ja, no he vi vore, brukt å vore trei, venterstida. Du veit å så fe du no instrumenta no – letta det alvorleg mykje. Så so når ei bønne på sjønå. Då va det no om gjere veit du, du sat opppi bestikken veit du, å du vart no oppfordra til det å fylje med*

Fiskernes historier inntok forhandlingsposisjoner i forhold til mine historier. De fungerte bekreftende eller avkreftende. Jeg veksla mellom å være passiv tilhører, utspørter, likeverdig deltaker og aktiv konstruktør (Holstein og Gubrium 1997). Men det samme gjorde også fiskerne, dermed var det en symmetri i dialogen (Molander 1996). Historieutveksling var *min metode* for å starte og vedlikeholde dialogene. Det var dette jeg brukte for forståelsen og egne erfaringer til, men samtidig la jeg også føringer på hva som kunne bli sluttproduktet.

Ikke bare den lokale konteksten forskinga foregår i, men også den sosiale, idémessige og historiske sammenhengen som forskeren befinner seg i, har betydning for hvordan materialet innsamles, behandles og brukes. I noen tilfeller kjenner jeg godt til både miljøet og familiebakgrunnen til noen av informantene. Sympatier og antipatier spiller også en rolle i forskingsarbeid. Oppvekst i en fiskerfamilie i et industrisamfunn ga visse forestillinger om rett og galt og om forhold mellom mennesker, mellom arbeid og kapital. Det er lett å falle inn i en rolle der småårsfolk, kystfisketilpassinger og tradisjon romantiseres, samtidig som jeg også ser at teknologiutvikling har frigjort folk fra slit. Ikke minst må jeg innrømme at jeg også sjøl er prega av den nesten ”mytologiske” plass effektiv og hard stordrift har hatt i fiskerinæringa. Det har alltid i fiskeriene vært framført som spesielt å være beste båt, og å ligge i forkant av utviklinga.

Jahn Petter: *Mmm – snakka me nå ”Krestian” her i sta – å hain sa æt du va æn tå dæm som – du gikk på æn måte litt mot straumen du når du skaffa deg båt. Du kosta båt når, ja da – da folk hadde bynt å kvitta se med båtå her på ”Øya” (han sier ja) så bynte du å satse lekså – da folk – da ainnere ikkje såg nåkå muleghæte længer så så satsa du. Ka så va gruinn te æt du (uavslutta) ...?*

Knut: *Nei, da ha e no haft t... (uavslutta to) ha no to båta eiller haft – ha først ”Bris” dein forstin) dæ, så ha vi dein ainnerin dæ, ”Skarven”, så vi va på på Færøya – låg i la me sunnmøringå, væt du – så va det mykji stær båtæ einn vi væt du – både einn vi ån ”Hansen” – i lag, så såg vi no det dæ væt du æt sku vi fortsætt så måtta vi få nokå så va mykje ber – minjst like godt så sa karrain der – væt du – eiller helst ber – da væt du.*

Min tilnærming har vært at det bør være et mangfold i næringa, og at kystfolkets handlingsrom bør være størst mulig. Jeg meiner at både små og store, effektive og mindre effektive enheter har en plass i fiskerinæringa. Både tradisjon og nytenking er viktig, men det må være en viss balanse mellom dem. Et mangfold av ulike forbindelser må tillates. Som kapittel 4 viser, har politikken gjennom de siste 50 år søkt å fremme *spesialisering og stordrift*. Det er ikke mitt anliggende å angripe eller å motarbeide dem som gjennom hardt arbeid har realisert drømmen om et stort, effektivt fiskefartøy. Derimot er det mitt anliggende å bidra til at det også i framtida finnes et mangfold i fiskerinæringa. Jeg har derfor påtatt meg å vise at det ikke er objektivt gitt hvordan næringa bør se ut. Det er et poeng for meg å undersøke hvordan fiskerinæringa konstrueres gjennom allianser og bestemte former for samhandling mellom grupper av næringsutøvere, politiske myndigheter, tekniske og økonomiske nettverk. Det er også et poeng å peke på at de samme virkemidler og metoder som jeg har brukt, kan gi andre resultat dersom andre forbindelser blir oppretta.

2.5 Forholdet mellom språk, virkelighet, dekonstruksjon og oversettelse

Som nevnt bygger flere av de moderne tilnærmingene på at det finnes en direkte forbindelse mellom språk og verden, og at menneskets egentlige indre formidles gjennom språket. Empirien i dette arbeidet er basert på formidlinger gjennom skriftlig eller muntlig språk eller andre tegn. Det samme er tilfelle med min egen bearbeiding og analyse av empirien, og med sjølve beskrivelsen. Språkets begrensning er dermed dobbel, empirien er ei formidling som formidles. Det jeg bedriver, er en form for oversettelse, fortolking og konstruksjon av formidlinger av verden. Dette gjør vi alle, vi konstruerer både fysiske omgivelser og våre fortolkninger av føreksisterende materialer. Sammenhengene mellom språket og verden eksisterer ikke *a priori*, men skapes i bruken av språket. Det innebærer følgelig at det ikke forutsettes at det finnes en egentlig virkelighet, men at virkelighet kontinuerlig skapes. Sammenhengene mellom språket, verden og virkeligheten er ikke knytta til bare mennesket, som subjekt eller som konstituert av verden. De er også knytta til hvordan virkelighet skapes, og hvordan forbindelser og sammenhenger opprettes. Med referanse til kapittel 1 handler det ikke om at språket gjenspeiler at mennesket er noe bestemt, men om hvilke nettverk som bygges, hvilke handlinger som iscenesettes, og hvilke praksiser som utøves når denne oppfatningen formidles. Det er hvordan begreper og oppfatninger formidler og skaper virkelighet gjennom oversettelse, slik det er beskrevet i kapittel 1, som står i fokus.

Fortolkingsproblemet:

"Det e nån dæ væt du, så e hælt fesk hæle tida."

ANT trekker både på fenomenologiens fokus på motiverte tegn og strukturalismens tilnærming til det arbitrære, men undersøker først og fremst hvordan motiveringa skjer. Det viktige er hvordan forbindelsene mellom tegnet, innholdet og verden skapes. Målet er å forbinde signifikant, signifikat og referent. Strukturen i språket påvirker formidlinga, men det er ikke bare språket som uttrykkes gjennom mennesket. Språket er historisk og mytisk ved at det inneholder forutsetninger og antakelser som det ikke stilles spørsmål ved. Disse antakelsene og forutsetningene har status som utsagn av fjerde og femte grad (se kapittel 4). Oversettelse og dekonstruksjon handler om å frigjøre seg fra dette meningslada språket for å kunne se hvordan det fungerer i oversettelse.

2.6 Generaliserbarhet, gyldighet og pålitelighet

Den vitenskapsteoretiske posisjonen som er inntatt i dette arbeidet, gjør ikke drøftinger omkring generalisering, gyldighet og pålitelighet i forskninga overflødige. Det er åpenbart at det å forholde seg til normer for hva som oppfattes som metodisk riktig innafor den aktuelle tradisjonen, ikke lenger er nok for at forskninga skal kunne påberope seg gyldighet og pålitelighet. Det kreves kritisk refleksjon gjennom heile prosessen (Holter og Kalleberg 1996). Alvesson og Sköldbberg (1994:358) gir følgende råd for empiriske forskning:

- *Prosjektet bør være forankret i truverdig empiri.*
- *En bør være åpen for ulike tolkingsmuligheter.*
- *Kritisk refleksjon over politisk og etisk kontekst.*
- *Bevissthet om språkets tvetydighet og begrensede kapasitet til å formidle kunnskap om en reint empirisk virkelighet.*

Jeg har allerede redegjort for disse punktene. I det følgende skal jeg bare gi noen generelle betraktninger. I undersøkelsen har jeg lagt vekt på at det empiriske materialet skal gi grunnlag for å si noe logisk og sammenhengende om endringer i fiskeflåten. Disse endringene skal ha særlig relevans for rekrutteringsdiskursen. *Intersubjektive og intertekstuelle elementer* i det empiriske materialet er tolka som indikasjoner på at det som er undersøkt og beskrevet, har en viss frekvens og ikke bare er tilfeldige hendelser. I tillegg har jeg forsøkt å finne ut hvordan ulike deler av materialet forbinder seg til andre deler. Jeg har sett etter mønstre som kunne gi grunnlag for si noe om hvordan de øyeblikksbilder som materialet er, henger sammen i større heilheter. Jeg har foretatt visse *generaliseringer*, men søkt å unngå *totaliseringer* på bakgrunn av materialet. Jeg har ut fra materialet forsøkt å ta hensyn til hvordan *det diskursive, forestillinger og handlinger* er knytta sammen.

Data samla gjennom dialog med fiskere er etter min oppfatning *gyldige* i forhold til å få innblikk både i hvordan endringsprosesser har forløpt fra et individs ståsted, og hvordan de oppleves. Med en kvalitativ innfallsvinkel i studiet av rekruttering må en støtte seg på beskrivelser av hvordan prosessene er opplevd, i tillegg til både observasjon, andres beskrivelser og anna materiale. Brox (1995) framholder aktørenes syn og oppfatning som viktige i studier av prosesser. Det slutter jeg meg til, men med en anna forståelse av aktøren som utgangspunkt. Fiskernes egne beskrivelser og oppfatninger av hvordan de har blitt fiskere og tilegna seg fiskerkunnskap, hvem som har bidratt i prosessen, og hvilket innhold denne kunnskapen har hatt, er likevel relevant, men uten at deres forklaringer og det som framstilles som intensjoner nødvendigvis godtas.

I dialogene formidler fiskerne også visse oppfatninger om seg sjøl og om fiskere og hvorfor de handler. Slik de framsies kan de i noen tilfeller forbindes til vitenskapelig definerte aktørmodeller, men uten at forbindelsene er sterke og entydige. De kan i neste setning bli erstatta med ei anna forklaring. Samtaledata skiller seg her fra tekster der det er bygd opp en logisk og sammenhengende argumentasjon ut fra forutsetninger som kan spores. Muntlige utsagn er mye mer spontane og flyktige og kan ikke underlegges like streng tolking. Det er likevel nyttig å undersøke hvorvidt utsagn tydelig formidler visse oversettelser, og hvordan utsagnene også lokaliserer seg og posisjoner seg i diskursene om fiske.

Det har vært en ambisjon i arbeidet å binde sammen hendelser, handlinger og fiskernes fortellinger. Først å fremst har det vært retta mot å knytte dette sammen i forhold til det som skjer, mens forklaringene som de som forteller sjøl gir, betraktes mer kritisk. Jeg har ikke bare vært opptatt av det reint språklige, av historiene og ideologiene, men av deres relevans i verden. Som fastslått i kapittel 1, vil jeg dermed betegne meg som *realist*.

Historiene jeg har fått fortalt, står i et forhold til begivenheter som også beskrives av andre enn fiskerne sjøl. Fiskerihistorisk materiale, politiske utredninger og forskning fra en lengre periode har derfor gyldighet i denne undersøkelsen. Latour benytter seg i stor grad av historiske begivenheter i sine tekster. Han bruker en mengde referanser til vitenskapshistoria, han beskriver disputten mellom Hobbes og Boyle (Latour 1996a) og framveksten av landmåling og kartografi som vitenskap (Latour 1987). Det som er poenget, er at diakron historieskriving ikke har noen høgere status enn andre, men må finne seg i å være likestilt (Feyerabend 1997 [1975]). Alle historiene som fiskerne har fortalt, plasserer også fortelleren i fiskeridiskursen, som utøver, offer, helt, økonom, ressursforvalter, teknolog, politiker og så videre. Samtalene dreier seg om fortida, og den blir gjerne romantisert i positiv eller negativ forstand. Historiene og konstruksjonene holdes opp mot for eksempel hvor mange av fiskerne som kommer fra fiskerfamilier, og opp mot hvilke oppfatninger som er knytta til det. Kvantitative tilnærminger kan indikere andre sammenhenger enn de som er mest framtreddende i fortellingene.

Tematisk kretsa dialogene med fiskerne omkring rekruttering. Fortellingene fra fiskerne er derfor vurdert opp mot tidligere forskning om rekruttering og sosialisering. Som påpekt tidligere, er det mulig å finne tegn på en korrespondanse mellom vitenskapsfolks teoretiske og empiriske konstruksjoner og folks egne fortellinger. Det er ikke slik at det bare er de vitenskapelige beretningene som formidler noe fra folks liv og hverdag. Det er mye som tyder på at folks fortellinger også formidler de vitenskapelige konstruksjonene. Hvor bevisste slike formidlinger er, om de skyldes forskerens fortolking eller at spillereglene skaper

bestemte språkspill, er vanskelig å avgjøre. Historiene formidler også element fra det praktiske arbeidet som jeg har valgt å anse som sanne, i den forstand at når en fisker teknisk beskriver hvordan fisket foregår, så betrakter jeg beskrivelsen som reell. Hvilken relevans og plass fiskeren gir dette i beskrivelsen av seg sjøl, hvilken rasjonalitet og oppfatning om mennesket som brukes til å forklare hendelsen, og hvilket språklig repertoar som brukes, er derimot noe som må vurderes kritisk. Beskrivelsene er også vurdert opp mot praksis og opp mot utvikling i næringa. Endringer i rekruttering kan sjølsagt beskrives ut fra endringer i teknologi, reguleringer og i samfunnet. Refleksjoner omkring gyldigheten av materialet og fortolkningene må foregå gjennom alle prosjektets faser, med vilje til å forandre kursen.

Materialet er framskaffa, innsamla og behandla i samsvar mellom metodologi og teori. Det skal også være analysert ved hjelp aksepterte metoder og i samsvar med det teoretiske utgangspunktet. Metodenes og prosedyrenes modernistiske ankerfeste er forlatt. Jeg har redegjort for hvordan jeg har brukt metodene. De enkelte samtalene og det andre datamaterialet er *pålitelige* i den forstand at det de formidler, ikke er reint oppspinn eller desinformasjon.²⁵ Tekster og statistikk samt forskingsarbeid er altså vurdert ut fra den relevans de etter mitt skjønn har hatt i rekrutteringsdiskursen. Relevansen er sjekka gjennom spørsmål i dialogene og innhenting av informasjon fra andre kilder. Det innebærer at arbeid som inneholder faktiske feil, både har gyldighet og pålitelighet dersom de har vært viktige i rekrutteringsdiskursen. Påstander samt egne inntrykk og fortolkninger er også drøfta med fiskeriretledere og andre eksperter for å klargjøre om de synes å ha hatt relevans. Både mine fortolkninger av samtalene i forhold til det fiskerne har sagt, og mine vurderinger av dialogene i forhold til anna materiale må også være pålitelige og gyldige. Det vil si at de må føye seg inn i diskursen uten særlig motstand. I forhold til fiskerne har jeg også lagt vekt på å formidle det som har vært *min* oppfatning av hvordan de har formidla sine oppfatninger. Dette siste kravet er blant anna forsøkt ivaretatt gjennom at fiskerne har fått tilsendt feltrapport og framdriftsrapporter. Jeg har også lagt fram resultater i foredrag, aviskronikker, populærvitenskapelige artikler og intervju. Den endelige dommen vil ikke kunne felles før en ser om dette arbeidet oppretter de forbindelser som trengs for at det skal leve videre.

Forskjellige deler av empirien knytter seg til ulike nettverk og diskurser, som kan være innbyrdes avhengige eller uavhengige (Latour 1996a, Svestad 1995, Said 1994). Samspill mellom ulikt empirisk materiale, som samtaledata, skrevne kilder, bilder og film, gir mulighet

²⁵ Jeg bruker begrepet informanter eller samtalepartnere om alle jeg har intervjuet eller snakka med. Jeg skiller ikke mellom nøkkelinformanter, informanter og respondenter. Dette er et bevisst valg ut fra at jeg erfarte at argumenter hang sammen på måter som gjorde det vanskelig å skille dem i ulike grader av informasjon.

for å vurdere materialets pålitelighet og gyldighet i forhold til problemstillingene. Metodetriangulering kan også synliggjøre styrker og svakheter i materialet, derfor benyttes også et vidt spekter av kvalitative tilnærminger i dette arbeidet.

Påliteligheten i det empiriske materialet må vurderes ut fra hvorvidt forbindelsene som kan finnes virker sannsynlige og troverdige. I forhold til fortellingene betyr det at de ikke nødvendigvis alltid behøver å samsvare med faktiske historiske hendelser, men at de ikke er dikta opp kun for anledningen. Beretningene i seg sjøl må i det minste si noe om hva informanten synes å ta for gitt i sine framstillinger. Pålitelighetsvurderingene vil være forskjellige avhengig av fokus og hvilken sammenheng som skal etableres. Dersom en er på utkikk etter beskrivelser av faktiske hendelser som har funnet sted, vil pålitelighetsvurderingene være annerledes enn om en studerer hvordan folk konstruerer virkeligheten, eller om en bedriver diskursanalyse av ulike historier. Det skal her bemerkes at pålitelige historier ikke nødvendigvis er gyldige for formålet i dette prosjektet. Sia det i arbeidet også er et poeng hvordan sannhet konstrueres, kan ikke sannhet i seg sjøl være et pålitelighetskriterium.

I avhandlinga har jeg vurdert om det er punkt i beretningene som faller sammen med andre beskrivelser som er uavhengige av samtalene jeg har gjennomført. Enten fra andre intervju eller fra ulik litteratur. Dersom to eller flere informanter i en undersøkelse gir liknende beskrivelser av samme forhold uten å ha hatt kontakt med hverandre, vil jeg si at det auker min tiltru til beskrivelsen og det den formidler. Når to beretninger fra informanter som ikke har hatt direkte kontakt, enten forbinder seg med hverandre eller formidler noe felles, blir beretningene gyldige og pålitelige som datagrunnlag. Aukende avstand mellom informantene auker påliteligheten når det samme formidles.

Maktforholdene i samtalesituasjonen varierer. I fiskersamtalene møtte en representant for intervjusamfunnet mennesker som ikke primært er medlemmer av intervjusamfunnet. I slike sammenhenger er det forskeren som definerer situasjonen. Dette gjelder uavhengig av hvor samtalen foregår, så lenge begge parter veit at den ene gir informasjon og den andre tar. Om det skjer på fiskebåten, heime i stua eller på et kontor, så er det like fullt forskeren som legger premissene. Det samme er tilfellet når det er stor nærhet mellom de to partene. I noen av samtalene er jeg sjøl en veldig aktiv deltaker og legger i enkelte sekvenser ordene i munnen på informantene. Dette ville jeg ikke vært bevisst dersom jeg kun hadde bygd på notater. Lydbandopptakene gir meg mulighet til å finne slike sekvenser og luke dem ut av materialet eller reflektere over dem. Etter mitt skjønn styrker innsamlingsmetoden påliteligheten i materialet og sikrer at det også kan bearbeides fra andre perspektiv. Dersom

samtalene ikke hadde vært på band, ville de fort blitt verdilause innafor et ANT-perspektiv. På grunn av denne erfaringa er det grunn til også å være forsiktig i bruken av ekspertintervjuene.

Ekspertintervjuene er foretatt uten bruk av lydband og med personer som er vant til å bli intervjuet og til å gi ut informasjon. Disse informantene var bevisst sin rolle som informant og hvordan også slikt materiale kan bli brukt, og de begrenser i større grad mine muligheter til å styre samtalen. Begge parter er i slike tilfeller å anse som medlemmer av intervjusamfunnet, som informasjonssamler og -giver.

Det at beretningene har felles trekk, kan tyde på at de ikke er konstruert først og fremst på basis av egne erfaringer og oppfatninger, men på elementer som vi har felles, og som er formidla gjennom media, politikk, forvaltning, tekst og bilder. Beretningene kan knytte seg til eller inngå i en diskurs. Det at fortellingene kan oppfattes og fortolkes både som subjektive fortellinger og som strukturelle produkter, var nettopp utgangspunktet for å forlate en substansialistisk tilnærming. Fiskerne framfører fortellinger med atskillig mer autoritet og sikkerhet når de handler om fiske, enn når de reflekterer over forhold de ikke har praktisk erfaring fra. Språkforskjeller behøver ikke å være tegn på ulike erfaringsnivå, der noe er mer *autentisk* enn noe anna. De kan rett og slett indikere noe ulik plassering innafor fiskeridiskursen og gjenspeile hvor sikre de er på sine utsagn. Det er rimelig å anta at det en har som kroppsliggjort praksis, og som en som individ er direkte forbundet med, framstår som sikrere enn det som en er forbundet mer indirekte med. I tekstene er det derimot knytta ulik autoritet til oppfatningene som formidles ut fra hvilke kunnskapsregimer de er knytta til i forskjellige perioder. Påvirkning fra mange -ismer i vitenskapen er ikke til å unngå. Positivismen har et kritisk potensial, gjennom sitt krav til klargjøring av begreper og vektlegging av avgrensing og legitimitet. Slutninger og konklusjoner må ligge innafor de tolkingsmuligheter empirien åpner for. I noen tilfeller er det også nødvendig å bruke en positivistisk strategi og mobilisere bestemte ressurser for at tekster skal få status som utsagn i den vitenskapelige diskursen. Innskriving av verden i figurer, tabeller og kurver er en slik strategi (Schaanning 1997, Latour, Mauguin og Teill 1992). De representerer et vitenskapelig nettverk som det er vanskeligere å argumentere mot enn mine reint språklige oversettelser. Ikke minst fordi de skal være framstilt på en måte som gjør dem etterprøvbare.

For at en tekst ikke bare skal avfeies som syning, må den innta en viss posisjon i forhold til andre tekster, den må være produsert eller danna på en bestemt måte i forhold til den vitenskapelige diskursen, og til sist må den kunne vise at den har allierte som gir den en viss styrke. Disse allierte må finnes innafor den vitenskapelige diskursen, men det vil også

være en styrke dersom det kan knyttes allianser til andre felt. Jo lengre og sterkere nettverk min tekst kan knytte seg til, desto større er mulighetene for at den overlever (Said 1994, Latour 1987). Dessuten finner jeg det naturlig at positivistiske tilnærminger også har sin plass i det teori- og metodemangfold som sies å prege samfunnsvitenskapene.

2.7 Tolkingsmuligheter i tid og rom

Deltakerne i dialogene er norske menn og én kvinne. De kommer fra fire kommuner. Det kan leites etter fellestrekk knytta til en felles norsk bakgrunn og tilhørighet i geografiske områder. De enhetene jeg har valgt ut, har ikke eksistert i uminnelige tider. Dagens Herøy og Averøy har eksistert sia 1964. Måsøy og Nordkapp blei også egne kommuner i 1964, men så seint som i 1984 blei Gjesvær overført til Nordkapp fra Måsøy. Enhetene er konstruert ut fra administrative hensyn, og de representerer ikke stabile homogene, kulturelle og strukturelle trekk som gjør at det er mulig å finne store skilnader mellom for eksempel Måsøy og Nordkapp. På lokalsamfunnsnivået er det både likheter og ulikheter. Derfor må en være forsiktig med å tillegge forskjellige materielle og naturgitte forhold, som for eksempel lokalisering i forhold til fiskefeltene, nærheten til havet eller størrelser på eiendom, determinerende kraft, slik noen antropologiske og historiske retninger gjør (LiPuma 1992, Harris 1980).²⁶ Som Latour (1996a) sier, består verden av mange små forskjeller.

Både Honningsvåg og Fosnavåg har et visst urbant preg, noe tettstedene i de to andre kommunene ikke har. Havøysund, Gjesvær og fiskeværene på yttersida av Averøy har det til felles at seifisket på finnmarkskysten er viktig, og at store deler av befolkningen stammer fra tilflyttere som kom i siste halvdel av 1800-tallet. Befolkningen på disse stedene har dermed *ei kort felles historie* (Richter Hansen 1990, Solhaug 1976, Fugelsøy 1962). I Herøy derimot kan en følge slekter langt bakover i tid og snakke om ei befolkning som har *ei lang felles historie* (Løseth 1996, Tvinnereim 1992, Døssland 1990, Rabben 1983a, 1983b, 1982). Mens befolkningen i Herøy og Averøy i stor grad kan antas å være etnisk og språklig homogen fram til 1990-åra, er befolkningen i Måsøy og Nordkapp etnisk og språklig heterogen, med blant

²⁶ Historikere i den franske Annalesskolen, slik jeg oppfatter den gjennom Nedkvitnes (1991) kritikk, møter gjennom sitt mentalitetshistoriske prosjekt den "kulturmaterialistiske" retningen innen antropologien, som for eksempel Harris (1980). Den såkalte "Annalesskolen" opphever historia gjennom å tilkjenne for eksempel havet en sterk betydning for dannelsen av menneskenes mentalitet. Nedkvitnes kritikk retter seg mot at de gir uttrykk for at mentalitet dannes uavhengig av andre historiske strukturer.

anna norsk, samisk, russisk og finsk innslag. På 1990-tallet har alle de fire kommunene fått et innslag av folk fra andre kulturer, spesielt fra Sri Lanka og det tidligere Jugoslavia.

Fortellingene fra fiskerne kan betraktes som samtidige, som representanter for samtida og ingenting anna. Den synkrone tilnærminga er den klassiske antropologiske, der det sammenliknes i rom, men ikke i tid (Leach 1970). En fare er at fenomenene framstår som stabile over tid, uten å nødvendigvis være romlige, universelle, harmoniske og sammenhengende (Gjerdåker 1993). Perspektivene blir ahistoriske uten sammenheng med noen kronologi (Marcus 1986). Historiene relaterer seg og refererer alle mer eller mindre til ei svunnen tid. De er framsatt av personer som varierer i alder fra under tjue år til midten av sekstiåra. Historiene kan være prega både av *relikter* fra fortida og dagens diskurser. Da kan de ikke fortolkes uavhengig av historiske prosesser, strukturer og institusjoner (Seip 1983), ei heller av de diskurser og nettverk de er deler av i dag. Fortellingene må da forbindes med de historiske prosesser, materielle betingelser og de situasjoner produsentene har befunnet seg i (Almås, Karlsen og Thorland 1995, Svestad 1995, Said 1994, Sartre 1972). De har både en mytologisk funksjon og formidler samtidig realitet. Jeg har derfor valgt å knytte historiene til en viss kronologi. Ei diakron tilnærming kan nemlig bidra til å forbinde fortellingene til de formasjonene og nettverkene de inngår i, og som uttrykkes gjennom språket og de historiske og strukturelle forutsetningene for aktørens handling og kunnskap (Latour 1996a, Schaanning 1997, Svestad 1995, Foucault 1970). Det er ikke uvesentlig om et synkront eller diakront perspektiv legges til grunn. Spørsmålet blir om den konteksten som skal danne bakgrunn for fortolkingene, i hovedsak bør omfatte den situasjon som de som har levert utsagnene befinner seg i dag, eller om alternativet er å rekonstruere en historisk kontekst som fortolking kan skje i lys av. I dette arbeidet veksles det mellom slike strategier, i den forstand at forbindelser mellom fortid og samtid er etablert.

Det er også nødvendig å knytte en liten kommentar til bruken av det vi kan kalle vitenskapelig litteratur i dette arbeidet. Det refereres til forfattere fra ulike disipliner og skoler. Ofte kan dette være arbeider som faktisk står i et motsetningsforhold til hverandre. Dette er heilt i tråd med de grep som ANT benytter seg av. Det handler om å forsøke å bruke ulike repertoarer på de samme fenomenene, for å vise hva de forutsetter, hva de skjuler, og hva de henter fra hverandre. I dette arbeidet prøver jeg å vise slektskap og forbindelser, de kan være direkte og erkjente eller underkommunisert og forsøkt skjult. Et eksempel er at Latour både bruker både Levi-Strauss og Sartre, som på noen områder har ulike ontologiske utgangspunkt for å forstå forholdet mellom menneske og samfunn, samtidig som han iherdig distanserer seg

fra begge. Som jeg viser i dette arbeidet, er slektskapet større enn hva Latour åpent innrømmer. Det er ofte sekundærlitteratur som påpeker slike forbindelser.

Fiskernes beretninger er også prega av den situasjonen som gjaldt på det tidspunktet de blei produsert. På grunn av svingningene i fiskerinæringa vil det alltid være topper og bølgedaler, og undersøkelser i fiskerinæringa vil alltid preges av om en er på tur mot bølgetoppen eller bølgedalen. I 1997 da datainnsamlinga foregikk, var norsk fiskerinæring på opptur.

Metodisk har dette arbeidet endra seg fra det enkle til det komplekse, fra det substansialistiske til det relasjonistiske. Dette forskingsprosjektet kan nesten sammenliknes med overgangen fra å ro utafør støa heime til å måtte navigere på Hustadvika i mørke og dårlig vær. Det er vanskelig og krevende, men ikke umulig. Stadig nye hjelpemidler gjør navigasjonen enklere. Som konklusjon kan en si at empirisk forskning dreier seg om noe mer enn metodologisk pluralisme og refleksjon over egne posisjoner, etikk og konsekvenser. I stedet handler det om en dobbel prosess, der en først konstruerer og reflekterer, for så å aktivt sette fokus på hvordan både en sjøl og andre forskere kontinuerlig produserer produktene. Det er det som må kalles dekonstruksjon. Nettverket bak forskinga og sluttproduktet blir synlig ved at det som nyttes i produksjonen, og de forbindelser som brytes og opprettes gjennom forskingsprosessen, blir trukket fram i dagen. Det gjelder uansett om det er den metodiske liturgi, de oppfatninger og forståelser en trekker med seg, eller andre medspillere som skjules. Til sjuende og sist er det styrken på de forbindelsene som da vises, som avgjør om seilassen har endt i havari.

3. Fra transcendens, immanens og formidling til moderniseringsstrategier

3.1 Modernitetens tre repertoarer – den transcendente verden, det transcendente subjekt og den immanente verden

*Så var skårungsturen over, og han Jens i Yttergården
og han Teodor på Hågen hadde tjent sin første lott.
Dem fekk hardhendt undervisning, dem fekk bite i seg tåran,
men fekk vist ka dem va gjort av – og besto eksamen godt.
Glømt va nattevåk og frostrøyk, glømt va herjing og skolering,
dem va klar førr **vintersilda** så snart nyår va passert!
Det va slik de unge gutan fekk si sosialisering
og gjekk inn i "nothund-lauget" då dem vel va konfirmert.
(Stangnes1996:60)*

I kapittel 1.5 blei det med utgangspunkt i Latour (1996a) etablert noen utgangsposisjoner for å navigere gjennom den moderne vitenskapen og samfunnsteoriens farvatn. Fra disse posisjonene skal jeg nå bevege meg mot en beskrivelse som knytter disse teoretiske utgangsposisjonene til mer konkrete samfunnsvitenskapelige teorier som både inngår i den fiskerivitenskapelige, samfunnsfaglige diskursen, og som har fungert som strategier og repertoarer for modernisering av norsk fiskerinæring. Disse strategiene og repertoarene er utgangspunkt for oversettelser av fiskeren som nærings- og samfunnsaktør som etter hvert innarbeides i fiskeripolitikk og forvaltning. Via fiskeripolitikken, hvis farvatn skal utforskes i neste kapittel, men også anna politikk, formidles og videreføres modernitetens ideer og repertoarer og bidrar til å omforme praksiser i fiske. En hensikt i dette kapitlet er for det første å klargjøre noen av modernitetens utgangspunkt og drøfte hvilke oppfatninger om fiskere som kan utledes av dem. For det andre vil seilassen gjennom teorien også klargjøre tydeligere noen av de repertoarer som Latour og ANT posisjonerer seg i forhold til.

Trua på fornuften eller rasjonaliteten er modernitetens sentrale element. Alle moderne oppfatninger bygger på ideen om at det gode samfunn gjennomføres av fornuft. For de moderne handler det i stor grad om å avklare hva fornuft er, hvor den finnes, hvor den dannes, og hvordan den dannes. I *Vi har aldri vært moderne* (VM) (Latour 1996a:55) lister Latour opp de modernes utgangspunkt og kritiske mulighet, med hensyn til hvor rasjonaliteten forankres.

Utgangspunkt	Kritisk mulighet
<i>Naturens transcendent</i>	<i>Vi (mennesket) er totalt underlagt naturen</i>
<i>Naturens immanens</i>	<i>Vi har ubegrensede muligheter</i>
<i>Samfunnets immanens</i>	<i>Vi er fullstendig frie</i>
<i>Samfunnets transcendent</i>	<i>Vi er fullstendig underlagt samfunnet</i>

Det er fra disse utgangspunktene at Latour utleder det han kaller *naturalisering* og *sosiologisering*, og som jeg har beskrevet i kapittel 1. Latours oppsett følger av det som er temaet i VM, diskursen om forholdet mellom natur og samfunn. Naturalisering og sosiologisering er derfor ikke universelle repertoarer, men er spesifikt knytta til diskurser der natur og samfunn er tema. I andre sammenhenger vil det, som nevnt i kapittel 1, være andre relevante ”-iseringer”.

Latour opererer med to sentrale begreper: *transcendent* og *immanens*. Som *transcendent* definerer han ethvert forsøk på å forklare eller bestemme verden, mennesket eller fenomener i noe utafør og utilgjengelig for det som forklares eller bestemmes. Det som forklares, har ikke noe herredømme over det forklarende eller bestemmende. Når det som forklares, for eksempel det menneskelige subjekt, oppfattes som et resultat av sine omgivelser eller den verden det lever i, vil verden både bestemme og framtre gjennom subjektet. Dersom vi frikopler Latour fra temaet i VM, kan vi slå sammen *naturalisering*, *sosiologisering*, *kulturalisering* og andre ”-iseringer”, det vil si alt som står utafør subjektene og aktørene (slik de moderne forstår dem) og skaper dem. Det kan vi kalle for oppfatningen om den *transcendente verden*. I forhold til mennesket kan verden være hva som helst som ligger utafør mennesket, og som gir det mening. Dersom naturen oppfattes som transcendent, er det den som representerer verden. Likeledes dersom sosiale strukturer oppfattes eller oversettes som transcendent, er det de som representerer verden.

I VM setter Latour til dels likhetstegn mellom menneske og samfunn, fordi temaet dreier seg om natur versus samfunn. Derfor utelater han også subjektene i sitt oppsett (Latour 1996a:55). Men en konsekvens av de to utgangspunktene som han har i midten i oppsettet ovafor, naturens og samfunnets immanens, er faktisk menneskets eller *subjektets transcendent*, det vil si et fullstendig fritt menneske med uendelige muligheter som står over både natur og samfunn. Som nevnt er dette ifølge Latour (1996a:76) Kants transcendentale subjekt, som står utafør verden og fyller den med mening. Meninga ligger i det menneskelige subjektet og ikke i objektene. Dette kalles den kopernikanske vendinga hos Kant og representerer et skille mellom de menneskelige subjektens verden og tingenes eller

objektene verden (Skirbekk 1980b:37). Dette er et skille som Latour er opptatt av å overskride. I likhet med Foucault (1999 [1977]:26, 1996:458–463, 514–516), betrakter Latour forståelsen av mennesket som et transcendent subjekt, som en moderne oppfinnelse. Dette framgår også av andre av Latours (1998) arbeider.

Dermed står vi igjen med to repertoarer, *den transcendenten verden og det transcendenten subjekt*, som alle nå skjønner representerer et av humanvitenskapenes store skiller, nemlig skillet mellom objekt og subjekt, mellom verden og mennesket, mellom samfunn og individ. Latour og Foucault forholder seg ikke til dette skillet som noe endelig, men til hvordan oppfatninger om dette og andre store skiller benyttes til nettopp å skape og begrunne nye forskjeller.

Det leder over til det tredje repertoaret som også blei nevnt i kapittel 1. Latour gir uttrykk for at det har brutt sammen (Latour 1996a:78–79). Repertoaret han snakker om, søker å overskride det store skillet mellom den transcendenten verden og det transcendenten subjekt, gjennom å skape ei formidling mellom dem. Ei slik formidling representerer for eksempel fenomenologenes *livsverdensbegrep*. I denne kategorien plasserer Latour (ibid.) både Heidegger, Sartre, Habermas og andre som viderefører ideer fra Hegel og forsøker å kople i hop samfunn og natur, subjekt og struktur gjennom å la dem gjensidig konstituere hverandre. Her befinner mye av den sosiologiske handlingsteorien seg. Følgelig har Latour sjøl et slektskap til disse, som alle starter i dialektikken og fenomenologien, men som også trekker på strukturalisme og symbolsk interaksjonisme. Her kan vi for eksempel nevne både Giddens, Bourdieu, Berger og Luckman (se også Law 1992:386). Alle disse, inklusive Latour sjøl, er opptatt av hvordan de indre forbindelsene mellom verden og dens entiteter oppstår. Det de har felles, er at de er opptatt av forbindelsene mellom menneske og verden. De oppfatter disse forbindelsene som sentrale og iboende (immanente). Når verden og aktørene forstås som bundet sammen gjennom iboende forbindelser, kan vi si at en *verdens immanens* forutsettes. Med utgangspunkt i Latour står vi dermed med tre repertoarer eller strategier som er bærere av modernitetens ideer og oppfatninger. Disse tre, *verdens transcendenten*, *subjektets transcendenten* og *verdens immanens*, er utgangspunktet både for definering av vitenskapelige disipliner og definering av politiske ideologier. De er også grunnlag for forståelser og oppfatninger om mennesket og forholdet mellom menneske og samfunn som danner grunnlag både for iverksetting av politikk og konkret organisering av samfunnet. I denne omgang er det disse tre repertoarene som er viktige fordi det er de som sterkest inngår som elementer i det jeg i første kapittel omtalte som moderniseringsmaskineriet. De to andre repertoarene,

diskursivering og *værensglemsel*, er mer fokusert på vitenskapen og er ikke så relevante for de praktiske og politiske sammenhenger som denne avhandlinga fokuserer på.

Latour er ikke aleine om å definere modernitetens repertoarer i henhold til disse tre hovedelementene: *verdens transcendens*, *subjektets transcendens* og *verdens immanens*. Foucault (1970) har en liknende tredeling som til en viss grad er sammenfallende med Latour. Ifølge Foucault er det i moderniteten tre hovedstrategier for studier av mennesket (Foucault 1970). Disse tre strategiene, som famner om en rekke veldig forskjellige tenkere, tanker og oppfatninger, former ifølge Foucault diskurser som kan skilles fra hverandre blant anna ut fra hvor de plasserer mennesket. Slik Foucault definerer det, forutsetter den første strategien et *transcendentalt, rasjonelt subjekt* som står utafør verden og fyller den med mening, den andre strategien forutsetter *den objektive verden* som skaper og fyller subjektene med mening, og den tredje strategien forutsetter ei *formidling og en immanens mellom menneske og verden* (Schaanning 1997:199, Foucault 1970:147).

Oversatt til et velkjent samfunnsvitenskapelig språk, handler det om retninger som er opptatt av aktøren, av strukturen og av forbindelsene mellom dem. Til tross for at det innafor hver retning kan identifiseres ei felles ontologisk forankring, kan forskjellene innad i retningene være store. Likevel gir dette oss tre punkt å navigere etter i de moderne samfunnsteorier. Vi er nemlig på jakt etter formidlinger og oversettelser av den transcendenten verden, det transcendenten subjekt og den immanente verden i de samfunnsvitenskapelige teorier. Videre undersøker vi også hvordan disse formidlingene og oversettelsene får betydning som strategier og repertoarer i politikken og moderniseringsmaskineriet.

At vi har noen punkt å navigere etter, betyr ikke at det er en enkel oppgave å få øye på dem. At repertoarene eksisterer, betyr ikke at de finnes i rensa form, eller i samme figur fra gang til gang, fra tekst til tekst. I likhet med tusenkunstneren i Levi-Strauss sin framstilling mikser produsentene av tekster og oversettelser repertoarene i hop i virkeligheten. I tekster er det likevel lettere å finne forbindelsene enn i tale og muntlige utsagn. De tre repertoarene som Latour beskriver, gjenfinnes i blant anna i samfunnsvitenskapene som ulike fokus på aktør, struktur og forholdet mellom dem. I vitenskapen benyttes de både som redskaper til å fortolke verden, som utgangspunkt for empiriske studier og som redskaper for å konstruere, ordne og strukturere empirisk materiale. Et av Latours (1996a) poeng er at hvis vi skal forstå verden, må dette oversettelsesarbeidet vises. Fra denne tilværelsen som moderne vitenskap oversettes oppfatningene videre til modeller og oppfatninger som skal sikre rasjonalitetens gjennomslag i politikk, forvaltning og andre praksiser i samfunnet. Den videre seilassen i dette kapitlet vil derfor gå fra de tre oppfatningene som Latour definerte, til vitenskapens mulige

konstruksjoner av fiskere ut fra disse oppfatningene, og til sist skal vi antyde anvendelsen av dem i et mer politisk og praktisk felt. Ferden starter i det transcendent subjektet, går videre inn i den transcendent verden og til slutt til verdens immanens, før anvendelsen av dem diskuteres. Poenget er å tegne leia fra utgangspunkt til slutt, for å synliggjøre hvordan ontologier og filosofiske diskurser er forbundet med praktisk samfunnsvitenskap som igjen knyttes til nye nettverk. I tillegg til dette gir jeg noen eksempler på hvordan oppfatningene også kan danne ramme for tolkinger av utsagn fra personer. Eksempelene er tatt med for å vise hvordan fortolkinger bestemmes av ulike utgangspunkt.

3.2 Fra transcendent subjekt til rasjonell fisker

3.2.1 Den gitte fornuft og den aktørskapte verden

Oppfatningen om *et transcendent subjekt* forutsetter at mennesket er transcendent og konstituerende, og at det uavhengig av lokalisering i tid og rom forsyner språket og verden med mening. Subjektet sjøl er skaperen som står utafør denne verden. *Mennesket er med andre ord en rasjonell aktør* som er født med en indre rasjonell innsikt i vesenstrekk og allmenngyldige sannheter (Skirbekk 1980a:217). I sin enkleste form der det forutsettes at rasjonaliteten er gitt, kan rasjonalitetsoppfatningen spores tilbake til 1600-tallets rasjonalister i europeisk filosofi, blant andre Descartes, Leibniz og Spinoza (Schaanning 1997:199, Brown 1988, Skirbekk 1980a, Foucault 1970:147). Jeg vil ikke sette likhetstegn mellom disse tenkerne, men ifølge Skirbekk (1980a:217) forutsetter de alle en gitt rasjonell intuisjon. Latour (1996a:76) trekker spesielt fram 1700-tallsfilosofen Kant, som til forskjell fra de klassiske rasjonalistene ikke forankra rasjonaliteten direkte i subjektet, men forutsatte en ordnende og strukturerende instans som setter oss i stand til å erkjenne og tilegne oss kunnskap. Denne instansen må likevel ligge i mennesket, det vil si i subjektet, og ikke i det som kan sanses, det vil si verden (Skirbekk 1980b:37). Dermed skapes et skille mellom subjekt og objekt, som seinere filosofer forsøker å overskride. Dette betegnes som den kopernikanske vendinga hos Kant og anses som et viktig element i moderniteten, all den dag det gir grunnlag for å skille mellom mennesket og tingene. Den naturgitte ordnende instans finnes imidlertid i alle subjekter, som en allmenngyldig forutsetning for all

kunnskapsdannelse.²⁷ Mens rasjonalistene forutsatte en rasjonell intuisjon om oversanselige gjenstander eller fenomener, det vil si en intuisjon som er *a priori* gitt, forutsatte Kant en *refleksiv* innsikt i vilkårene for erfaring og kunnskap, det vil si at innsikten auker gjennom refleksjon. Der rasjonalistene forutsatte erkjennelse, forutsatte Kant evne til å erkjenne. Men sia denne evnen likevel forankres i subjektet, framstår det likevel som en transcendental forutsetning i mennesket, som dermed blir til et transcendentalt, rasjonelt subjekt (ibid., Skirbekk 1980a:66, Foucault 1970).

Det legges til grunn at menneskets ytre handlinger og språklige utsagn gjenspeiler deres egentlige vesen. Dette er en posisjon som postmodernistene opponerte mot (jf. kapittel 1). Mennesket har fra et rasjonalistisk ståsted, ei indre mening som kommer til uttrykk gjennom språk og handling. Det som uttrykkes gjennom språk så vel som handling, er en *a priori* gitt rasjonalitet forankra i individet eller subjektet. Samfunnet på sin side blir et resultat av de rasjonelle aktørenes rasjonelle handlinger. Dersom en forstår aktørenes motiver, forstår en også samfunnet. Rasjonaliteten vil gjenspeiles i hvordan samfunnet organiseres, og i dets normer og verdier, som bygger på rasjonaliteten og individenes kollektive og universelle forståelser og handlinger. At den rasjonelle aktøren er samfunnets grunnleggende enhet som på rasjonelt grunnlag foretar alle handlinger, innebærer også at alle strukturer er et aggregat av de rasjonelle aktørenes handlinger. Ved å studere subjektene studerer en samtidig samfunnet, og klare årsaks- og virkningsforhold kan framtre. Mennesket som et subjekt eller individ som står utafør verden, kan dermed studeres av vitenskapen som et objekt, gjennom dertil egnede metoder. Dets handlinger kan forstås ut fra et rasjonalistisk og utilitaristisk perspektiv, der nytten for individet er drivkrafta bak handlinga (Skjervheim 1974).

En rekke ulike teoretiske retninger er bygd opp omkring rasjonelle aktører, men teoriene har et felles utgangspunkt og bygger på noen felles forutsetninger. Rasjonelle aktører overskuer ikke nødvendigvis alle konsekvenser av sine handlinger, men tilpasser seg de betingelser som gjelder i øyeblikket. Aktørene har også målet klart innafor den horisonten de kan overskue. Dette forutsetter at de handler som om de har oversikt over alle mulige alternativ og handlingsvalg og konsekvensene av disse.

En sentral premiss som oppfatninger om rasjonelle aktører er tufta på, er at individuell handling er målretta og kalkulerende (Strømsnes 1996:100, Ringstad 1983a). Det å handle rasjonelt dreier seg om å velge det beste av de foreliggende alternativ, altså en klassisk mål-middel-rasjonalitet (Gilje og Grimen 1991:204, referert til i Strømsnes 1996). I tillegg

²⁷ De er ikke subjektive, men objektive i den forstand at de finnes hos alle subjekter.

oppfattes individet som den grunnleggende enheten i sosialt liv (ibid., Elster 1989a). Følgelig ligger det en individualistisk oppfatning av samfunnet til grunn.

I fiskeridiskursen og da særlig i de fiskeripolitiske dokumentene er det spesielt én type rasjonalitet som har vært framtredd, nemlig den økonomiske rasjonaliteten. Da knyttes rasjonalitetsbegrepet til en oppfatning som bygger på at aktørene tilpasser seg slik de mikroøkonomiske *modellene* forutsetter at tilbydere og kunder tilpasser seg i et fritt marked. Dette er kun ei bestemt og avgrensa form for rasjonalitet. Med utgangspunkt i Adam Smith er det frie markedet uten reguleringer en naturlig orden, der økonomien følger naturlige lover (Skirbekk 1980a:304–306). Oppfatningen forutsetter at aktørene, som i dette tilfellet vil si fiskerne, har ett sentralt og grunnleggende mål, nemlig å drive sin virksomhet mest mulig i tråd med markedsøkonomiske prinsipper. Hvordan de har kommet fram til dette målet, er i liten grad gjenstand for drøfting. Dermed tas den økonomiske rasjonaliteten for gitt. Fiskernes og andre aktørers rasjonalitet kan oppfattes på flere måter, både som naturgitt og som skapt. Hvorvidt den faktisk forstås som skapt eller som gitt, er av mindre betydning så lenge den forankres i individet og aktørene formulerer seg og opptrer som om den er gitt. Da framstilles rasjonaliteten som skapt én gang for alle i de sammenhenger og diskurser der den er relevant. En innfallsvinkel der økonomisk rasjonalitet framstilles som gitt, definerer også menneskene som *homo economicus*, *det økonomiske menneske*.

Homo economicus opptrer alltid intensjonelt i forhold til å kunne realisere økonomisk profitt og handler alltid strengt økonomisk rasjonelt (ibid.). Det gir forståelser og handlinger knytta til økonomiske vurderinger og virksomheter en forrang framfor andre typer forståelser og handlinger. Dette innebærer at handlinger og forståelser fortolkes i henhold til en bestemt idealtipe eller modell. Når homo economicus tolkes inn i og blir grunnlag for forståelse av det som skjer på et område i samfunnet, vil dermed aktørene på dette området framstå som økonomisk rasjonelle. Det er på denne måten at *Den økonomisk rasjonelle fiskeren* er født. At dette passer godt på fiske, henger også sammen med fiskets historie som kommersiell og markedsbasert virksomhet.

Den kommersielle fiskeren, som er dette arbeidets tema, oppsto da praksisene i mataukfisket blei kopla til transportteknologi og handelssystem. Historiske kilder kan tyde på at det har vært handla med fisk fra Lofoten i Europa i hvert fall sia først på 1100-tallet. Fra og med middelalderen blei fisk ei kommersiell vare. Fiskets lange kommersielle historie og følgelig aktivitetens avhengighet av økonomiske betraktninger har gjort at den økonomisk rasjonelle aktørmodellen har kunnet beskrive og fange vesentlige sider ved fiskerivirksomheten, i tillegg har forståelsen av fiskeren som en økonomisk aktør også satt sitt

preg på språkspillene i fiskeridiskursen. I dialogene med fiskere blei koplinga til økonomiske termer og økonomiens betydning i fiske framtreddende:

Petter, i femtiåra fra Sundet:

Vi har også – da dein dærre – kvoten blei innført – da prekeverte vi jo fesken sjøl, å salta førr å få meire verdiskapning.

Petter benytter seg av et økonomisk begrep, *verdiskaping*, for å begrunne hvorfor de begynte å bearbeide fisken sjøl. Språkspill knytta til økonomisk rasjonalitet gjenfinnes altså på de ytterste skjær. Fra et substansialistisk ståsted der det transcendent subjektet forutsettes, og der språklig formidling betraktes som et sant uttrykk for subjektets intensjoner og meninger, ville et slikt utsagn kunne tolkes som et tegn på en økonomisk rasjonalitet hos fiskere. Men det er også mulig å tolke dette annerledes, ved for eksempel å peke på at sjølve diskursen om økonomisk rasjonalitet har betydning for hvordan fiskere snakker om og begrunner sin virksomhet. Da kan en si at Petter framfører språkspill om en økonomisk rasjonalitet, uten at det uten videre kan sluttes at Petter er en økonomisk rasjonell aktør i seg sjøl. Det kan være makt- og språkstrukturer som slår gjennom i Petters fortelling, ei slik tolking leder hen mot strukturenes dominans som jeg vil drøfte nedafor. Et anna eksempel finner vi hos Kurt som begrunna sitt valg om å bli fisker slik:

Kurt, i slutten av tjuåra fra Været:

Å da tjænte æ pænga kain du si, å blei bitt av den basillen. Før det kain du si med robåt, både æ og bror min og kompisan våres, vi va og rodde på fjorden og ette på blei det ”påhengar” (påhengsmotor), kor vi feska med juksa og leverte og hadde det artig.

Slik Kurt formulerer seg, er det også lett å oppfatte pengene som det sentrale, samtidig som hans utsagn også illustrerer det problematiske knytta til substansialistiske tolkinger av samtaledata i forhold til abstrakte modeller. Reint språklig forbinder også han seg til den økonomiske diskursen, og hans utsagn kan substansialistisk tolkes som ei framheving av pengenes betydning og følgelig oversettes til økonomisk rasjonalitet. Dette kan forstås slik at det å tjene penger og få sjølstendig økonomi var viktig for Kurt. Det finnes også andre mulige tolkinger av slike utsagn som trekker fram økonomiske forhold. For eksempel behøver ikke pengene i seg sjøl tillegges vekt, i stedet kan de oversettes som hjelpere i transaksjoner mellom mennesker, der andre ting enn pengenes verdi, så som sosial aksept, bekreftelse av

gjensidighet og bekreftelse av oppnådd status som fisker, tolkes inn i det som her framføres. Disse eksemplene viser at tolking av et empirisk materiale ikke er uavhengig av de ontologiske utgangspunkt som inntas. Tvert imot vil de ontologiske, og dermed ikke empirisk begrunnede utgangspunkt, gi svarene. Forståelsen av hva aktørene er og hvilke krefter som virker, blir dermed avgrensa i forhold til de ontologiske utgangspunktene.

Når *homo economicus* legges til grunn for forståelsen av mennesket, er dermed rasjonaliteten ikke bare gitt, men også avgrensa i henhold til de mikroøkonomiske modellenes forutsetning om hva som er økonomisk rasjonell atferd. I forhold til fiske gir dette en snever forståelse av fiskeren som en økonomisk rasjonell aktør, som i liten grad inngår i eller etablerer sosiale relasjoner. De fleste handlinger i fiske vil da tilskrives den økonomiske rasjonaliteten. Som jeg kommer inn på seinere, er dette en viktig oppfatning i fiskeriene. En slik snever fortolkning av rasjonalitet skjer ikke bare i forhold til økonomiske betraktninger. Gjennom synkrone og komparative analyser har det ofte vært gjort forsøk på å forklare observerbare forskjeller mellom samfunn og mennesker som enkle natur- eller kulturgitte egenskaper som er forankra i individet.

Ved å forutsette at subjektet besitter eller utvikler en kunnskap om naturen og dens sammenhenger som gir grunnlag for økologisk ”riktig” handling, etableres ei form for *økologisk, naturgitt rasjonalitet*. Mennesket blir til *homo ecologicus, det økologiske menneske*. En slik *økologisk instrumentalisme* er i prinsippet ikke forskjellig fra den økonomiske instrumentalisme som preger *homo economicus*. Slik kan *homo sapiens, mennesket med fornuft*, splittes opp til mange avgrensede områder som så kan studeres ut fra visse kriterier. Forskjellen mellom dem ligger i avgrensinga og kriteriet som definerer rasjonaliteten, og ikke i oppfatningen om mennesket som fornuftsvesen. Enkelheten i denne idealtypiske versjonen av menneskelig atferd har gjort at den kan tilpasses nær sagt all menneskelig aktivitet, og den forklarer sjøl de vanskeligste fenomener gjennom enkle årsaks- og virkningssammenhenger. I forhold til fiskeridiskursen kan både den økonomiske rasjonaliteten og andre former for instrumentell rasjonalitet omfattes av begrepet *Den rasjonelle fiskeren*, som er den betegnelsen jeg bruker videre i avhandlinga. Dette begrepet betegner den ferdig skapte fisker som skaper sin verden.

3.2.2 Den fødte fisker – rekruttering og utdanning i et rasjonelt perspektiv

Den rasjonelle fisker bygger på forståelsen av aktørene som universelt rasjonelle. Satt på spissen kan en si at fisker er noe alle er født til å være. Under gitte betingelser vil hvem som helst kunne bli fisker, og samfunnet vil bli skapt som fiskerisamfunn. Når rasjonaliteten oppfattes som gitt og knyttes til det mikroøkonomiske rasjonalitetsbegrepet, det vil si at mennesket er *homo economicus*, er det meningslaust å snakke om rekruttering som prosess. Med en gitt rasjonalitet som utgangspunkt vil enhver aktør, det være seg fiskere eller andre, søke mot de muligheter som finnes for å maksimere den økonomiske nytten.

Willy, i slutten av tenåra fra Pollen:

Æ hadde vore ute på båten før det hadde æ. Det e ikke det at æ mesta interessen for det, men det liksom ble ikke så veldig mye penga. Fordi at perioden va kort. Æ søkte mæ jobb på "feskevegnfabruikken", eller dæm spurte mæ først om æ hadde løst å jobbe der. Æ sa ja til det, det va det æ gjor i sommer.

Rekruttering følger av aktørenes frie valg, som de vil overskue konsekvensene av. Når den økonomiske rasjonaliteten løftes fram som viktig, vil disse valgene i hovedsak forutsettes å skje ut fra aktørenes vurderinger av muligheten til å drive økonomisk rasjonelt fiske og til å maksimere sin økonomiske gevinst eller nytte. Dersom forholdene ikke oppfattes som gode nok, så vil de gjøre som Willy, nemlig søke andre alternativ. Rekrutteringa vil i hovedsak avhenge av i hvilken grad fiskerisektoren framstår som attraktiv, i den forstand at den gir mulighet for å maksimere nytten. Det handler da om hvorvidt forholdene legges til rette for økonomisk rasjonell opptreden. En svak økonomi på et område vil såleis kunne danne grunnlag for en forståelse av at for mange er involvert i den aktuelle aktiviteten.

Konklusjonen vil da bli at noen må ut. Dersom forholdene ligger til rette for det, vil den universelle rasjonaliteten framtvinge de riktige valgene. Det vil sjølsagt aldri være slik at rasjonaliteten kun er knytta til maksimering av økonomisk nytte, men det ligger likevel under at de økonomiske forholdene har stor betydning for de valg som foretas. Slike analyser har vært særdeles viktige i fiskeripolitikken.

At den rasjonelle aktøren er samfunnets grunnleggende enhet, og at alle strukturer er et aggregat av de rasjonelle aktørenes handlinger, medfører at rammebetingelsene og forholdene i liten grad vil kunne planlegges eller styres. Ethvert forsøk på styring vil i utgangspunktet

begrense aktørenes frie handling og bør så langt råd er begrenses. Aktørene må fritt kunne skape sitt samfunn. Offentlig inngripen og styring i forhold til aktørene bør i størst mulig grad konsentreres om å fjerne begrensninger for handling. Med økonomisk rasjonalitet som utgangspunkt innebærer det å la de økonomiske lover som altså oppfattes som naturlige, i størst mulig grad være gjeldende. For fiskerinæringa vil det i teorien si at rekruttering kun kan sikres gjennom at fiskerne som individuelle aktører gis størst mulig spillerom for å maksimere sin nytte.

Som neste kapittel vil vise, finnes det eksempler på at utdanning har vært definert som et virkemiddel for å rasjonalisere fiskerinæringa. Utdanningssystemet vårt er en av de viktigste formidlerne av moderniteten og trua på fornuften. Det har etter hvert utvikla seg til å bli et av de sentrale elementene i moderniseringsmaskineriet. Utgangspunktet for utdanningssystemet i Norge er ikke et strengt økonomisk rasjonelt utgangspunkt. Tvert imot har utgangspunktet for vårt utdanningssystem vært mer prega av et *opplysnings- og dannelsesideal* i tråd med det som vil bli diskutert i kapittel 3.4. Ideologier, metoder og innretning har likevel skifta takt med andre skiftninger i samfunnet, men uten at praksis nødvendigvis har blitt lagt radikalt om (Myhre 1994, Telhaug 1994, Sirevåg 1988). At instrumentell og økonomisk rasjonalitet ikke ideologisk har vært det offentlige utdanningssystemets utgangspunkt, innebærer først og fremst at utdanningssystemet vårt ikke har forholdt seg til mennesker som ferdig skapte rasjonelle aktører. Det betyr ikke at det ikke finnes innslag av instrumentell rasjonalisme på alle nivå i utdanningssystemet og i mange fag og utdanningsopplegg uten at utdanningsinstitusjonene ideologisk knytter seg til et slikt utgangspunkt. Det er likevel interessant å drøfte noen hovedtrekk ved et strengt rasjonalistisk utdanningsperspektiv.

Et strengt rasjonalistisk utdanningssystem vil ikke først og fremst ta utgangspunkt i hva samfunnet eller andre ytre krefter oppfatter som menneskets behov, eller hva som vil være til individets og samfunnets beste ut fra en samfunnsmessig forståelse. I stedet vil det legge vekt på individenes ønsker ut fra deres egne nyttevurderinger. Et rasjonalistisk utdanningssystem vil derfor ikke være retta mot allmenndannelse, men ha en mer instrumentell og rasjonalistisk innretning mot innlæring av generelle teorier og metoder som vil antas å være nyttige for individene i bestemte sammenhenger. Kunnskapen oppfattes ikke nødvendigvis som universell, men det forutsettes at individene sjøl er i stand til å innse hvilken kunnskap de trenger, og i hvilke sammenhenger den er nyttig. Her i Norge er BI (Bedriftsøkonomisk Institutt) den utdanningsinstitusjon som klarest kan sies å representere en noe mer reindyrka instrumentell, rasjonalistisk utdanningsideologi, der formål og

samfunnsrolle er klart knytta til å skulle bidra til auka økonomisk verdiskaping gjennom markedstilpassa og fleksibel utdanning. Undervisningsopplegg og studieplaner bærer også preg av den samme målretting, nyttetenking og mål–middel-rasjonalitet, både med hensyn til innhold og studieopplegg (Strategi for Handelshøyskolen BI 2000–2002, Årsmelding BI 2001, Studieopplegg og planer, alt fra BIs nettsider).

All den dag utdanning har stått veldig svakt i norsk fiskerinæring og nytten av omfattende formell utdanning har vært vurdert som begrensa, ville et utdanningssystem fullstendig basert på et rasjonalistisk perspektiv neppe ha etablert noe heilhelig utdanningstilbud direkte retta mot fiskerisektoren. I den grad utdanning ville blitt tilbudt, ville det vært i form av korte, målrettede kurs innen bestemte tema der deltakerne umiddelbart ville sett nytten. Det er en rekke eksempler på slike rasjonalistiske tilnærmingar i mange av de korte kompetansehevingskursene som har vært gjennomført i fiskerinæringa, for eksempel retta mot kvalitet, egenkontroll, helse, miljø og sikkerhet, prosess- og produksjonsstyring. Slike kurs har lang tradisjon i norsk fiskerinæring og finansieres, organiseres og gjennomføres i dag både av Fiskerinæringas Kompetansesenter, kursavdelingar ved vidaregåande skolar, friundervisningsorganisasjonar, næringsorganisasjonar, konsulentar og næringsaktørar. Et fellestrekk ved denne typen kurs er at begrunnelsen for dem knyttes til den direkte nytten den enkelte deltaker har av det konkrete kurset. Følgelig er også oppslutning om kursene, tilbakemelding fra deltakere og evalueringar også viktig for eventuell vidareføring (Anon 2000, Anon 1997, Hovdenakk 1996, Johnsen 1996, Johnsen 1995, Gjertsen 1995, Andersen 1994, 1992, Anon 1989, Rabben 1983a:70–71). Slike mer rasjonalistiske og nyttepregede opplegg fungerer som et supplement til et ordinært skolevesen og formidler og fremmer rasjonaliteten også overfor de som ikke fanges opp av et ordinært skoleverk.

Teorier og analyser som forutsetter rasjonelle aktørar med gitt rasjonalitet, har møtt mye kritikk. Organisasjonsteoretikere som Cohen, March og Olsen (1979) og Simon (1976) hevder at menneskelig handling styres av langt mer komplekse sammenhenger enn hva som forutsettes i det Brown (1990) betegner som klassiske rasjonelle handlingsmodellar. Simon (1976:80–81) poengterer at rasjonaliteten må oppfattes som *begrensa*, all den tid aktørane aldri kan ha full oversikt over alle alternativ og konsekvensar. Nyere samfunnsvitenskapelig teori som tar utgangspunkt i rasjonelle aktørar, som den såkalte *Teorien om rasjonelle valg* (*Rational Choice Theory, RCT*), bryter med den klassiske bruken av rasjonalitet og tar høgdom for at rasjonaliteten også er begrensa.

Innafor RCT oppfattes kritikken fra for eksempel Simon (1976) som et supplement og en utdjupeing som tar høgdom for hverdagens usikkerhet, heller enn som en erstatning av

rasjonelle handlingsmodeller (Elster 1989b). Teorien om rasjonelle valg retter seg mot å forstå hvordan aktører søker å foreta rasjonelle valg, men tar ikke stilling til hva målene bør være. Den er et analytisk verktøy og er ikke normativ med hensyn til hvilke mål aktørene bør forfølge. Teorien om rasjonelle valg fordrer ikke nødvendigvis at aktørens mål er kjente og entydige, men gir mulighet for å studere hvordan aktørene kan foreta de beste valgene innad i det de definerer som sin situasjon. Da forutsettes det at rasjonaliteten ikke er definert som en ytre, universell standard, men som noe aktørene definerer underveis. Et slikt syn er i tråd både med Simon (1976) og med teorien om rasjonelle valg. I forhold til rekruttering innebærer det at aktørene må settes i stand til sjøl å velge på best mulig måte. Det fordrer at de har kunnskap og innsikt, og at de ikke påtvinges ytre standarder for rasjonalitet som ikke sammenfaller med deres hverdagslige erfaringer. En slik innfallsvinkel leder over mot teorier som tar utgangspunkt i oppfatningen om den immanente verden, og som behandles i 3.4. En annen motsats representerer også de som hevder at rasjonaliteten ikke er naturgitt, men noe som skapes av strukturelle betingelser. Det synet har også vært viktig i arbeidet med å studere, konstruere og fremme moderniteten.

3.3 Fra den transcendenten verden til Verden i fiskeren

3.3.1 Den gitte verden og den strukturelt skapte fisker

Grunnlaget for oppfatningen om *den transcendenten verden* er nær sagt enhver objektivistisk, strukturell eller makroøkonomisk tilnærming som forutsetter at rasjonalitet og individuell handling kommer som følge av den objektive verdens krav, enten dette er natur, ideer, kultur, normer, klasse, historie, produksjonsprosesser, marked eller materielle, sosiale og kognitive strukturer (Schaanning 1997, Foucault 1970). Dette er en oppfatning som er avleda fra *objektivistiske* forståelser av *forholdet* mellom menneske og samfunn. Både Latour (1996a) og Foucault (1970) nevner flere tenkere som med objektivistiske utgangspunkt faller inn i denne kategorien. Latour trekker fram Levi-Strauss, mens Husserl, Merleau-Ponty og Gadamer nevnes blant dem Foucault betrakter som ”objektivister” (Schaanning 1997, Foucault 1970). Marx, som har vært viktig både for sentrale tenkere i strukturalismen og poststrukturalismen, og som også kom til å få indirekte betydning i fiskeripolitikken i Norge gjennom et visst

planøkonomisk innslag, må vel regnes med blant objektivistene. Han sa for eksempel i forordet til ”*Kapitalen*” første bok, bind 1:

Ut fra mitt standpunkt oppfatter jeg utviklingen av de økonomiske samfunnsformasjoner som en naturhistorisk prosess. I mindre grad enn noen andre gjør dette standpunktet den enkelte ansvarlig for forhold han sjøl er et sosialt produkt av, uansett hvor mye han subjektivt kan heve seg over disse forholdene. (Marx 1995:10)

Her levnes det ikke mye ansvar til individet. Dette er et syn som står i sterk motsetning til det vi beskrev i 3.2, der alt blei forankra i individet. Forskjellen ligger først i hvor rasjonaliteten forankres, og ikke nødvendigvis i trua på rasjonaliteten. Oppfatningen har som utgangspunkt at det er verden, enten den nå forstås som naturen, samfunnet eller kulturen, som er den sentrale enheten. Det er ikke individet. I den grad den er universalistisk, vil oppfatningen forfekte at en bestemt rasjonalitet, et bestemt trekk kan finnes hos alle mennesker til alle tider, eller at gitte strukturelle betingelser vil gjelde alle til enhver tid, i ethvert samfunn og enhver situasjon. I forhold til det siste vil da ethvert fenomen kunne studeres som strukturelle forhold ved det som defineres som verden. Oppfatningen kan også fungere *instrumentelt*, i den forstand at en søker å prege en ytre rasjonalitet eller samfunnsmessige mål inn i aktørene. Det kan gjøres gjennom å disiplinere dem og lære dem opp til å handle etter bestemte mønstre. En slik instrumentell strukturalisme kan en til en viss grad si prega norsk politikk i et par tiår etter krigen. Videre kan den også fungere som en analytisk metode for å studere hvordan den objektive verden påvirker handling, og for å avdekke den objektive verden.

Innafor sosiologi og antropologi brukes flere strukturbegrep. Strukturfunksjonalismen omfatter blant anna ”*The British School*” innen sosialantropologi. Det er en retning som er sterkt influert både av funksjonalismen og durkheimianismen innen sosiologi. Den befatter seg med sosiale integrasjonsprosesser, institusjoner og elementer av materiell karakter, og hvordan disse prosessene og elementene vedlikeholder og utvikler den sosiale strukturen i samfunnet. Strukturene kan være forankra i mennesket som en ordnende universell, naturgitt instans, som Levi-Strauss forutsetter (Levi-Strauss 1994, Klausen 1981), eller det kan dreie seg om materielle samfunnsstrukturer som byråkrati, lovverk, forvaltningsorganer og systemer, utdanningsinstitusjoner, organisasjoner, virksomheter, økonomiske rammebetingelser, eller om ikke-materielle strukturer som religion, familie, klasse, normer eller makt (Nygaard 1995, Durkheim 1993 [1972]:125–128). Hvorvidt strukturene er naturgitte eller ikke, materielle eller ikke-materielle, er i forhold til denne framstillinga av

mindre betydning. Poenget er at aktørene *reelt sett* vil kunne forstås og studeres bare som et strukturprodukt. Som eksempel på den transcendenten verden vil jeg bruke den semiotiske strukturalismen innen kultur- og samfunnsanalyse, slik den er utforma av Levi-Strauss. At denne retningen velges, har flere årsaker. For det første trekker Levi-Strauss etter eget utsagn på strukturalistiske tilnærminger til Marx og på elementer fra den strukturalistiske sosiologis sentrale teoretiker, Emile Durkheim (Levi-Strauss 1998 [1973]:43–47). For det andre benytter han seg av den lingvistiske strukturalismen i språk og litteraturvitenskap, for det tredje er Levi-Strauss også inspirator for Berger og Luckmans forsøk på formidling mellom aktør og struktur som blir presentert i 3.4, og for det fjerde er han viktig i forhold til utviklinga av poststrukturalismen og for tilnærminga i ANT. Det er beskrevet i kapittel 1.

Den semiotiske strukturalismen, som begrepet strukturalisme i hovedsak knyttes til i resten av dette kapitlet, klargjør også det som er hovedpoenget i enhver strukturalistisk tilnærming – at *verden reproduseres i subjektene/individene*. Som betegnelsen tilsier, bygger den semiotiske strukturalismen på semiotikken, som handler om alle slags tegn og kommunikasjonssystemer. Den tar utgangspunkt i at språket reflekterer mentale strukturer i mennesket. Semiotikken bygger i stor grad på Ferdinand Saussures (1857–1913) ideer om at språk er en struktur, og at tanker og ideer er strukturert i lingvistiske tegn (Saugstad 1980). Saussure skiller også mellom språk og tale. Språket er det felleskulturelle rammeverket, talen er den individuelle bruken av språket. Alle de tegn som omgir oss, kan i Saussures betydning sies å være språk (Klausen 1981:99, Leach 1970). Slik språket som system er uavhengig av brukerne, slik meiner Levi-Strauss at det også eksisterer strukturer i det sosiale liv som eksisterer uavhengig av individene. Det ytre reflekterer altså det indre. Strukturalismen handler om det strukturelt ubevisste som kun kan avdekkes, men ikke utvikles. Alle begivenheter integreres i strukturen, de endrer den ikke. Denne strukturforståelsen er forskjellig fra strukturfunksjonalismen, der struktur er noe som bygges, endres og utvikles gjennom integrasjonsprosessene (Levi-Strauss 1994, Klausen 1981). Den semiotiske strukturalismen er både en kulturteori og en måte å studere verden på (Klausen 1981).

3.3.2 Det strukturelt ubevisste

I strukturell lingvistikk skilles det mellom motiverte og arbitrære (vilkårlige) tegn. De fleste språklige tegn er arbitrære, det vil si at forholdet mellom signifikant, signifikat og referent som regel alltid er arbitrært eller vilkårlig. De bestemmes i relasjoner. Dette i motsetning til fenomenologien, der tegnene og språket betraktes som motiverte og meningsbærende. Det vil si at det er forbindelser mellom tegnet eller uttrykket (signifikanten), tegnets innhold eller mening (signifikatet) og en væren (referenten). Motiverte tegn står alltid i et indre forhold til det som betegnes. Eksempelvis er rødt og blått på vannkraner motiverte tegn i forhold til varmt og kaldt (Østerberg 1995). Fenomenologene har vært mest opptatt av de motiverte tegnene, det vil si av den skapte mening og av det intensjonelle (Husserl 1989, Bengtsson 1988, Sartre 1972). Saussure legger til grunn at språket beveger seg fra det arbitrære mot det motiverte, mens de systemene Levi-Strauss har undersøkt, går i motsatt lei. Fra det motiverte mot det arbitrære, eller sagt med andre ord: fra orden til kaos, fra det enkle til det komplekse (Levi-Strauss 1994:159–160).

De strukturalistene innen samfunnsvitenskapen som har henta sin inspirasjon fra språkvitenskapene, har i sine analyser lagt vekt på de arbitrære tegnene (ibid., Østerberg 1995). Forholdet mellom uttrykk, innhold og verden bestemmes dermed historisk, sosialt og relasjonelt. Fenomenene og tegnene har ingen betydning i seg sjøl, deres betydning trer fram i forholdet til den øvrige sammenhengen. Det *relasjonelle* er dermed det sentrale i dette perspektivet. Det synes klart at ANT har et sterkt slektskap med strukturalismen.

Eksempelvis vil begrepet fisker betegne forskjellige ting i forskjellige sammenhenger. Fiskerbegrepet vil altså utvides og utvides, i tråd med endringer som skjer. Dersom praksis er bestemmende for hva som skal kalles fiskere, er det åpenbart at de praksiser som legges til grunn for å kalle noen fiskere i dag, er forskjellige fra de praksiser som tidligere kvalifiserte for bruken av dette begrepet. Både meningsinnholdet og de praksisene det refereres til, er endra. Verken intensjoner, ønsker eller historie kan uten videre nyttes til å definere fiskere. I stedet må det fokuseres på strukturer og relasjoner. Levi-Strauss sin oppfatning er at det ikke er meningsinnholdet vi må undersøke for å få kunnskap om mennesket og dets handlinger, men de universelle strukturene som former våre handlinger. Det er gjennom å studere hvordan vi strukturerer vår verden, gjennom språk, praksiser, disiplinerings- og oppdragelsesmekanismer at mennesket kan forstås.

Levi-Strauss illustrerer dette gjennom å beskrive arbeidet til *tusenkunstneren* – ”*bricoleuren*” – mytemakeren, altnuligmannen eller juksearbeideren som denne skikkelsen kalles i ulike oversettelser. Tusenkunstnerens primære oppgave er å vedlikeholde den sosiale strukturen og å innordne alle begivenheter i den. Arbeidet er aldri planmessig og systematisk, det er fleksibelt, springende og adhocprega. Men det gjennomføres med de midler som er for hånden gjennom strukturen. Alt nytt skapes ut av det eksisterende, men kombineres på måter som kan gi svært uventede resultat. Levi-Strauss (1994:29) sier om tusenkunstneren:

...han må vende tilbake til en allerede ferdiggjort helhet, bestående av redskaber og materialer; skabe eller genskabe dens bestanddele; sidst, men ikke minst, må han indlede en dialog med den for, før han vælger, at opregne de mulige svar helheden kan give på det problem han stiller den overfor. Han utspørger alle de forskjelligartede genstande, som hans skat består af, for at forstå hva hver af dem kan «betyde» og bidrager således til at afgrænse en helhed, der kan realiseres, men som i sidste ende ikke vil adskille sig på anden måde fra hjælpemidlernes helhed end ved delenes indbyrdes placering.

Den handlende aktørens mulighet til å overskride er begrensa, strukturen er transcendent. Dette gjelder handlinger så vel som utsagn. Språkspill må for eksempel forstås ut fra sin sammenheng og ut fra hvilke ressurser som mobiliseres og settes i spill. Det er innlysende at en kun kan snakke om det en har språk for, mens alt som ikke kan begrepsfestes språklig, blir oversett. Vi uttrykker oss gjennom semiotikkens verktøykasse, og sjøl om det er vi som snakker, så legger de språklige ”verktøyene” føringer på hva vi kan si. Levi-Strauss kaller tusenkunstnerens arbeid *vitenskapen om det konkrete*, der tusenkunstneren ikke har noen mulighet til å overskride grensene (Levi-Strauss 1994:32):

...det (tusenkunstnerens arbeid – min kommentar) ”taler” ikke alene, som vi allerede har vist det, med tingene, men også ved hjelp af tingene: ved det valg, det foretager mellom et begrænset antal muligheder, beretter det nemlig om sin ophavsmands karakter og liv.

Systematisk sammenlikner Levi-Strauss tusenkunstnerens arbeid og arbeidet til moderne vitenskapsfolk. Begge handler etter hans oppfatning i henhold til bestemte, strukturerte mønstre, som de ikke kan sprenges ut av. Ved å beskrive begge praksiser på samme språk, trer likhetene fram. Metoden med å beskrive forskjellige praksiser og kulturer på samme språk kaller Levi-Strauss transformasjon. Sjøl transformerer han totemismen som oppfattes som ei primitiv form for sosial organisering, til kastesystemet som innebærer en høgt spesialisert arbeidsdeling. På denne måten åpenbarer Levi-Strauss likhetene i sosial struktur

mellom totemismen og kastesamfunnet (Levi-Strauss 1994, Klausen 1981). Dette er en metode som er videreutvikla i aktør-nettverk-teori til det som kalles oversettelse, jf. kapittel 1.

Levi-Strauss forutsetter at universelle strukturelle karakteristika i den menneskelige naturen transformeres til universelle strukturelle karakteristika i kulturen (Leach 1970). Strukturene er riktignok fleksible og varierende – de er ikke faste og skjematiske –, men de gjelder alle mennesker til alle tider, og de er for alltid gitt i vårt kognitive apparat (Stjernfeldt 1994, Schaanning 1992). Det er ikke bare evnen til å erkjenne som er forankra i mennesket, men faktisk også sjølve erkjennelsen. Levi-Strauss tar avstand fra ny-kantianismen, men synes sjøl å være nær de klassiske rasjonalistenes oppfatning (Levi-Strauss 1998 [1973]:41) ved at han forankrer strukturene i naturgitte kognitive egenskaper i mennesket. Samtidig som Levi-Strauss altså oppløyer subjektet i verden, innfører han en *antropologi*, en lære om mennesket (Schaanning 1992). Ved å tilskrive alle mennesker i alle samfunn de samme, naturgitte kognitive egenskaper må Levi-Strauss betegnes som universalist og naturalist (Schaanning 1992). Fenomenene kan kun være et utgangspunkt for å forstå handling og ikke et endepunkt, ifølge Levi-Strauss. Verden går fra det enkle og gitte til det komplekse, fra det individuelt intensjonelle til det strukturelt ubevisste (Levi-Strauss 1994:160).

3.3.3 Fiskeren som blir til – rekruttering og utdanning i et strukturalistisk perspektiv

Mens rasjonalistene forutsetter subjektet som det sentrale og subjektivistene, som jeg kommer innom i 3.4, har som formål å skape subjektet, er strukturalistenes anliggende ”*at obløse det*” (Levi-Strauss 1994:247–248). Dette må forstås i den sammenheng at mellom rasjonalismen og strukturalismen har subjektfilosofi, som for eksempel eksistensialismen, bidratt til å lausrive subjektet fra naturen. Levi-Strauss (1994) sin polemikk mot Sartre er et eksempel på dette. Det kan likevel være vanskelig å se forskjellen på rasjonalistenes og strukturalistenes ontologiske utgangspunkt, sjøl om metodologi og metoder kan være forskjellige. Mens rasjonalistene oppfatter subjektet som ferdig skapt i en naturlig orden, prøver strukturalistene å sette mennesket og kulturen inn i en gitt natur. I begge tilfeller ender det til sjuende og sist opp i en transcendens. For Levi-Strauss er ikke oppgaven å forstå hvordan subjektene skaper strukturen eller tenker i den, men å vise hvordan strukturen skaper mennesket, uten vårt vitende. Menneskelig handling er et spill av underliggende

struktursammenhenger (Grøn 1982:376). Strukturene ligger alltid som en realitet under individenes handlinger og styrer og strukturerer dem. Aktørene handler og treffer sine valg ut fra innpregede handlingsmønstre – det Bourdieu (1977:76–87) kaller *habitus*. Dette er de mentale og kognitive strukturer eller skjemaer og typifiseringer, som ordner og strukturerer erfaring og kunnskap, og som former individ, samfunn og kultur i neste omgang (Bourdieu 1995, 1977, Jenkins 1992, Johansen 1992:20).²⁸ Strukturene behøver for så vidt ikke å være forankra i mennesket, men oppfattes både som naturgitte, politiske og kulturelle (Schaanning 1997, Keesing 1974). De overføres gjennom disiplineringsprosesser som kan oppfattes som *den gode dressur*, så vel som tvang (Foucault 1999 [1977]:155). Så lenge en forutsetter at aktører skapes innafør fastlagte strukturelle rammer og gjenspeiler en djupstruktur (Klausen 1981:100), kan en også si noe om verden og kulturen gjennom å studere individenes handlinger i lys av strukturene. Skillet mellom subjekt og samfunn viskes dermed ut. Fiskere vil ut fra dette perspektivet ikke kunne skapes gjennom beviste og intensjonelle valg, men skapes av de strukturelle betingelsene i verden.

Kristian, i femtiåra fra Vika:

Sånn så det va før da når vi begynte å ro feske så hadde du næsten automatisk, (så?) det hadde vel selvfølgelig mye med, vest (så?) far din hadde båt, vest du tenkte da på å skaffe dæ båt sjøl, da gikk jo folk, eller, man gikk me en liten båt i magen, holdt æ på å si å. Det e – det va automatisk, du følte egentlig litt bere med på dekk, ka så foregikk, du kan si vi hadd jo ikke de instrumentan i dag å så bruk å ailt mulig, du va vant te å se i fjellan, lære mé å. Vess da – bynte alle så gikk me en liten båt i magen, for engang sku du ha din egen båt, ja så følte du med.

Individene vil kanskje ikke oppfatte noen valgmuligheter, slik Kristian uttrykker. Deres livsløp er programmert og bestemt allerede i utgangspunktet.

En kritikk mot Levi-Strauss er at hans strukturer kan finnes overalt, følgelig forklarer de alt og ingenting. Fortellinga til Kristian et eksempel som lett kan tolkes inn i et strukturalistisk perspektiv. Det språklige repertoaret som benyttes, gjør dem til produkter av en verden de ikke er herrer over. Kristian ga uttrykk for at han meinte at han hadde *blitt til*. Kristian prøvde ikke å formidle at det var bevisste prosesser som lå bak deres valg av yrke. Han danna ikke seg sjøl, men blei sånn, automatisk. Dersom slike fortellinger, som ikke i seg sjøl er nok til å slutte at det finnes transcendentale strukturer, koples til anna materiale, blant

²⁸ Bourdieu videreutvikler strukturalismen og er en overgang til andre forståelser.

anna statistikk og beskrivelser av livet i det området Kristian kom fra, vil de til sammen kunne gi grunnlag for å gjøre Kristian og de praksiser han utøver til resultat av en transcendent verden han sjøl ikke har vært herre over. Fra et strukturalistisk ståsted kan ikke sjølve utsagnet fra Kristian koples til praksiser som foregår i verden, i den forstand at det i den semiotiske strukturalismen kan være tilfeldige forbindelser mellom språket og virkeligheten, og de språklige formidlingene kan også være resultat av strukturer. Følgelig kan for eksempel likheter i fortellinger ikke tolkes substansielt, som bevis på at noe har skjedd fordi mange forteller det samme, men de kan danne grunnlag for spørsmål om hvorfor så mange forteller det samme. Det er sjølve formasjonene og relasjonene, mer enn innholdet, som strukturalistene befatter seg med.

I fiskeridiskursen vil strukturalistiske tilnærminger forutsette *Verden i fiskeren*, som gir lite rom for subjektet som handlende og noe i seg sjøl. Både rekruttering og ikke-rekruttering kan fra et strukturalistisk ståsted forklares med strukturenes dominans. For eksempel kan en låg deltakelse av kvinner i fiske, både historisk og i dag, forklares ved at strukturelle forhold av økonomisk, sosial og kulturell karakter både har hindra og fortsatt hindrer kvinner i å bli fiskere (Munk-Madsen 1996a, 1996b). Likeledes kan en si at rekruttering til fiskeflåten til enhver tid vil bestemmes av om det finnes åpne posisjoner som rekrutter kan gå inn i. Ei reindyrka strukturell forklaring vil derfor først og fremst være at endringer i rekruttering vil skyldes endringer i de strukturelle betingelsene. Likeledes kan utdanningsekspløsjonen blant ungdom fra 1970-åra og utover oversettes til at den sosiale programmeringa styrer folk i andre retninger enn tidligere.

Utdanning innafor et slikt perspektiv vil følgelig legge sterk vekt på organisering, utbygging og strukturering av utdanninga, mer enn på innhold. Tilgjengelighet, formelle ordninger og gode strukturelle rammebetingelser vil stå i fokus, innholdet vil måtte tilpasses den struktur som oppfattes som god og hensiktsmessig. I vårt samfunn har det vært formidling av modernitetens bærende ideer som har representert innholdet. Ei vellykka utdanning etter et slikt prinsipp vil være at de utdannende besitter en mest mulig ensarta og lik kompetanse som står i forhold til den posisjon de skal ivareta. Utdanninga kan såleis rettes mot særskilte behov og bidra til at for eksempel kompetansebehov i en bransje møtes. Mest mulig lik og enhetlig behandling av elever og studenter vil være ei målsetting i et strukturalistisk utdanningssystem. Individenes nyttevurderinger vil bli underordna det som framstår som samfunnsmessig nytte. Individuelle behov og ønsker vil bli underordna systemets og samfunnets behov. Det vil finnes trekk av strukturalistiske ideer og ordninger også i vårt utdanningssystem, knytta blant anna til ideen om enhetsskolen som langt på veg skal bidra til å viske ut sosiale og kulturelle

forskjeller mellom individene. De reindyrkede formene for strukturalistisk utdanning finner en likevel kun i land med totalitære og fundamentalistiske regimer, der individene fullstendig må innordne seg systemet.

Naturgitte, samfunnsskapt eller skiftende strukturelle forhold i enhver epoke vil bestemme hva fiskeren er. Mennesket, også fiskeren, skapes av den objektive verdens reproduksjon i individet. Handlinger, språket, samfunnet og kulturen er resultater av det ubevisst strukturelle, slik Kristians beretning også kan tolkes. Det er på denne måten at *verden skapes i fiskeren*, og at fiskeren skapes av verden. Skillet mellom mikro og makro og mellom subjekt og objekt oppheves, fordi individene handler ut fra underliggende strukturer som de ikke kan bestemme over. Forstått på denne måten er fiskere, deres praksiser og deres sosiale organisering strukturprodukter. Fiskerisamfunnene er skapt av de samme strukturene som fiskerne.

Verden i fiskeren finnes også i andre *objektivistiske* versjoner enn den strukturalistiske. Rossværs (1998) hermeneutiske og fenomenologisk inspirerte studie av Sørvær er et eksempel på hvordan natur og fenomener kan oppfattes som noe som gir grunnlag for kollektiv mening som går forut for individenes erfaring. Det Rossvær kaller *Værrunen*, og som han beskriver som den heilheten av tegn som melder tilbake om utsiktene når det gjelder vind og sjø, representerer en slik underliggende forståelseshorisont som eksisterer forut for erfaring, men som kan erfares. Den forbinder natur og kultur, sted, ressurser og lokal kunnskap i en heilhetsdimensjon (Rossvær 1998:72–73). Den preges i menneskene og bidrar til å skape dem. En rekke forhold kan oppfattes som tegn og representasjoner for det strukturelt betingede eller det ubevisste eller det på andre måter objektivt determinerende. Hvilke elementer som oppfattes som gitt, har ikke praktisk betydning så lenge de beskrives som de determinerende kreftene. I et strukturalistisk perspektiv er derfor ”*fiskeren*” kun et punkt eller en mulig tilpassing i strukturen, og ikke noe sjølstendig subjekt. Den eksisterer bare i kraft av de strukturelle eller objektive betingelser som skaper den. Dette gjør også fiskere til noe som kan skapes, og som gjør det mulig å programmere rasjonalitet inn i aktørene. Et slikt syn har vært viktig i moderniseringsmaskineriet.

3.4 Fra verdens immanens til Fiskeren i verden

3.4.1 Fiskeren i den sosialt konstruerte virkelighet

Oppfatningen om den immanente verden er knytta til teorier og forestillinger om mennesket som forutsetter at subjektet kommer til erkjennelse om seg sjøl gjennom indre (immanente) forbindelser mellom subjektet og verden. Oppfatningen legger et *dannelsesperspektiv* til grunn og har *mennesket i fellesskapet* som grunnleggende forutsetning, med røtter bakover til grunnbegreper i Platon og Aristoteles sine politiske teorier (Skirbekk 1980a). Kants ide om at mennesket ikke er, men blir rasjonelt gjennom en refleksiv prosess, spiller også en viss rolle i denne sammenheng. Som nevnt tidligere i kapitlet, henter oppfatningen også et utgangspunkt hos Hegel og hans dialektikk; det vil si ideen om at historia går framover gjennom motsetninger, og at menneskene og historia gjensidig skaper hverandre.

Hegel slutta seg til Kants kritikk av rasjonalistenes enkle fornuftsbegrep, men så likevel ikke dette som noen grunnleggende forskjell fordi Kant etter hans oppfatning også etablerte *en universell, uforanderlig, transcendental forutsetning*. Hegel meinte derimot at det var et mangfold av *foranderlige transcendentale forutsetninger*, som både var historisk og kulturelt skapte. Dette *relativistiske* synet lausreiv både rasjonaliteten og refleksiviteten fra det gitte. Det refleksive og konstituerende subjektet blir dermed sjøl konstituert gjennom historia, som etter Hegel kan oppfattes som en intersubjektiv dannelsingsprosess som menneskene står i et indre forhold til (Politikkens filosofileksikon 1983:171, Skirbekk 1980b:66). Dette er et viktig element i den sosialiseringsteorien som beskrives seinere i dette kapitlet. Gjennom å tenke på forholdet mellom menneske og verden som *dialektisk*, søkte Hegel å overskride skillet mellom verden og det refleksive, men likevel transcendentale subjektet som Kant forutsatte (Skirbekk 1980b:67). Det egentlige refleksive subjektet er det som kommer til sjølbevissthet gjennom møtet og konfrontasjon med verden (objektet) (Sartre 1972, Foucault 1970).

Aktøren i verden, som er den anvendte samfunnsvitenskapelige versjonen av disse teoriene, bygger i tillegg også på den materialistiske videreføringa av Hegels idealisme som Marx foretok, så vel som på tanker fra Weber om forholdet mellom individ og samfunn (Brox 1995:71). Den materialistiske forståelsen forutsatte at også samfunnet utvikles gjennom en dialektikk, med klassemotsetninger som grunnlag. Sosialiseringsteorien som beskrives nedafør, viderefører både idealistiske og materialistiske elementer. Sterkt forenkla kan vi si at

mye av den sosiologiske og samfunnsvitenskapelige handlingsteori bærer i seg elementer av oppfatningen om *aktøren i verden* som sin hovedforståelse av menneske og samfunn, ikke minst fordi det er sjølve temaet for samfunnsvitenskapen. Det betyr ikke at teoriene er like, men at de erkjenner en kompleksitet som de to andre oppfatningene i mindre grad befatter seg med. Kritikken mot de to andre oppfatningene er nettopp at både den rasjonelle aktøren og de dominerende strukturene kan finnes overalt dersom de velges som utgangspunkt.

Peter L. Berger og Thomas S. Luckmans teori om sosialisering og konstruksjon av virkelighet som de utvikla i boka *The Social Construction of Reality* fra 1966, bygger på nettopp disse ideene.²⁹ Berger og Luckmans sosialiseringsteori er grunnleggende i mange av de forestillingene om *aktøren i verden* som vi i dag møter. Ifølge Berger og Luckman (1990) sjøl bygger de både på Hegel, Marx og Weber, i tillegg til fenomenologen Schütz sin videreføring av Husserls ideer. De forutsetter at kunnskapen er ”*situasjonsbestemt*”. Det vil si at alt vi veit og kan, har betydning i en situasjon, på bakgrunn av en situasjon, og det kan miste sin gyldighet i andre situasjoner (Østerberg 1993:93). Situasjon må her forstås som noe anna enn hva vi forbinder med det i dagligtalen. En viktig forutsetning er at forbindelsene mellom menneskene og verden eksisterer i den forstand at menneskene kan forholde seg til sin egen væren, de er refleksive og må foreta valg (Skjervheim 1974:49). Sia kunnskapsproduksjon og læring ikke er et fenomenologisk, men strukturalistisk problem (Skjervheim 1974:55), vever Berger og Luckman sosiologisk handlingsteori, eksistensfilosofi og fenomenologi sammen med elementer fra strukturalistisk lingvistik og strukturalistisk orientert sosiologi, antropologi og sosialpsykologi. Dette er retninger som befatter seg med kunnskapsspørsmål (Ritzer 1992:249). I tillegg til arven fra Hegel, Marx og Berger og Luckmans teori henter oppfatningen om *aktøren i verden* også element fra Erwin Goffmans interaksjonisme og Fredrik Barths transaksjonsanalytiske modell (Valestrand og Gerrard 1999, Barth 1972, 1966, Goffman 1959). Disse retningene behandler også i stor grad mennesket som et *refleksivt subjekt*.

Aktøren i verden er et forsøk på å overskride skillet mellom subjekt og objekt, gjennom å behandle objektiv *faktisitet* og subjektiv mening (Berger og Luckman 1990:30, Ritzer 1992:249). *Faktisitet* vil si individets forbindelse til egen fortid, andre mennesker og verden, som setter det i stand til å velge og dermed til å skape seg sjøl (Sartre 1993:208). Utgangspunktet er at virkeligheten kun kan forstås ut fra enkeltmenneskers oppfatning av sin

²⁹ Jeg har brukt den danske utgaven, ”*Den samfundskabte virkelighed*”. Viborg: Linhardt og Ringhof. 1990.

situasjon og den meninga som uttrykkes gjennom deres handlinger.³⁰ Dette er en parallell til Sartres *praksis i situasjonen* (Sartre 1972:42). Handlingene dannes av en foranderlig strøm av tolkinger og hensikter, ut fra gjennomførbare prosjekter, fantasier og drømmer (Østerberg 1993). Det sentrale punktet i teorien er hvordan mennesket blir i stand til å takle *hverdagens virkelighet* (Berger og Luckman 1990:33–62).

Aktøren i verden er såleis avleda fra et breitt spekter av ideer og står mellom *det transcendent subjektet* og *den transcendent verden*. Oppfatningen forutsetter at det eksisterer iboende forbindelser mellom mennesket og verden, som kommer til uttrykk i konstruksjonen av vår livsverden eller andre formidlinger mellom disse to. Både subjektet og verden skapes gjennom en dialektisk prosess. Metodologisk og vitenskapsteoretisk forutsetter oppfatningen om *aktøren i verden* i likhet med oppfatningen om *det transcendent subjekt* at virkeligheten språklig kan begrepsfestes. Språket gjør menneskets verdenserfaring eksplisitt og gir dermed tilgang til virkeligheten. Elementer både fra hermeneutikk og logisk positivisme er vevd inn i oppfatningen. Hermeneutikerne søker ei opprinnelig erfaring i en språklig konstituert livsverden som går forut for de vitenskapelige beskrivelser. Positivistene meiner på sin side at verden kan fanges og representeres av språket. I begge tilfeller er språket eller handlingene det verden leses gjennom (Schaanning 1997, Alvesson og Sköldberg 1994, Foucault 1970). Følgelig er aktørenes språklige formidlinger et viktig materiale i denne tradisjonen som gir tilgang til deres meninger og intensjoner. Hvorfor Stein blei det han blei, er åpenbart ut fra oppfatningen om aktøren i verden.

Stein, omkring 40 år og fra Vågen:

Asså, ætte at æ va ferdig me grunnskolen, så gikk æ på gymnaset – å ætte det – da faint æ ut det at e det va no det praktiske å det her havet som æ no va oppvoksen i som, der had æ en del fortrinn – en del grunnleggende opplæring [...]. Pappa hadde båt, bestefar hadde båt, pappa hadde båt [...]. Bynte jo å være me som åtte–niåring på havet. Når æ ble åttende–niendeklasse, sånn fjorten femten år, så va det med i sommerferian. Vi pussa båten vi [...]. Æ va fødd i det som det hete [...]. Småfeske, sommarferian, elleve, tolv år, æ har sædlan frå æ va elleve tolv år, logge me lina her i robåten å feska.

³⁰ Situasjonslærens utgangspunkt er henta fra Heidegger. Goffman, Parsons og Sartre har alle situasjonslærere og synes å ha hatt betydning for Berger og Luckman. Sartres situasjonslære sies å både omfatte og representere en overskridelse av den øvrige fenomenologiske situasjonslæren (Østerberg 1993). Barths prosessanalyse har også slike trekk – mennesket i forhandlingssituasjoner.

Disse utsagnene fra Stein, som i dette tilfellet er strukturert og fortetta til ei lita fortelling, kan tolkes slik at Stein forteller at han etter noen år på skole begynte å bli bevisst sin egen historie og bakgrunn. Han fokuserer på to forhold; det han kaller ei grunnleggende opplæring, og det at han har foretatt et eksistensielt valg. Hans faktisitet og subjektive mening forenes. Han oversetter sitt liv til ei fortelling om en prosess der overføring av kunnskap står sentralt, og der han velger på grunnlag av kunnskapen han tilegner seg. Hans fortelling er at fiskere skapes gjennom en kunnskapsutviklings- og kunnskapsoverføringsprosess og gjennom valg truffet på grunnlag av indre forbindelser mellom han som subjekt og hans verden, det vil si fiskerisamfunnet, familien, båten og praksisene. Som kapittel 5 vil vise, er dette noe som framkommer i mange av fortellingene fra fiskerne.

Kopla til fiskeridiskursen kan altså *aktøren i verden* kalles for oppfatningen om *Fiskeren i verden*. Denne oppfatningen har, som neste kapittel vil vise, vært en viktig oppfatning både i fiskeripolitikken og i samfunnsvitenskapelig forskning i fiskerisektoren. Ut fra det mangfoldige teoretiske grunnlaget blir *Fiskeren i verden* en mer kompleks versjon av hvordan fiskeren er danna enn hva de to andre oppfatningene representerer. Den er både en syntese av og overskridelse av de andre to. Dette gjelder ikke minst fordi *Fiskeren i verden* gjennom Berger og Luckman er knytta til en eksplisitt formulert sosialiseringsteori, som også henter elementer fra strukturalistene. Innløpet til sosialiseringsteorien er kunnskap.

3.4.2 Fiskerkunnskapen – krumtappen i samfunnet

Oppfatningen om *aktøren i verden* tar utgangspunkt i at mennesket skapes i møtet med verden, som på sin side får sin mening og kan uttrykkes gjennom subjektet. Oversatt til *Fiskeren i verden* forklarer den hvordan fiskere skapes, hvordan de objektiverende strukturene i verden internaliseres i de enkelte individenes bevissthet, og hvordan individene blir seg sjøl bevisste som subjekter. Det skjer på bakgrunn av det livet de lever, og de refleksive valg som foretas. Kunnskapsoverføring og valg foretas ikke i et tomrom, men under visse strukturelle og institusjonelle betingelser som påvirker hvem som kommer i posisjon til å bli fisker, og hvordan sjølve skapelsen skjer.

Gjennom kunnskapsoverføring (eller indoktrinering og sosial programmering, hvis utgangspunktet er strukturalistisk), utvikles kunnskap om hverdagen, *hverdagskunnskap* (Hovdenakk 1996:15, Wadel 1988:60–61, Berger og Luckman 1990:60–61). Hverdagskunn-

skapen gjør verden oversiktlig og forutsigbar og er uttrykk for den *refleksive rasjonaliteten* som er viktig i dette perspektivet. Viktige elementer er språk, tegn og signal- og symbolsystem samt de teknikker og teknologier som inngår i de daglige praksisene, og som vi bruker i den daglige samhandlinga med andre. Hverdagskunnskapen er både individuell og intersubjektiv. Intersubjektiviteten trer fram som kollektive elementer knytta til oppfatninger om objektiv virkelighet, felles historie, språk og tegnsystem, normer og verdier, kunnskap om institusjoner, sosiale posisjoner og relevansstrukturer (Hovdenakk *ibid.*, Berger og Luckman *ibid.*). Substansielt er hverdagskunnskapen refleksiv og i stadig endring. Både som følge av endringer i hverdagen, og som følge av at vi sjøl utvikler og integrerer ny kunnskap i vår hverdag og på den måten også endrer hverdagen vår. Dette skjer i et dialektisk forhold mellom individet og omgivelsene. Kunnskap forstått på denne måten er ifølge Berger og Luckman sjølve krumtappen i samfunnets dialektikk. Kunnskapen *programmerer* handlinger slik at det frambringes sosial orden og objektiverende strukturer som viser seg for individets bevissthet. Dette er i neste omgang grunnlag for ny kunnskapsproduksjon. I en *refleksiv*, sosial konstruksjonsprosess skaper subjektet seg sjøl i et dialektisk møte med andre. Men gjennom skapelsen av seg sjøl skapes også verden. Med det utgangspunkt at språklig formidling representerer virkeligheten, handler Steins fortelling om en slik *refleksiv* programmerings- og kunnskapsoverføringsprosess.

3.4.3 Institusjonalisering og den objektive virkelighet

Prosesser, fenomener, kunnskap og strukturer som går forut for individets fødsel eller sosialisering, representerer en objektiv verden. Institusjonens definisjoner av virkelighet og situasjoner får da forrang framfor individets. Institusjonalisering dreier seg om standardisering av ikke-tilfeldige, vanemessige handlinger, relasjoner og prosesser som eksisterer utover individene, og som oppfattes som legitime og gyldige. Institusjoner har ikke noe eget vesen uavhengig av de mennesker som produserer og vedlikeholder dem (Wadel 1988). Institusjonene herdes når de må forholde seg til andre enn de som i utgangspunktet var med på å lage dem. Da herdes de ikke bare for disse andre, men også for skaperne. Slik skapes samfunnet gjennom menneskelig virksomhet – *eksternalisering*. De historiske, menneskelige virksomhetene som har foregått, framtrer for bevisstheten som objektive realiteter, som internaliseres og danner grunnlag for de subjektive konstruksjonene av

virkeligheten. Samfunnet er dannet gjennom flere slike nivå av institusjoner og horisontale og vertikale systemer der kunnskap utvikles og overføres (Berger og Luckman 1990). Dette er en parallell til Giddens (1994, 1991), som sier at vi moderne mennesker ikke kan fungere uten at vi har tillit til kunnskapen i en rekke institusjoner og ekspertsystem som omgir oss. Utvikling av tillitsforhold til en institusjon dreier seg enten om legitimering av kunnskapen som er knyttet til denne institusjonen, eller om at denne kunnskapen tas for gitt. Fiskeværet kan tjene som et eksempel, der væreierinstitusjonen ikke hadde noe vesen uavhengig av de menneskene som produserte, vedlikeholdt og legitimerte den.

3.4.4 Sosialisering – fiskeren skapes i verden

Dersom kunnskapen er krumtappen i samfunnets dialektikk, må sosialiseringprosessen betegnes som sjøve motorblokk i oppfatningen om *Fiskeren i verden*. I likhet med strukturalistisk teori forutsetter Berger og Luckmans teori at all overføring av kunnskap følger samme mønster som innlæring av språk og tegnsystem (Levi-Strauss 1994, Berger og Luckman 1990, Saugstad 1980). Kunnskap handler ikke bare om praksis, men også om språk, tegn og symboler. Tegnene, i dette tilfellet språket, kan ha ei mening ut over øyeblikket – ut over tid og rom. Berger og Luckman forutsetter at tegnene er motiverte, det vil si at de refererer til en materiell eller symbolsk virkelighet, for eksempel ting, natur, samfunn, ideer, verdier, normer og holdninger. Bestemte handlinger eller bevegelser kan også være tegn. Språket både refererer til og er grunnlag for en felles objektivisering av virkeligheten, som domineres av pragmatiske motiver for handling. Språket gjør det mulig å omtale både fortid, framtid, andre steder og personer. Språket på en fiskebåt refererer til og omhandler hverdagslivet på båten.

Skjermbildet på kartmaskinen, instruksjonshefter, bilder, draft, tegninger og kroppsspråk inngår i tegnsystem og i fiskeres kunnskapsgrunnlag. Om bord i en fiskebåt skjer ofte kommunikasjon gjennom kroppsspråk, som handbevegelser, uttrykk med øyne eller munn eller med hele kroppen for eksempel gjennom at fiskerne inntar bestemte posisjoner under arbeid. Dette vil jeg kalle et signalsystem – for å skille det fra tegnsystemet overfor. Signalsystemet er tilpassa arbeidssituasjonen, men kan også ha symbolsk betydning ut over øyeblikket. Ei hand som lager sirkelbevegelser i lufta, vil under lossing av en fiskebåt bli oppfatta som et signal om at det skal hives med vinsjen. Vokalt språk, tegn og signaler som

fordrer nærhet i tid og rom mellom avsender og mottaker, kaller Berger og Luckman tegnsystem av første grad. Ved å overføre tegnene til papir, lerret, film, lydband eller andre medium opprettholdes tegnenes mening frikopla fra tid og rom. Skriftspråk, bilder, illustrasjoner, tegninger, kvoter, fiskerettigheter og penger er viktige tegn av andre grad. I dag omgis vi av høyere grads tegnsystem, som er uavhengige av nærhet i tid og rom mellom sender og mottaker.

Tegnsystemene av andre grad gjør det mulig å samle, systematisere, bevare og overføre kunnskap uavhengig av de personer som besitter den. Ved hjelp av andre og høyere grads tegnsystem kan kunnskap institusjonaliseres og formaliseres. Skriftspråket er en viktig forutsetning for vitenskapelig kunnskapsproduksjon. Tegnsystemene utgjør en vesentlig del av den kunnskapen som er konstituerende for samfunnet, og de ulike tegnsystemene korresponderer ifølge Berger og Luckman til ulike deler av virkeligheten. Egne og andres erfaringer kan objektiviseres gjennom språket. Ulike sfærer, som fantasi og drømmer, kan overføres og fortolkes i hverdagens virkelighet. Tema som spenner over flere virkelighetssfærer, kan gis navn og bli symbolske. Symbolsystemene og det symbolske språket beskrives som noe som ligger utafør det som bestemmes i hverdagssituasjonen, men som påvirker den. Politikk, religion, kunst og vitenskap er slike symbolsystem. Språket og tegnsystemene uttrykker og objektiviserer regler og prosedyrer for nåtidige og framtidige handlinger. Handlinger kan forklares og beskrives med språket og transformeres til kommandoer, råd og regler. Språket og tegnsystemene er viktige hjelpemidler, men også en del av innholdet i sosialiseringprosessen. Den første forma for kunnskapsoverføring skjer gjennom innlæring av språket og de meningsforhandlingene som setter oss i stand til å dele språket med andre. Denne *primærsosialiseringas* grunnstruktur følges i all sosialisering.

I primærsosialiseringa forklares og legitimeres den institusjonelle orden, som gjennom sin objektiviserende betydning får erkjennelsesmessig gyldighet. Forklaringene bygger opp ei historie og en sosiologi for verden. Primærsosialiseringa foregår på mange plan og i en fase av et individs liv (barndommen) da det følelsesmessig er sterkt knytta til noen andre individer. Den foregår gjennom ansikt-til-ansikt-relasjoner, mellom subjektet og noen *signifikante andre*, hovedsakelig ved bruk av første grads tegnsystem. De *signifikante andre* er de som betyr noe for prosessen. Sosialiseringprosessen er avhengig av symmetri mellom den objektiverte virkeligheten eller samfunnet på den ene sida og den subjektive virkeligheten som er basis for handling, på den andre. Rommet har også betydning for sosialiseringprosessen, fordi det er en del av situasjonen det handles innafor. Samfunnets historie er også relevant, fordi den henger sammen med individenes faktisitet og slik påvirker

individenes identitet. Kulturelle og strukturelle forskjeller mellom samfunn vil i henhold til denne teorien kunne påvirke sosialiseringprosessen, og disse forskjellene vil kunne overføres mellom generasjoner. Som også Bourdieu (1977) sier, blir kunnskapen både individuell og en variant av kunnskapen i gruppen, klassen eller samfunnet som individet blir medlem av.

Sosialiseringa skjer gjennom flere nivå som ifølge Berger og Luckman ikke kan skilles fra hverandre. Det første nivået gir lingvistiske objektiviseringer av menneskelig erfaring i form av språk og tegnsystem, regler, normer og praktiske råd. Med referanse til fiskernes fortellinger kan den tidlige leiken i fjæra anses som sosialisering på dette nivået. Den framtidige fiskeren lærer noen enkle praksiser, prinsipper og regler og blir i stand til å snakke om fiske.

Det andre nivået gir teoretiske framstillinger i utvikla form. Forklaringer tar form, som følge av både utvikling av praksiser, deltakelse i arbeid og språklige forklaringer fra de signifikante andre. Forskjellige forklaringsystem setter rekke av objektive betydninger i forhold til hverandre. Flere pragmatiske regler, ordspråk, moralmaksimer, legender, fortellinger og praksiser innlæres. Fiskeren lærer at det finnes flere båttypar og redskaper, og at de har forskjellige bruksområder, i tillegg til å lære praksiser, råd og regler om rett, galt, kommandoforhold og maktstrukturer. Gjerne gjennom fortellinger fra tidligere generasjoners fiske.

På det tredje nivået overføres eksplisitte teorier som legitimerer en institusjonell sektor. Rekruttene blir fiskere, de trenes i spesifikk rolleatferd, de forholder seg til dem som tilkjennes kompetanse, og de lærer arbeidsprosedyrer. De får vidare et forhold til rettigheter og forpliktelser knytta til posisjon, kjønn, klasse og alder. Det er spesialistkunnskapen som tilegnes på dette nivået. Dette nivået, der makt, autoritet og forhold til økonomi innlæres, går ut over de praktiske anvendelsene og over mot rein teori. Fiskerne lærer om sin plass om bord, hvorfor vi gjør ting, og hvem som skal gjøre det.

På det fjerde nivået overføres det symbolske universet ved at betydningssystemene og den institusjonelle orden integreres og trekkes inn i en symbolsk totalitet. Høgere grads tegnsystem læres. Disse symbolske prosessene er betydningssivende prosesser som refererer til andre områder enn hverdagens virkelighet. Det utvikles ei altomfattende referanseramme, og det symbolske universet oppfattes som opprinnelsen til alle sosialt objektive og subjektive virkeligheters betydning. Heile det historiske samfunnet, så vel som individets biografi, sees som hendelser som finner sted i dette universet. De symbolske universers *meningsbærende* evne strekker seg ut over det sosiale livet, sjøl i ensomhet kan individet lokalisere seg innfor universet. Andre virkeligheter enn dagliglivets virkelighet blir kjent. Den refleksive

integrasjonen av atskilte institusjonelle prosesser skjer her. Alle de mindre legitimerende teorier fra nivå 1–3 blir integrert i en teori om kosmos og om mennesket. Gjennom sosialiseringprosessen innlemmes individet i et erkjennelsesmessig og kunnskapsmessig kollektiv som deler felles ideer, verdier, tegn og symboler (kultur). Da utvikler individet en *identitet*, det vil si en oppfatning av seg sjøl i forhold til andre (Berger og Luckman 1990, Keesing 1981, Sartre 1972). Det er først når individet forstår, deler og påvirker egen og andres definisjon av verden og samtidig føler seg som en del av heilheten, at individet kan sies å være en del av samfunnet. Identiteten er ikke statisk, men skapes og gjenskapes i den dialektiske prosessen mellom individ og samfunn (Giddens 1991, Berger og Luckman 1990, Bourdieu 1977).

Sekundærsosialiseringa følger samme struktur, men preges ikke av like sterke følelsesmessige band. Forholdet kan betegnes som profesjonelt, som forholdet mellom elev og lærer. Sekundærsosialisering vil for eksempel kunne foregå i utdanningssystemet og dreier seg om overføring og utdyping av spesialistkunnskap og ytterligere innlæring av rollespesifikk atferd. Sekundærsosialiseringa er ikke så altomfattende som primærsosialiseringa, og det som læres gjennom denne prosessen, lar seg lettere erstatte av annen kunnskap. Andre grads tegnsystem i form av tekst, bilder og andre symboler er viktig i sekundærsosialiseringa. Gamle dagers sildebaser fikk deler av sin primær- og hele sin sekundærsosialisering som roere for basen, gjerne med tette personlige band mellom bas og roer. Det var et mester–lærling-forhold. Opplæringa bestod blant annet i å fortolke andre grads tegn, som slagene mot sildestrengen eller bildet på ekkoloddet.

Som nevnt tidligere, bygger mye av utdanningssystemet vårt på en opplysnings- og dannelsesideologi der utgangspunktet er at mennesket dannes i møtet med verden i en gjensidig prosess. Samtidig har som nevnt også dette utdanningssystemet både instrumentelle og rasjonalistiske innslag så vel som strukturalistiske. Likevel står betingelsene for individuell dannelse sterkt. Dagens fiskerifaglige utdanning fra videregående til høgskolenivå bærer i seg elementer fra en *Fiskeren-i-verden-oppfatning*. Ved Norges Fiskerihøgskole betraktes for eksempel fortsatt praksis fra næringa som viktig, sjøl om EØS-regler forhindrer institusjonen fra å ha praksis som opptakskrav. Både fagbrevordninga i fiskerinæringa og den øvrige videregående bransjeretta utdanninga bygger på at det må være et samspill mellom skole, næringsliv og individ på dette området. Kunnskapsoverføring, identitetsdannelse og motivasjon som gir grunnlag for refleksive valg, er viktig i skolesystemet. Det er også etablert prosjekter retta mot rekruttering til fiskerinæringa med et slikt utgangspunkt. Slike prosjekter har vært gjennomført fra barnehagenivå til videregående skole, der skole, lokalsamfunn og

næringsliv i fellesskap har forsøkt å etablere samarbeid som har kunnet auke interesse, motivasjon og tilknytning til fiskerinæringa (Johnsen 1996,1995).

Går vi tilbake til Steins fortelling, så er han ifølge seg sjøl ikke bare et resultat av sin historie, verden og fiskerkunnskapen. Stein er født til en verden – ikke inn i en verden. Han var med andre ord født til å velge. Stein som en bevisst/refleksiv eksistens blir ikke skapt, men han skaper både seg sjøl og sin verden gjennom valgene han foretar. Den situasjonen mennesket er i, overskrides heile tida gjennom valg som skaper nye situasjoner med nye betingelser og nye valgmuligheter. Subjektets faktisitet, som følge av dets historie og tidligere valg, kan overskrides gjennom nye valg. Friheten til å velge er forskjellig fra frie valg, valgmulighetene er ikke frie (Sartre 1993, 1972, Grøn 1982). For å bli fisker og for å drive fiske må en tradisjonelt ha levd i en sosial verden som har vært definert og kontrollert av kunnskap knytta til fiske. Det konstituerende moment i Steins tilværelse var da han oppretta en indre forbindelse med sin historie og overskred sin situasjon ved å velge å gjøre det han hadde blitt kvalifisert for gjennom heile oppveksten, å bli fisker. Fisker er følgelig ikke noe en er, men noe en blir. Delvis i kraft av seg sjøl og delvis som følge av den verden en lever i. Rasjonaliteten som fisker utvikles såleis gjennom det en gjør i møtet med objektene i verden.

3.5 Fra oppfatninger om fiskeren til moderniseringsstrategier

3.5.1 Gitt rasjonalitet, struktur og formidling som vitenskap

I anvendt samfunnsvitenskap har disse tre repertoarene fått forskjellig utforming og tilknytning. Følgelig representerer de som det allerede er antyda, noe forskjellige forståelser av samfunnet. Dermed vil de også representere forskjellige forskingsstrategier. *Den rasjonelle fiskeren* forutsetter det transcendent subjektet. Dermed forutsettes det at verden skapes som følge av individenes rasjonelle handlinger, og individet blir det sentrale fokus. *Verden i fiskeren* forutsetter den transcendent, objektive verden. Da vil individenes handlinger bli forstått som uttrykk for kollektive strukturer. *Den rasjonelle fiskeren* representerer en *individualistisk* forståelse av samfunnet, mens *Verden i fiskeren* går i motsatt lei, fra makro til mikro, og representerer dermed det som kan kalles en *kollektivistisk* forståelse. Metodologisk forutsetter den første dermed at mikronivået gjenfinnes på makronivå, mens den siste forutsetter at makronivået gjenfinnes på mikronivå. Følgelig oppfattes samfunnet enten som

aggregatet av individuell handling eller som en determinerende struktur. *Fiskeren i verden* er et forsøk på å overskride skillet mellom subjekt og objekt, mellom mennesket og verden. *Fiskeren i verden* forutsetter at refleksive subjekt konstruerer en livsverden som ligger mellom individet og den objektive verden, men forankrer samtidig denne konstruerte virkeligheten eller formidlinga i individet som subjekt. Det er med andre ord tre forskjellige oppfatninger om fiskerens *vesen* eller *ontologi* som uttrykkes gjennom disse oppfatningene. Tabell 1 viser oppfatningenes hovedtrekk og kjennetegn:

Tabell 1 Oppfatningenes kjennetegn

Den rasjonelle fiskeren (Det transcendent subjekt)	Verden i fiskeren (Den transcendent verden)	Fiskeren i verden (Den immanente verden)
<p>Mennesket er fullstendig fritt og uten bindinger og med uendelige muligheter.</p> <p>Universell situasjons- og kontekstuavhengig rasjonalitet.</p> <p>Samfunnet er aggregat av individuell, målretta og rasjonell handling.</p> <p>Det transcendent subjektet fyller verden med mening fra utsida. Subjektets mening er dermed verdens mening.</p> <p>Direkte, substansiell forbindelse mellom språk, handlinger og verden.</p> <p>Metodologisk individualisme.</p> <p>Oversettelse: Den rasjonelle fiskeren er skapt én gang for alle og skaper verden.</p>	<p>Mennesket er fanga i den transcendent verden.</p> <p>Rasjonalitet framtrer som følge av underliggende strukturer.</p> <p>Meining er relasjonell og bestemmes av sammenhengen.</p> <p>Strukturene kan være universelle eller kontekstavhengige.</p> <p>Individ/subjekt er samfunnsskapt.</p> <p>Handling er strukturelt betinga.</p> <p>Studiet av strukturer og verden er studiet av subjektet.</p> <p>Metodologisk kollektivism.</p> <p>Oversettelse: Verden skaper fiskeren.</p>	<p>Forbindelsene mellom individ og verden er immanente (iboende i begge).</p> <p>Refleksiv, situasjonelt betinga rasjonalitet.</p> <p>Samfunnet er resultat av individuell handling og subjektive, intensjonelle meningsdannelsesprosesser, så vel som av en strukturerende verden.</p> <p>Meining dannes i dialektiske prosesser mellom subjekt og verden, men er tilgjengelig både gjennom subjektets fortolking og gjennom studier og fortolking av strukturerende krefter.</p> <p>Både metodologisk individualisme, situasjonisme og kollektivism er mulig.</p> <p>Oversettelse: Fiskeren og verden skapes i refleksive prosesser i møtet med hverandre.</p>

Metodologisk er skillet mellom oppfatningene knytta til spørsmålet om *metodologisk individualisme* eller *metodologisk kollektivism*. Oppfatningene behandler individ og kollektiv på forskjellig vis. De tar enten utgangspunkt i individet som rasjonelt, i verden som gitt eller i subjektets konstruksjon av verden (Schaanning 1997, Latour 1996a, Foucault 1970). I anvendte, empiriske studier kan det likevel være vanskelig å se forskjellene mellom

oppfatningene. Et annet forhold er at vi også kan forledes til å tru at metodologiske forskjeller nødvendigvis gjenspeiler grunnleggende forskjeller i ontologisk utgangspunkt. For dem som forutsetter oppfatningen om aktøren i verden, er ikke det alltid et relevant skille, fordi det her er rom for fokus både på struktur og aktør. Sia denne oppfatningen omfatter det meste av sosiologisk handlingsteori, vil det være varierende oppfatninger om formidlinga mellom aktøren og verden empirisk best kan studeres med utgangspunkt i subjektets konstruksjoner eller i de strukturerende kreftene.

Som det framgår av drøftinga, er oppfatningene om *Den rasjonelle fiskeren*, *Verden i fiskeren* og *Fiskeren i verden* også knytta til forskjellige fag og disipliner. Slik sett representerer de forskjellige retoriske repertoarer som kan benyttes innafor disiplinene. Sia vitenskap og politikk er kopla i hop i moderniteten, vil disse oppfatningene også ha innflytelse på den praktisk-politiske hverdagen, gjennom de forbindelser som skapes mellom vitenskapen og disiplinene og resten av samfunnet. Slike koplinger foretas blant anna i anvendte og politisk orienterte forskingsmiljø, som søker å frambringe kunnskap til politikk, forvaltning og anna samfunnsmaskineri. Slike miljø utfører et oversettelsesarbeid som gjør de filosofiske og teoretiske beskrivelsene politisk og praktisk relevante. Eller sagt med andre ord: De kopler modernitetens repertoarer til et mer praktisk moderniseringsmaskineri. Sjøl om oppfatningene da oversettes og slutter å være så tydelige og klare som jeg har beskrevet dem her, så slutter de ikke å virke.

Et fjerde, ”postmoderne” repertoar, som kun behandler fiskeren som en diskurs, kunne også vært satt opp i tabell 1, men er utelatt fordi en slik posisjon ikke har hatt særlig innflytelse i forhold til fiskeriene. I tillegg kan et femte repertoar, det vi sjøl benytter, også settes opp. Dette repertoarets kjennetegn er imidlertid ikke fullstendig klargjort enda, noe som er en del av denne avhandlingas formål. Ingen av de to siste posisjonene oppfatter de tre første repertoarene som så forskjellige som deres tilhengere gjerne framstiller dem.

Som det framgår av både kapittel 1 og dette kapitlet, så har de tre repertoarene også noen fellestrekk. For det første er de alle tre knytta til moderniteten og den moderne vitenskapen. De formidler alle *rasjonaliteten* som samfunnets bærende og grunnleggende element, men de representerer ulike syn på hvor rasjonaliteten er forankra, og hvordan den skal fremmes. Et annet trekk de har felles, er at de brukes som ressurser for å oversette og ordne verden til bestemte formål. Det er med andre ord snakk om to ulike sett med praksiser. Det første settet handler om å forutsette, det andre handler om å oversette verden, det vil si produsere kunnskap, handlinger og praksiser, slik at forutsetningene som er gjort i det første settet av praksiser, blir ”sant”. Det ordner verden i forhold til noe som antas som gitt, og i

forhold til kunnskapen som forklarer dette gitte. Grepet som har vært brukt, er å forutsette skillet mellom væren og kunnskapen om den, mellom ontologi og epistemologi. Det har gitt rom for å ordne verden i henhold til mange skiller, det ekte og det uekte, det opprinnelige og det skapte, mennesker og ting, samfunn og natur.

Det er denne ordninga av verden som er sjølve modernitetens kjennetegn, vitenskap, teknologi og planlegging er hjelpemidlene som skaper det moderniseringsmaskineriet som skal bringe menneskeheten ut fra sin primitive naturtilstand. Dette maskineriet, som er et heterogent nettverk av mange mekanismer og ordninger i alle samfunnssektorer, har noen klare oppgaver. Det dreier seg om å skille de siviliserte fra de ikke-siviliserte. Ånd og kunnskap må skilles fra materien og verden, og manifesteres som noe i seg sjøl. Myter, usannhet og overtru må skilles fra rasjonalitet og kunnskap og plasseres der de hører heime, i eventyrene og mytologienes verden. Verdens objekter må plasseres i en kronologisk orden og knyttes til de sammenhenger der de hører heime. Det som hører til i naturen, må bli i naturen, det som hører til i samfunnet, må forbli i samfunnet og det som tilhører kulturen, må bli i kulturen. Det er dette Latour (1996a) betegner som den moderne forfatning, og som heile moderniseringsmaskineriet bygger på. Det menneskelige må være atskilt fra det ikke-menneskelige. Dette er sjølve kjernen i moderniteten, som bidrar til å skape orden. Repertoarene benyttes til å skape en slik orden, ved å knytte handlinger og objekter til rasjonalitet, intensjonalitet og struktur. Sjøl med utgangspunkt i *Fiskeren i verden* etableres det et skille mellom det intensjonelle og erkjennende subjektet og verdens øvrige objekter. Det er gjennom denne ordninga av verden at kvasiobjektene skapes. Som sagt i kapittel 1, så skapes kvasiobjektene gjennom nettverksarbeidet, det vil si arbeidet for å skille natur, kultur, mennesker og ikke-mennesker fra hverandre, hvilket er det arbeid moderniseringsmaskineriet foretar. Med et symmetrisk utgangspunkt kan denne produksjonen av det menneskelige og det ikke-menneskelige framtre og forbindelsene som skaper kvasi-objektene blir synlige. Skapelsen skjer ved at argumenter og elementer forbindes slik at noe representeres gjennom noe anna. Både representantene og de representerte kan dermed vises fram i samme prosess. Dermed framtrer også de moderne repertoarenes forskjellige formidlinger av moderniteten. Strategiene, repertoarene og praksisene er ikke like og har ikke nøyaktig likt utkomme, men de fungerer likevel som oversettelsesmekanismer som gjør at verden forbindes sterkere og sterkere til moderniteten. Det er disse forbindelsene mellom repertoarene og moderniteten ANT hjelper oss med å se. ANT gir mulighet til å se hvordan repertoarene koples til moderniseringsmaskineriet, og hvordan det virker og produserer kvasi-objekter.

Som dette kapitlet har vist, snakker vi om oppfatninger som er produsert og oversatt gjennom flere hundre år gamle filosofiske og samfunnsvitenskapelige tradisjoner. Til daglig møter vi dem som *svarte bokser*, som ingen veit hva inneholder, men som ligger som ikke eksplisitt uttalte forutsetninger for alle de analyser og studier som gjøres av mennesker og menneskelig handling. Når boksene åpnes, viser det seg at en står igjen med forestillinger og oppfatninger som vitenskapen ikke kan bevise eller motbevise, men som ligger som utgangspunkt for vitenskapelige retninger og disipliner og de oversettelser av samfunnet som de skaper.

Oppfatningene er grunnlag for akademiske disipliner, skoler og retninger som på ulikt vis knytter dem til andre nettverk, som politikk, teknologi og økonomi. Der forblir de ontologiske utgangspunkt som ingen stiller spørsmål ved, som enten tas for gitt, eller som det overhodet ikke reflekteres over. Slik blir oppfatningene kjølen i samfunnsvitenskapelige, teknologiske, økonomiske og politiske konstruksjoner. Oppfatningene holder nettverkene sammen og blir samtidig råstoff for en uendelig mengde nye kvasiobjekter som produseres gjennom oversettelser i nettverkene. Fiskerbonden, den økologiske fiskeren, den makteslaue fiskeren som ikke har styring på sin hverdag, entreprenøren som bryter med det gamle, og så videre, er alle slike kvasiobjekter produsert gjennom nettverk bygd rundt forskjellige aktøroppfatninger. Alle disse skapningene framstilles som forskjellige fra den kunnskapen de er produsert ved hjelp av, men som vi har vist, har de alle en felles forbindelse til moderniteten.

Det er først når alle disse ikke-vitenskapelig funderte, ontologiske forutsetningene for våre analyser, modeller, forståelser og praktiske handlinger bringes fram i dagen, at vi kan forholde oss til oversettelsene og konstruksjonene som de både produserer og produseres av. I motsetning til postmodernistene som også brakte det ontologiske og ikke-vitenskapelig funderte opp i dagen og så forsvant inn i diskursen, går ANT videre og studerer hvordan disse forutsetningene har betydning for hvordan vi former og formes i verden. Fiskeren som aktør er altså ikke uavhengig av det utgangspunktet som velges for å studere, definere og skape fiskeren. Det er formidable nettverk av kunnskap som mobiliseres i denne produksjonen. Disse kunnskapsnettverkene forbindes videre til nye nettverk av anvendt vitenskap og politikk som igjen oversetter, ordner og former verden, og som danner utgangspunkt for konkrete politiske og praktiske strategier og handlinger.

3.5.2 Innløpet til politikken og forbindelsen til anvendt vitenskap

Som denne seilassen gjennom samfunnsteoriens farvatn har vist, snakker vi om oppfatninger med forbindelser både til de gamle grekerne og til opplysningstidas filosofer. Oppfatningene vil kunne være et allment tankegods som finnes i utallige oversettelser, og som finnes sammenblanda i mange sammenhenger. Som retoriske repertoarer og strategier dukker også disse tre oppfatningene opp i mange diskurser. Det betyr at oppfatninger om mennesket som et rasjonelt subjekt, som et objekt eller som et formidlende subjekt i verden, kan gjenfinnes både som frittstående argumenter og i blandinger med hverandre i anvendt vitenskap, samfunnsplanlegging og politikk så vel som i gjensidig formidling mellom disse feltene. I moderniseringsmaskineriet virker de både sammen og hver for seg. Nå et repertoar settes ut av kraft, kan et anna ta over. Moderniteten formidles uansett. Oppfatningene bygges inn i og begrunner modeller og idealtyper som benyttes til å skape og gjenskape politikk, og som gir grunnlag for skapt og gjenskt samfunnsvitenskap. Politikken er både et grunnlag for og objekt for vitenskapen. Resten av dette kapitlet handler om forbindelser mellom politikk og samfunnsvitenskap, der oppfatningene er strategiske repertoarer for konstruksjon av modeller og på den måten koples til moderniseringa.

3.5.3 Sosialøkonomien som modernitetsformidler og moderniseringsmekanisme

Etter depresjonen i mellomkrigstida fikk ideologien fra *Den keynesianske revolusjonen* knytta til makroøkonomisk styring gjennomslag i Norge (Østerud 1972:24). Her i Norge kom sosialøkonomi og sosialøkonomene til å spille en viktig rolle i bygginga av velferdsstaten og i den norske *samordnings-* og *blandingsøkonomien* etter krigen (Hersoug 1982, Østerud 1979, 1972, Hersoug og Leonardsen 1979:53, Berrefjord og Hernes 1978, Hernes 1978a).

Nasjonal-/sosialøkonomien er en av de eldste ”samfunnsvitenskapene”, og økonomisk modellering har vært et viktig redskap i politikkkutforming (Skirbekk 1980a). Også i Norge er nasjonaløkonomien en ”gammel” samfunnsvitenskap. Allerede i 1905 var faget statsøkonomi etablert ved Universitetet i Oslo. Sosialøkonomene fikk tidligere innflytelse på politikken i Norge enn i mange andre land. Basisen for den sterke posisjonen i etterkrigstida hang sammen med flere forhold. For det første lå det grunnfesta i den sosialdemokratiske ideologi et brudd

med markedets *usynlige hand* og ei tilslutning til de keynesianske ideene om *makroøkonomisk styring*. Dette var også et brudd med en forståelse av samfunnet som forankra i den økonomisk rasjonelle aktøren, og en overgang til en forståelse av samfunnet som forankra i kollektiv handling og i relasjoner mellom mange aktører og institusjoner. Politisk styring skulle moderere og supplere markedskreftene, sikre god velferd og optimal ressursbruk. Den etter hvert internasjonalt utbredte praksis med å føre nasjonalregnskap og etablering av internasjonale avtaler og institusjoner for valutaforhold og utenriksøkonomi knytta både det økonomiske begrepsapparatet og statistiske metoder og mål direkte til politiske mål. Statsbudsjettet blei et middel for å realisere andre realøkonomiske mål (Ringstad 1983b, Hersoug og Leonardsen 1979). Dette kom i særlig grad til syne i distrikts- og næringspolitikken. En stadig aukende korporativ innflytelse, men også utvikling av stadig flere spesialiserte felt innafor samfunnslivet, auka behovet for samordnings-, planleggings- og styringsredskap (Østerud 1979, 1972, Hernes 1978a). Politikktutforming og iverksetting måtte baseres på et vitenskapelig og rasjonelt grunnlag, og det var nettopp sosialøkonomien som evna å påta seg en slik rolle.

Ved Universitetet i Oslo bidrog nobelprisvinneren i økonomi, Ragnar Frisch, til å gi faget en sentral politisk rolle samtidig som det beholdt sin vitenskapelighet. Fra denne *Oslo-skolen* blei en stadig aukende andel av etterkrigstidas byråkrater rekruttert. Disse beherska de nødvendige plan-, kontroll- og kalkulasjonsverktøy som krevdes for å bygge velferdsstaten. Sosialøkonomiens modellapparat var til hjelp i målformuleringer, den kunne klarlegge målkonflikter og den kunne belyse årsaks- og virkningsforhold ut fra gitte forutsetninger. Ikke minst kunne den bidra til en optimalisering av ressursbruk i forhold til det samfunnsmessige utbyttet (Flåten 1983). Alliansen med Universitetet i Oslo ga sosialøkonomene gjennomslag i Det norske arbeiderparti, Statistisk Sentralbyrå og Norges Bank. Dermed fikk vekslende sosialøkonomiske perspektiv og modeller stor betydning både for den politiske retorikken og for den vanlige kvinne og mann i Norge. Gjennom mange tiår har sosialøkonome i sterkere grad enn i mange andre land spilt førstefiolin som rådgivere og aktører i det norske politiske systemet (Østerud 1979). De har såleis fått en unik mulighet til å formidle sine oppfatninger om verden og samfunnet til nær sagt ethvert menneske i landet. Ifølge Hernes (1978b:211) har trua på den perfekte markedsøkonomi blitt erstatta med tru på perfekte markedsøkonome. I de makroøkonomiske perspektivene *var verden og samfunnet hovedenheten*, mens individuelle aktørers handlinger blei *desentrert* og trukket ut av fokus. Da blir handlinger et resultat av verden, i stedet for at verden blir et aggregat av handlinger. Trukket over i fiskeripolitikken har makroøkonomene langt på veg vært agenter for *Verden i*

fiskeren. Samtidig forutser de en enkel *mål–middel-rasjonalitet* når de behøver en teori om individuell handling. Da er det den *mikroøkonomiske rasjonelle aktør* som legges til grunn. De veksler dermed mellom individ og struktur uten å overskride skillet. Dette kom i særlig grad til uttrykk da naturressursene ikke lenger blei oppfatta som utømmelige og *bioøkonomien* fikk status som den sentrale vitenskapen i fiskeripolitikken. Noen av disse vekslingene vil bli drøfta nærmere i neste kapittel.

Hardins (1968) klassiske artikkel ”*The Tragedy of the Commons*” har hatt stor betydning for dannelsen av oppfatninger om hvordan mennesker tilpasser seg i en situasjon med fri adgang til knappe ressurser (Holm 1995). Hardin tok utgangspunkt i en individualistisk, økonomisk rasjonell aktørmodell i beskrivelsen av gjeterfolks opptreden i en situasjon med åpen adgang til beitemarker. At Hardins eksempel er teoretisk og ikke bygd på en konkret empiri, synes å ha gått mange hus forbi. Artikkelen er et eksempel på hvordan en webersk ideatype konstrueres (Brox 1995, 1989, Weber 1990). Hardins ideatype blei et sentralt element i utviklinga av ressursforvaltning som et felt som knytter mennesker, økonomi og natur sammen. Det analytiske verktøyet var utvikla allerede i 1950-åra. Gjennom kombinasjon av Beverton og Holts (1957) analytiske populasjonsmodell for fiskebestander og teoretiske modeller for fiskernes økonomiske atferd smelta den gitte natur i form av fisk sammen med samfunnet (Holm 2000, 1996a, Eliassen 1982, Hamre 1980).

Det er den mikroøkonomiske aktørmodellen som legges til grunn for å forstå menneskenes atferd i den bioøkonomiske virkeligheten (Flåten 1983, Hannesson 1978). Ved at mikroøkonomien og biologien blei bundet sammen på denne måten, blei natur og samfunn både konstruert som en enhet og representert gjennom den samme vitenskapelige disiplinen. Bioøkonomien binder såleis sammen og fortolker natur og samfunn i én og samme prosess. Beverton og Holts fiskemodell og blant anna arbeidene til Schaefer og Gordon er basis for den bioøkonomiske Gordon-Schaefer-modellen som danner grunnlaget for de fiskeriøkonomiske analysene som benyttes i dag (Holm 1996b, Holm og Johnsen 1990, Brox 1989, Flåten 1983, Hannesson 1978, Schaefer 1957, Gordon 1954). Gordon-Schaefer-modellen førte til et radikalt skifte i synet på naturen i flere naturressursbaserte næringer, og fikk også store konsekvenser for fiskeripolitikken og oppfatningene om fiskeren som blei lagt til grunn for politikken.

At sosialøkonomien blei den sosialdemokratiske politikkenes fremste virkemiddel for planlegging, styring og modernisering, kom også til å prege sektorpolitikken (Fulsås 1996, Østerrud 1979). Den økonomiske orden har blitt oppfatta som den sosiale orden, men som kapittel 4 vil vise, endra denne orden seg i takt med skiftende oppfatninger innen faget og i

takt med skiftende oppfatninger om hva som er samfunnets grunnleggende enhet. Neste kapittel vil handle om hvordan den fiskeripolitiske retorikken har fulgt skiftende paradigmer og strømninger i vitenskapene. Nettopp dette indikerer at politikk og samfunnsøkonomi gjensidig påvirka og skapte hverandre, gjennom at vitenskapen også utvikla seg teoretisk og metodisk gjennom undersøkelser av og søken etter løsninger på politisk definerte og skapte problemer. Dette blei synlig da nye innfallsvinkler ga kollektivistiske ideer en renessanse og bidrog til en mer kompleks forståelse av forholdet aktør–samfunn i planer og politikk.

3.5.4 Fiskeren i verden og lokalsamfunnsparadigmet som modernitetsformidler

Som nevnt i kapittel 1, begynte sosialantropologien i løpet av 1960-åra å rette blikket mot egen kultur. I det samfunnsvitenskaplige miljøet ved Universitetet i Tromsø vokste det fram et *lokalsamfunnsparadigme* i samfunnsvitenskapen i 1970- og 1980-åra (Hersoug, Holm og Maurstad 1993). Den felles samfunnsvitenskapelige basisen var Barths prosessanalyse, i kombinasjon med fortolkende sosiologi bygd på Cato Wadels teoretiske utvikling av Barth, Goffman og Berger og Luckman, i tillegg til Wadels og Ottar Brox sitt empiriske fokus på fiskerisamfunn (Husmo og Johnsen 2000, Hersoug, Holm og Maurstad 1993).

I boka *Hva skjer i Nord-Norge* (1966) tok Brox et oppgjør med myten om det tilbakeliggende Nord-Norge som skulle frigjøres gjennom vitenskapen, fornuften og sannheten. Brox tok utgangspunkt i historia og at mange fiskere og fiskerhushold fortsatt i 1960-åra fant kombinasjonstilpassinger både lønnsomme og rasjonelle. Nettopp den historiske utviklinga fra begynnelsen av 1900-tallet da samvirkeideer og sosialistiske ideer i skjønn forening begynte å spille en viktig rolle i organisasjonsprosessene i fiskerinæringa, var et viktig utgangspunkt for den erklærte populisten og sosialisten Brox. Hans poeng var at det å *avvise* storsamfunnet til fordel for de lokale nordnorske tilpassingene historisk hadde vært *rasjonelt*, i den forstand at næringsutøverne hadde vært tilpassa både naturens betingelser og de indre og ytre samfunnsmessige strukturene som påvirka aktørenes (det vil si fiskernes) handling lokalt (Brox 1980a). Tilknyttinga til moderniteten er klar, men her argumenteres det for en noe annerledes modernitetsforståelse og en anna moderniseringsstrategi.

Til grunn for denne forståelsen lå nettopp ideene og teoriene bak oppfatningen om *Fiskeren i verden*, fra Hegel og Marx til Berger og Luckman (Brox 1995). Dette blei tilpassa en ny kontekst, de nordnorske fiskerisamfunnene og deres historie. Fiskerihistoria beretter om

at fiske og samfunn har vært tett kopla i hop og at det var samhandlinga mellom myndigheter og fiskere som førte til framveksten av det institusjonelle systemet i fiskerinæringa, som i neste omgang ga vekst og velferd på kysten. Brox ga dermed *Fiskeren i verden* en renessanse både som analytisk og normativ modell. Han avviste forsøk på å forklare tilpassinger bare ut fra en ytre rasjonalitet, natur eller kognitive strukturer. I artikkelen om *Kokfisk* tok for eksempel Brox et oppgjør med myten om den gavmilde nordlending, som noe a priori natur- eller strukturgitt (Brox 1980b). I Brox sin fortolking handla heile kokfiskinstitusjonen om refleksive, gjensidige transaksjoner og nyttemaksimering innafor den lokale konteksten og situasjonen. For Brox er ikke kultur, normer, skikker eller rasjonalitet noe ytre eller noe som er definert på forhånd og som determinerer handling. I stedet er det noe som skapes i den lokale konteksten, i møtet mellom aktør og struktur. Rasjonalitet, strukturer og kultur er dermed resultat av menneskelig handling, av *eksternalisering*, riktignok innafor *strukturerende* omgivelser. Omgivelsene er både sosiale strukturer og naturgitte betingelser, de er ikke determinerende. Aktører og omgivelser står i et dialektisk forhold til hverandre (Brox 1995, 1989, 1966).

En anna kritiker av 1960-og 1970-åras fiskeripolitikk var Brox sin kollega Svein Jentoft. Han betrakta fiskerinæringa som et eget *sysselsettingssystem* der fiskerkunnskap blei skapt og overført etter Berger og Luckmans modell (Jentoft og Wadel 1984:11, Jentoft 1984a, Hetland 1984). Med utgangspunkt i fiskerihistoria er utgangspunktet klart. Fiske har inngått i et variert kystarbeidsmarked (Gjerdåker 1991a). Unge gutter har gjerne begynt å drive kommersielt fiske i 13–16-årsalderen, sammen med familie, slekt eller venner (Johnsen 1996, Hersoug 1985a, Hetland 1984, Jentoft 1984b, se også flere artikler i Jentoft og Wadel 1984 og Andersson og Wadel 1972). I de hardeste sesongene hadde de yngste oppgaver i tilknytning til fiske på land, men fikk være med på sjøen når det var behov og forhold for det. Om bord på større båter starta rekruttene gjerne som såkalte *slingremenn* som trådte til der det var behov. Rollen som slingremann var ofte tildelt messegutten. Det var også vanlig at nybegynnere var *halvlottinger* på sin første tur på sjøen. Dette er ordninger som også finnes i dagens fiske. Et anna trekk som det har blitt lagt vekt på, er at rekruttene ofte har begynt sin karriere på de båtene som har vært minst attraktive for de erfarne, eller på båter som ikke har vært heilårsdrevne (Onsager 1988, Hersoug 1985a, Jentoft 1984a, 1984b). I nedgangstider forlot gjerne de yngste og minst erfarne fiskeflåten, mens de eldre og mer erfarne fiskerne blei igjen (Nilsen 1994, Onsager 1988, Jentoft 1984b, Jentoft og Wadel 1984, Hetland 1984, Rabben 1983a).

Syssestettingssystemet kjennetegnes av definerte roller, av avhengighet mellom aktører og av de praksiser og handlinger som utføres. Syssestettingssystemene betraktes som viktige både for fiskerisamfunnenes overlevelse og for rekrutteringa og dannelsen av fiskere. Samtidig kan syssestettingssystemene være sårbare for endringer (Jentoft og Wadel 1984, Jentoft 1984a, 1984b, Jentoft 1981). Fiskerne blir født til en objektiv virkelighet bestående av flere institusjonelle nivå, som lokalsamfunn, fiskerimiljø, fiskerpraksiser, familie, bedrifter og så videre. Et viktig element for rekruttering og kunnskapsdannelse er blant anna at det må finnes arenaer der unge rekrutter og erfarne fiskere kan møtes. I denne fortolkinga blei *Fiskeren til i verden* og fikk sin *faktisitet* gjennom sine valg, sin egen og samfunnets historie. Fiske blei både det meiningsbærende elementet og den materielle forutsetningen for fiskerisamfunnet. Dette er grunnlaget for all kunnskapsproduksjon, sosial aktivitet og kultur i lokalsamfunnet. Dersom fisket forsvinner, forsvinner også lokalsamfunnet. Innafor perspektivet var det rom både for dem som i hovedsak var opptatt av de materielle og funksjonelle betingelser, og de som satte fokus på de symbolske sidene ved lokalsamfunn.

Dette var i stor grad et forsøk på å erstatte den økonomisk rasjonelle aktørmodellen som politikkenes grunnlag med en refleksiv, sosialt skapt aktør av typen *Fiskeren i verden*. Det var en slik refleksiv, lokalt betingta rasjonalitet som etter Brox sin oppfatning måtte legges til grunn for studier og politikk retta mot lokalsamfunn (Brox 1999, 1995, 1980a, 1966, Jentoft 1984a, 1984b). Flere arbeid støtta Brox og Jentoft sine konklusjoner (Husmo og Johnsen 2000, Nilsen 2000, 1998, Valestrand og Gerrard 1999, Hersoug, Holm og Maurstad 1993, Wadel 1988, 1980, Anderson og Wadel 1972).

I 1970-åra var fokuset i stor grad på fiskerbonden og menns aktiviteter (Høst og Wadel 1980, Anderson og Wadel 1972), men utover i 1980-åra blei kvinners liv og virke et viktigere tema (Lotherington og Thomassen 1993, Moltu 1993). Stadig nye tema og perspektiv kom til, og i dag finnes ikke lenger *ett* lokalsamfunnsparadigme (Husmo og Johnsen 2000, Hersoug, Holm og Maurstad 1993). Likevel kom oppfatningen om *Fiskeren i verden* og de sammenhengene Wadel og Jentoft bygde inn i begrepet syssestettingssystem, til å bli utgangspunkt for mange av de rekrutteringsprosjektene som blei igangsatt i løpet av 1990-åra (Grønbech 1999, Paulgaard 1999, 1993, Gerrard 1993, Hovdenakk 1996). Et fellestrekk ved alle de nevnte arbeidene er at de formidler en anna versjon av modernitet og hvordan mennesker tilpasser seg i moderniteten enn den rasjonalistiske og den strukturalistiske versjonen (Rossvær 1998). Disse tilpassingen blir i sterkere grad forsøkt forankra i en lokal dimensjon, noe verken det rasjonalistiske eller strukturalistiske utgangspunktet gjør.

Brox', hans elevs og etterfølgers kritikk av fiskeri-, landbruks- og distriktpolitikken blei et viktig alternativ og korrektiv for myndighetene som har hatt betydning heilt fram til i dag. De framsto som forsvarere av de kollektive ordninger og institusjoner som den moderne fiskeripolitikken hadde blitt bygd opp omkring. Lokalsamfunnsperspektivet henta argumenter fra mellomkrigstidas samvirkemodell, men moderniserte og tilpassa dem til en ny politisk virkelighet der det blei rom for flere innfallsvinkler. Oppfatningen om *Fiskeren i verden* og begrepet sysselsettingssystem blei som neste kapittel vil vise, viktig både i utforminga av 1970-åras fiskeripolitiske retorikk og for forståelsen av hvordan fiskere blei skapt gjennom de etterfølgende tiåra. Igjen må det understrekes at vitenskapen ikke direkte blei premissleverandør, men at det var et gjensidig påvirkningsforhold.

I neste kapittel skal det fiskeripolitiske farvatnet utforskes. Den utforskinga kan best sammenliknes med en studie av draft og seglingsbeskrivelser for å undersøke hva de formidler. Fiskeripolitikken får med det lov å både representere og være eksempel på moderniseringsmaskineriets funksjon. Kapitlet vil vise hvordan fiskeripolitikken blir bygd som en del av moderniseringsmaskineriet, blant anna ved hjelp av de repertoarene som her er beskrevet. Som vi skal se, virker de både hver for seg og sammen. Uansett formidler de modernitetens bærende ideer og bidrar til å forme praksiser og handlinger. Med utgangspunkt i disse repertoarene har det vært mulig å definere og forme en fiskeripolitikk som har ført til både avfolking og overbefolking samtidig.

4. Fiskeripolitikk – fra enkle forbindelser til heterogent nettverk

4.1 Fra oppfatninger til politisk retorikk

Deltagernes antall, særlig i de store fiskerier er for stort [...]. Tilgangen til fiskeriene må begrenses samtidig som staten efter en plan som må legges på forhånd, hjelper overskuddsbefolkningen til jord og hjem, og gir lån til hus, dyrkning, driftsmidler og buskap. Lønnsomhetsutvalget av 1937:61.

Rekruttering til fiskeryrket er avhengig av inntektsmulighetene. I tillegg betyr gode og ordnede arbeidsforhold mye, ikke minst når det gjelder å holde på folk over tid [...]. Større lønnsomhet vil ha betydning for rekruttering til næringen. For å sikre god rekruttering må det legges til rette for langsiktig planlegging av produksjonen og dermed stabile arbeidsplasser.

St.meld. nr. 51 (1997–98):66.

Det hevdes at sia andre verdenskrig har praksis, vitenskap og politikk i fiskerinæringa blitt vevd tettere sammen (Holm 1995, 1994, Hallenstvedt 1982). Vitenskap og politikk har såleis gjensidig vært ballast for hverandre under seilasen for å formidle modernitet og realisere den moderne fiskerinæringa. Denne sammenvevinga kan vi se som framveksten av moderniseringsmaskineriet i samfunnet. Vi skal nå studere fiskeripolitikken som en del av dette maskineriet og følge oppfatningene om fiskeren inn i det fiskeripolitiske farvatnet for å se på deres vekst og fall som oversettelsesmekanismer og modernitetsformidlere. Denne formidlinga vil gjenspeiles i fiskeridiskursen, blant anna gjennom hvordan ulike definisjoner av *hva fiskeren "er"* og *hvordan fiskeren "dannes"* nyttes i moderniseringsprosessen. Dette handler om hva de forskjellige delene av fiskeripolitikken gjennom tidene har forutsatt og forsøkt å produsere og formidle. Det er viktig å merke seg at de nevnte oppfatningene ikke behøver å være eksplisitt uttrykt i politikken, men at det ut fra beskrivelser av situasjonen og definering av virkemidler i en gitt epoke kan utledes visse forbindelser til en eller flere av oppfatningene. Tekstene som undersøkes, er noen sentrale utredninger, innstillinger og meldinger som har fungert som fyr og seglingsmerker i det fiskeripolitiske farvatnet. Det siktes ikke mot noen totaliserende klargjøring av de oppfatningene som fiskeripolitikken formidler. Undersøkelsene i dette kapitlet begrenser seg i hovedsak til de delene i tekstene som sier noe om politikken mål og om bemanning, sysselsetting og rekruttering. I politiske dokumenter kan det være motsetninger mellom det som kan utledes fra hovedmålsettingene,

og det som kommer til uttrykk i de mer konkrete delene av politikken. Kapitlet setter fokus på forbindelsene mellom oppfatningene om fiskeren og den fiskeripolitiske retorikken, slik den framføres i overordna målformuleringer og i det som sies om rekruttering. Fiskerinæringa er prega av svingninger, usikkerhet og nærmest kontinuerte endringer, der lite synes fast og stabilt. Dette kapitlet vil tydeliggjøre at til tross for det er det noen sider av den fiskeripolitiske retorikken som synes å ha vært stabile.

De fleste sitater og eksempler angår de utvalgte delene av fiskeripolitikken, det vil si hovedmålsettingene og det som sies om sysselsetting og rekruttering, og representerer ikke nødvendigvis politikken som heilhet. Noe av hensikten med dette kapitlet er likevel å gi det som Geertz (1973:9) kaller en tjukk beskrivelse av utvalgte deler av fiskeripolitikken. Det betyr å både gi et visst oversyn over hvordan deler av politikken henger sammen, gi et innblikk i tilkomsten og utviklinga av hovedmålsettingene og hva de innebærer i forhold til det som sies om rekruttering i fiskeripolitikken, samt å klargjøre politikken sin rolle som modernitetsformidler og element i moderniseringsmaskineriet. Det er naturlig å starte med prosessene som førte fram til formuleringa av den ”første” omfattende politikken for fiskerinæringa.

4.2 Fiskerinæringa, fiskeren og fiskeripolitikken sin tilkomst

4.2.1 Utgangspunktet for en fiskeripolitikk

Den kommersielle fiskeren som er dette arbeidets tema, er uløyselig knytta til kommersiell handel med fisk. Så tidlig som i middelalderen inngikk fisken i en handelsøkonomi. Kommersiell utnytting av fiskeressurser har et grunnleggende problem: en ekstrem usikkerhet og variasjon. Hvorvidt fisken er tilgjengelig for fangst, ligger utafor de forhold som kan kontrolleres. Videre er fisken tilgjengelig på sesongbasis. Dermed er fisket grunnlag for større sesongmessige foretak, der kvantumet av fersk fisk langt overstiger det de lokale markedene kan konsumere. Situasjonar både med for liten og for stor råstofftilgang har ikke vært uvanlig. Mye av fisken har blitt tilvirka, solgt til markeder langt borte fra fangstområdene og konsumert lenge etter at fisket var avslutta. Handel og handelsnettverk omfatter en uendelig mengde aktører. Handelsnettverkene påvirkes av en rekke forhold, som fiskens tilgjengelighet og sosiale forhold, så vel som økonomiske konjunkturer. Kommersielt fiske og fiskehandel har derfor krevd både kapital og organisering. Heilt sia middelalderen har man kunnet betegne

det kommersielle fisket i fiskeværene fra Møre og nordover til Finnmark som *industrielle* og *kapitalistiske* operasjoner.

Fiskerinæringa har vært en møteplass for en rekke prosesser, knytta til politiske maktspill, statsdannelse, utenriks- og sikkerhetspolitikk. Det har derfor ikke bare handla om å bringe fisk til markedene, men også om å sikre kontroll over land og ressurser, stabilisering av bosetting, matforsyning, opplysning og modernisering, utbredelse av religion og om konflikt mellom kunnskapssyn, vitenskaper og teknologier. Slik sett har fiskerinæringa vært vevd inn i mange politiske spill og sammenhenger (Richter Hansen 1994, 1990, Nedkvitne 1988, Rabben 1983a, 1983b, 1982, Imsen og Sandnes 1977, Kiil 1977, Solhaug 1976, Fugelsøy 1962, Helland 1906, 1905). Fiskeripolitikken forstått og formulert som en mer heilhetlig sektorpolitikk retta mot utvikling og modernisering i fiskerinæringa, er likevel et moderne fenomen. Før 1814 var det som i dag er Norge, administrert fra København som en rekke til dels uavhengige distrikt. Det var først etter etablering av elementære politiske og økonomiske fellesorgan i Norge etter 1814 at politiske beslutninger begynte å få betydning. Konturene av en heilhetlig nasjonal politikk begynte så smått å vise seg mot midten av 1800-tallet (Solhaug 1976:669). Dette fikk også betydning for fiskerinæringa.

I siste halvdel av 1800-tallet skjedde flere ting. Politisering av interesser, framvekst av avholdsbevegelse, arbeiderbevegelse, generell folkeopplysning, teknologiske nyvinninger, bedre kommunikasjon og informasjon utfordra det bestående. Staten ville i tillegg også auke sin makt og innflytelse; politisk og makroøkonomisk integrasjon var viktig, med utvidelse av statens makt og ansvar overfor marginale grupper i samfunnet som et resultat. Disse omfattende organiseringsprosessene og politiske mobiliseringsprosessene fikk betydning for fiskerinæringa gjennom heile det neste hundreåret. De var retta mot å redusere usikkerheten og å stabilisere forholdene, i tillegg til at de også skulle modernisere næringa, styrke staten og styrke fiskernes politiske makt og innflytelse (Holm 1996a). Gjennom tidene hadde også handelssystemet i fiskerinæringa endra seg fra et privilegiesystem til et frihandelssystem (Fulsås 1996). Svekkelse av privilegiesystemet ga et større handlingsrom for grupper som kunne spille på lag med myndighetene (Fulsås 1996:44–51, Rabben 1982, Solhaug 1976, Fugelsøy 1962). Sjøl om liberalistiske ideer om frihandel og økonomisk rasjonalitet hadde slått gjennom i handelspolitikken, var det gamle privilegiesystemet institusjonalisert gjennom mange forbindelser. Både eiendomsforhold i tilknytning til væreiersystemet og utrustings-, kreditt- og lånepraksiser, gjelds- og prisforhold var vevd inn i privilegiesystemet. En fortsatt svak statsmakt og svake fellesorganer mot slutten av 1800-tallet gjorde at privilegiene bare sakte blei svekka. Det var bygd sterke nettverk omkring dem, og noen privilegier fortsatte å

eksistere langt inn på 1900-tallet. Sakte, men sikkert førte likevel disse prosessene til at makt blei flytta fra de privilegerte og fra markedet til stat, interessegrupper og organisasjoner.

Fra 1880-åra blei det etablert fiskeriforeninger som formulerte sine formål, og som dermed danna utgangspunkt for normative forståelser av hva fiskere og fiskerinæring burde være. Det var i denne perioden at tekster og retoriske strategier og med det også forbindelser til filosofiske og politiske diskurser for alvor fikk betydning i fiskeriene. Blant fiskeriinspektørene, fiskeriforskerne og blant myndighetene var det personer som i lengre tid hadde arbeidet for å organisere fiskerne. Organisering var sett på både som et middel til å bedre de sosiale forholdene og til å auke utbyttet fra næringa (Solhaug 1976, Hjort 1905). Flere av fiskeriforeningene arbeidet også med å få bygd ut en offentlig fiskeridirektorasjon. Det skjedde med etableringa av Fiskeristyrelsen (Fiskeridirektoratet) i 1900. Fiskerne var så å si fraværende i disse foreningene og i de første organiseringsforsøkene, men fra århundreskiftet begynte også fiskerne i større grad sjøl å organisere seg (Gjerdåker 1991b:1, Hallenstvedt 1982, Hallenstvedt og Dynna 1976, Fiskeridirektoratet 1975, Fasting 1962, 1960, Hjort 1905).

Det hevdes at det var blant de sjøleiene fiskerbøndene i de områdene som var minst prega av nessekonge- og væreiersystem i Nord- og Sør-Norge, ideene om organisering og samarbeid først blei forsøkt iverksatt (Fulsås 1996). Særlig på Vestlandet hadde mange fiskerbønder politisk tilhørighet eller sympatier i partiet Venstre og må antas å ha vært inspirert av de opplysningsideene partiet stod for. I motsetning til fiskeværsbefolkningen hadde fiskerbøndene et større økonomisk og politisk handlingsrom. Organisering, mobilisering og aukende politisk engasjement i fisker-, småbruker- og arbeiderbefolkninga blei også et potensial for Venstres politiske avlegger, *Det norske Arbeiderparti*, som fikk stadig større oppslutning gjennom de to første decenniene på 1900-tallet (Holm 1996a, Christensen og Hallenstvedt 1990). Flere fiskeriforeninger sprang ut fra arbeiderbevegelsen og avholdsbevegelsen. Det var spesielt områdene med et stort innslag av fiskeværsøkonomi fra Nordmøre og nordover langs kysten som blei nedslagsfelt for arbeiderbevegelsen. Særlig i Nord-Norge utvikla det seg en *fiskerbondesosialisme*, mens fiskerbøndene på Møre og Vestlandet i større omfang forblei lojale mot Venstre. Fra arbeiderbevegelsen kom det inn sosialistiske og syndikalistiske ideer og retorikk som blei viktige for hvordan fiskeren blei definert og beskrevet i den moderne fiskerinæringa (Christensen og Finstad 1998, Johansen

1998, 1996, Fulsås 1996:54–57, Tvinnereim 1992:339–349, Johansen 1989:2, Rabben 1983b, Hallenstvedt og Dynna 1976, Fugelsøy 1962:374).³¹

Den faglige organiseringa av fiskerne var sterkt knytta til framveksten av arbeiderbevegelsen og dens idégrunnlag i Nord-Norge og til venstrebevegelsens idégrunnlag på Vestlandet (Fulsås 1996, Hallenstvedt og Dynna 1976, Rabben 1983b). Det synes også som at organiseringa delvis kunne bygge på eksisterende samvirke- og samarbeidstradisjoner innafor fiskerbondøkonomien (Johansen 1998, 1996, Christensen og Finstad 1998, Volla 1942). Viktig var også moderniserings- og utviklingsideene som fiskeriselskapene var tufta på (Hallenstvedt og Dynna 1976). Det kan også spores en tradisjon for felles aksjon og folkelig protest blant fiskerne (Christensen og Hallenstvedt 1990). Et utgangspunkt som blei formulert både av myndighetene og fiskerinteressene, var at fiskerne i fellesskap måtte ta vare på sine egne interesser. Både blant fiskere og myndigheter var organisasjon og samvirke sett på som det viktigste virkemidlet for å utvikle fiskerinæringa (Rabben 1983a:67). Et viktig steg blei tatt da det første fiskerlaget på fylkesnivå, Sunnmøre og Romsdal Fiskerlag, blei stifta. Omtrent samtidig blei også Nord-Norges Fiskerforbund etablert. I et notat utarbeidet i forbindelse med opprettinga av dette forbundet i 1915 blei det sagt:

Her er organisationens største oppgaver, den nemlig: at skape klassefølelse blant fiskerene og vække sansen for fællesinteressene, saa fiskeren faar det klart at kameratens interesser er hans egne og at den inbyrdes kamp om byttet paa havet, skader ham selv like meget som kameraterne.

*Organisationen vil skape solidaritetsfølelsen, hvor der nu er kamp.*³²

Nord-Norges Fiskerforbund hadde vidtrekkende mål og oppgaver, og som bruken av begreper som klassefølelse, fellesskap, kamerat og solidaritet tyder på, var forbundet et ektefødt barn av arbeiderbevegelsen. Til tross for at det i ettertid synes som at forbundet blei overbelasta med oppgaver, fikk det stor oppslutning i landsdelen (Hallenstvedt 1982). Nord-Norges Fiskerforbund blei dermed forløperen til fylkesfiskerlagene i Nord-Norge, som videreførte mange av forbundets ideer. Fra 1915 til 1925 blei flere fylkesfiskerlag etablert. I 1926 så en landsomfattende fiskerorganisasjon dags lys under navnet *Fiskernes Faglige Landslag*. Seinere skifta organisasjonen navn til Norges Fiskerlag. I § 2 i lovene for Fiskernes Faglige Landslag het det (Hallenstvedt og Dynna 1976:43):

³¹ Debatten mellom Johansen (1998, 1996) og Christensen og Finstad (1998) viser problemene med å generalisere i forhold til landsdeler.

³² Reiertsen/Hagerup: *Fiskernes Livsvilkår i Nord-Norge*: Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon. 1915. Referert i Hallenstvedt og Dynna (1976:46).

Landslagets oppgave er at fremelske samarbeide mellom fiskerne og at arbeide for fiskernes økonomiske og sociale interesser og fiskerinæringens utvikling.

Det blei argumentert for at fiskerne hadde nok opplysning og dannelse til at fiskeren kunne realiseres som *fri mann gjennom samarbeid mellom de frie menn på et fritt hav* (Hallenstvedt og Dynna 1976:41). *Samvirket* ville føre til at fiskerne utvikla en kollektiv fornuft. Slike argumenter fikk stor utbredelse i det norske samfunnet omkring århundreskiftet, både i landbruket, i venstre- og i arbeiderbevegelsen (Rabben 1983a, Hallenstvedt 1982). Utgangspunktet var trua på at individet og fornuften utvikla seg i et dialektisk forhold gjennom individenes samvirke i verden. Definerings av felles mål og organisering for å fremme dem gjennom blant anna påvirkning av samfunnet var grunnleggende. Dette var ideene som blant anna hadde sin opprinnelse i Hegel, som blei oversatt til en praktisk sammenheng gjennom arbeider- og samvirkebevegelse. Samarbeid, felles måloppfatning og resultatoppnåelse gjennom organisering er også i dag en sentral del av idégrunnlaget i Norges Fiskarlag:

Samarbeid innenfor felles overordna mål, evne og vilje til å løyse konflikter innenfor organisasjonssystemet, og en stabil organisasjonsøkonomi, er avgjørende forutsetninger dersom Norges Fiskarlag skal kunne opptre som en slagkraftig og resultateffektiv organisasjon på vegne av sine medlemmer. Norges Fiskarlag blir aldri sterkere enn det summen av støtte og oppslutning fra medlemmer gjør mulig. (Norges Fiskarlags Arbeidsprogram 1998–2003:7).

Samme syn kom også til uttrykk i det som kan betegnes som fiskernes motsats til Internasjonalsangen, sangen: *”Til havs stend vår hug”* av Elias Marøy fra 1949. I Norges Fiskarlags *Fiskarsangbok* er denne sangen tildelt plassen bak nasjonalsangen og fedrelandssalmen. Tredje vers priser fiskeryrkets frihet og lyder slik:

*Og livet om bord,
kvar finn du vel friare yrke på jord.
Her havet ligg sullande, rullande vidt,
her kan ingen herreman sei: Det er mitt.*

Sangen avsluttes med en mye sitert strofe, som også er Norges Fiskarlags credo:

*Titusener støvlar som trampar i takt
gjev vyrdnad og makt.*

Sangen forteller at frihet og samarbeid var ansett for å være grunnleggende elementer for fiskerorganisasjonenes dannelse.

Prosessene som her er beskrevet, la grunnlaget for et faktisk brudd med det gamle handelskapitalistiske laissez-fairesystemet, som bygde på det rasjonelle mennesket som sin egen lykkes smed. Etter hvert som fiskerinæringa blei transformert til ei ny næring med nye institusjoner, kunne også en egen sektorpolitikk etableres og formuleres. Denne politikken blei både formulert med utgangspunkt i de ideene og oppfatningene som hadde blitt formulert i tidligere tiders fiskerinæring, og knytta til de nye ideene om mennesket som folkeopplysning, samvirke- og arbeiderbevegelse bygde på.

4.2.2 Fiskeripolitikken tilkomst – tramping i takt

Fra århundreskiftet og fram til 1920-åra gjennomgikk fiskeriene en periode som tok knekken på mange av samvirkeforsøkene, men som også førte til auka oppslutning om ideene om organisering og samvirke blant fiskerne (Christensen og Finstad 1998, Hallenstvedt 1982). Det er derfor riktig å si at det fra slutten av 1800-tallet og fram til andre verdenskrig blei knytta betydelig makt til fiskerne som gruppe. Samtidig auka statens makt og rolle som planlegger og samordner (Christensen og Hallenstvedt 1990, Hallenstvedt 1982).

Modernisering av fiskerinæringa og spesielt fangstleddet blei et politisk mål gjennom heile 1900-tallet. Det innebar både motorisering, mekanisering og effektivisering av fisket samt ei aukende spesialisering mot heiltidsfiske som etter hvert gjorde fiskerbefolkninga mer ensidig avhengig av fiskeriene. Følgelig auka sårbarheten både overfor markedssvingninger og variasjon i tilgjengeligheten for fisk. For å møte denne sårbarheten, men også for å gi fiskeribefolkningen et generelt velferdsloft, blei bedring av fiskerbefolkningas kår definert som et politisk mål. Vegen å gå var gjennom samarbeid med fiskernes faglige organisasjon (Furre 1990, Gerhardsen 1946, Lønnsomhetsutvalget av 1937). Moderniseringa var også en institusjonell endringsprosess der staten og fiskernes egne organisasjoner gikk hand i hand i arbeidet (Gjerdåker 1991b).

Mot slutten av 1920-åra og utover i 1930-åra så ei flunkende ny fiskerinæring dagens lys. Det flere hundre år gamle handelskapitalistiske systemet i fiskerinæringa, der fiskerne hadde vært den svake parten, fikk sitt endelige skott for baugen. Dette skjedde fra 1915 til 1939, i en periode som ellers var prega av handelsrestriksjoner, jobbetid, arbeidsløyse og sosial nød. I desember 1927 blei *Storsildlaget* stifta for å gi fiskerne kontroll med omsetningen av sild. Oppslutningen om laget var stor, og samholdet blei satt på prøve da de

første sildefangstene kom inn i januar i 1928. At ingen fiskere da solgte sild under den prisen laget fastsatte, blir trukket fram som viktig for de seinere organiseringsprosessene i fiskerinæringa (Hallenstvedt 1982:92, Fjørtoft 1947). I desember i 1929 blei førstehandsomsetningen av sild gjennom kongelig resolusjon tillagt en *fiskeorganisasjon hvis vedtekter er godkjent av Handelsdepartementet*. Lovbeskytta rett til førstehandsomsetning var dermed et faktum i sildesektoren. Utover i 1930-åra fulgte også torskesektoren etter. I løpet av en tolvårsperiode fra 1927 til 1938 blei det etablert en rekke fiskereide fiskesalgslag (Holm 1996a:115, 1995, Gjerdåker 1991b, Christensen og Hallenstvedt 1990, Hersoug 1983, Hallenstvedt 1982:92–96, Solhaug 1976:36). I 1938 blei Råfisklova vedtatt. Med den var all førstehandsomsetning av fisk tillagt fiskernes organisasjoner, sjøl om lova ikke blei permanent før i 1952. I praksis begynte den først å virke i en ”normalsituasjon” etter krigen. Likevel kan en si at i 1938 var laissez-fairesystemet endelig avløyst av et *samvirkesystem*. Disse prosessene skapte fiskerne som reelle politiske aktører og ga stor makt til deres organisasjoner (Holm 1996a).

Denne utviklinga skjedde i takt med at Norge fikk en mer planleggende og styrende stat, og fiskerinæringa blei i stadig større omfang omfatta av en mer heilhetlig politikk. I de første mer omfattende utredninger, innstillinger, meldinger og planer er det i ettertid mulig å identifisere argumenter som gir grunnlag for å si at det benyttes og formidles oppfatninger om fiskere som er forma rundt de tre sentrale elementene: *Den rasjonelle fiskeren*, *Verden i fiskeren* og *Fiskeren i verden*. En av de første sentrale utredningene om fiskerinæringa var *Innstilling om fiskerienes lønnsomhet* av 1937, heretter kalt *Lønnsomhetsutvalget*. Denne innstillinga formulerer grunnlaget for etterkrigstidas institusjonelle system i fiskerinæringa, og etablerer regler for og introduserer flere av de språkspillene og oppfatningene om aktørene i fiskerinæringa som blir viktige i den fiskeripolitiske retorikken framover.

4.2.3 Lønnsomhetsutvalget og de ulike modellene

Lønnsomhetsutvalgets innstilling samla mange tråder og erfaringer. Prosessene som er nevnt i 4.2.2, var viktige for utvalgets konklusjoner. Som det framgår både av navnet og mandatet, var det *fiskerienes lønnsomhet* som stod i fokus for arbeidet (s. 3). Utvalget skulle særlig legge vekt på forholdene for de aktive fiskerne og foreslå tiltak for å bedre fiskernes kår.

Innstillinga formidler oppfatninger både om hva fiskere hadde vært, hva de var, og hvordan de burde bli.³³ Utvalgets utgangspunkt var at teknologi, vitenskap og planlegging skulle nyttes for å dempe sesongssvingningene og skape ei moderne fiskerinæring (Lønnsomhetsutvalget:32):

Målet må være å gjøre fisket til en likeså planmessig næring som andre. Det tør neppe være tvil om at med vår tids tekniske og videnskapelige hjelpemidler kan fiskerinæringen i betydelig grad løftes ut av den usikkerhet og tilfældighet som havet alltid vil by, men som i dag unødig sterkt tynger norsk fiskeri.

At fiskerinæringa måtte bli like planmessig og forutsigbar som andre næringer, må betraktes som et ønske om at modernitetens ideer også må gjennomtrengje fiskerinæringa. På flere punkt delte utvalget seg i to fraksjoner i forhold til konklusjonene. På det tidspunktet da dette utvalget arbeidet, var ikke rekruttering noe tema. Tvert imot konkluderte et flertall i utvalget med at dårlig lønnsomhet i fisket hang sammen med at antallet fiskere var for stort:

Deltagernes antall, særlig i de store fiskerier, er for stort. (Lønnsomhetsutvalget:61)

Etter flertallets syn var flåtestrukturen urasjonell og måtte moderniseres. Videre ga utvalget uttrykk for at det var for mange fiskere i Norge. Koplinga mellom lønnsomhetsproblemet og antallet fiskere var sterk. Et mindretall der fiskerne var med, var uenig i disse konklusjonene. Dette mindretallet trakk fram en rekke forhold, spesielt økonomiske, som hindra fiskerne i å tilpasse seg rasjonelt (s. 66). Med hensyn til virkemidlene slutta fiskerne seg til flertallet. Dette flertallet delte en oppfatning om at fiskerinæringa måtte utvikles etter en *samvirkemodell*, der fiskernes organisasjon stod sterkt.³⁴ Forståelsen av fiskerne som skapte sin næring i samvirke med andre, lot seg formulere gjennom en *Fiskeren i verden*-oppfatning. Samvirkemodellen la fiskernes kollektive interesser til grunn og ga rom for at enhver som slutta seg til kollektivet, kunne bli hørt. Oppfatningen om *Fiskeren i verden* blei denne modellens retoriske fundament. Deler av utvalget drøfta og foreslo at næringspolitikken måtte ta sikte på *industrialisering* av fiskerinæringa. Det blei pekt på at det var en teoretisk mulighet

³³ Utredningene lanserte ikke bare nye ideer, men bar videre tanker fra flere hundreårs fiskeriutviklingsarbeid, se for eksempel Rathke (1907), Hjort (1905), Nedkvitne (1988), Solhaug (1976) og Vollan (1942).

³⁴ Holm (1996a:112, 115–117) kaller mellomkrigstidas næringsmodell for *bygdenæringsmodellen*. Dens motsetning er den fordristiske *industrimodellen* (Holm 1996a:113). Jeg er enig i Holms beskrivelser av modellen, men bruker begrepet *samvirkemodell* i stedet for bygdenæringsmodell. Den er like rasjonalistisk som industrimodellen, men har fiskernes interesser som basis. Flertallet i Lønnsomhetsutvalget (s. 4) anså *samvirkeorganisering* som utgangspunktet for framtidig utvikling i fiskerinæringa, og anså denne modellen for å være fullverdig for å skape ei ”like planmessig næring” som andre næringer.

for at en flåte på 200 trålerdampskip og 6000–8000 fiskere vil kunne fiske mer torsk enn de 60 000–70 000 som på det daværende tidspunktet deltok i torskefisket. Fiskerfraksjonen var motstandere av ei slik utvikling (Lønnsomhetsutvalget:82). Flertallet i utvalget anså det heller ikke som realistisk å oppnå ei slik næringsorganisering. Gammel og ny drift ville i mange tiår bestå og utfylle hverandre (Lønnsomhetsutvalget:60).

De tre representantene fra fiskekjøpersida motsatte seg tvungen og lovmessig organisering og uttrykte at fiskeripolitikken måtte fremme det *private initiativ*. Deres syn var at ei rasjonell fiskerinæring burde realiseres innafor et *individualistisk samfundssystem* (s. 10, 83–85). I en ny, modernisert og *industrialisert* versjon ville de videreføre trekk fra det handelskapitalistiske laissez-fairesystemet med privat eiendomsrett, med tilliggende privilegier og liberalistisk handel. Innstillingas medlemmer var enige i og opptatt av at fangstgrunnlag, fangstteknikker, tilvirkningsteknikker og avsetning måtte sees i sammenheng. Næringsutviklinga ville komme som følge av et samvirke mellom disse elementene (Lønnsomhetsutvalget:10, 46, 52).

Forskjellen mellom den privatkapitalistiske modellen og samvirkemodellen dreier seg om hvor de forankrer rasjonaliteten. Den privatkapitalistiske modellen formulerte at næringa måtte utvikles som følge av private aktørers rasjonelle valg. Den tok sitt retoriske utgangspunkt i *økonomisk rasjonelle aktører*. Samvirkemodellens retoriske fundament var derimot i stor grad en dialektisk *Fiskeren i verden*-oppfatning, der det blei argumentert for at fiskerne sjøl skulle utvikle seg og sin næring til det beste for samfunnet. Fiskeripolitikken blei formulert med samvirkeorganisering som den viktigste næringspolitiske organisasjonsmodellen. Hensikten var å få det svingende markedet under kontroll.

Som jeg også seinere vil komme inn på, har det sia den gang vært en begrunnelse for fiskeripolitikken og overordna målsetting at fisket skulle bidra til det beste for samfunnet. Dette har vært et retorisk poeng, sjøl om den praktiske politikken har gått i andre retninger. I tillegg blei det satt fram ønske om ei modernisering som var kontrollert og styrt av hovedyrkesfiskerne og deres organisasjon, Norges Fiskarlag. Grunnlaget for etterkrigstidas institusjonelle system var dermed eksplisitt formulert og ytterligere styrka (Holm 1996a:115, 1995). Samtidig gikk også myndighetene inn for et begrensa, kontrollert og konsesjonsregulert trålfiske, noe kystfiskerinteressene og Norges Fiskarlag var sterkt imot (Sagdahl 1982).³⁵

³⁵ Trålerspørsmålet var problematisk for Det norske Arbeiderparti (DNA). Norges Fiskarlag og kystfiskerne var sterke motstandere av tråling. I Nord-Norge, der kystfiskerne i stor grad slutta opp om DNA, var motstanden massiv. Fagbevegelsen og en fraksjon i DNA så utvikling av trålfisket som et middel for å sikre råstofftilgangen

To modeller for næringsorganisering, den moderne *samvirkemodellen* og den i dette tilfellet mer tradisjonalistiske *privatkapitalistiske modellen*, gikk av beddingen med Lønnsomhetsutvalget. Jeg betegner den som tradisjonalistisk i denne epoken fordi den la vekt på videreføring av noen gamle strukturer fra privilegiesystemet. Likevel var det enighet i utvalget om at overordna forhold av økonomisk, politisk og sosial karakter i samfunnet burde endres. Følgelig burde også strukturen i fiskerinæringa endres. Det kunne gjøres gjennom planmessig tilpassing og gjennom satsing på effektivt, industrialisert fiske (Lønnsomhetsutvalget:60–61). Flertallet i utvalget sa at *rasjonalisering* måtte finne sted under *samfundets planmessige ledelse* (s. 61). Her tolker jeg rasjonalisering som sjølve fornuftens inntrenging i fiskerinæringa. Utvalgets flertall som argumenterte for industrialisering, ga ikke uttrykk for at de så noen motsetning mellom samvirkeorganisering og industrialisering. I alle tilfelle var det sagt at det var fiskerne og deres organisasjon som i tilfelle skulle styre utviklinga. Heller ikke fiskekjøperne pekte på noen mulig motsetning mellom privatkapitalisme og industrialisering. Både flertallet og mindretallet formidla et syn om at den eksisterende strukturen var et resultat av aktørenes handlinger og tilpassinger i forhold til de overordna strukturene. Ved tilrettelegging ville fiskerne etter hvert handle økonomisk rasjonelt. Industrialisering var forenlig med begge modellene og må på dette tidspunktet oppfattes mer som en konkret utviklingsstrategi for effektivisering på bedriftsnivå enn en næringsmodell. Først etter krigen framsto industrialisering som en sjølstendig modell for næringsutvikling. Da kom fiskeripolitikken til å utvikle seg mellom tre ulike linjer, knytta til *samvirke*, *industrialisering* og *privatkapitalisme* og til de ideer som til enhver tid blei forbundet med hver enkelt av disse linjene.

Som modeller for næringspolitikk og utvikling fikk samvirke, industrialisering og privatkapitalisme stor symbolsk betydning. I etterkrigstidas fiskeripolitikk framføres alle disse tre modellene.³⁶ Oppfatningene som er knytta til dem, fungerte i de kommende åra både som ontologiske utgangspunkt for modellene, som strategiske repertoarer og oversettelsesmekanismer i den fiskeripolitiske retorikken.

til klippfiskindustrien og for å gi arbeid i områder med store classeskiller og arbeidsløyse. Se også Løseth 1996, Sagdahl 1982, 1973, Fugelsøy 1962.

³⁶ Jeg går ikke inn på sjølve utforminga av det institusjonelle systemet i fiskerinæringa som er grundig beskrevet av andre. Se for eksempel Holm (2001, 2000, 1996a, 1996b, 1995), Christensen og Hallenstvedt (1990) og Hallenstvedt (1982).

4.3. Fra planøkonomi til blandingsøkonomi i fiskeripolitikken

4.3.1 Makroøkonomisk planlegging, strukturtilpassing og kompromiss

Samvirkemodellen ga fiskerne betydelig innflytelse på utviklinga i næringa. De var formulert som fiskerinæringas sentrale aktører, som politikken blei forsøkt konstruert rundt. Fiskerne blei med dette både fiskens, fiskerhusholdenes og det som kan kalles fiskerisamfunnenes representanter. Modernisering var både mål og middel. Sesongpreget i de fleste fiskeriene og kombinasjons- og livsfasetilpassingene blei oppfatta både som et stabilitetsproblem og som et hinder for effektivisering i fiskerisektoren (Rollefsen 1949, Lønnsomhetsutvalget, Fiskeridirektoratet 1928). Den store fiskerinnflytelsen som det var åpna for, gjorde det vanskeligere å planlegge og sentralstyre utviklinga i fiskerinæringa. Plan-, kontroll- og kalkulasjonsverktøy var instrumenter for å effektivisere samfunnet, uansett sektor. Samvirkemodellen, der det nødvendigvis måtte forhandles fram kompromisser, ga i praksis et begrensa rom for myndighetene til å introdusere plan- og styringsverktøy, fordi fiskerne kollektivt måtte anerkjenne dem. Fiskeripolitikkenes retoriske forankring i *Fiskeren i verden* gjorde det også vanskelig å argumentere for mer styring og svekka fiskerinnflytelse.

I perioden 1945–1950 blei det igangsatt et omfattende utredningsarbeid i fiskerinæringa.³⁷ I nasjonalbudsjettet for 1947, som var et uttrykk for den innflytelse og dominans som sosialøkonomene og deres makroøkonomiske modeller skulle få i Det norske Arbeiderparti og i næringspolitikken i etterkrigstida, blei kursen for modernisering av landet stukket ut (Drivenes og Tjelmeland 1997, St.meld. nr. 10 (1947)). Londonregjeringa hadde i sitt eksil lagt planer for gjenreisinga av Norge. Politikken blei nå sterkere forankra i eksplisitt uttalte modeller. En fordristisk *industrimodell*, der teknikker for kalkulasjon, forutsigelse og kontroll stod sentralt, blei framført som den ideologiske kjølen i den skuta som skulle bære den nye sosialdemokratiske velferdsstaten (Holm 1996a:110). Den fiskeripolitiske retorikken vektla at det gjennom industrimodellen skulle utvikles en filetindustri som kunne skape mer stabile sysselsettings- og inntektsforhold i de mest fiskeriavhengige områdene i landet. Dette gjaldt i særlig grad i Finnmark, som lenge hadde hatt ei særstilling i norsk politikk. Etter nedbrenninga av store deler av Nord-Troms og Finnmark i 1944 så en muligheten til å løyse det myndighetene så som strukturelle problemer i dette området. I særlig grad blei fiskeindustrien sett på som viktig i gjenreisinga (Richter Hansen 1990, Dancke 1986, Vik

1982). Den skulle bli sjølve modernitetsbæreren i det tilbakeliggende Finnmark. Det var imidlertid ikke mulig å argumentere for eller få oppslutning om å bare bygge fiskerinæringa omkring en statlig, planøkonomisk industrimodell. Det måtte tas hensyn til at fiskerne hadde fått betydelig makt i mellomkrigstida, og at fiskeindustrien i tillegg til innslag av *fiskersamvirkelag* i hovedsak var privateid (Onsager 1985).

Løysinga for politikken blei å formulere et kompromiss mellom en privatkapitalistisk modell, en samvirkemodell med små, spredte anlegg og en mer planøkonomisk industrimodell, med større sentraliserte enheter. I tillegg skulle flåtestrukturen bygges rundt havgående trålere og andre større fartøy som kunne bidra med stabile leveranser (Hersoug 1982, Hersoug og Leonardsen 1979:71–73, Torskefiskutvalget av 1957, Lønnsomhetsutvalget av 1937). Ideene fra utredningene blei fulgt opp av *Utvalget for reising av fiskeindustri i Nord-Norge* som i hovedsak konsentrerte seg om Nord-Troms og Finnmark. Her blei det argumentert for en tredelt eierstruktur, med statlig eierskap, samvirke og privateid industri. Flaggskipet i fiskeripolitikken var likevel en industrimodell, med tolv statseide anlegg (FI-NO-TRO) som i stor grad skulle baseres på leveranser fra tilknyttede trålere. Det statlige eierskapet var i fagbevegelsens interesse, og ved å knytte industrialiseringa også til samvirkeorganisering lyktes myndighetene langt på veg med å få tilslutning fra Norges Fiskarlag til disse ideene. Det betyr at *Fiskeren i verden* her blei brukt som middel for *interessering* av fiskerne. De blei med andre ord knytta til industrimodellens nettverk. I praksis blei likevel fiskersamvirkelagene et stebarn i fiskeripolitikken (Otnes 1980, Revold 1980, Hersoug og Leonardsen 1979:76–78). Tanken bak oppbygginga av FI-NO-TRO og seinere også FINDUS i Hammerfest var å får til ei mer langsiktig strukturendring gjennom at en modernistisk industrimodell gradvis skulle vokse fram og rasjonalisere fiskeindustrien (Jacobsen 1996, Vik 1982, Hersoug og Leonardsen 1979). Industrimodellen skulle såleis fungere som en transformator som gradvis omforma fiskeindustrien. Håpet var at modellen skulle bre seg som ringer i vatnet og sikre modernitetens gjennomslag i fiskerisektoren.

Et flertall i Lønnsomhetsutvalget hadde konkludert med at det var behov for å begrense antallet fiskere. Etter utvalgets oppfatning måtte fiskeripolitikken rettes inn mot de som hadde fiske som hovedyrke. Dette skulle bli et anna seglingsmerke i etterkrigstidas fiskeripolitikk, da spesialisering og faglig organisering stod sterkt i alle bransjer. Arbeidskraftunderskott i industrien i heile landet gjorde at reduksjon i sysselsettinga i fiske til fordel for industrisysselsetting blei et politisk mål og virkemiddel fra 1945 og utover i 1950-

³⁷ *Rasjonaliseringskomiteen, Fartøykomiteen og Utvalget for reising av fiskeindustri i Nord-Norge* er tre sentrale utvalg (Hersoug og Leonardsen 1979).

og 1960-åra. I særlig grad var politikken retta mot å redusere antallet som kombinerte fiske og jordbruk (St.meld. nr.10 (1947):26). Etterkrigstida, med knapphet på arbeidskraft, frie eksportmarkeder og utviklingsoptimisme, blei ifølge Hersoug (1983:26) prega av forsøk på å *reversere* 1930-åras politikk. Sammenholdt med Holm (1996a, 1995) og Hersoug og Leonardsen (1979) er det åpenbart at det er ei feiltolking. Ei reversering ville ført til at en gikk tilbake til det handelskapitalistiske systemet fra før første verdenskrig og til en struktur med mange små aktører. Det blei ikke framført argumenter som kan tolkes i den retningen. Tvert imot var planøkonomi og industrialisering midler for å skape en mer sosialistisk fiskeripolitikk (Otterstad 1993b:57, Gjerdåker 1991b).³⁸ Noe tilbakeskritt var det ikke snakk om, i tråd med modernitetens ideer skulle historia gå framover mot rasjonalitetens endelige realisering. Private interesser fikk også innpass i den grad de tilpassa seg den industrielle målsettinga, slik tilfellet var med etableringa av Findus i Hammerfest (Hersoug og Leonardsen 1979:78–80). Sysselsetting, velferd og fordeling var formulert som mål som var overordna individuell egeninteresse. Fortsatt var ikke rekruttering noe tema. Atferd og handling blei framstilt som noe som kunne styres gjennom strukturell tilpassing, disiplinering og opplæring. Det blei understreka at oppgaven var vanskelig (St.meld. nr. 10 (1947):26):

En må også være oppmerksom på at en stor del av den arbeidskraft som er beskjeftiget i fiskerierne, ikke uten videre er egnet til å settes inn f.eks. i industrien. En rekke psykologiske faktorer spiller i den forbindelse en rolle. Særlig gjelder dette mennesker som er kommet opp i årene hvor overføring til nytt yrke byr på store vanskeligheter. Selv om en del tusen mennesker i de nærmeste årene kan overføres fra fiskerierne til andre næringer, må en rekne med at en omfattende omlegging av fiskerierne må ta tid. En må særlig legge vekt på at rekrutteringen til fisket blir mindre enn den var tidligere, og en bør oppmuntre til dette ved opplæring av kystungdommen i de yrker som en mener den fortrinnsvis bør søke seg over til.

Sitatet viser at myndighetene innså problemene med å få folk til å endre atferd. Dette begrunnes i psykologiske faktorer. Det er nærliggende å tolke det dithen at den sosiale programmeringa og det at en låses fast i bestemte strukturer, gjør det vanskeligere å bryte ut. Det blei i liten grad stilt spørsmål om hva folk sjøl ville, kystungdommen måtte ”oppmuntres” og opplæres til å opptre i henhold til hva samfunnet anså som rasjonelt. Tilnærmingene i den til enhver tid gjeldende sosialdemokratiske orden og ideologi dominerte retorikken i politikk og forvaltningsapparat. Til en viss grad kan vi snakke om en arbeiderpartistat i Norge i etterkrigstida (Slagstad 1998, Gran 1993, Furre 1990, Østerud 1979). De som formulerte fiskeripolitikken i denne perioden, la i hovedsak en strukturalistisk forståelse av samfunnet til

³⁸ Hersoug og Leonardsen (1979:53) benytter begrepet *samordningsøkonomi* som egentlig er mer dekkende.

grunn. Det påvirka også den fiskeripolitiske retorikken. Sjøl om Det norske arbeiderparti ikke lenger var "marxistisk" reint ideologisk, bar partiets ideologi og analyse fortsatt i seg elementer fra strukturalistiske oversettelser av marxismen, blant anna fra sovjetisk planøkonomi, så vel som ideer fra *Scientific Management*-retningen innen organisasjonsteori (Slagstad 1998:191–212). Denne retningen, som også kalles *taylorisme* (Hatch 2001:47), la stor vekt på hvordan rasjonell produksjon kunne utvikles gjennom etablering av hensiktsmessige organisasjonsstrukturer og maksimal programmering av virksomheten. Dersom arbeidet organiseres på rett måte, vil produksjonen bli lettere (for individene), mer rasjonell og individene ville frivillig tilpasse seg i forhold til organisasjonsstrukturen (Scott 1981). Slike ideer hadde betydning også for synet på hvordan fiskere blei skapt og rekruttert. Sett i lys av at fiskeripolitikken fra 1945 til slutten av 1950-åra framstilles som prega av sosialistiske og planøkonomiske tilnærmingar, med statsengasjement, stordrift og vertikal integrasjon som de viktigste elementene (Otterstad 1993b), må formuleringene om opplæring forstås mer som sosial programmering enn en refleksiv opplærings- og sosialiseringssprosess. Opplæringa skulle her fungere som en strukturalistisk oversettelsesmekanisme.

Innslaget av planøkonomi og taylorisme i politikken gjør at formuleringene fra denne epoken kan forstås slik at en trudde at fiskere kunne disiplineres og opplæres til å handle i henhold til samfunnets beste. I så fall kunne fiskerne skapes gjennom bruk av virkemidler og ordningar, som først organiserer og skaper verden. Deretter ville *Verden bli til i fiskeren*. Samtidig måtte politikken både retorisk og praktisk forholde seg til næringsinstitusjonelle system som bygde på samvirket og fiskernes kollektive interesser. Dessuten var det ulikt syn mellom den politiske, intellektuelle og forvaltningsmessige eliten som formulerte politikken, og det statsbærende partiets menige velgere.

I fiskerinæringa sympatiserte en stor del av fiskerne og mange sentrale personer i fiskeribyråkratiet med Arbeiderpartiet og dets politikk (Holm 1996a, 1995, Skogholt 1993, Hallenstvedt 1982). Spesielt i Nord-Norge, som i etterkrigstida var den minst industrialiserte landsdelen, hadde Arbeiderpartiet sterk oppslutning blant fiskere og småbrukere (Drivenes og Tjelmeland 1997). Samvirkeideene og fiskerbondesosialismen stod sterkt i Nord-Norge. I fiskeri- og distriktpolitikken i etterkrigstida har Nord-Norge, og spesielt Finnmark, vært oppfatta som et "problem", og staten har spilt en aktiv rolle for å løyse problemet (Eriksen 1996, Eriksen 1990). Hovedlinjene i den fiskeripolitiske retorikken fulgte de sosialdemokratiske tilnærmingene og hadde industrialisering av Nord-Norge som et viktig mål. Blant partiets velgere og medlemmer i landsdelen var det etter sigende skepsis til industrialisering etter mønster av fordisme og taylorisme.

Industri sosialismens og Verden i fiskerens logikk slo ikke gjennom i samme grad blant Arbeiderpartiets velgere og medlemmer i Nord-Norge. Til tross for at fiskerne i Nord-Norge slutta opp om Arbeiderpartiet og i praksis i stor grad moderniserte fiskeflåten, slutta de seg ikke til argumentasjonen om industriell organisering av fiskerinæringa. Industrimodellen fungerte ikke tilfredsstillende som oversettelsesmekanisme. Det var problematisk å tvinge gjennom en fiskeripolitikk som de arbeiderpartivennlige fiskerne i Nord-Norge var for uenige i. Fra Romsdal og sørover stod ikke Arbeiderpartiet og den planøkonomiske retorikken så sterkt i fiskerikretser. På den andre sida var oppslutningen om fiskerorganisasjonene og salgsinstitusjonene like sterk i sør. Oppslutningen om samvirkemodellens ideer skapte en fiskeripolitisk allianse mellom fiskerne i nord og sør som skar gjennom partipolitiske ulikheter. Moderniserings- og industrialiseringspolitikken i fiskerinæringa etter industrimodellens mønster møtte derfor motstand, spesielt blant kystfiskerne i deler av Nord-Norge, men også andre steder langs kysten. Etter hvert blei de overordna målsettingene om økonomisk rasjonalitet og effektivitet på makronivå gjenstand for pragmatiske tillempinger i den praktiske politikken, de lot seg faktisk ikke gjennomføre. Det svekka også de plan- og samordningsøkonomiske argumentene i politikken. Dette gjenspeiles i de neste utredningene. Da dreide eliten og ideologiprodusentene i Arbeiderpartiet, som var de som formulerte politikken, grunnlaget for politikken noe bort fra en strukturalistisk *Verden i fiskeren*-oppfatning og mot mer vekt på en individualistisk aktørforståelse. *Den rasjonelle fiskeren* blei gjeninnsatt som oversettelsesmekanisme i moderniseringsmaskineriet.

4.3.2 Langtidsprogrammet 1954–1957, Torskefiskutvalget av 1957 og rekrutteringsproblemet

Heilt til midten av 1950-åra var forholdene gode i fiskerinæringa. Salgslagene som skulle ivareta fiskernes interesser gjennom blant anna å forhandle om markedsriktige minstepriser, forhandla i stedet med staten om maksimalpriser. Differansen mellom markedspris og maksimalpris blei satt inn i prisreguleringsfond. I 1955 måtte kursen legges om, da ga ikke markedsprisene i torskesektoren lenger grunnlag for innbetalinger til prisreguleringsfondet. I stedet måtte det utbetales penger for å opprettholde fiskernes inntektsnivå. Fra 1955 til 1957 blei lønnsnivået i torskesektoren opprettholdt gjennom utbetalinger fra prisreguleringsfondet. Utenrikshandelen blei samtidig avregulert, og salgslag og myndigheter fikk større vansker

med å kontrollere eksportørenes inntekter. I 1958 var prisreguleringsfondet oppbrukt, og staten måtte gå direkte inn med støttemidler (Holm og Johnsen 1990, Subsidiutvalget 1963).

Fram til første halvdel av 1950-åra hadde politikken for å redusere sysselsettinga virka, men vanskene med å skape ei rasjonell næring var større enn det en hadde trudd. I Langtidsprogrammet for 1954–1957 blei rekrutteringsproblemer drøfta (St.meld. nr. 62 (1953):131):

Mens fiskeriene i 1930-årene hadde så stort overskudd på arbeidskraft at en kunne tale om overbefolkning i næringen, har det etter krigen vært vanskeligheter med å skaffe nok mannskaper til flåten. Selv om lønnsomheten i fisket har bedret seg sterkt, foretrekker mange fast avlønnet arbeid i land framfor den usikkerhet som knytter seg til fiskeryrket. Rekrutteringen til yrket er derfor gått tilbake [...]. Den alminnelige fiskeripolitikk som tar sikte på å bedre lønnsomheten i fisket, vil legge grunnlaget til rette for en mer tilfredsstillende rekruttering, men samtidig trenges tiltak som kan fjerne noe av den økonomiske usikkerhet som knytter seg til yrket, og tiltak på det sosiale området.

Fiskeflåten opplevde altså det som blei oppfatta som rekrutteringssvikt, allerede i 1953, etter en epoke der reduksjon i sysselsettinga hadde vært målet. Politikken for å avfolke fisket hadde altså virka. Som det framgår av sitatet, argumenterte fiskerimyndighetene nå for at individene både hadde valgmuligheter og at de faktisk foretok rasjonelle valg i forhold til de mulighetene de hadde. Det antas at rekrutteringssvikten skyldtes at folk foretrakk lønnsomme, sikre og stabile arbeidsplasser framfor det mer ustabile fisket. Langtidsprogrammet representerer derfor en overgang, der planleggernes retorikk forlot oppfatningen om at strukturene og samfunnet ensidig skaper aktørene. Menneskene får en friere rolle enn før ved at det fokuseres på at folk foretar valg ut fra visse kriterier og innafor visse samfunnsskapte rammer. Fiskeripolitikken antas for eksempel å ha betydning for individenes valg. Likeledes blei behovet for bedre arbeidsforhold om bord og bedre sosiale forhold og ordninger i fiskerisamfunnene trukket fram. Både fagutdanning og allmennutdanning tufta på en mer refleksiv dannelsesmodell og ikke først og fremst disiplinering, blei trukket fram som et viktig virkemiddel for å rasjonalisere og utvikle fisket (s. 129).

Det drøftes også (s. 131) hvordan ei garantiordning for lottfiskere, som sikrer ei minsteinntekt, kan bidra til at flere velger å forbli i fisket også i år med dårlig lønnsomhet. Det er åpenbart at til tross for at langtidsprogrammet tilkjente folk evne til å velge, så oppfattes verken fiskere eller arbeidstakere kun som individuelle aktører i denne sammenhengen. En friere aktør til tross forventes det ikke at enhver er sin egen lykkes smed. Det skapes

forbindelser mellom aktør og samfunn i retorikken, ved at det blant anna pekes på at valgene foretas innafor et bestemt mulighetsrom.

Langtidsprogrammet peker framover mot den nye fiskeripolitikken som blei formulert mot slutten av 1950-åra. Den videreførte mange av elementene fra de første etterkrigsåras fiskeripolitikk. Innslaget av markedsøkonomiske argumenter knytta til *Den rasjonelle fiskeren* blei sterkere. Det kom blant anna som følge av endringene på markedssida. Mer eksplisitte drøftinger av rekruttering og forholdet til flåtestruktur blei også gjennomført. Grunnlaget for den nye politikken blei formulert i innstillinga fra Torskefiskutvalget av 1957 (fremma som vedlegg til St.meld. nr. 71 (1959)). Innstillinga var en gjennomgang av situasjonen i fiskerinæringa fra 1920-åra og til midten av 1950-åra. Noen av tilrådingene i denne innstillinga markerte hovedleia i norsk fiskeripolitikk i mange tiår framover. Innstillinga blei den økonomiske rasjonalitetens *fyrstårn* i norsk fiskeripolitikk. Torskefiskutvalget var leda av tidligere finansminister, daværende direksjonsformann i Norges Bank, Erik Brofoss. Utvalget skulle komme med forslag som danna grunnlag for et *nasjonaløkonomisk lønnsomt* fiske:

– utrede og komme med en samlet vurdering av de langsiktige problemer næringen står overfor (St.meld. nr. 71 (1959):1).

Mandatet hadde følgende ordlyd (Torskefiskutvalget:13):

Med sikte på å finne frem til varig lønnsomhet i fiskerinæringen som helhet skal utvalget:

- 1. Analysere lønnsomheten i og mulighetene for de norske torskefiskerier (torsk, sei, hyse, mv.), herunder undersøke om man får utnyttet de nasjonaløkonomisk mest lønnsomme fiskerier, og om den nåværende sammensetning av fiskeflåten er egnet for slik utnyttelse. Utvalget skal peke på mulige tiltak som bør gjennomføres, herunder vurdere om investeringene i næringen bør økes.*
- 2. Vurdere om omsetningen, produksjonen og eksporten av torsk og torskeprodukter er rasjonell og effektiv og om de etablerte reguleringsordninger er hensiktsmessige. Det bør undersøkes om det kan treffes tiltak som kan øke den gjennomsnittlige eksportprisen. Eksportordningene bør sikre en effektiv og aktiv markedsbearbeidelse. De prisordninger som skal gjelde, må ta sikte på å fremme dette og en heldig eksportpolitikk.*
- 3. Vurdere gjeldende garanti- og tilskottsordninger og gi uttalelse om det er nødvendig at staten midlertidig yter økonomisk støtte til næringen. I så fall bør det vurderes på hvilken måte støtten bør gis for å tjene næringens og landets interesse på lengre sikt.*
- 4. For så vidt det ikke kan gis en samlet innstilling i løpet av høsten 1957, skal Utvalget gi en foreløpig uttalelse om det spørsmål som er nevnt under pkt. 3, med*

tilråding om hvilke midlertidige tiltak som bør treffes med sikte på torskefisket i 1958.

I likhet med flertallet i Lønnsomhetsutvalget, konklusjonene i nasjonalbudsjettet og i Langtidsplanen trakk også Torskefiskutvalget den konklusjonen at fiskerinæringa i for stor grad var basert på kystfiske og kombinasjonsnæring. De nasjonaløkonomiske målene skulle realiseres gjennom strukturrasjonalisering, stordrift og effektivisering i fiskeflåten og satsing på frossenfisk. Det blei sagt at det igjen var fiskeflåten som måtte tilpasses, mens landsida i større grad syntes å bli tatt for gitt (Hersoug 1983). Nærings- og livsstrategier som ikke var tilpassa det som blei oppfatta som økonomisk rasjonelt, blei framstilt som negativt for utviklinga av fiskerinæringa. Utvalget uttalte for eksempel (s. 44):

En rasjonell målsetning for fiskerinæringen kan imidlertid ikke bygge på at en tilstrekkelig arbeidsinntekt for hele året skal kunne erverves ved deltakelse i fiske en kortere tid av året.

Deltidsfiske og kombinasjonstilpassinger var åpenbart ikke i tråd med utvalgets mål. Utvalgets betraktninger var i hovedsak basert på ei sosialøkonomisk tilnærming, og makroøkonomiske hensyn blei tillagt overveiende vekt (Hersoug 1983). I Langtidsprogrammet (St.meld. nr. 62 (1953)) hadde planleggerne drevet bort fra den strukturalistiske oppfatningen om *Verden i fiskeren* og gitt aktørene en friere rolle. Torskefiskutvalget fortsatte denne prosessen, og en argumentasjon knytta til en mikroøkonomisk rasjonell aktørmodell fikk større plass i vurderingene. Dette kom til uttrykk i drøftinga av sysselsettings- og rekrutteringsforholdene. Utvalget sa følgende:

Under perioden fra 1920 fram til nå synes det å være en viss sammenheng mellom svingningene i deltakelse og den alminnelige konjunkturutvikling slik at deltakelsen øker i nedgangstider og faller i oppgangstider. Den spesielt store avgang i etterkrigstiden henger utvilsomt sammen med den lette adgang til å få arbeid i andre yrker. En må regne med at denne utvikling vil fortsette, og at fiskerinæringen i fremtiden i langt større grad må konkurrere om arbeidskraften med andre næringer og virksomheter enn tilfellet har vært tidligere. (Torskefiskutvalget:66–67)

Utvalget konkluderte altså med at arbeidskrafta fulgte arbeids- og inntektsmulighetene. Det er først og fremst de økonomiske forholdene som drøftes, og det lanseres få andre forklaringer på de svingningene som skjer. Dette inntrykket forsterkes i fortsettelsen:

Selv i distrikter med til dels betydelig registrert ledighet volder det økende vanskelighet å skaffe mannskap til flåten. Beregninger over alderssammensetningen av fiskere som deltar i enkelte fiskerier, synes å vise høy gjennomsnittsalder. Dette tyder på at en står overfor et rekrutteringsproblem. Disse arbeidskraftproblemene har en klar sammenheng med at utbyttet og dermed lønnsomheten for mannskapene er sterkt varierende, og at arbeidsinntektene til dels har ligget betydelig under hva en kan oppnå i andre næringer. Arbeidsforholdene om bord er også slik at selv hvor en har kunnet oppnå høyere lønn, har merfortjenesten ikke vært tilstrekkelig til å oppveie de ulemper som er forbundet med det å delta i fisket og med det lange fraværet fra hjemmet. (Torskefiskutvalget:68–69)

Med lyse utsikter og arbeidskraftetterspørsel i andre bransjer var det ingen grunn til å se lyst på rekrutteringa til fiske i framtida. Utvalget hevda at forholdene i fiskeriene ikke lå til rette for en økonomisk rasjonell opptreden, både ut fra ei total lønnsomhetsvurdering og ut fra ei vurdering av ulemper knytta til arbeidsforhold. Torskefiskutvalget framførte ei kjent løysing: Flåtestrukturen måtte endres, færre, større og bedre fiskefartøy var det som trengtes. Da ville fiskerinæringa bli tilstrekkelig attraktiv, og det økonomisk rasjonelle potensialet kunne utløyse. Målet er å realisere økonomisk rasjonalitet, og midlet er fortsatt rasjonell organisering, altså en strukturalistisk strategi. Men ifølge utvalget var utgangspunktet for denne forståelsen at arbeidskraftproblemene i fiskeflåten syntes å være mindre i land med en større havgående fiskeflåte. Ikke først og fremst fordi denne flåten var mer lønnsom, det varierte mellom landene, men fordi mannskapet gjennomgående tjente mer. Dette blei tydeligvis oversatt som et tegn på at de enkelte fiskerne opptrådte økonomisk rasjonelt i forhold til inntekts- og yrkesmuligheter. Det er den samme løysinga som de første etterkrigsåras politikk formulerte, men forskjellen er at mens en tidligere snakka om å endre aktørenes atferd gjennom å endre verden, blei det nå lagt vekt på å tilpasse verden til fiskernes valg, ønsker og rasjonalitet. Men fortsatt knyttet rasjonaliteten til stordrift.

I enda sterkere grad enn i Langtidsprogrammet for 1954–57 (St.meld. nr. 62 (1953)), blei fiskerne og befolkningen i fiskerisamfunn framstilt som økonomisk rasjonelle. Fiskerinæringa måtte tilpasses fiskeribefolkningens krav, ønsker og valg, og den måtte innstille seg på å konkurrere om arbeidskrafta. Individuelle valg og handlinger blei tillagt auka betydning. Forholdene måtte legges til rette for at næringa skulle bli konkurransedyktig også i forhold til arbeidskrafta. Det primære midlet var høg lønnsevne, som ville trekke de økonomisk rasjonelle aktørene mot næringa. Ingenting i utvalgets innstilling tyder på at Torskefiskutvalget forneakta at aktør og struktur også gjensidig påvirka hverandre, men utvalget ga uttrykk for at individene i større grad enn tidligere måtte oppfattes som den sentrale enheten i samfunnet. Strukturene kunne nok påvirke fiskernes tilpassinger, men først

og fremst la Torskefiskutvalgets argumenter til grunn at aktørenes rasjonalitet var gitt, den var økonomisk rasjonell. Dette til forskjell fra *Fiskeren i verden*-oppfatningen, som fungerte som retorisk repertoar for samvirkemodellen og den strukturalistiske *Verden i fiskeren*-oppfatningen som nasjonalbudsjettet i 1947 tok et retorisk utgangspunkt i. Til tross for at løysingene langt på veg var de samme, utbygging av havfiskeflåten, rasjonalisering og effektivisering av flåtestrukturen, blei mellomkrigstidas og de første etterkrigsåras oppfatninger om *Fiskeren i verden* og *Verden i fiskeren* som retorisk grunnlag for fiskeripolitikken supplert med *Den rasjonelle fiskeren*. Denne oppfatningen fikk i en periode en mer dominerende plass. I dette lå også en erkjennelse av at fra fiskernes ståsted var ikke industrimodellen uten videre oppfatta som den mest attraktive og rasjonelle modellen. At det nettopp var Langtidsplanen for 1954–1957 og Torskefiskutvalgets innstilling som formidla dette, er i tråd med det Otterstad (1993b) sier om at Torskefiskutvalget representerte en overgang fra plan- eller samordningsøkonomi mot en mer blandingsøkonomisk orientert politikk. At virkemidlene i liten grad endra seg, viser derimot hvordan oppfatninger om mennesket som strategisk repertoar kan tilpasses enhver situasjon. Det illustrerer også forholdet mellom ideologi og praktisk politikk, der ideologien faktisk tilpasses virkemidlene og ikke omvendt. Ifølge Handegård (1982:80) fikk Torskefiskutvalgets innstilling *en majestetisk posisjon*, med gjennomslagskraft i fiskeripolitikken i mange år. Da forslagene fra Torskefiskutvalget blei videreført og forsøkt konkretisert i *Investeringsutvalgets* innstilling, hadde det skjedd ei ytterligere utvikling i forhold til oppfatningene om fiskeren.

4.3.3 Investeringsutvalget, rekrutteringsproblem og refleksivitet

Innstilling om investeringsprogram for fiskeflåten 1963–65, heretter kalt Investeringsutvalget (vedlegg 2 til St.meld. nr. 75 (1962-63)), la også opp til en politikk der flåtestrukturen skulle endres mot større havfiske- og bankfiskefartøy. Videre skulle både antall fartøy og bemanning i kystfiskeflåten reduseres (Investeringsutvalget:20–23 og 27–29). Samtidig tolka utvalget en aukende gjennomsnittsalder på fiskerne som et tegn på rekrutteringsproblemer:

Da det særlig er rekrutteringen til fiskeriyrket som svikter, vil alderssammensetningen av fiskerbefolkningen ha en tendens til å forskyve seg i retning av en relativt sterk konsentrasjon om de eldre aldersgrupper. En av konsekvensene av denne tilbakegangen i antallet fiskere er at det blir stadig vanskeligere å skaffe mannskaper til bemanning av den flåten vi har i dag. (Investeringsutvalget:27)

Analysen av og løysinga på problemene som utvalget lanserte, var ikke original. Sammenhengen mellom lønnsomhet og struktur var fortsatt tema. Utvalget så på kystfiskeflåtens størrelse som årsak både til rekrutterings- og lønnsomhetsproblemene:

En vesentlig del av vår fiskeflåte er beregnet på fiske i kystfarvannene. Denne flåten synes å være blitt for stor i forhold til fiskeforekomstene langs kysten. (s. 27)

Følgelig blei målsettinga for investeringspolitikken beskrevet slik:

Som et ledd i et slikt program bør et hovedpunkt være å få redusert størrelsen av den flåte som er avhengig av lokale fiskeforekomster, samtidig som en får fornyet og utvidet noe den del av flåten som egnest seg for bank- og havfiske. For en slik linje taler også resultatene av de driftsøkonomiske undersøkelser (s. 27).

Satsing på større fiskefartøy blei nok en gang foreslått som den eneste muligheten til å sikre rekrutteringa i framtida. Utvalget bygde konklusjonene på driftsøkonomiske undersøkelser, der lønnsevnene viste en stigende tendens med aukende fartøystørrelse. Analysene og undersøkelsene som utvalget bygde på, sannsynliggjorde ikke at større fiskefartøy hadde vært eller ville bli mer lønnsomme enn mindre fartøy (Handegård 1982). Utvalget måtte medgi:

Et vesentlig problem er imidlertid at nettooverskottet for selve fartøyene viser den motsatte utvikling. (s. 27)

Konklusjonen om at flåtestrukturen måtte endres mot færre og større fiskefartøy, blei altså trukket til tross for at større fiskefartøy over lengre tid hadde hatt lønnsomhetsproblemer, og at egenkapitalen ikke lot seg forrente. Konklusjonene var ikke faglig begrunna, men bygde på påstander om stordriftas fordeler. Konklusjonene og påstandene videreføres av et anna utvalg, Subsidieutvalget av 1963, som jeg kommer tilbake til. Også i forhold til framtidig bemanning så Investeringsutvalget den store andelen mindre fartøy som et problem:

... må en imidlertid være merksam på at gruppen 30–60 fot totalt vil kreve et betydelig antall fiskere som kan bli vanskelig å skaffe. (s. 28)

Sjøl om utvalget meinte at det fortsatt kom til å være mange som ville livberge seg av kystfiske med mindre båter, antok det at det ville bli arbeidskraftmangel i kystfisket. Etter utvalgets oppfatning var det for mange små fiskefartøy som blei oppfatta som lite effektivt drevet. Det pekte også på at det neppe ville bli et stort antall fiskere som var interessert i å delta i de krevende havfiskeriene. Fiskerinæringa måtte innstille seg på en

konkurransesituasjon i forhold til arbeidskrafta og innse at fiskere og andre på kysten kunne treffe valg. Derfor måtte det skje ei kontrollert, og hensiktsmessig utvikling av fiskeflåten:

Et stort antall fiskere vil av forskjellige grunner, alder, helse, familieforhold, tilknytning til annen virksomhet i land osv. foretrekke å drive et mindre krevende kystfiske, selv om inntektene av slik virksomhet kan bli lavere. (ibid.)

Ei mulig tolking av sitatet er at utvalget trakk den slutningen at fiskerne foretok vurderinger av situasjonen før de traff sine valg. En *situasjonell refleksivitet* blei dermed introdusert som argument. Fiskere valgte i verden, og valgene var ikke nødvendigvis i samsvar med samfunnets økonomisk rasjonelle mål. Derfor måtte de stimuleres i riktig retning. Utvalget anså det ikke for å være myndighetenes oppgave å stimulere til kystfisketilpassinger. Ideen om å rasjonalisere og industrialisere heile fiskerinæringa var nå forlatt, i stedet la en vekt på å styrke hav- og bankfisket for på den måten å effektivisere og profesjonalisere fisket. Det måtte videre satses på et mindre antall godt kvalifiserte fiskere, det vil si fiskere som hadde gjennomgått riktig sosialisering. Det gjaldt å stimulere fiskerne til å gjøre de riktige valgene, gjennom å opprette ordninger som fremma en bestemt flåte- og næringsstruktur. Ifølge utvalget burde flåtestrukturen baseres på færre, effektive fartøy, i hovedsak over 60 fot.

Investeringsutvalgets argumentasjon gikk lenger enn både Langtidsprogrammet for 1954–1957 og Torskefiskutvalget i forhold til at fiskere kunne foreta valg. Utvalget trakk også fram at andre forhold enn bare lønnsomhet og økonomi hadde betydning for valgene. Investeringsutvalgets oppfatning om fiskeren ligger et sted mellom *Den rasjonelle fiskeren* og *Fiskeren i verden*. Utvalget erkjente at fiskere hadde ulike og vekslende motiv, samtidig som det var et mål å fremme en bestemt atferd, nemlig *den økonomisk rasjonelle*. For å bidra til å realisere *Den rasjonelle fiskeren* blei et utvalg som skulle utrede etablering av støtteordninger for fiskerinæringa, oppretta: *Subsidieutvalget*, som avga *Innstilling om støtteordningene og lønnsomheten i fiskeriene* (vedlegg til St.prp. nr. 143 1963–64).

4.3.4 Subsidieutvalget – etablering av handlingsalternativ

Ifølge Subsidieutvalget (s. 12) eksisterte det knapt noe lønnsomhetsproblem i fiskerinæringa fra 1945 og fram til 1958. Etter 1958 blei Norge et av de landene som i sterkest grad måtte yte statsstøtte til fiskerinæringa. Hensikten med Subsidieutvalgets arbeid var å legge grunnlaget

for støtteordninger som kunne bidra til å løse de omstillingsproblemene i fiskerinæringa som støtteavhengigheten representerte. På lang sikt skulle også tiltakene bedre lønnsomheten i fisket (St.prp. nr. 143 (1963–64)). Subsidieutvalgets innstilling (s. 13) bygde videre på at anbefalingene i Torskefiskutvalgets og i Investeringsutvalgets innstillinger. Subsidieutvalgets arbeid er grunnlaget for *Hovedavtalen for fiskerinæringa mellom staten og Norges Fiskarlag av 1964*. Flere sentrale elementer fra Torskefiskutvalgets og Investeringsutvalgets innstillinger kom til å bli bygd inn i *Hovedavtalen* (Holm og Johnsen 1990, Subsidieutvalget:13):

Det bør først og fremst legges vekt på tiltak som kan effektivisere fisket, tilvirking og omsetning og som kan fremme en rasjonell utvikling i næringen som helhet. § 7 i Hovedavtalen (St.prp. nr. 143 (1963-64), vedlegg 5).

Formuleringene i *Hovedavtalens* § 7 må derfor tolkes i lys av utvalgenes anbefalinger og oppfatninger om hva som var ei effektiv og rasjonell utvikling av fiskerinæringa. Subsidieutvalget hadde ingen spesielle formuleringer om rekruttering, men la forutsetningene i Investeringsutvalgets innstilling til grunn. Subsidieutvalgets innstilling framheva også at tallet på mindre fartøy burde reduseres til fordel for større bank- og havfiskefartøy. Utvalget forutsatte den samme sammenheng mellom lønnsomhet, båtstørrelse og rekruttering som Torskefiskutvalget og Investeringsutvalget (Handegård 1982, Subsidieutvalget:24, punkt 2). Det var ønsket om å realisere en økonomisk rasjonell fisker som blei lagt til grunn i Torskefiskutvalgets, Investeringsutvalgets og Subsidieutvalgets analyser, men det er åpenbart at de ikke så på fiskerne kun som økonomisk rasjonelle aktører eller som aktører som kunne formes gjennom strukturell tvang. De praktiske tiltakene og løysingene som framføres og foreslås i den fiskeripolitiske retorikken, er langt på veg de samme fra 1945 til først i 1960-åra. Hvilke oppfatninger av verden og fiskerne som benyttes som retorisk strategi for å fremme hovedmålene, skifter imidlertid. I de første etterkrigsåra formidles en strukturalistisk oppfatning, deretter blir en individualistisk, rasjonell oppfatning mer framtrædende i Torskefiskutvalgets argumentasjon, før en mer formidlende oppfatning benyttes i Investerings- og Subsidieutvalget. Samtidig bestod det institusjonelle systemet bygd etter samvirkemodellen og begrunna i en versjon av *Fiskeren i verden* gjennom heile perioden. Verken retorisk eller i praksis forsvant denne versjonen fullstendig fra fiskeripolitikken.

4.4. Fra objektiv rasjonalitet til subjektivism i fiskeripolitikken

4.4.1 Teknologindring, strukturendring og modernisering

Industrimodellen slik den blei utforma i de første etterkrigsåra, erstatta ikke samvirkemodellen (Holm 1996a, 1995). Samtidig overlevde også de privatkapitalistiske ideene gjennom den planøkonomiske perioden. Småbåtflåten viste seg å være langt mer levedyktig enn hva fiskeripolitikken hadde lagt opp til (Hersoug 1983). Tallet på små, fiskeriregistrerte fartøy auka gjennom 1960-åra. Da sildestammen braut sammen midt i 1960-åra, var det fiskere som gikk over fra sildefiske til torskefiske på mindre båter. Samtidig skjedde ei betydelig effektivisering i kystfiskeflåten, men innafor rammene av samvirkemodellen (Holm 1996a). Innad i de ulike flåtegruppene skjedde det store endringer. I store deler av landet gikk kombinasjonstilpassinga fiske-jordbruk sterkt tilbake gjennom 1960-åra. Mens tallet på eneyrkesfiskere var rimelig stabilt, blei tallet på fiskere som kombinerte fiske med andre yrker, redusert (Drivenes og Tjelmeland 1997, Fulsås 1996, Tjelmeland 1993, Drivenes 1985, St.meld. nr. 93 (1982–83), St.meld. nr. 18 (1977–78), Fiskeritellinga 1971).³⁹ Fiskerbøndene valgte spesialisering i fiske framfor kombinasjon med jordbruk.

Også i småbåtflåten skjedde ei sterkere spesialisering. Flere av mine informanter, som Petter og Rolf, valgte i løpet av 1960-åra å legge ned småbrukene og spesialisere seg i fiske. Delvis fordi det var fiske de var interessert i, delvis fordi småbruket bandt dem for mye i forhold til hvordan de kunne drive fiske, og delvis fordi de syntes det ga for liten avkastning i forhold til innsatsen. Det at sildefisket blei effektivisert og etter hvert også braut sammen, fikk fiskere til å investere i mindre båter og satse på kystfiske der det var mulig. Slik sett kan det se ut som fiskeripolitikken intensjoner om nedbygging i kystfisket og i kombinasjonsnæring blei oppfylt, men det kan også tenkes at fiskeripolitikken ikke nødvendigvis var årsak til, men også gjenspeilte og beskrev endringer.

Det er rimelig å anta at Hovedavtalen i praksis både bidrog til å styrke småbåtflåten og til å svekke kombinasjonstilpassingene. Hovedavtalen bar på den ene sida vidare de tre utvalgenes (Torskefisk-, Investerings- og Subsidieutvalget) argumenter om effektivisering og strukturrasjonalisering. Den ene avtaleparten, Norges Fiskarlag, som ideologisk kan betraktes

³⁹ Det var store forskjeller i denne utviklinga, og akademisk uenighet om tolkinga av den. Brox meiner at kombinasjonstilpassingene viste seg svært levedyktige (Brox 1984, 1966). Ifølge Tjelmeland (1993) kan Brox ha rett dersom en ser bare på Troms, mens for heile Nord-Norge samla er nedgangen mest slående.

som sjølve manifesteringa av samvirkemodellen, utvikla seg til å bli eneyrkesfiskernes organisasjon (Hallenstvedt og Dynna 1976). Samtidig tok formuleringene i Hovedavtalen også utgangspunkt i den samvirkeorganiseringa som det institusjonelle systemet i fiskeriene var bygd opp omkring. Hovedavtalen satte fiskernes inntektsbehov i fremste rekke, uavhengig av driftsform (Holm og Johnsen 1990). Dette er også i tråd med utvalgenes innstillinger. Dermed blei det i større grad mulig å livberge seg som fisker uten å kombinere med landbruk eller andre virksomheter. En kunne spesialisere seg som sjarkfisker på heilårsbasis. Både båter og utstyr i kyst- og sjarkfisket gjennomgikk ei betydelig teknologisering og rasjonalisering i 1960- og 1970-åra. Fiskerne opptrådte langt på veg som økonomisk rasjonelle aktører, sjøl om det kan hevdes at dette i like stor grad kunne skyldes strukturell tvang så vel som refleksive valg. Uansett så blei det synlig at det var en avstand mellom den fiskeripolitiske kursen og den leia som faktisk blei segla.

4.4.2 Grønn bølge, lokal innflytelse og ressursforvaltning

Gjennom siste halvdel av 1960-åra og første halvdel av 1970-åra blei det reist kritikk mot fiskeri-, landbruks- og distriktpolitikken. Da hadde som tidligere påpekt, *Verden i fiskeren* og *Den rasjonelle fiskeren* vært dominerende strategier i den fiskeripolitiske retorikken. Effektene av moderniseringsmaskineriets arbeid begynte nå å bli synlige og gjenstand for kritikk. Samtidig skjedde det ei lokal mobilisering i distriktsnorge, spesielt i samband med kampen mot EEC (Otterstad 1993b, Furre 1990). Det var spesielt politikken framført ved hjelp av strukturalistiske repertoarer og blandingsøkonomiske prinsipp som blei kritisert.

I boka *Hva skjer i Nord-Norge* (1966) tok samfunnsviteren Ottar Brox et oppgjør med myten om det tilbakeliggende Nord-Norge, som skulle frigjøres gjennom vitenskapen, fornuften og sannheten. Dette er jeg også innom i kapittel 3. Brox henta utgangspunktet i det som *Investeringsutvalget* hadde påpekt; at mange fiskere og fiskerhushold fant kombinasjonstilpassinger både lønnsomme og rasjonelle. Forskjellene mellom Investeringsutvalgets og Brox sine analyser er såleis ikke store, men der Investeringsutvalget formulerte ytre, strukturell tilrettelegging og sentralstyring som vegen å gå, trakk Brox fram de indre forbindelsene mellom lokale aktører og strukturer som løysinga. Brox sin retorikk tok utgangspunkt i samvirkemodellen og la en refleksiv aktørmodell til grunn. Hans poeng var at det å *avvise* storsamfunnet til fordel for de lokale tilpassingene hadde vært *rasjonelt*, i den

forstand at næringsutøverne både tilpassa seg naturens betingelser og de indre og ytre samfunnsmessige strukturene som påvirka aktørenes (det vil si fiskernes) handling lokalt (Brox 1980a). Ifølge Brox sin argumentasjon kan ikke en slik refleksiv, lokalt betinget rasjonalitet erstattes av en ytre, ”objektiv, vitenskapelig fornuft”.

Ulike beretninger kan gi inntrykk av at folk langs kysten alltid har vært opptatt av om ulike praksiser i fangst og i andre virksomheter kan ha hatt uheldige virkninger på fisken og fangsten (Nedkvitne 1988, Rabben 1983a, 1982). I ordskiftet i fiskerinæringa framstilles av og til den nære fortida som en slags normaltilstand, mens endringer framstilles som unormale (Steinar M. Friis, *Fiskaren* nr. 129, 1999). Det kan framstå som et paradoks i fiskerinæringa som alltid har vært prega av endring og ustabilitet (Holm 1996a, 1996b, Solhaug 1976, Gerhardsen 1946, Hjort 1914, 1905). Fiskeriene sies å være prega av *teknologivennlighet*, det vil si at ny teknologi tas raskt i bruk, og av *strukturkonservatisme*, det vil si at det i mindre grad er ønske om at næringstilpassinger og struktur skal endres (Drivenes og Tjelmeland 1997:45–50). Det er likevel vanskelig å meine noe om hvor utbredt slik skepsis var, ofte skjedde omleggingene så raskt at det neppe er grunnlag for si at det stakk særlig djupt. Når næringsstrukturen uomtvistelig stadig endres, med medvirkning fra fiskerne sjøl, kan ikke slike uttrykk bare forstås som en reell konservatisme i forhold til næringsstrukturen. De kan like gjerne tolkes som en retorisk motstand mot foreslåtte endringer, mer enn en reell motstand mot faktiske tiltak. Skepsisen til tråling var for eksempel stor i mellom- og etterkrigstida. Bedømt ut fra argumentasjonen i Lønnsomhetsutvalget (s. 45, 82), var denne uttrykt som skepsis til kapitalisering (Holm 1996a, Hersoug 1983, Sagdahl 1982, 1973, Backer 1946).

I etterkrigsåra var det heller ikke ressurs hensyn, men lønnsomhetsproblemer som var bakgrunn for ønsker om å begrense fangstinnsatsen i fiske (Holm og Johnsen 1990, Arvesen 1989, Hersoug 1983, Subsidieutvalget 1963, Tande 1957). Sjøl om hensynet til fisken og fisket også blei brukt som argument for å begrense fangstinnsatsen, uttrykte ikke de toneangivende havforskerne bekymring for at fangstpresset var større enn hva ressursene tålte. Omkring 1960 kom de første tydelige tegn på at beskattinga av silda kunne være for stor. Fra fiskerhold blei det nå satt fram krav om at fiskepresset og fangstkapasiteten måtte begrenses gjennom ei konsesjonsordning, og 19. januar 1973 blei det innført konsesjonsplikt for ringnotsnurpere (Christensen og Hallenstvedt 1984). Med det var det satt i gang en bevegelse bort fra prinsippet om allemannsrett og fritt fiske som prinsipp for ressursforvaltninga. Etter noen tiår med fritt fiske, like rettigheter for alle fiskere og

samvirkeorganisering som viktige begrunnelser for organiseringa av næringa, blei kjølen strekt for ei heilt ny fiskeripolitisk ordning.⁴⁰

Fra 1945 og fram til 1970-åra var fiskerne, fiskeribefolkninga og fiskerienes nasjonal-økonomiske bidrag de sentrale fokus i den fiskeripolitiske retorikken. Naturen blei framstilt som gitt. Ifølge Holm (2001, 1996a:113) begynte et *ressursforvaltningsregime*, med ressurshensyn og argumenter om at fiskeinnsatsen måtte reguleres, å få tilslutning både hos fiskerne, i fiskerorganisasjonene og i politikk og forvaltning i 1960- og først i 1970-åra. Samtidig feide også den grønne bølga over den vestlige verden, med fokus på matvarekrise, miljøproblemer og overforbruk av ressurser.⁴¹ Hardins (1968) artikkel ”*The Tragedy of the Commons*” blei ei viktig forståelsesramme i arbeidet med å utvikle ressursforvaltningssystem i fiskerisektoren. Hardins artikkel drøfta hvordan individuell rasjonalitet i en fri adgangssituasjon førte til kollektiv tragedie. Hardins løysing på problemet var overordna styring, som for så vidt hadde vært grunnleggende også i de første etterkrigsåra. Dette, sammen med prosessene for å etablere et nytt havrettsregime, bidrog til å omdefinere forholdet til naturen i fiskeripolitikken. Utover i 1960-åra inkluderte den politiske retorikken ikke bare hensyn til mennesker og økonomi, men også til naturen. Den kunne ikke lenger bare framstilles og forstås som gitt, men som noe som kunne påvirkes av menneskelig aktivitet. Hardin hadde bidratt til å utvide rasjonalitetsbegrepet. Rasjonaliteten blei omdefinert, aktørene kunne ikke bare handle økonomisk rasjonelt. De måtte også handle økologisk rasjonelt (Holm, Maurstad og Hersoug 1993). Kriteriene for rasjonalitet blei såleis endra. Ikke bare økonomene, men nå også fiskeribiologene og de som kombinerte disiplinene, bioøkonomene, fikk innflytelse på hva som kunne defineres som fornuft eller rasjonalitet (Holm 1996a, 1996b). Bioøkonomene lyktes langt på veg med å få tilslutning til at den samfunnsøkonomiske og økologiske fornuft var sammenfallende, mens *Den rasjonelle fisker* blei lagt til grunn for aktørforståelsen. Den overordna samfunnsøkonomiske og økologiske fornuften må derfor ivaretas på et institusjonelt og ”overindividuell” nivå.

Langtidsplanen for fiskeriene blei et forsøk på å videreføre noen av de tidligere løysingene samt å integrere flere nye element, både fra kritikere av den tidligere politikken og

⁴⁰ Etter mitt skjønn er det i en periode fra slutten av 1930-åra og fram til 1972 at det i *praksis* var fritt fiske. Retten til å livberge seg av kommersielt fiske var mange steder begrensa av et privilegiesystem. En rekke forhold synes for eksempel å ha vært til hinder for kvinners muligheter til å drive kommersielt fiske.

⁴¹ De teknokratiske og rasjonelle utviklingsmodellene var dominerende i 1950- og 1960-åra. De blei i begynnelsen av 1970-åra avløyst av marxistiske og strukturalistiske analyser som problematiserte utbytting og maktstrukturer, ressursødeleggelse og manglende lokalt handlingsrom, særlig i utviklingsland (Johnsen 1989). Disse skiftene finnes det også spor av i norsk sektorpolitikk. Miljøspørsmål blei et internasjonalt tema (Carson 1963). Også de internasjonale havrettsforhandlingene satte ressurspørsmålene på dagsorden, sjøl om økonomiske og politiske hensyn nok må betegnes som viktigst i den sammenheng (Ulfstein 1982).

fra naturvernere og bioøkonomer. Arbeidet måtte trekke på repertoarer fra både *Fiskeren i verden* og bioøkonomenes og naturvernernes instrumentelle, rasjonelle aktør, som tilsvarer *Den rasjonelle fiskeren*. Samtidig var heller ikke makroøkonomenes strukturalistiske tilnærming fullstendig forlatt. Den representerte fortsatt en modell for styring som de andre oppfatningene mangla.

4.4.3 Langtidsplanen – lokal rasjonalitet, kapasitetsnedbygging og ressursvern

Arbeidet med langtidsplan starta tidlig i 1970-åra, men først i 1978 blei *Langtidsplanen for fiskeriene 1978–1981*, St.meld. nr. 18 (1977–78) vedtatt i Stortinget. Langtidsplanen var et forsøk på å etablere en mer nyansert og mindre modellbasert fiskeripolitikk (Otterstad 1993b). Både retorisk og i forhold til de foreslåtte virkemidlene var Langtidsplanen forskjellig fra den tidligere fiskeripolitikken, der effektivisering og stordrift hadde vært målsettinger.

Langtidsplanen argumenterte for behovet for sikring av ressursgrunnlaget, begrensning av skadevirkninger på havmiljøet, tilpassing av flåte og industri til ressursgrunnlag og marked, bevaring av bosettingsmønsteret, sikring av trygge og gode arbeidsplasser, rekruttering, stabilitet og rettferdig fordeling (Skogholt 1993, St.meld. nr. 18 (1977–78):9). Flere av disse argumentene gjenfinnes også i dagens fiskeripolitikk (St.meld. nr. 51 (1997–98), St.meld. nr. 32 (1990–91), St.meld. nr. 93 (1982–83)). I Langtidsplanen blei den fiskeripolitiske kursen lagt om for å ta hensyn til de lokalsamfunnene der fiskerinæringa var viktig (St.meld. nr. 18 (1977–78):77):

Ut fra fiskerinæringens avgjørende betydning for bosettingsgrunnlaget i de fleste kystdistrikter, må næringen utvikles med basis i en slik geografisk desentralisert struktur i fangst- og foredlingssektorene at det ønskelige bosettingsmønsteret kan opprettholdes.

Økonomi blei i liten grad gjenstand for drøfting i planen, ut over den generelle målsettinga om lønnsomhet og trygge og gode arbeidsplasser (Hersoug 1983). Dette kom til uttrykk gjennom at Langtidsplanen videreførte det tidligere argumentet om behovet for kapasitetstilpassing i fiskeflåten. Men nå var det ressurs hensyn og hensynet til et desentralisert bosettingsmønster mer enn økonomiske hensyn som var begrunnelsen (s. 84):

Flåten bør kapasitetsmessig være tilpasset ressursgrunnlaget.

Konsekvensen av dette var at det først og fremst blei argumentert for at det var den havgående flåten som måtte tilpasses (Hersoug 1983). Det vil altså si den delen av fiskeflåten som den tidligere fiskeripolitikken hadde vært retta mot å utvikle. I 1978 og 1979 blei det forbudt å bygge nye torsketrålere, ringnotfartøy og rekefartøyer med frysekonsesjon. Det blei argumentert for at konsesjoner til fartøy og anlegg og virkemidler for offentlig finansiering måtte koples til distriktshensyn (St.meld. nr. 58 (1991–92)). Langtidsplanen la særlig samvirkemodellen til grunn som næringspolitisk modell. Samtidig var Langtidsplanen også prega av en betydelig teknologioptimisme, der en så for seg at mannskapsbehovet i fiskeflåten ville bli redusert gjennom bruk av ny teknologi. Langtidsplanen trakk også fram behovet for lønnsomhet og godt arbeidsmiljø for rekrutteringa. I forhold til rekruttering blei fiskerimiljøenes betydning for rekrutteringa trukket fram (St.meld. nr. 18 (1977–78):97):

Et grunnlag for å skaffe tilstrekkelig rekruttering til fiskeryrket er at ungdommer er motivert for arbeidet. Forhold som kan bidra til dette er at fiskerimiljøene i distriktene bevares, at ungdom kan se fram til å få seg eget fiskefartøy, at den fiskeriundervisning som tilbys er tidsmessig og stimulerende og at man har en god rettleidningstjeneste for fiskere.

Argumentasjonen var bygd rundt en oppfatning om at fiskerne skapes gjennom sosialiseringprosesser i miljøet, og den la vekt på fiskerimiljøenes betydning for utvikling av motivasjon og interesse. Det andre sentrale elementet som Langtidsplanen framførte, var ønsket om og muligheten til å få egen båt, det vil si ønsker og muligheter for sjølsysselsetting. Den la altså både et dannelsesperspektiv og den sjøleiene fiskeren til grunn for argumentasjonen. Dette er oppfatninger som gjenfinnes i den samfunnsvitenskapelige kritikken av fiskeripolitikken fra Brox og hans kolleger (Nilsen 2000, Brox 1999, 1989, 1966) som jeg var inne på i kapittel 3. Denne kritikken tok utgangspunkt i de historiske prosessene som hadde ført fram til 1930-års samvirkemodell, og den retorikken som hadde beskrevet og framført den modellen. Brox og hans medspillere ga disse ideene og dermed også retorikken en renessanse. Gjennom sin forskning konstruerte de 1970-års bilde av fiskerisamfunn med *Fiskeren i verden*-oppfatningen som et viktig retorisk repertoar. Samarbeidet, samvirket og de lokale prosessene blei trukket fram som viktige, mens markedsrelasjonene og den sosialøkonomiske forståelsen av rasjonalitet blei ansett som mindre viktig og relevant. Dette slo gjennom i Langtidsplanen som også forutsatte at fiskere blir til *i verden*, gjennom sosialiserings- og dannelsesprosesser. Planen reindyrka likevel ikke oppfatningen i den forstand at *Fiskeren i verden*-retorikken gjennomsyra alle drøftinger. Planen erkjente at de tradisjonelle rekrutteringsmekanismene var

blitt svekka, og at fiskere i virkeligheten kan opptre på mange måter. Den trakk også med seg argumenter fra tidligere perioders moderniserings- og disiplineringforsøk. Alle oversettelsesrepertoarene blei såleis brukt. Langtidsplanen tok blant anna til orde for bedre fiskeriutdanning og fagutdanning retta mot fiskeflåten (s. 130):

Utdannelse blir således et meget viktig virkemiddel når det gjelder å realisere to hovedmålsettinger i næringslivet: Å skape god rekruttering til sikre arbeidsplasser og å bidra til å bevare bosetting og miljø på kysten.

Rekrutteringa skulle styrkes gjennom at den primære sosialiseringa fortsatt skulle bidra med motivasjon, interesse og basiskunnskap, deretter skulle det skje ei viderefordeling gjennom utdanningssystemet. Denne tilnærminga til rekruttering har store likhetstrekk med det perspektivet på rekruttering og sosialisering som lokalsamfunnsforskninga i Tromsø i 1970- og 1980-åra la til grunn. Som neste kapittel vil drøfte, har utdanningssystemet fått en spesiell plass i moderniseringsmaskineriet, som ikke bare kan sies å omfatte sekundærsoliseringa.

Langtidsplanen må betraktes som et forsøk på å la fiskerinæring og lokalsamfunn utvikle seg i større grad på egne premisser, og ikke ut fra abstrakte modeller (Otterstad 1993b, Hersoug 1983). Planen forsøkte å ta hensyn til de alternative løysingene som blei presentert av kritikerne av den tidlige fiskeripolitikken, enten disse nå var forskere som Brox, fiskere som gruppe eller lokalbefolkning. I tillegg var en spesielt opptatt av å ta hensyn til det som blei oppfatta som særegne nordnorske tilpassinger. Også denne planen argumenterte sjølsagt ut fra oppfatninger og forutsetninger så vel som modeller for hvordan mennesker handler og skapes. Dessuten lå det i planens tilnærming også et stort skisma. Argumentene for ressursforvaltning tok for gitt forutsetningene om at det lå en økonomisk rasjonalitet bak fiskernes handlinger. Noe som ville kreve et stadig sterkere og sentralisert ressursforvaltningsregime. På dette området måtte Langtidsplanen framføre *Den rasjonelle fiskeren* som utgangspunkt, samtidig som det blei argumentert for en strukturalistisk modell som skulle tvinge aktørene til å handle i henhold til samfunnets rasjonalitetskrav. *Verden skulle skapes i fiskeren*. Langtidsplanens argumentasjon knytta til rekruttering bygde derimot på *Fiskeren i verden*. Også tidligere planer, utredninger og meldinger hadde benytta alle de tre oppfatningenes repertoarer. Samtidig var retorikken i mye større grad prega av at en av oppfatningene fikk dominere, i hvert fall i hovedmålsettingene. Langtidsplanen blei i større grad et forsøk på å navigere mellom de ulike repertoarene og modellene. Kanskje nettopp derfor blei planen lite operasjonaliserbar, den tok i liten grad innover seg at målene om ressursforvaltning, lønnsomhet og trygging av bosettingsmønsteret kunne være innbyrdes i

konflikt. Nær sagt enhver interesse kunne hevde sine krav med utgangspunkt i Langtidsplanen (Hersoug 1983). Dersom en i tillegg så utviklinga i næringa i lys av målene for etterkrigstidas fiskeripolitikk, kunne fiskerinæringa se ut som ei næring som var vanskelig å styre. Det var også et sammenfall i tid mellom vanskene med å definere operasjonaliserbare målsettinger i politikken og *storteoriernes fall* i samfunnsvitenskapen, som er beskrevet i kapittel 1. Men det var mer som kom til å falle sammen.

4.4.4 Styringsproblem og avpolitisering i fiskeripolitikken

Fra og med St.meld. nr. 93 (1982–83) *Om fiskeripolitikken* blei både sosialøkonomiske resonnementer og markedsretting mer dominerende i de fiskeripolitiske styringsdokumentene (Hersoug 1983). Delvis kunne nok det skyldes de praktiske styringsproblemene og et opplevd behov for en mer operasjonaliserbar fiskeripolitikk, samtidig som markedsretting ikke var spesielt for fiskerinæringa. Både politisk og økonomisk blei dette ei brytningstid, med høyredreining i politikk og samfunnsliv i heile Europa. Etterkrigstidas arbeiderpartistat totalhavarete i denne perioden. Den nye sosialdemokratiske skuta, som gikk av beddingen omkring midten av 1980-åra, hadde kun kjølen og noen spant igjen fra den gamle arbeiderpartistaten. Økonomisk, pragmatisk tenking og auka markedsstyring slo gjennom i alle partier og kom til å prege den politiske retorikken i alle sektorer fra 1980 og utover. 1970-åras ideer, argumenter og løysinger blei nå erstatta av en mer pragmatisk og avideologisert politikk (Otterstad 1993b, Furre 1990, Bergh, Hanisch, Lange og Pharo 1983).

Forholdene i fiskerinæringa hadde endra seg raskt. Kvantumsmessig hadde 1970-åra vært en god periode. Toppåret var 1977. Rammebetingelsene for å drive konvensjonelt torskefiske var også gode i denne perioden.⁴² 1970-åra blei likevel et tiår prega av forvaltning og praktiske og pragmatiske reguleringstiltak. Innføringa av 200 mils soner i 1977 og de bilaterale fiskeriavtalene som fulgte i kjølvatnet, var det mest omfattende forvaltningsmessige gjennombruddet. Som nevnt tidligere, blei også nasjonale reguleringstiltak gjennomført i norsk fiskerinæring. Støtteavhengigheten i fiskerinæringa auka i denne perioden. I 1980 var støtten rekordhøg. Samtidig argumenterte fiskeriøkonomene for at subsidier og distriktshensyn verken førte til bedre effektivitet eller til redusert fangstinnstans, men tvert imot

⁴² Etter avtaler i den norsk-sovjetiske fiskerikommisjonen kunne norske fiskere som følge av overføringer landene imellom fortsette torskefiske med konvensjonelle redskap ut over den norske totalkvoten.

til aukende overkapasitet (St.meld. nr. 58 (1991–92), Holm og Johnsen 1990, Brochmann 1981, 1980).

I denne situasjonen blei St.meld. nr. 93 (1982–83) et forsøk på å trekke opp noen prinsipielle og generelle retningslinjer for fiskeripolitikken. Målsettingene i Langtidsplanen (St.meld. nr. 18 (1977–78)) om bevaring av hovedtrekkene i bosettingsmønsteret, vern av ressursgrunnlaget og sikring av trygge og gode arbeidsplasser blei videreført. Et klarere kvantitativt mål blei også definert, nemlig auke i *den reelle lønnsevnen* i fiskerinæringa (St.meld. nr. 93 (1982–83):69). Vern av ressursgrunnlaget, som kom inn i fiskeripolitikken i løpet av 1970-åra, blei videreført fra Langtidsplanen. Dette må oppfattes som den viktigste målsettinga som St.meld. nr. 93 (1982–83) formulerte. Økonomisk støtte til næringa skulle på sikt koples mot effektivisering, nyskaping og omstilling (s. 76, s. 108–109). De overordna målsettingene kan rangeres på følgende måte:

1. *vern av ressursgrunnlaget*
2. *høgere lønnsevne*
3. *sikring av trygge og gode arbeidsplasser*
4. *bidra til bevaring av bosettingsmønsteret*

Det blei erkjent at målet om høgere lønnsevne kunne stå i et motsetningsforhold til bevaring av hovedtrekkene i bosettingsmønsteret. I gitte situasjoner kunne også målet om vern av ressursgrunnlaget stå i motsetning til de øvrige målsettingene (s. 72). Meldinga hadde ingen klar argumentasjon omkring hvordan konfliktene skulle løyses. Den pekte også på at forholdene i næringa til enhver tid var i endring. Meldinga drøfta eksplisitt hvordan det juridiske rammeverket kunne forenkles og konkretiseres. Den tok til orde for at ulike hensyn måtte balanseres mot hverandre i konkrete situasjoner.

Det er neppe mulig å få en struktur i fiskerinæringa som fullt ut ivaretar de hensyn som ideelt sett kunne vært ønskelig. Ved utforminga av den framtidige struktur i næringa må en så langt som mulig forsøke å forene de viktigste hensyn. (s. 71)

Ved å unnlate å stille opp idealer for hvordan næringa burde se ut, synes det som at forvaltninga fikk betydelig makt til å foreta vurderinger og treffe tiltak. Politikk vek tilsynelatende plassen for administrasjon, men kan også sees som ei synliggjøring av hvor makta i fiskerinæringa egentlig hadde ligget. Støttepolitikk generelt og Hovedavtalen for fiskerinæringa spesielt fikk svekka legitimitet på 1980-tallet. Sammen med en reell reduksjon

i støttenivået mot slutten av 1980-åra reduserte dette fiskerierorganisasjonenes innflytelse (Holm 1996a, Holm og Johnsen 1990). De årlige støtteforhandlingene i tilknytning til Hovedavtalen hadde vært et viktig element i det institusjonelle systemet i fiskerinæringa og den viktigste politiske samhandlingsarenaen for forvaltning og næring etter 1964. Hovedavtalen bidrog dessuten til å dempe konflikter mellom grupper innad i Norges Fiskarlag. Reduksjonen i støttenivået fra 1986 og utover svekka denne forhandlingsarenaens posisjon og åpna for et høgere konfliktnivå innad i fiskernes organisasjoner. Den indre fraksjonskampen auka og blei mer synlig også for omverdenen. Kystfiskerinteressene i Norges Fiskarlag blei også svekka ved dannelsen av Kystfiskernes Forening/Norges Kystfiskarlag. Sjøl om dette skjerpa de krefter i Norges Fiskarlag som fortsatt ville ha enhet, så blei trusler om splittelse i stadig større grad et maktmiddel innad i Norges Fiskarlag. Retorikken knytta til samvirkemodellen og *Fiskeren i verden* formulerte ikke lenger noen samlende interesser for fiskerne. *Fiskeren i verden* og samvirkemodellen sin fremste agent i fiskerinæringa, Norges Fiskarlag, tapte betydelig makt og innflytelse gjennom denne prosessen. Parallelt med denne svekkinga av den korporative kanalen auka også byråkratiets makt (Holm 1996a, Holm og Johnsen 1990). Politisk pragmatisme, avideologisering og bekjennelse til de rådende vitenskapelige modeller blei framtreddende i den fiskeripolitiske retorikken. Denne perioden blei langt på veg ei oppvarming til det store liberaliseringsprosjektet i 1990-åra (Hersoug 2000). Gjennom svekkinga av samvirkeinstitusjonene forsvant dermed noe av den retoriske motvekta til den instrumentelle fornuften, nemlig den refleksive fornuften som *Fiskeren i verden* formidler.

1970-åras Nord-Norge- og kystfiskevennlige politiske retorikk, med argumenter for å redusere og regulere den havgående flåten, blei ikke i samme grad videreført i 1980-åra. Heller ikke de kystfiskevennlige, praktiske tiltakene som blei foreslått i Langtidsplanen, overlevde i den nye fiskeripolitikken. Det hang sammen med flere forhold. St.meld. nr. 93 (1982–83) tok utgangspunkt i at bosettingsmønsteret etter sentraliseringsperioden i 1960-åra syntes å ha stabilisert seg i 1970-åra, men at en i løpet av 1980-åra igjen kunne forvente en viss nedgang i kystkommunene (St.meld. nr. 93 (1982–83):76–77).⁴³ Fra midten av 1960-åra skjedde ei nedbygging av fiskeflåten og en reduksjon i fiskerisyssettinga i Sør-Norge.⁴⁴ Samtidig auka småbåtflåten i Nord-Norge (Hersoug 1983, 1982). Det skjedde også store

⁴³ I 1970- og 1980-åra foregikk en debatt mellom Ottar Brox og Jens Chr. Hansen om endringer i bosettingsmønsteret i Nord-Norge (Brox 1984, Hansen 1998, 1984), se også Imset (1984), Otnes (1984).

⁴⁴ Fiskeritellingene fra 1971 og 1960 viser at det i løpet av 10 år var 50 % reduksjon i fiskerisyssettinga i Møre og Romsdal, i motsetning til i de andre fiskerifylkene, der nedgangen var vesentlig mindre. I det

strukturendringer i fiskerinæringa i løpet av 1980-åra, med en reell nedgang i antallet enheter på land og sjø over heile landet. Beskrivelser av utviklinga i fiskerinæringa viser at det i denne perioden relativt sett var i Nord-Norge at nedgangen var størst (Hersoug og Hoel 1989).

I forhold til rekruttering blei bosettingsmønsteret og behovet for livskraftige fiskevær betegna som viktig. Fiskerimiljøenes betydning for motivering og rekruttering var fortsatt et retorisk hovedpoeng. Jentofts (1984a) analyse av sårbarhet i fiskerimiljøer og sysselsettingssystem hadde prøvd å sannsynliggjøre at en høg gjennomsnittsalder blant fiskerne i 1970-åra ga grunnlag for å forvente nedgang i fiskerstanden i det neste tiåret. Det synet hadde fått oppslutning, og hadde også til en viss grad slått til. Den viktigste forskjellen i forhold til Langtidsplanen var at det i rekrutteringssammenheng ikke i samme grad blei satt fokus på sosialisering og på individets ønsker om å skaffe seg egen båt. St.meld. nr. 93 (1982–83) syntes i liten grad å forutsette sammenhenger mellom forholdene i næringa og rekrutteringa. I stedet drøfta meldinga mulighetene for en mer omfattende lukking av næringa, og kopla rekruttering mer til fiskerinæringas evne til å utvikle seg i takt med resten av samfunnet. Samtidig tok den til orde for friere tilpassinger for de som var inne i næringa. Det blei pekt på at fiskerinæringa ikke aleine kunne bære bosettinga og sysselsettinga. Et variert næringsliv blei vurdert som nødvendig også i fiskeridistriktene (s. 77). Mulighetene for heilårig sysselsetting, oversiktligheit og planleggingsmuligheter, fysisk arbeidsmiljø, utdanningsmuligheter og yrkesvern samt et industrielt og merkantilt miljø blei ansett for å være av stor betydning for fiskerinæringas evne til å rekruttere:

Det er derfor viktig å gjøre næringen attraktiv med hensyn til arbeidsforhold, fritid, muligheter til å ta fagbrev, avansementsmuligheter mv. (s. 77)

Sia en stadig større andel av ungdommen valgte å ta utdanning, blei utdanningstilbudet vurdert som særdeles viktig:

Kravet til yrkesutøverne, på alle trinn i produksjons- og salgskjeden, om bedre fagutdanning vil være en av forutsetningene for å sikre en stabil og lønnsom næring [...]. For å opprettholde og styrke fiskerinæringens konkurransemessige stilling er det nødvendig at utdanningen på alle nivåer styrkes. (s. 142)

Langtidsplanen lot miljøet og subjektets dannelse i miljøet være det sentrale for dannelsen av fiskere. I St.meld. nr. 93 (1982–83) blei det ikke stilt opp like klare årsaks- og virknings-

påfølgende tiåret forblei fiskerisysselsettinga i Møre og Romsdal stabil, samtidig som det skjedde en sterk konsentrasjon i fiskeflåten (Hersoug 1985b).

sammenhenger, men den videreførte skismaet fra Langtidsplanen under noe endrede forutsetninger, nemlig svekkede fiskerorganisasjoner. Målkonfliktene som oppstod, er ikke minst et resultat av at målene er formulert ved hjelp av ulike retoriske repertoarer knytta til forskjellige oppfatninger av mennesket. Analysene av subsidieavhengighet og den auka vektlegginga av behovet for forvaltning tok utgangspunkt i at fiskere opptrådte som *Den rasjonelle fiskeren*. Drøftingene av rekrutteringsforhold tok fortsatt utgangspunkt i den refleksive *Fiskeren i verden*. De ulike ontologiske utgangspunktene kan vanskelig forenes, og politikken blei i større grad fragmentert og prega av leiting etter argumenter som kunne løyse politikernes store retoriske problem. Problemet blei skapt av at ulike aktørmodeller ikke lot seg forenes i praktisk politikk. Politikernes løysing var å forbli i retorikken og iscenesette forskjellige språkspill, gamle så vel som nye. Noen ny og klar næringspolitikk så ikke ut til å være mulig, brytningene mellom lønnsomhet, styring og fisker og fiskerisamfunnsvelferd lot seg ikke overskride. Problemene kunne først løyses da en heilt ny situasjon oppstod.

4.4.5 Styringsproblemenes løysing – fiskeren går over bord

Fram til midt i 1980-åra hadde konvensjonelle fiskefartøy i praksis fritt fiske etter torsk. Forskerne hadde positive prognoser for torskebestanden inn i 1990-åra, noe som ga grunnlag for optimisme og nyinvesteringer i fiskeflåten. Frysekonsesjonslova, som begrensa mulighetene til å installere fryseanlegg om bord på fiskefartøy, blei oppheva i 1982. I 1984 og 1985 oppheva Stortinget også forbudet fra slutten av 1970-åra mot nybygging av konsesjonspliktige fartøy. Sammen med et opplevd fornyingsbehov og gunstige finansieringsordninger førte dette til nybygging og modernisering i fiskeflåten, spesielt i fabrikktrålerflåten. Dessverre slo ikke de optimistiske prognosene til, og myndighetene innførte strenge reguleringer på alt fiske etter torsk allerede i 1988. Dette blei et grunnleggende skille i fiskeripolitisk sammenheng, som faktisk bidrog til at moderniteten fikk sitt endelige gjennombrudd i fiskeripolitikken, og som endelig kopla fiskeripolitikken skikkelig til moderniseringsmaskineriet.

Fiskerinæringa gikk nå først inn i en særdeles konfliktfylt periode, der mange interesser både innafor og utafor næringa kasta seg inn i debatten. Mens det tidligere hadde vært få konflikter mellom fiskere på små og store båter og mellom fiskerne i Nord- og Sør-

Norge, blei tida fra 1989 prega av ei aukende polarisering mellom ulike grupper fiskere.⁴⁵ Dette skyldtes ikke minst at det viktigste konfliktdempende instrumentet i norsk fiskerinæring, *Hovedavtalen av 1964*, i stadig større grad blei bygd ned (Holm 1996a), samtidig med etablering av et rettighetssystem som gjorde at fiskere i stadig større grad fikk kryssende og motstridende interesser. Det blei mer og mer synlig at fiskernes interesser absolutt ikke lot seg forene innafør ramma av en dominerende retorisk strategi. Fokuset kom i stadig større grad til å dreie seg om fordeling av fisk, mer enn om næringsmodeller og aktørforståelser. Nye og gamle synspunkt blei vevd i hop. Det kom til syne i samband med arbeidet med to sentrale stortingsmeldinger akkurat i denne perioden: St.meld. nr. 32 (1989–90) *Framtid i Nord. Levekår og framtidsutsikter i Nord-Troms og Finnmark* og St.meld. nr. 32 (1990–91) *På rett kjøel*. I meldingene forsøkte Kommunaldepartementet i samarbeid mellom de nordnorske fylkeskommunene og *Landsdelsutvalget for Nord-Norge og Namdalen* (LU) å definere en politikk for Nord-Troms og Finnmark (se også Ot.prp. nr. 32 (1989–90) og St. prp. nr. 64 (1989-90)), der distrikts- og fiskeripolitikken igjen blei knytta tettere sammen.

Den viktigste nasjonale utfordringen ligger i å få bygd opp igjen ressursgrunnlaget og etablere en ressursforvaltning som sikrer et høyst mulig langtidsutbytte i næringen og en rimelig regional fordeling av næringsaktiviteten. Gjenoppbygging av ressursgrunnlaget krever fortsatt streng regulering av fisket og nedbygging av overkapasiteten i flåte og foredlingsindustri. Samtidig er det nødvendig å tilpasse reguleringene slik at grunnlaget for utnytting av de økte ressurser i framtiden ikke rives bort i de mest fiskeriavhengige delene av kysten. Dette forutsetter en viss regional omfordeling av fiskerettigheter og råstofftilførsel, samtidig som nedbyggingen av overkapasitet får en tilfredsstillende regional profil. Regjeringen vil gå inn for en omlegging av fiskeripolitikken som innebærer økt vektlegging av ressursforvaltningen og næringens distriktpolitiske betydning. (St.meld. nr. 32 (1989–90):83)

Det sentrale fokuset var at fisken og verdiskapinga som fulgte av den, burde tilfalle de mest fiskeriavhengige områdene. Ressursgrunnlaget defineres som grunnlaget for bosettinga. St.meld. nr. 32 (1989–90) og St.meld. nr. 32 (1990–91) la rammene for det Kommunaldepartementet anså som en nasjonal kystpolitikk. Ved å ta utgangspunkt i fisken som en begrensa ressurs forsøkte Kommunaldepartementet, som det framgår av sitatet, både å få innflytelse over fiskeriforvaltninga og å fortsatt berge fisken for fiskeridistriktene.

⁴⁵ Til tross for historiene om Trollfjordslaget og storminga av kvalstasjonen i Mehamn som har en mytologisk status som beretninger om fiskerne som antikapitalister og ressursvernere, har det vært få konflikter mellom fiskere på små og store båter. Det har vært ulike brytninger om redskapsbruk og driftsformer, men ikke i en slik grad at det kan sies å gjenspeile homogene gruppeinteresser. Kategoriene kystfiskere og havfiskere er begreper som for mitt vedkommende først fikk mening på slutten av 1980- og 1990-åra. Det framgår blant anna av mitt eget materiale at fiskere både i nord og sør i stor grad kombinerte kyst- og havfiske i etterkrigstida.

Forsøket var fåfengt, noe som blei tydelig da St.meld. nr. 58 (1991–92) *Om struktur og reguleringspolitikk overfor fiskeflåten*, heretter kalt Strukturmeldinga, kom noe seinere.⁴⁶ Denne meldinga har etter mitt skjønn så stor fiskeripolitisk betydning at den må sidestilles med *Lønnsomhetsutvalgets* (1937) innstilling som representerer starten på den fiskeripolitiske epoken. Det som ligger mellom disse to, er stort sett bare brytninger mellom tre ulike fiskeroppfatninger og næringsmodeller, som bidrar til at det skapes en rekke virkemidler og ordninger som trekkes med inn i dagens politikk.

Strukturmeldinga blir derimot utgangspunkt for at noen av de vesentlige ideene om fiskerinæringas modernisering som hadde fulgt fiskeripolitikken sia 1930-åra, og som ingen av de tre oppfatningene hadde lyktes med å få oppslutning om, nå endelig kunne omsettes til praktisk handling. Videre gir den grunnlag for at de kryssende hensyn mellom lønnsomhet, styring og bosetting, som før hadde vært likestilt og følgelig årsak til formidable styringsproblemer, kunne underordnes to grunnleggende målsettinger: *bevaring av ressursene og størst mulig samfunnsmessig verdiskaping på bakgrunn av de tilgjengelige ressursene*. Den første målsettinga blir den absolutt viktigste, noe som kommer til uttrykk i meldingas hovedmål om tilpassing av flåtestruktur og fangstkapasitet til ressursgrunnlaget, modernisering og *bærekraftig* drift etter bedriftsøkonomiske prinsipp.

Strukturmeldinga viste til at en rekke av målene i fiskeri- og distriktpolitikken i Langtidsplanen, i St.meld. nr. 93 (1982–83), St.meld. nr. 32 (1989–90) og i St.meld. nr. 32 (1990–91) hadde klare konflikter innebygd. I ettertid ser vi at dette hang sammen med uforenlige ontologiske utgangspunkt. Påpekingene fra Fiskeridepartementet gjenspeiler også en viss maktkamp innad i regjering og forvaltning, i samband med arbeidet med å formulere politikk. Fiskeridepartementet og Kommunaldepartementet kan ha ulike oppfatninger om hva som bør være forholdet mellom næringer og samfunn. Likevel var flere av tiltakene som Finnmark fylkeskommune foreslo i forbindelse med reduserte torskekvoter (*Finnmark fylkeskommune FFD 5/89:24–30*), og som Kommunaldepartementet innarbeidet i St.meld. nr. 32 (1989–90), tatt hensyn til i St.meld. nr. 58 (1991–92). Det samme er tilfelle med konklusjonene fra notatet ”*Hvem tok fisken*” (Hersoug og Hoel 1989) som blei utarbeidet for LU. Løysingene som blei foreslått, var derimot langt unna det Kommunaldepartementet og dets medspillere ønska seg.

⁴⁶ Som saksbehandler i Fiskeridepartementet deltok jeg i arbeidet med utforminga av St.meld. nr. 58. Jeg har også som ansatt i Møre og Romsdal fylkeskommune arbeidet med problemstillinger knyttet til de to andre meldingene. Mine vurderinger kan derfor være prega av de holdninger jeg da hadde til disse arbeidene.

Proessen fram mot den endelige meldinga blei en arena der de fiskeri-, miljø- og distriktpolitiske interesser kom til å utkjempe mange retoriske slag. Mange kjente argument fra tidligere fiskeripolitikk og tidligere interessekamper blei på nytt henta fram. Dette kom til uttrykk i drøftelsene som Strukturmeldinga gjennomførte omkring tre hovedprinsipp for regulering. Disse tre prinsippene var (St.meld. nr. 58 (1991–92):112–113):

- Fri tilpassing innafor en totalkvote, det vil si at myndighetene fastsetter en totalkvote som det skal fiskes innafor. Når totalkvoten er oppfiska, stanses fisket. En slik modell gir i prinsippet fordeler til effektive, mobile fartøy.
- Uomsettelige mannskvoter, det vil si at hver fisker tildeles en like stor part av totalbestanden. Den kan ikke overføres eller selges, men må fiskes av den enkelte. Kvoter som ikke utnyttes, kan refordeles til de aktive.
- Omsettelige kvoter, det vil si at det fastsettes kvoter som kan selges. Hvorvidt salget er fritt eller kan begrenses til å gjelde bestemte aktører, regioner, fartøygrupper og så vidare, kan defineres nærmere.

Fri tilpassing som reguleringsprinsipp har i forskjellige former vært brukt i norske fiskerier. Et prinsipp for modellen, som kjennetegnes av få reguleringer på innsats- og uttakssida, er at havet bør være fritt, med færrest mulig adgangsbegrensninger. Dette er den økonomisk rasjonelle aktørmodellens ideelle tilpassing. Det bør være fri konkurranse så langt råd er. Om dette sa Strukturmeldinga følgende (s. 113):

Den viktigste ulempen ved modellen er at kappfiskesituasjonen fører til svekket lønnsomhet som følge av lavere inntekt (dårligere kvalitet på råstoffet) og høyere kostnader på grunn av den sterke konkurransen.

Uomsettelige mannskvoter var et ukjent prinsipp for forvaltninga. Det blei lansert av Ottar Brox som et alternativ til lukking av fiskeriallmenningen (Brox 1989). Forslagets utgangspunkt var *Fiskeren i verden*, at mennesker handler innafor kollektiv og dermed ikke oppfører seg slik de rasjonelle aktører forutsettes å gjøre. Forslaget ville fremme et arbeidskraftintensivt fiske og gikk i motsatt retning av avfolkingspolitikken som var ført i fiskeripolitikken. Modellen innebar liten kontroll på adgangssida, noe som ifølge myndighetene ville medføre store kontrollproblemer på uttakssida:

Systemet vil vidare gi store kontrollproblem på følgende tre områder:
- tilstedeværelse i båten
- kvantum
- skjult omsettelighet av kvoter

Det administrative apparatet ved gjennomføring av tildeling og kontroll av så mange individuelle kvoter vil bli betydelig. (Strukturmeldinga:114)

I tillegg meinte fiskerimyndighetene at den liberale begrensninga i tilgangen på kvoter ville gi ei ulønnsom næring. Lønnsomheten måtte i så fall sikres ved å sette begrensninger i adgangen til å delta i fisket, dermed ville hovedprinsippet om fri adgang til å drive fiske bli borte.

Det tredje prinsippet, omsettelige kvoter, var satt ut i praksis på Island og på New Zealand. Dette blei på det daværende tidspunktet ansett for å være et velegna system for å fremme effektivitet og lønnsomhet, samtidig som strenge adgangsbegrensninger og føringer på omsetningsmulighetene skulle hindre konsentrasjon av kvoter og sikre ei god regional fordeling. Dette var den modellen Strukturmeldinga (s. 115) argumenterte for burde innføres:

Hovedfordelen med modellen er at faste kvoteandeler vil eliminere incentivet til å investere i overkapasitet for å tilrive seg en større andel av den tillatte årsfangsten. Og på den måten kan et system med omsettelige andelskvoter gi incentiv til optimal investering i fangstkapasitet. Med en optimal investering i fangstkapasitet vil man også kunne oppnå en svært lønnsom næring.

I tilnærminga til de tre foreslåtte modellene er innflytelsen fra Hardin (1968) åpenbar. Fiskeridepartementet la til grunn for sin argumentasjon at fiskerne opptre strengt økonomisk rasjonelt. Det vil si at de tenker kun på sin individuelle profitt og ikke på kollektive goder. Skillet mellom individuell økonomisk rasjonalitet og samfunnsøkonomisk rasjonalitet blei nå utviska. De økonomiske modellene blei dessuten framstilt som om de var likestilte med naturlover. Dette utgangspunktet blei eksplisitt formulert i meldinga (s. 81):

Tiltak og inngrep som skaper stor forskjell mellom privatøkonomiske og samfunnsøkonomiske lønnsomhetskalkyler er generelt uheldige.

Strukturmeldinga drøfta ikke hvorvidt det var mulig å etablere forhandlings- eller forvaltningssystem som ville gi fiskerne sjøl mulighet til å regulere og fordele. Det blei heller ikke forutsatt at det kunne skje utvikling av fiskernes mål og interesser undervegs. Strukturmeldinga overså at prinsippet om frie mannskvoter faktisk bygde på en anna aktørmodell enn hva analysene av fritt fiske og omsettelige kvoter forutsatte. Mannskvoteløysinga la nemlig *Fiskeren i verden* til grunn og forutsatte at fiskere i samvirke

kan finne gunstige løsninger.⁴⁷ Samfunnsviterne lyktes overhodet ikke med å få gjennomslag for sin modell. For å si det med Latour så blei verken sosiologisering eller sosialisering tillagt noen vekt. På den andre sida tilkjente heller ikke Strukturmeldinga de økonomisk rasjonelle aktørene noen fornuft ut over profittmaksimering. Følgelig legger Strukturmeldinga opp til at den foreslåtte modellen skal forankres i institusjoner og styringsstrukturer.

Prinsippet om omsettelige kvoter blei forkasta av både fiskeflåten og av regionale og lokale høringsinstanser (St.meld. nr. 58 (1991–92)), sjøl om det i realiteten dreide seg om å formalisere en uformell, til dels utbredt praksis. Til tross for at tiltakene som blei foreslått, ikke umiddelbart blei gjennomført i praktisk politikk, ligger Strukturmeldingas betydning i det bruddet med prinsippet om allemannsretten, som et grunnleggende organisatorisk og juridisk prinsipp i norsk fiske, som meldinga foretar. Sjøl om konsesjoner og tråltillatelser også ga visse privilegier til få på bekostning av de mange, må de betraktes som unntak i forhold til prinsippet om fritt fiske for alle. Disse ordningene hadde som formål å fremme ei bestemt utvikling uten å endre hovedprinsippet om fritt fiske (Gjerdåker 1991b, Hersoug 1985b). De var gitt ut fra heilt bestemte pragmatiske hensikter som ressursvern i forhold til sildestammen, og for å fremme stabilitet i landindustrien, som tilfellet var med utviklinga av tråldrifta. Likevel kan innføringa av konsesjoner i ringnotfisket anses for å være en forløper til det som Strukturmeldinga lanserte (Holm 2001).

Strukturmeldinga argumenterte for et privilegiesystem der kontroll over rettighetene i en tidsavgrensa periode skulle være et *forvaltningsmessig hovedprinsipp*. Den sårbare ressursen blei først oversatt av biologene til en modell som representerer den sårbare naturen, deretter blei den oversatt vidare til en rettighet og en kvote, som fiskere kan tildeles. Sjøl om prinsippet i første omgang møtte stor motstand i næringa, har det gjennom det påfølgende tiåret fått tilslutning blant store grupper fiskere (Hersoug 2000, Holm 2000). Privat kontroll over rettighetene på bestemte vilkår skulle være et insentiv for lønnsom drift, som over tid ville bidra til auka lønnsomhet, redusert statsstøtte, sikring av ressursgrunnlaget og gode og trygge arbeidsplasser i distriktene. Alle de gode formålene fra tidligere fiskeripolitikk er fortsatt med, men de underordnes hensynet til ressursene. Den formelle ressurseier skulle fortsatt være Staten, som også skal kunne inndra rettighetene dersom vilkårene for utnyttelse ikke oppfylles. Sjøl om næringa i første omgang forkasta prinsippene, så er Strukturmeldinga det første fiskeripolitiske dokumentet som for alvor flytter fokus fra fisker til fisk. Den blir

⁴⁷ Heile debatten omkring sentralisert forvaltning kontra medforvaltning (Co-management) handler langt på veg om forskjellige utgangspunkt i forhold til menneskelig handling og rasjonalitet. Medforvaltning forutsetter *Fiskeren i verden*.

utgangspunktet for alle de seinere strukturordninger og tiltak som lanseres, med fartøykvoter, gruppeinndelinger, strukturfond, ressursfordelingsmodeller, enhetskvoteordninger og så videre. Som utgangspunkt representerer den ikke bare en begynnelse, men også slutten på noe.

Sammenbruddet i torskestammen blei egentlig avslutninga på det Holm (2001) kaller *den usynlige revolusjonen* som førte fram til at *ressursforvaltningsmodellen* blei den endelige næringsmodellen i norsk fiskeripolitikk. Dette var en transformasjonsprosess som for alvor starta i Norge da sildestammen braut sammen. Internasjonalt bidrog også 1970-åras havrettsforhandlinger til at synet på forholdet mellom fisk, mennesker og samfunn endra seg. Dette slo gjennom i 1970-åras mer natur- og ressursfokuserte fiskeripolitikk, men fikk små konsekvenser så lenge kystfiskeren og de kystfiskeriavhengige samfunnene stod i politikkenes sentrum. Da denne politikken i 1980-åra blei avløyst av en ideologisk sett svakt forankra fiskeripolitikk, prega av markedsliberalisme og pragmatisme, blei en del av de sterke forbindelsene mellom fiskere og samfunn oppløyst. Dels på grunn av samfunnsendringer, noe neste kapittel vil vise, dels på grunn av svekkede fiskerorganisasjoner med interne problemer, dels fordi overordna styring blei forlatt til fordel for pragmatisme, og fordi den økonomiske rasjonaliteten fikk et friere spillerom.

Da sammenbruddet i torskebestanden skjedde, kunne det argumenteres for at fiskerne som individuelle aktører hadde vist seg uegna til å ta hensyn til ressursene. Det kunne også argumenteres for at de heller ikke hadde tatt hensyn til overordna samfunnsinteresser og handla til det beste for langsiktig sysselsetting og bosetting. Både fangstmønster og investeringsatferd tyda på at rimelig kortsiktige hensyn lå til grunn. Endelig kunne det også argumenteres for at det eksisterende styringssystemet ikke fungerte. Fiskerinteressene var så opptatt med å bevare og forsvare sin posisjon, blant anna ved å føre en innbitt kamp innad for å unngå at Norges Fiskarlag skulle sprenges, at de ikke var i stand til å overskue konsekvensene av og heller ikke i stand til å møte denne virkelighetsbeskrivelsen. Sammenbruddet i torskebestanden gjorde fiskeriforvaltninga til et obligatorisk passeringspunkt for norsk fiske, gjennom at allemannsretten og det frie fisket nå var opphørt. Det blei gjennomslaget for en felles virkelighetsforståelse, nemlig at fangstkapasiteten overskred ressursgrunnlaget. Denne forståelsen fikk sin første spire i forvaltninga omkring 1970 i forbindelse med sammenbruddet i sildefisket. I løpet av de neste 20 åra blei det bygd et institusjonelt og faglig nettverk omkring denne forståelsen. Nettverket bestod først og fremst av vitenskapsfolk som biologer, økonomer og kombinasjonen mellom dem: bioøkonomene, i tillegg til byråkratiets og diplomatiets jurister, statsvitere og økonomer, som gjennom *Mare*

Liberums opphør hadde fått en ny arena. Og sist, men ikke minst, også teknologer som kontinuerlig arbeidet med ny og effektiv fangstteknologi for å gjøre fisket mer kostnadseffektivt. Dette heterogene nettverket kunne nå tre inn i midten av fiskeripolitikken, ikke som dens målgruppe, men som representant for politikkenes nye fokus, nemlig fisken. Dette nettverket fikk gjennomslag for at fiskeripolitikken skal handle om fisk, og ikke om fiskere og mennesker slik den før hadde gjort. Ressursforvaltningsmodellen hadde blitt fiskeripolitikkenes ideologiske grunnlag.

Dette blei løysinga på fiskeripolitikkenes grunnleggende problem, nemlig brytningene som hadde oppstått fordi de oppfatningene som hadde vært brukt til oversettelse av fiske til moderne næringsvirksomhet, forankra rasjonaliteten i ontologisk sett uforenlige utgangspunkt. Paradoksalt nok har det hatt liten betydning for definisjonen av virkemidler. De har stort sett vært de samme, men forbindelsen mellom den ønska næringsmodellen, virkemidlene og fiskets aktører har ikke latt seg opprette på en skikkelig måte. Det blei mulig nå fordi *Den rasjonelle fiskers* individuelle fornuft, *Verden i fiskerens* verdensskapte fornuft og *Fiskeren i verdens* dialektiske fornuft endelig kunne settes ut av spill og erstattes med noe uendelig mye større og transcendent, som formidler av moderniteten, nemlig *Den økologiske fornuft*.

Mens fiskeripolitikken fram til 1980-åra blei slitt mellom hensynet til økonomiske særinteresser, styringsproblemer og hensynet til fiske som sysselsettingsbærer, kunne nå den økonomiske rasjonaliteten, styringsbehovet og samfunnsinteressene forenes av *Den økologiske fornuft*. Denne fornuften var ikke forankra i individet. Individet hadde fått sin sjanse i 1980-åra og mislyktes. Som oversettelsesmekanisme fungerte *Den rasjonelle fisker* bare delvis. Det var alltid noen individer som ikke ville la seg oversette. Fornuften var heller ikke forankra i samfunnet eller i møtet mellom fisker og samfunn, sjøl om noen samfunnsvitere hardnakka fortsatt hevder det (Jentoft 2001, Brox 1999). For var det ikke nettopp fra samfunnet at fiskerne som hadde fiska ned ressursene kom, de var jo samfunnenes representanter. I så fall måtte en innrømme at utkommet av de prosesser som *Fiskeren i verden* definerer, er den samme fornuft som den som forankres i individet. I tillegg var jo fiskerne på sin side imot at de ikke lenger skulle være alles representanter, og følgelig motsatte de seg ethvert forsøk på at andre interesser skulle slippe til. *Fiskeren i verden* hadde også hatt sin tid og bidratt til å forme fiskeripolitikken, men det var åpenbart at den heller ikke lenger fungerte. Den siste krampetrekinga for å forsøke å gjøre *Fiskeren i verden* til ressursforvalter blei ikke trudd, noe Strukturmeldinga (s. 114) poengterer i sin gjennomgang av mannskvoteordninga.

Ressursforvaltningsmodellen forlot mennesket som fornuftens bærer og formidler, både i form av gitt og refleksiv fornuft. Heller ikke forankra den fornuften i naturen, fordi en transcendent natur lar seg ikke overskride, den behøver ikke noe vern. Den er uendelig mye større enn menneskene og vil følgelig komme til syne i menneskene og ikke motsatt. Ressursforvaltningsmodellens styrke er at den ikke forankrer fornuften i noe som helst, men lar den bli til innafor det heterogene nettverket som forvaltning og politikk er. Fornuften skapes nemlig i nettverket gjennom de symbolske modeller som til enhver tid produseres og får oppslutning. Ved å la fisken bli representert av en biologisk modell og ved å la samfunnet bli representert av en økonomisk modell, var grunnlaget lagt for forvaltningsmodellen som dermed indirekte behandler og omfatter både fisk og mennesker (Holm 2001, 2000:89, 1996b:179). De to modellene kunne nå smelte sammen til én, med fisken som den sentrale premiss. Det er her fornuften ligger forankra og skapes i dagens og i framtidens fiskerinæring. Fiskeren blei forlatt som politikkenes fokus, og fiskerens viktigste medspiller og allierte, samfunnsviteren, er akterutsegla og forlatt på kaia. Så langt har samfunnsviterne ikke evna å knytte seg til det heterogene nettverket som forvaltninga representerer. Deres innflytelse blir mindre og mindre, og i likhet med de fiskere og mennesker de fortsatt prøver å forsvare, så marginaliseres de som premissleverandører til nettverket. Heretter handler fiskeripolitikken ikke lenger om fiskere, men om fisken som en trua og sårbar ressurs. Den oppfatningen har store konsekvenser for rekruttering, avfolkning og overbefolkingsspørsmålet i fiske.

4.5 Dagens fiskeripolitikk – forvaltning av fisk, avfolkning, rekruttering og overbefolkning

Dagens fiskeripolitikk, hvis hovedlinjer er fastlagt i St.meld. nr. 51 (1997–98), er bare ei utdyping, konkretisering og videreføring av det som skjedde omkring 1990. En rekke tiltak og ordninger har nå virka, og stadig nye innføres. Alle begrunnes og legitimeres i det overordna hensynet til fisken. Nå kan fisket endelig rasjonaliseres og moderniteten kan få gjennomtrengje denne i så mange år noe førmoderne samfunnssektor. Om dagens målsettinger for fiskeripolitikken sier Fiskeridepartementet følgende:

Fiskeressursene er en nasjonal fellesressurs som skal forvaltes og utnyttes til beste for samfunnene ved kysten.

Fiskeripolitikken skal legge til rette for en lønnsom utvikling av fiskerinæringen. En bærekraftig ressursforvaltning er en forutsetning for å oppnå dette. Gjennom markedsorientering og økt verdiskaping skal næringen bidra til gode arbeidsplasser og bosetting langs kysten. (St.meld. nr. 51 (1997–98):15)

Som tidligere er hensynet til bosetting og sysselsetting i distriktsnorge fortsatt sentralt i den fiskeripolitiske retorikken (St.meld. nr. 51 1997–98). I dag skal bosettingsmålene oppnås som følge av økonomisk verdiskaping i fiskerinæringa. Forskjellen fra tidligere er at i dag betraktes størst mulig *bedriftsøkonomisk* lønnsomhet i sektoren også som det samfunnmessig sett gunstigste. Verdiskaping er midlet som kommer før realisering av målene. Det uttrykkes klart at fiskerinæringa ikke kan forventes å være den eneste bæreren av bosetting og sysselsetting på kysten. På tross av mange år med forsøk på å bygge ned kapasitet i fiskeflåten er fiskerimyndighetene og fiskerorganisasjonene enige om at det fortsatt er overkapasitet både på land- og sjøsida i fiskerinæringa, og at denne overkapasiteten svekker lønnsomheten i næringa. Det påpekes faktisk at kapasiteten i løpet av 1990-åra har auka (Fiskeridepartementet 2002, St.meld. nr. 51 (1997–98)). Det til tross for antallet fiskere og fartøy stadig reduseres (Fiskeridirektoratet 2002a). Ut fra fiskerorganisasjonenes høringsuttalelser, vedtak på årsmøter og møter og leserbrev fra deres talspersoner, synes fiskerne å dele oppfatningen av overkapasitet i sektoren. Dette gjelder ikke bare fiskerne på store båter, også kystfiskere tar nå til orde for strukturering i den mindre kystflåten (Rita West, leserinnlegg i *Fiskeribladet* nr. 52, 2002). Det betyr ikke at alle er enige i de løysingsforslagene på overkapasitetsproblemet som framsettes. Norges Kystfiskarlag meiner for eksempel at løysinga ligger i gjeninnføring av allemannsretten i fisket, men med begrensning i de enkelte utøvernes fangstinnsats, kapitalinnsats og teknologi.

Fiskeridepartementet og de dominerende sektorinteressene i fiskeflåten representert gjennom Norges Fiskarlag argumenterer for ei stadig strengere lukking som et nødvendig virkemiddel for å bygge ned overkapasitet.⁴⁸ Dette er for så vidt i tråd med Norges Fiskarlags intensjoner om å arbeide for et sterkere yrkesvern for fiskere. Dette kan det nå argumenteres for med allmenningens tragedie som ris bak speilet. Yrkesvern og allemannsrett er faktisk innbyrdes motstridende. Adgangsbegrensninger er dermed et middel både for å sikre

⁴⁸ Organisasjonenes syn kommer til uttrykk gjennom deres høringsuttalelser, se for eksempel fiskeriorganisasjonenes høringsuttalelser til Høringsnotat av 1. juni 1991 om struktur og reguleringspolitikken i fiskeflåten (St.meld. nr. 58 (1991–1992):119–120) og til ny deltakerlov, Ot.prp. nr. 67 (1997–98). Se også artikler og leserbrev i *Fiskaren* som eksempler på ordskiftet i fiskerinæringa: Artikkelserien: ”Fiskeriene mot 2000” i *Fiskaren* nr. 11, 1999, nr. 115, 1999, nr. 119, 1999, nr. 120, 1999, nr. 145, 1999. Se også ”Når demokratiet råtner”, leserbrev i *Fiskaren* nr. 14, 1999 og ”Unge umotiverte går til fiskeflåten” i *Fiskaren* nr. 16, 1999.

lønnsomhet, yrkesvern for fiskere og for å skape trygge arbeidsplasser og bosetting langs kysten. Moderniseringsideene som har prega fiskeripolitikken sia dens tilkomst, er ikke borte. Virkemidlene er ikke radikalt nye. Fiskeridepartementet sier:

Regjeringen vil legge til rette for en helårsdreven kystflåte langs hele kysten ved å prioritere nybygg på 15–34 m. Dette vil ha stor betydning for stabil tilførsel av råstoff til fiskeindustrien. Denne gruppen har i dag høy gjennomsnittsalder og trenger fornyelse. Egenkapitalsituasjonen er så svak i denne delen av flåten og kostnadene ved nybygg er så høye at offentlige tilskudd er påkrevet for å få dette til. Myndighetenes oppgave i denne sammenheng er å fordele kvoter og fiskemuligheter og tilrettelegge finansielle og juridiske virkemidler slik at den enkelte båteier kan drive lønnsomt. Myndighetene har også ansvar for at fornyelse ikke fører til en økning i fangstkapasiteten som kommer i konflikt med lønnsomhetsmålet eller andre målsettinger for fiskeripolitikken. (St.meld. nr. 51 (1997–98):46)

Fiskerimyndighetene framstiller bygging av effektive kystfartøy som den eneste muligheten til å ivareta kravet om lønnsomhet i sektoren. Paradoksalt nok har ikke den ønskede flåtestrukturen, med større, effektive fartøy, vist seg å være spesielt lønnsom. Dette påpeker meldinga sjøl. Gjennom flere tiår har flere grupper av fiskefartøy ikke vært i stand til å forrente egenkapitalen og til å overleve uten betydelig tilrettelegging og støtte fra staten. Det gjelder store så vel som små fartøy. Gjennomgående har problemene vært størst for de store og mest kapitalintensive fartøyene. Kapitalkostnadene har ligget betydelig høyere enn inntjeninga (St.meld. nr. 58 (1991–92):17–22). Likevel framstilles fortsatt en kapitalintensiv flåte som løysinga. Det er også midlet for å sikre rekruttering:

For å sikre god rekruttering må det legges til rette for langsiktig planlegging av produksjonen og dermed stabile arbeidsplasser. (St.meld. nr. 51 (1997–98):66)

”Rekrutteringspolitikken” handler kort og godt om å knytte rekruttering til lønnsomhet. God rekruttering må ut fra myndighetens argumentasjon oppfattes som god i forhold til sektorens behov. Så lenge det er akseptert at kvotegrunlaget neppe vil auke, og det fortsatt hersker en forståelse av at det er overkapasitet i fiskeflåten, så kan en fra myndighetenes ståsted si at rekrutteringsbehovet er begrensa. De vel 13 000 heiltidsfiskerne i landet er nok til å bemanne fiskeflåten for øyeblikket.

De som aksepterer overkapasitetsproblemet, kan med fisken som alliert argumentere for at antallet enheter og antallet mennesker i fiske må reduseres til det nødvendige minimum. I 2002 arbeides det med ei ny gruppeinndeling av flåten i torskesektoren, der en i prinsippet

åpner for å slippe inn de mest aktive som tidligere ikke har hatt fulle rettigheter i torskefisket. Deretter skal fisket lukkes heilt. Det arbeides også med å etablere et strukturfond for å få bort overkapasitet i fiskeflåten (Fiskeridepartementet 2002, Fiskeridirektoratet 2002b). Disse ordningene har i skrivende stund ikke fått sin endelige form, men de vil i praksis føre til ytterligere lukking av fiskeriene. En mer lukka, regulert og kapitalisert sektor er dermed løysinga som myndighetene formulerer for å sikre lønnsomhet, bosetting og sysselsetting. Paradoksalt nok er menneskene så å si kasta over bord. Dermed ligger det til rette for at den virkelige rasjonelle fiskeren kan realiseres.

Dette er ikke en individualistisk, profittmaksimerende fisker, ei heller et passivt offer for strukturenes dominans eller en refleksiv samfunnsaktør som forankrer alle sine handlinger i kollektive normer, fornuft og moral. Disse stakkars små repertoarene som vi har brukt til å navigere gjennom fiskeripolitikken, kan knapt betraktes som noe anna enn seglingsmerker langs leia mot modernitetens endelige realisering. Som seglingsmerker har de formidla kursen mot sjølve moderniteten, men ikke vist det endelige innløpet. Nå er fisket så avfolka at det er rom for at moderniteten kan få sitt endelige gjennomslag. Alle dens motstandere er enten omforma gjennom moderniseringsmaskineriet eller akterutsegla. Med et fiske som i stadig større grad avfolkes, kan den store fornuft som produseres gjennom de heterogene forbindelser mellom vitenskap, politikk, forvaltning, teknologi og næringsutøvelse, endelig gjennomsyre fisket og sørge for at fiskerisektoren får sin plass i moderniteten. Og mens fokuset fortsatt er på hvordan vi skal avfolke fisket ytterligere, overser både fiskerimyndighetene og de akterutsegla, naivt realistiske samfunnsforskerne det som ANT allerede har satt oss i stand til å begynne å se, nemlig at parallelt med avfolkinga skjer det ei formidabel overbefolking av fiske. For mens noen enda henger igjen i tapte forståelser av mennesket, overses det at det kontinuerlig strømmer til en rekke nye rekrutter som politikken verken ser, snakker om eller bryr seg med. Så lenge dette får skje i det skjulte, kan overbefolkingsproblemet bli større enn hva det noen gang har vært. Det vil ha store konsekvenser. Hva og hvem som rekrutteres, og hvordan det skjer, skal jeg komme nærmere inn på i de følgende kapitlene.

5 Moderniseringsmaskineriets effekter – avfolkning i fiske og skille mellom fiske og samfunn

I forhold til min påstand innledningsvis blei det i forrige kapittel klart at fiskeripolitikken i større grad har vært retta inn på å løyse et overbefolkingsproblem enn et rekrutteringsproblem. Det har ikke vært definert eller ført noen rekrutteringspolitikk, mens en kan si at det har vært ført en avfolkingspolitikk i fiskeripolitikken. Samtidig hevder jeg avslutningsvis i forrige kapittel at overbefolkingsproblemet i fiske ikke var løyst. Jeg skal nå beskrive hvordan framveksten av et moderniseringsmaskineri, som fiskeripolitikken har vært en del av, bidrog til å sette fart i avfolkninga og overbefolkninga i fiske. Med meg som loser på denne ferden har jeg personer som har blitt rekruttert til fiske i de ulike fiskeripolitiske epokene etter krigen, noen av dem kom inn før moderniseringsmaskineriet begynte å virke for alvor i fiskerinæringa, mens de yngste har vært kopla til dette maskineriet fra de var små. Som vi skal se, speiler deres fortellinger mye av det som har skjedd, i tillegg til at det blir åpenbart hvilke repertoarer som benyttes for å formidle disse fortellingene.

5.1 I begynnelsen var fisket ...

En gang var det bare fiskende mennesker og fisk, men som seilasen i forrige kapittel redegjorde for, skapte organiseringa av de fiskende menneskene fiskeren som en politisk og økonomisk aktør i fiskerinæringas sentrum.⁴⁹ Organiseringsprosessene for å sikre fiskeribefolkningens politiske, økonomiske og sosiale rettigheter og den påfølgende politiske prosessen var ei *punktualisering* av fiskeren. Fiskets betydning for bosetting og levekår langs kysten blei påpekt i Lønnsomhetsutvalgets innstilling (Lønnsomhetsutvalget 1937:2), noe som langt på veg bidrog til at fiske politisk sett blei definert som ei bygdenæring (Holm 2001, 1996a, 1996b). Det førte til at fiskerne og deres institusjoner og et nettverk knytta til dem blei de passeringspunktene som fikk representere og oversette interessene til næringsutøvere og andre som var avhengige av fiske.

⁴⁹ Jeg bruker i dette kapitlet fisker både om de fiskende menneskene og om nettverket fisker. Det vil stort sett framgå av sammenhengen om jeg knytter det til personer eller benytter det relasjonistisk.

Økonomisk sett var fiskets betydning stor i kystbygdene i mellomkrigstida. I 15 av kystkommunene i Møre og Romsdal dreiv over 60 % av mannfolka fiske i mellomkrigstida (Løseth 1996:204–206). På bygdenivå, både i Møre og Romsdal og i bygder og kommuner i andre deler av landet, som Finnmark, var andelen yrkesaktive menn i fiske enda høgere. Fiskets økonomiske betydning for folk langs kysten er såleis grundig dokumentert i historisk materiale (Dyrvik 1993, Gjerdåker 1991a, Rabben 1983a, 1982, Solhaug 1976). Fiskets sysselsettingsmessige betydning langs kysten var sterk langt ut i etterkrigstida, noe som gjenspeiles i begivenhetene som de som da var unge menn, forteller om. 1950-åra da Knut og Rolf skulle ut i arbeidslivet, var ei brytningstid, der moderniseringsprosessene i samfunnet og de planøkonomiske tiltakene som blei beskrevet i forrige kapittel, begynte å få effekt. Antallet personer i fiske begynte å gå nedover, men fortsatt var fiske det viktigste arbeidsalternativet for unge menn fra små bygder.

Rolf, rundt seksti år fra Sundet:⁵⁰

Jahn Petter: *No kain du no kanskje begynne med å fortelle meg litt om kossen du starta som feskar?*

Rolf: *Ja, æ bynne me bynnelsen. Æ e fødd i nittenåtteogtredeve og far min va feskar, æ bodde da på "Litjøya".*

JP: *Hadde de egen båt?*

R: *Pappa hadde egen båt, en sjark. Å da va det ikke så mange valgmuligheta. Det va ikke snakk om nå ainna. Aille sammen sku vær feskera. Og vi unga vi fabla da om at vi sku få båt ætte kvært.*

JP: *Det va drømmen det?*

R: *Det va drømmen å få egen båt, det va drømmen for aille. Å det va eit lite samfunn med eit veldig godt miljø. Aille va feskera og konkurranse va det også i båtan sæ imellom. Det va i det heile tatt ei veldig god drift og vi satte våres æra i å – ja – å drive feske. Det va lite snakk om utdanning og vidare skolegang. Veldig, veldig lite. Vi ha vel kunna komme på skole vi også, men det va leksom ikke i miljøet da. Vi guta skull bi feskera.*

JP: *De kunnskan som de trongte for å bli feskara, dem teegna de dokkor i dagliglivet?*

R: *Vi teegna det (kunnskanen, min kommentar) i dagliglivet. Hos ja – foreldran og i miljøet.*

JP: *Å i leik å?*

⁵⁰ Både disse utdragene og de fortattede versjonene lenger bak i kapitlet er eksempler som er tatt med for å illustrere poengene og for at leseren skal kunne etterprøve mine oversettelser.

R: Ja det gjør vi. Feskarmiljøet har bestandig vært veldig åpent. Med det at eldre feskera tar sæ av både barn og ungdom og lære dæm, først me eging og siden feskeri.

JP: Å de va i lag med de vaksne?

R: Ja, i lag med de vaksne. Vi va i lag aille i hop.

JP: Da du begynte, kanin du sei, som 13–14 åring kanskje, (**R:** Ja), så kuinna du veldig mykje av det som ...

R: Æ kunne det og æ kjente litt te miljøet. Egne før æksempel – det lærte vi tidlig og det va en del av våres bidrag te familieøkonomien før den va jo heiller nokka anstrengt dein tida.

JP: Så begynte du først da å værre med far din?

R: Æ bynte hos far min ja, å første året æ rodde – feska me ein båt – med fræmmende folk det va i nittenfirogfemti–femogfemti. Da feska æ me ein halingsbåt (linebåt) så vi kaille det her i Sundet. Ein linebåt, det va første. Da ble æ kailt for skårunge.

JP: Da vart du kalt for skårunge, ja. Kossen va det?

R: Æ syns det va greitt – veldig greitt. Æ hadde jo ikke feska me fræmmende folk da det hadde æ ikke gjort. Det va voksene folk på dein båten, æ va aleina ungdom og skårunge, å fikk erfaring. Æ gjør tabba, som skårunga gjør det e så, men æ fekk rettledning. Ei annen sak va no det at æ faktisk kunne det meste før æ kom om bord. Æ gjorde det. Æ syns det va veldig greit.

De som blei rekruttert til fiske i 1940- og 1950-åra slik som Rolf, levde i fiskevær og bygder der de fleste voksne menn var fiskere. De fleste unge gutter som kom fra familier der far var fisker, blei sjøl fiskere. Ordninger og mekanismer som kunne forbinde dem til andre nettverk, var fortsatt svake. Det Rolf forteller, er at det var gitt hva de skulle bli, de hadde som han sa ingen andre valg. Rolf framstiller det i hvert fall slik i ettertid. Sønn fulgte i fars fotspor, og fedre, onkler, søsken, lokale fiskere og skippere var viktige personer som gjorde at de blei det de blei. Rolf forteller om en prosess som skapte han og de andre guttene som fiskere, der de delvis tilegna seg kunnskap sjøl, der de delvis blei opplært, og der det meste handla om læring gjennom gjøring. Det var nok for å kunne starte som fisker, men kanskje også nødvendig i ei tid da evnen til å arbeide hardt var noe av det viktigste for en fisker.

Ifølge Rolf og andre i denne generasjonen var det egentlig ikke noe spørsmål om hva de skulle bli. Fiske framstilles som sjølve livet og det de hadde interesse for. Heimbygda og miljøet var et viktig og sentralt element i kunnskapsdannelse og sosialisering i fiske. Rolf understreker at de kunne ha fått skolegang, men at det ikke var noe som miljøet oppfordra dem til. Ifølge Rolf var drømmen for guttene å bli fiskere og å få egen båt. Seinere i Rolf sin

fortelling framgår det at han etter noen år ender opp med egen båt. Drømmen blir realitet for Rolf.

Ungdom som Rolf fra fiskevær og bygder i Finnmark hadde nok ikke allverdens valgmuligheter tidlig i 1950-åra. Sjøl om han ikke oppfatta utdanning som noe reelt valg for seg sjøl, var det ikke noen umulighet. Jostein, som er i samme alder som Rolf og fiskersønn fra nabobygda, blei nemlig først sendt på handelsskole og så på kystskipperkurs. I mange tilfeller blei de ikke gjort oppmerksom på eller kunne utnytte de mulighetene som fantes. Forbindelsene til alt anna enn fiske var svake og til en viss grad var nok starten på livsløpet gitt. Samtidig kan vi i Rolfs fortelling, blant anna ut fra antydningen om at utdanning kunne vært en mulighet dersom miljøet hadde vært oppmerksom på det, ane konturene av endringer. Disse endringene og brytningene blir enda tydeligere hos Knut.

Knut, i sekstiåra fra Nesset:

Jahn Petter: Du kain no kanskje fortæl litt om deg sjøl og kossen du begynte?

Knut: Nei, kalles e bynte ... kain no sei at mens e va guttungen så va e no vant te at både far min og onklain min, å bæstefar min, hele slekta dæm drev no feske væt du, så e levde no inn i miljøe. Vart e så gammel at når e gikk på folkeskulå så, haustan og vintræn satt e å batt feskgan. Fekk me ti gan sjøl, så va me dæm ut på "Fjorden" dein tida, me mine egne gan å, ner sagt å. Der va e no ... kvar vinter tess e va konfærmert godt å vel.

JP: Far din hain ha båt sjøl?

K: Nei, hain far va feskar – å så va'n ein periode – hain va skipper på ein tå båtå hass Lund, dreiv å kjaur, frakta sild å slekt da. Så, året ette e va konfirmert bynte e der om bord hos han, så motormainn da me nå, (lokalt uttrykk for "med han") å va der om bord knapt eit år, heilt tess om vintern, da skuill vi på Lofoten å salte og kjøp torsk oppå der, det va me nå "Berg" ta, ("med han Berg") borti by'n. Da vart det hain "Jon Hansen fra Bukta" som kom om bord som skipper, å hain fekk no sekkert sansen fær me dæ, hain sa det hain far å det, når (han) tebau me å værra me på bankain på – ja bankfeskeri dæ om sommarn væt du så va e no ikkje mæ einn femtå å eit halvt år væt du, ja femtå å eit halv va det vel e va ja, at e va fær ung te di. Nei hain mente det hain Jon at e skull klar det – å så vart det slik da at e vart med me hain da på bankan i enogfemti – trur e. (***JP:*** På linå?) ***K:*** Linå ja.

K: Så va e med hain da heilt te – både på storsildfeske og bankfeske og på Lofoten da helt tess i påske i firogfemti å va no tenkt på å fortsett å værra med te Island da igjen, te Island på sommara. På linfeske, på torsken. Men så klaffa det slik da at – hain far va da på sa

nordhavbåtå, sa trålærå så va på Grønland, å Island, å oppi Barentshava, å hain "Jens O" (en lokal skipper) va skipper ombor der, så va det æn så ha skadd se akkurat da dæm sku te å ga. Å så fekk e forespørsel om å værre me. Så sa dæm no det da å folkje om bord at dæm veste, no e ha no vorre om bord der. E va så litin tå vækst væt du å greier. Så sa 'n no det hain "Jens" – e trur hain ska klara det sa 'n. Å e vart no med te Island første turn da i firogfemti ette påske.

Knut var også født inn i en fiskerfamilie og inn i det han kaller miljøet. I likhet med Rolf forteller også Knut at han fikk sin grunnleggende opplæring og sosialisering i heimen. Det vi kan si, er at det i hvert fall er slik de vil framstille det, uten at det er mulig å etterprøve hva de lærte, og hvordan de lærte. Deretter fikk Knut plass som "slingremann" på bankfiske hos en erfaren skipper. Knut formidler brytningene i denne tida. Han begynte ikke sin yrkeskarriere direkte som fisker, men som motormann. Det fantes altså flere yrkesmuligheter, sjøl om fiske var viktig. Knuts første erfaringer som yrkesfisker var heller ikke sammen med familiemedlemmer på en mindre båt, men som linefisker på bankene og som trålgast på Island og på Grønland. Tråldrifft var nå i ferd med å slå gjennom som ei akseptert driftsform, men de fleste trålerne var stort sett eid av handelsfolk og av selskap, som FINDUS og FI-NO-TRO i Finnmark. Mye av mannskapet på disse trålerne var "byfiskere", men en del av trålgastene kom fra små bygder, slik som Knut. Han blir dermed tidlig lausrevet fra familien og heimbygda og får erfaring med en seint tilkommet medspiller i norsk fiskerinæring, tråleren. Fra forrige kapittel husker vi at tråleren var et av instrumentene som blei lansert for å modernisere fiske. Knut blir en av dem som tidlig kommer i kontakt med dette instrumentet og lærer et mer teknologisk komplekst fiske enn det tradisjonelle kystfisket som drives i heimbygda.

Både Rolf og Knut vokste opp i bygder der fiske var en arbeidskraftintensiv aktivitet, og der arbeidslivet var basert på sjølsysselsetting i primærnæringene eller på lønnsarbeid i fiskeindustrien. De starta tidlig med denne sjølsysselsettinga. Slik var situasjonen i mange bygder heilt fram til midten av 1960-åra (Gjerdåker 1991a, Jentoft 1984a, Jentoft 1984b, Brox 1966). Ut fra kretstall fra folke- og boligtellingsa i 1960 framgår det at andelen fiskere i forhold til befolkningen over 15 år var svært høg i mange av kretsene i de fire kommunene det her er snakk om (Fob 1960, Måsøy, Nordkapp, Herøy og Bremsnes⁵¹). Heilt fram mot midten av 1960-åra var det bygder der over 60 % av de yrkesaktive dreiv fiske (Corneliussen 1995).

⁵¹ Bremsnes var fram til 1964 egen kommune, men er i dag en del av Averøy.

For menn i fiskevær eksisterte forbindelsene til fisken allerede før de blei født, gjennom at fiske var den dominerende kommersielle aktiviteten. Forbindelsen mellom menneskene og fisken kan sies å være sterk og direkte. Båter, redskaper og det institusjonelle systemet fungerte som utstyr for interessering og som ressurser som blei mobilisert for vedlikeholde disse forbindelsene. Som mye forskning har vist, var mange av fiskerisamfunnets mennesker opptatt med å vedlikeholde forbindelsene mellom fisken og samfunnet, enten gjennom tilknytning til fiske eller gjennom arbeid i fiskeindustrien. Jørgen, som var på samme alder som Knut og Rolf, fortalte at han hadde lyst til å bli alt anna enn fisker, men at det i hans tilfelle var få andre alternativ. Familien så seg ikke råd til å la han ta skole og utdanne seg til elektriker slik han ville. I stedet blei det kystlinefiske ute på Reina som var alternativet. Fortellingene formidler at for de som blei født i familier der faren var fisker, og der fiske var en viktig aktivitet lokalt, var noen relasjoner mer framtrede og lettere å gå inn enn andre. Kystungdommen var oversatt fra fødselen ved at de tidlig fikk mulighet til å handle gjennom noen relasjoner, lokale båter, redskap, lokalt fiskerlag, lokale skippere, lokale driftsformer og heimstedets rammer, normer og betingelser. Båter, både med og uten motor, var det for eksempel mange av både på Knut og Rolf sin heim plass (Merkeregisteret 1944). Andre og alternative forbindelser, for eksempel til utdanning, var det foreløpig dårligere med. Kystbygdene var fortsatt økonomisk og materielt sett langt på veg dominert av fiske og nettverket knytta til denne aktiviteten. Hver bygd var sjølforsynt med det meste, og sia mobiliteten var begrensa, måtte folk stole på seg sjøl og hverandre. Ungene begynte tidlig å sysselsette seg med fiske, de var nesten ferdige fiskere fra fødselen. Dersom en voksen ikke hadde anna å gjøre, så kunne også de i det minste fiske. Moderniseringspolitikkenes fremste mål var nettopp å svekke eller bryte disse forbindelsene.

Enda i siste halvdel av 1960-åra tok ei reise de få milene fra mitt heimsted på ytre Averøy til Kristiansund et par timer med rutebåten. Fortsatt var en bytur noe unger var med på bare få ganger i året. Situasjonen var annerledes for fiskerne, som i mye større grad enn de andre, særlig da kvinner og barn, både reiste og samhandla med verden utafor lokalsamfunnet. Fiskerne reiste, så og fortalte. I de kommunene jeg har arbeidet i, satt det også fiskere som ordførere i etterkrigstida, i tillegg til at flere framtrede fiskertillitsmenn kom fra disse kommunene. På en måte blei derfor verden utafor bygda også formidla innad gjennom fiskernes øyne, samtidig som de også representerte bygda og regionen utad. Seifiskerne fra øyene utafor Averøy brakte med seg heim oppfatninger og fortellinger om folk på steder i Finnmarka, på samme måte som folket på de aktuelle stedene danna seg oppfatninger og fortellinger om averøyingene. Og vice versa når finnmarkinger var sørpå på fiske. Slike

fortellinger har jeg fått flere av i dette materialet også. De fra Averøya som ikke deltok i seifisket på Finnmarka, kunne i liten grad utfordre disse oversettelsene av andre. Fiskerne blei både bygdas representanter utad og verdens oversettere innad. Det var altså ikke bare snakk om sterke materielle forbindelser, men også symbolske. Fiske og bygdeliv er slik sett forbundet og vevd inn i hverandre fram til 1960-åra (Bjørklund, Drivenes og Gerrard 1994, Wadel 1980). Knuts og Rolfs fortellinger formidler at de blei født inn i en verden med sterke forbindelser mellom mennesker og fisk og mellom fiske og bygdeliv. Det var ikke bare fiskerne, men også alle dem som de var satt til å representere. Alle disse til sammen skapte det overbefolkingsproblemet myndighetene hadde satt seg fore å løyse. Utover i 1960-åra begynte det å skje ting.

5.2 Moderniseringsmaskineriet begynner å virke

I perioden fra 1960 og utover begynte moderniseringspolitikken og dens instrumenter å fungere. Bygdene blei endra både demografisk og næringsmessig, og det som en tidligere kunne avgrense som forskjellige bygder og lokalsamfunn, blei nå i større grad vevd sammen til større enheter. De eventuelle gradsforskjeller som tidligere kunne benyttes til å skille samfunn fra hverandre, blei nå om ikke svakere, så betydelig mindre framtreddende (Wadel 1980). Paradoksalt nok var det i denne perioden da bygdesamfunnene på kysten gjennomgikk hurtige endringer, at lokalsamfunnsforskerne konstruerte lokalsamfunnet både som en analytisk og som en *normativ* enhet (Jentoft 2001, 2000, 1991, 1984a, 1984b, Hersoug, Holm og Maurstad 1993, Wadel 1980). Det til tross for at deres egen empiri faktisk langt på veg viste hvordan det lokale blei utvida og forandra.

Som vi husker fra forrige kapittel, skulle landet bygges gjennom industrireising, og nettopp industriveksten var stor i denne perioden. Det var mange som la ned fiske, flytta og fikk seg arbeid i industrien (Mønnesland 1993). En del av de bygdene langs kysten der fiske økonomisk sett hadde betydd mye, blei nå avfolka og folk flytta til større steder, der fiske økonomisk sett ikke nødvendigvis var like dominerende. Sjølsysselsetting forekom fortsatt, men lønnsarbeid blei viktigere også som en del av mangesysselsettingen for de som blei igjen (Gjerdåker 1991a). Sjøl om hovedtrekkene i bosettingsmønsteret blei vedlikeholdt, slik målene både i distrikts- og fiskeripolitikken uttrykte, blei bosettingsmønsteret innad i bygder og kommuner endra (Carling 1999, Mønnesland 1993). Utover i 1970- og 1980-åra var det en

viss strid blant forskere om disse endringene og hvordan de skulle tolkes, i forhold til om bosettingsmønsteret blei konsolidert eller konsentrert (Hansen 1984, Imset 1984, Otnes 1984). Det vesentlige i ettertid er at det skjedde demografiske endringer som fikk stor betydning for rekrutteringa til utkantkommuner, i den forstand at de fleste barn etter hvert blei født i mer sentrale områder enn tidligere (Myklebust 2001, Sørli 2001). Moderniseringsmaskineriet skulle få et anna råstoff å arbeide med.

Ei formidabel satsing på samferdsel og kommunikasjon samt ei auke i materiell levestandard gjorde det mulig både å reise og å kommunisere med omverdenen for hvert enkelt individ. Utdanningsmulighetene auka og de begrensninger som hushold og lokale strukturer tidligere hadde lagt på individene, blei svekka (Tjelmeland 1997, 1994, Wadel 1980). Det var færre som var ferdig foredla som næringsutøvere så å si fra fødselen. Tilgangen på symbolsk materiale fra skoleverk, litteratur og underholdningskultur formelig eksploderte i 1970-åra. Mens det tidligere kun var eliten i mange samfunn, handelsmann, væreier, skolelærer, lensmann og prest, som i tillegg til fiskere hadde regulær kontakt med omverdenen, blei det nå etablert nye forbindelser som gjorde det mulig for alle å gå utenom de tidligere oversettere og fortolkere. Ferdsel og samhandling foregikk ikke lenger i hovedsak innafor nettverk begrensa av det enkelte bygdesamfunnets rammer, men foregikk i stadig større grad i nettverk som overskred disse rammene.

Bygder blei knytta sammen gjennom bedre kommunikasjoner, og sentraliseringsprosesser konsentrerte bosettinga på større steder. De tre kommunene Kvernes, Bremsnes og Kornstad blei i 1964 slått i hop til Averøy kommune. Både øyene i Averøy og i Herøy blei i løpet av 1960- og 1970-åra knytta i hop med bruer. På Averøy blei også skolestrukturen endra. Dette, sammen med bedre samferdsel, endra grensene mellom de gamle kretsene og bygdesamfunnene og skapte større enheter. Også i Måsøy og Nordkapp skjedde det endringer. Allerede fra slutten av 1940-åra og utover blei de største værene og stedene på Magerøya knytta i hop med vegforbindelser. Flere mindre steder blei fraflytta i 1960- og 1970-åra, som for eksempel Kjelvik og Sandvikvær. Generelt sett flytta flere også fra øyene og fra spredte bosettinger i fjordene og inn til tettsteder som Havøysund, Gjesvær og Nordkapp (Richter Hansen 1990). Dette ga gode muligheter til å modernisere og rasjonalisere utdanninga. Mange små utkantskoler kunne nedlegges og en mer sentralisert struktur kunne vokse fram. Prosessene var likevel ikke entydige, Herøy har for eksempel heilt fram til i dag hatt en desentralisert skolestruktur i barneskolen. En stadig aukende andel av folket i mange samfunn begynte å sysle med andre ting enn fiske (jf. tabell 2 i 5.3), og når antallet fiskere i tillegg blei mindre, fikk sysselsettinga et stadig mindre omfang, også relativt sett. Fiske la ikke lenger de

samme føringer på dagliglivet som tidligere, da så å si heile den mannlige delen av befolkningen i mange bygder var fiskere. Dette voksende mangfoldet av forbindelser skapte mange muligheter, men alle kunne ikke forfølges. Mennesket blei et råmateriale med mange muligheter, men som måtte foredles.

Både i Averøy, Måsøy og Nordkapp blei ringnot- og trålerflåten bygd ned i perioden 1960–1980, samtidig som mange fartøy mellom 50 og 70 fot forsvant. Mange arbeidsplasser i fiskeflåten forsvant. I Averøy, Herøy og Nordkapp vokste industrien, og flere og flere fulgte det kjente mønsteret og tok arbeid på land (Richter Hansen 1990, Rabben 1989, Remøy 1982). Samtidig valgte mange erfarne fiskere i Averøy, Måsøy og Nordkapp å begynne å drive heilårsfiske med egen sjark framfor å være mannskap på større kyst- og havfiskefartøy. Industrialiseringa og moderniseringa fikk effekt i den forstand at fiskere faktisk begynte å bli mer spesialiserte. Fra Nordmøre og nordover var tråling i stor grad en virksomhet som var styrt av handelsfolk og forretningsmessige foretak. På Sunnmøre, derimot, hadde det utvikla seg en fiskereid småtrålerflåte, delvis med utspring i bankflåten. I dette tråtermiljøet fikk Sunnmøre i denne perioden et nytt tilskudd til fiskeflåten da Norges første fabrikktråler ”Longva” blei sjø satt i 1962. Fiskerimyndighetene blei fødselshjelpere for dette prosjektet gjennom endring av trålerlova. Fabrikktråleren flytta fiskeindustrien ut på havet og skapte en ny form for fiskerpraksis. I starten henta de mye av mannskapet fra tråtermiljøet i Kristiansund, som det nå fort gikk nedover med (Farstad 2000). Utover i 1960- og 1970-åra blei det bygd flere fabrikktrålere. Dette var båter med et så stort mannskapsbehov at de ikke bare kunne rekruttere mannskapet lokalt, og fabrikktråling blei et viktig element i ungdomssysselsettinga i bygdene på Sunnmøre og på deler av Romsdalskysten. Samtidig gjorde denne muligheten det kanskje mindre aktuelt å sjølsysselsette seg for mange. I tillegg frikopla fabrikktråleren fisket fra landindustrien og knytta fiskerne mer direkte til markedet (Gjerdåker 1991b). Den representerer derfor en anna kurs i moderniseringa av fisket enn det fiskeripolitikken la opp til. Fabrikktråleren kom etter hvert til å få en sterk symbolsk status i den norske fiskeridiskursen, som symbol både på nyskapingvilje, innovasjon og modernitet i fiske, men også som symbolet på rovfiske, ressursødeleggelse og modernitetens rasering av det tradisjonelle. Forvaltningsdebatten i Norge har i noen år hatt to ankerfester, de som ”liker” fabrikktrålere, og de som ikke gjør det.

Til tross for dette nye tilskuddet til fiskeflåten var ikke fiske lenger like dominerende sysselsettingsmessig, verken i nord eller sør. Dette kom til syne i fiskerungdommens livsløp, det var nemlig ikke lenger gitt at de gikk direkte inn i fiske. Sjø om det var først i 1970-åra at den store utdanningsekspløsjonen kom, så tok stadig flere unge videregående utdanning i

perioden 1960–1975. Dette var tilfelle både i Møre og Romsdal og i Finnmark (Løseth 1996, Telhaug 1994:292–295).

Palmar er et eksempel på hva som kunne skje i denne perioden, da utdanning som en av mekanismene i moderniseringsmaskineriet begynte å virke.

Palmar, i femtiåra fra Bukta:

P: Ja, e... vaks no opp då i ein fiskarheim og far min va fiskar, notbas so det då va. Så ei lurte da ... det va jo då midten midt i femtiåra – og då utover. Då va jo veldig gode tide her, så, det va jo gode løta og den tida då. Så. Så ei spekulerte jo då ein del på ditta der om ei skulle slå inn på det same.

JP: Hadde de båt i familien?

P: Dei hadde notbruk så dei brukte då sommarstida – så va han (faren) bas på større båta som leigemainn då i venterhalvåre. Der gjorde dei det jamt over bra då, så det va no ein (impuls?) da å få. Så da ei va konfirmerte då so – va ei med då fyste halvåre på – på notbrukje – som som mainn då – e ha jo vore med tidlegare, sommaraine i skulefritida så e va jo godt kjend med ka det.

JP: Så du kuinna (**Palmar avbryter og fortsetter**): Ei va fullbefaren når ei bjønde. Ei hadde jo då vore med. Vi hadde jo våre eia sjøhus. Reparerte jo nøte og alt ditta der, så ei va jo fullbefarin notmainn da ei va konfirmert då. Så va ei me då fyste halvåre, men så syns hain (faren) no det eiva litt unge te å vere med då venterstida. Det va jo hardt fiskje, med notbåta. Da gjekk ei eitt år på yrkesskule. (deretter et par utydelige ord) Jaah. Å va jo med då åre ettepå, men så vart det sånn at det ei jobba to ventera då på verkstedet her i (stedsnavn). Ette det ei hadde gått yrkesskule så va det jo lett å få jobb der. Då va det vanskeleg å få plass på storsilda.

JP: Ja, akkurat ja, va det mekanisk du gikk på?

P: Ja, jadå. Så va ei der to år då, men so, men ei va med då frå påske då, resten av året va ei med på notbrukje. (**JP:** Ja.)

P: Og når ei då va ferdig med militæret, va 20 år så vart ei kontinuerlig då på større båta, ei begønde då, ai... ei va jo me fyst, då va ei med på notbrukje, men so vart det so at ei gjekk over på dein båtin som far min hadde vore i fleire år venterstida. Der vart ei då med i, ja, eit og eit halt år på "M/S Snurparen", so i seksogseksti om venteren, då ei va, ja ka ei va då, einogtjue og eit halt, då så begønde ei så notbas om bord på ein båt so hette "Havbryn".

JP: Når du bynte så bas hadde du vorre med som roar og slike ting?

P: Ja, ei ha jo gått gradene, det va då dein tida ei va med "Snurparen".

JP: Ja, så du hadde altså fått eit visst innblikk i ...

P:(Avbryter) Jadå, så i, venteren i sek..., ventersesongen i seksåseksti, då begønde ei på "Havbryn" ein ålesundsbat på 125 fot. So va ei då der eitt år, gjorde det vel forsovidt brukbart. So, når det året va ute, so hadde ei fleire alternativ, å gå på større og nyare båta, å det gjorde ei, og då begønde ei venteren i sjuåseksti, då begønde ei om bord i "M/s Havnes", då va ei to og tjue år, to og tjue og eit halt. Å sida ha ei vore der.

Også Palmar beskriver hvordan "han blei til som fisker" ved hjelp av fortellinga om sosialiseringprosessen i familien og i lokalsamfunnet. De mulighetene han oppfatta som reelle for han sjøl, var knytta til det de mannlige familiemedlemmene dreiv med til daglig, men ikke bare det. Palmar sier at han spekulerte på om han skulle slå inn på fiske. Det kan jo forstås dit hen at det fantes andre muligheter også. Palmar begynte å drive fiske den våren og sommeren han var konfirmert. Han kunne etter sigende det meste da han starta, han var ferdig foredla som fisker. Likevel fikk ikke Palmar velge fritt, faren syntes han var for ung til å være med på sildefisket om vinteren. Derfor "tvang" faren han til å begynne på skole om hausten. Palmar skulle altså foredles vidare til å inngå i noen av de nye forbindelsene som kunne opprettes. Først da Palmar var ferdig med militæret, kunne han for fullt satse på fiske. Palmar var faktisk voksen før han blei yrkesfisker. Faren ga han rett og slett ikke lov til å begynne å drive fiske rett etter konfirmasjonen. I siste del av utdraget framgår det også at da Palmar var ung, så var fiskeri og fiskerimiljøet er ikke lenger det eneste miljøet som unge menn forholdt seg til, men at det også fantes andre alternativ. Palmar forteller om at det var vanskelig å få plass på storsilda i 1960-åra, men at det var etterspørsel etter utdanna arbeidskraft i industrien. Han arbeidet da noen år i industrien i kombinasjon med å drive fiske med familien i sommerhalvåret. Etter at han begynte som fisker, skifta han båt et par ganger for så å forbli om bord på samme fartøy som notbas resten av sin karriere. Seinere i samtalen fortalte Palmar at han kombinerte ringnotfisket med kystfiske etter torsk om vinteren, først med et 60-fots kystfiskefartøy og seinere med sjark. Han kombinerte såleis det spesialiserte notfisket med et mer allsidig kystfiskeri.

Denne fortellinga knytter seg til tre vesentlige endringer som skjedde i denne perioden: For det første kan vi ane at utdanning ikke bare blei en reell mulighet også for vanlige ungdommer i fiskerikommuner, men at folk også begynte å oppfatte utdanning som nyttig. Kanskje begynte den offentlige satsinga og fokuset på utdanning som blant anna kom til uttrykk i fiskeripolitikkens formuleringer om at fiskere burde utdannes, å virke. Utdanning

begynte å fungere som en del av moderniseringsmaskineriet. Det at Palmar ikke fikk lov til å begynne å drive fiske umiddelbart etter at han var konfirmert på slutten av 1950-åra, er såleis krusninger av utdanningsbølga som starta i 1970-åra.

Det andre forholdet er at fiskets betydning som bærer av sysselsettinga nå blei redusert mange steder på kysten (Løseth 1996). Dette kom ikke bare til uttrykk ved at færre begynte å drive fiske fordi det fantes andre muligheter, men også fordi det var vanskeligere å få seg rorsplass. Som Palmar sa, så var det ikke lett å få seg plass på storsilda i denne perioden (1960–65). Det henger sammen med det tredje forholdet, som var den teknologiske moderniseringa som skjedde i sildefisket. Den første snurperen i kommunen Palmar kommer fra, monterte kraftblokk i 1964. Kraftblokka og hekksnurpenot revolusjonerte snurpefisket etter sild. Blant anna blei mannskapsbehovet på snurperne halvert. Det var altså i denne perioden at fiskerstanden i Møre og Romsdal blei bortimot halvert ifølge fiskeritellingene i 1960 og 1971. Det førte ifølge Rabben (1989) til at mange begynte å arbeide i industrien. I tillegg begynte også ressursen etter hvert å svikte. Det førte til at kystungdom blei nødt til å se seg om etter andre muligheter. Det var ikke lenger noen ”tatt-for-gitthet” at folk fra lokalsamfunn der det blei drevet fiske, skulle bli fiskere. Sjøl om denne utviklinga skjedde tidligere på Vestlandet enn i Nord-Norge, begynte avfolkinga i fiske å merkes også i Nord-Norge, særlig fra 1970 og utover da mange kommuner opplevde det Jentoft (1984a:156–157) kaller sjokknedgang i sysselsettinga i fiske. I tillegg auka gjennomsnittsalderen fordi færre og færre unge kom inn i fisket.

Sjøl om fisket blei redusert som bærer av sysselsettinga, noe som for så vidt var i tråd med de fiskeripolitiske og nasjonaløkonomiske målsettingene, så blei fiske fortsatt betrakta som viktig både nasjonaløkonomisk og som bygdenæring. Dette kom til uttrykk ved at mellomkrigstidas institusjoner som institusjonaliserte fiske som ei bygdenæring, blei utvida gjennom Hovedavtalen for fiskerinæringa fra 1964 (Holm og Johnsen 1990). Denne avtalen, som jeg presenterte bakgrunnen for i forrige kapittel, gjorde Norges Fiskarlag til statens forhandlingsmotpart i støtteforhandlingene og førte til at de fleste gruppeinteresser i fiskeflåten fant det opportunt å organisere seg i Norges Fiskarlag (Grytten, Dybvik og Giske 1996). Fiskerinteressene samla seg dermed under en paraply, og organisasjonen blei både passeringspunkt og kalkulasjonssenter i forhold til de fiskeripolitiske prosessene som fulgte. Denne samlinga av interesser førte til at en av de prosessene som starta med tilkomsten av fiskeripolitikken i mellomkrigstida, endelig blei fullført. Fiskeri var nå endelig blitt til en egen sektor, der myndigheter og ei definert interessegruppe kunne forhandle om alt på vegne av næringa og de mennesker som var avhengige av den. Fiskernes posisjon som sektoraktører og

representanter for kystsamfunnene blei styrka, men hovedavtalen hadde også en anna effekt. Avtalen fikk den teknologiske moderniseringa til å skyte fart gjennom å subsidiere kapitalinnsatsen, mens den i mindre grad fungerte som inntektsavtale (Holm og Johnsen 1990:24). Fisket blei likevel ikke effektivisert i den grad som var målsettingene, slik sett bidrog hovedavtalen til å opprettholde ei høgere sysselsetting i fiske enn hva fiskeriøkonomene foretrakk (Holm og Johnsen 1990, Brochmann 1981, 1980). Hovedavtalen styrka sektorinteressenes makt, men gjorde det også mulig for en del å forbli i fisket. Dermed bidrog den antakelig til at avfolkninga av fisket gikk saktere. Perioden fra 1964 og fram til omtrent midten av 1980-åra blei en periode da fiskerne satt med mye makt. En konsekvens av det var at de ikke i samme grad som tidligere kunne oppfattes som samfunnens representanter. Utleiringa av interesser bidrog til å svekke bandene mellom fiske og bygdelivet, all den tid det nå var etablert en egen korporativ kanal for fremming av fiskerieresser som ikke-fiskere ikke uten videre hadde innflytelse og innsikt i. Dermed bidrog etableringa av avtalen også til å svekke fiskerne som representanter for andre enn seg sjøl. Dette kom blant anna til syne gjennom kritikk mot Norges Fiskarlags opptreden og politikk, som (Brox 1966:45) kaller for ei laugsinnstilling. Et forhold som er verdt å merke seg, er at fiskerne enkelte steder i landet i 1970-åra begynte å kritisere fritidsfiskere for at de opererte i fiskernes matfat. Mange av fritidsfiskerne bodde i de samme samfunn som fiskerne. Det kan sees på som et tegn på at avstanden mellom fiskere og resten av befolkninga var aukende. Også Norges Fiskarlag knytta seg dermed til moderniseringsmaskineriet, og de symbolske bandene mellom fiskere og bygdefolk blei samtidig svakere.

5.3 Fra fiskerisamfunn til globale landsbyer på kysten

En av de mest omfattende og virkningsfulle manøvrer som blei gjort i arbeidet med å modernisere Norge, og som også fikk effekt i fiske, var introduksjonen av velferdsapparatet i moderniseringsmaskineriet. Det skjedde gjennom etablering av offentlig sektor som bærer av sysselsetting og som velferdsgarantist i Norge. Ekspansjon i kommunal virksomhet, spesielt innen helse og omsorg i 1970- og tidlig i 1980-åra (St.meld. nr. 32 (1990–91)), bidrog i vesentlig grad til å transformere kystsamfunnene. I Averøy og Herøy blei oppdrettsnæringa og offshorevirksomhet viktige næringer gjennom 1970-åra. Samtidig bidrog prosessene innad i fiskerinæringa til at de materielle og symbolske forbindelsene mellom kystsamfunn og

fiskerimiljø blei mindre. Lokalsamfunnsforskerne begynte nå bli bekymra for den desintegrasjon og *anomi* de meinte å kunne observere i Kyst-Norge, som hang sammen med at moderniseringsmaskineriet begynte å virke. Dette kom til uttrykk i mange arbeider (Brox 1989, 1984, Jentoft og Wadel 1984, Jentoft 1984a,1984b, Hersoug 1983, Gerrard 1983, Nilsen 1980, Wadel 1980). Prosessene i 1960- og 1970-åra samt 1980-åras sentralisering og uttynning hadde gjort sitt til at verken kystsamfunn eller fiskerimiljø lenger var det samme (Wadel 1980).

Fiskernes interesser kunne også gå på tvers av andre interesser i kystsamfunnene, for eksempel fiskeindustriens, oppdrettsnæringas og reiselivets interesser. Forbindelsene til omverdenen gjennom en mer mangfoldig yrkesstruktur, gjennom samferdsel, media og global underholdningskultur var betydelig utvida. De tidligere fiskeridominerte kystbygdene var nå dels knytta sammen i større enheter og integrert i ”en seinmoderne” verden med mange og varierende forbindelser (Tjelmeland 1994). På bakgrunn av tall fra folke- og boligtellene viser tabell 2 endringer på landsbasis med hensyn til yrkesaktivitet fra 1960 til 1990. Yrkesaktiviteten er fordelt på bransjer.

Tabell 2 Personer 15 år og over, etter yrkesaktivitet og næring 1960–1990

Personer	1960	1970	² 1980	1990
15 år og over¹	2 663 081	2 873 114	3 134 528	3 393 833
Yrkesaktive totalt	1 406 358	1 462 159	1 453 783	1 467 546
Jordbruk	188 431	130 833	91 406	66 264
Skogbruk/jakt	31 153	17 733	5 360	7 891
Fiske/fangst	54 535	27 413	16 908	13 960
Bergverk	9 072	9 350	9 841	21 364
Industri	358 224	390 906	338 963	281 306
Bygg- og anleggsvirksomhet	133 236	129 125	127 875	126 494
Kraft/vann	12 817	15 847	15 381	18 945
Varehandel	163 529	198 549	210 216	199 353
Finans/eiendom	23 285	33 541	43 991	59 325
Sjøtransport	84 977	67 311	40 387	24 712
Samferdsel	82 487	89 613	100 162	104 370
Off. adm./forsvar	53 978	88 050	116 675	113 029
Off./priv. Tjenesteyting	130 301	209 824	287 050	381 682
Personlig tjenesteyting	75 068	57 109	39 790	48 851
Uoppgitt	5 265	2 915	10 278	-
Ikke-yrkesaktive	1 256 723	1 410 955	1 680 745	1 926 287
Uoppgitt	-	-	-	-
¹ Fra og med 1970 16 år og over.				
² For 1980 er personer som oppgav å arbeide minst 1 000 timer i året, regnet som yrkesaktive.				
Kilde: Folketellinger, Statistisk sentralbyrå. Statistisk årbok 2001.				

Som tabell 2 viser har yrkesaktiviteten endra seg i løpet av denne perioden. Første rad illustrerer at antall personer over 15 år (16 år fra 1970) har auka kraftig, samtidig som antallet yrkesaktive har vært rimelig stabilt. Det er særlig i primærnæringene og i industrien at antallet yrkesaktive har gått tilbake, mens antallet yrkesaktive har auka i offentlig administrasjon og forsvar, offentlig og privat tjenesteyting og samferdsel på land. Primærnæringer og industri utgjør dermed også en mindre relativ andel av yrkesaktiviteten i 1990 enn i 1960.

Bergverksdrift og finans/eiendom var også bransjer som hadde auke i antall yrkesaktive i perioden. Statistisk årbok (2001) viser at yrkesaktiviteten blant kvinner i alle aldersgrupper har auka sia 1970, mens den har gått noe ned blant menn. Tabellen gir ikke innsikt i forholdene på det enkelte sted, men i noen av rapportene fra folke- og boligtellingsene er det mulig å undersøke utviklinga på krets nivå. De viser at det også skjer endringer i de enkelte tellekretsene med hensyn til yrkesaktivitet. Tabell 3 viser yrkesaktivitet fordelt på næringer i Måsøy og Nordkapp, Averøy og Herøy i perioden 1970–1990.

Tabell 3 Yrkesaktivitet Måsøy og Nordkapp, Averøy, Herøy 1970–1990⁵²

Næring	Måsøy/Nordkapp			Averøy			Herøy		
	1970	1980	1990	1970	1980	1990	1970	1980	1990
Fiske	820	588	347	333	265	282	566	541	468
Sjøfart	259	169	89	182	149	107	249	225	264
Jordbruk	26	6	9	579	373	320	240	178	84
Industri	1073	1213	673	612	814	835	1079	1115	1164
Handel	315	445	277	111	155	183	197	310	323
Tjenesteyting og samferdsel	741	1241	1548	351	748	921	514	1056	1407
Totalt	3234	3662	2943	2168	2504	2648	2845	3425	3710

Gjesvær blei overført fra Måsøy til Nordkapp i 1984. Disse to kommunene er derfor slått sammen i tabell 3. Måsøy og Nordkapp har også samla sett en nedgang i antall yrkesaktive i perioden, mens yrkesaktiviteten auker i de to andre kommunene. Både Averøy og Herøy har auka i yrkesaktiviteten i industri og handel, mens Måsøy og Nordkapp hadde en sterk reduksjon både i industrien og i handelsvirksomhet i denne perioden. Herøy har vekst i sjøfart, noe som skyldes stor aktivitet innen forsyningstjeneste i Nordsjøen. Et fellestrekk er at yrkesaktiviteten i fiske går tilbake, mens offentlig og privat tjenesteyting auker formidabelt i

⁵² Kilder: *Norges offisielle statistikk*, Folketellingen 1950, hefte nr. 3, tabell 3; **Folke- og boligtelling** 1970, 1980, 1990; *Kommunehefter for Averøy, Herøy, Måsøy og Nordkapp* 1970, 1980, 1990; *Statistisk fylkeshefte for Møre og Romsdal* og *Statistisk fylkeshefte for Finnmark* 1970 og 1990; *Statistisk årbok 1974*, tabell 15; *Arbeidskraftundersøkelsene* 2000, tabell 5 og tabell 12; Fiskeridirektoratet 2000a: *Fiskeflåte og Fiskarmanntall 2000*. *Fiskeritelling* 1948, 1960 og 1971.

alle de fire kommunene. I kategorien tjenesteyting er bank- og finanstjenester og samferdsel på land inkludert. Totalt sett er tjenesteyting den viktigste næringsvegen i alle kommunene i 1990. I Måsøy og Nordkapp stod tjenesteyting og samferdsel i 1970 for 23 % av yrkesaktiviteten, mens tilsvarende tall for 1990 var 52,5 %. I Averøy stod tjenesteyting og samferdsel for 16 % av yrkesaktiviteten i 1970 og 35 % i 1990. Tilsvarende tall for Herøy var 18 % i 1970 og 38 % i 1990. Fiske går som vi ser tilbake i alle de fire kommunene.

Flere kilder dokumenterer at mange forsvant fra fiske i de første etterkrigsåra, som følge av en kraftig vekst i industrien (Løseth 1996, Mønnesland 1993, Skonhøft 1993, Furre 1990, Jentoft og Wadel 1984, Jentoft 1984a, Fiskeritellingene 1971 og 1960). Når alternative arbeidsplasser vokste fram, forlot mange fiske for å få seg anna arbeid (Hersoug 2000). Delvis kunne det skyldes dårligere forhold i fiske, men også at mange fant det mer attraktivt å arbeide på land uansett hvordan forholdene i fiskerinæringa var. Det skal her bemerkes at det alltid har vært stor gjennomtrekk i fiske, særlig blant yngre fiskere under 30 år. Dette er en av årsakene til at Møre og Romsdal har en relativt låg gjennomsnittsalder på fiskerne. Havfiskeflåten i fylket sysselsetter en god del unge fiskere som også forlater fisket ganske fort. Dette må også antas å være årsaken til at fiske relativt sett har en lågere andel yrkesutøvere under 30 år enn andre yrker (Anon 1995). Undersøkelser i materialet til Garantikassen for fiskere viser at et "kull" fiskere halveres i løpet av de to til tre første åra. Dette er et mønster som har holdt seg fra 1960-åra og fram til i dag (Johnsen 2002a, vedlegg 1). Fra 1970 til 1983 hadde flere kommuner det Jentoft (1984b:156–157) definerte som *sjokknedgang*, det vil si mer enn 40 % reduksjon i antallet personer registrert som fiskere. Reduksjonen blei langt på veg tilskrevet endringer i sysselsettingssystem og fiskerimiljø. Utover i 1980- og 1990-åra har nedgangen fortsatt, men den har flata kraftig ut.

Endringene var forskjellige mellom landsdeler og kommuner. På Vestlandet skjedde de største endringene mellom 1960 og 1970, mens 1980-åra blei den store omstillingsperioden i Nord-Norge (Hersoug 2000, Otterstad 1993a, 1993b, NIBR 1990, Fiskeritellingene 1971 og 1960). Utviklinga i kommunene fulgte samme mønster, men fikk ulike utslag. I Herøy, Måsøy og Nordkapp var for eksempel yrkesaktiviteten i fiske lågere i 1990 enn i 1970, mens Averøy hadde ei anna utvikling. I Averøy auka yrkesaktiviteten i fiske fra 1970 til 1980, og den forblei stabil gjennom 1980-åra. Ifølge fiskerikontorenes årsmeldinger har de fire kommunene hatt nedgang i antall registrerte fiskere gjennom 1990-åra. Samtidig har andelen eldre fiskere auka, spesielt i de to finnmarkskommunene. Tabell 3 som viser endringer i yrkesaktivitet i de fire kommunene i 1970–1990, illustrerer også forskjeller i utviklinga mellom kommuner.

Sentraliseringa i 1960- og i første halvdel av 1970-åra, som avfolka og marginaliserte mange små bygder, og som ga folkevekst i kommunesentra og større steder, gjorde at fiske ikke lenger hadde en så dominerende plass i kystøkonomien og kystsysselsettinga (Bjørklund, Drivenes og Gerrard 1994). Parallelt fortsetter også avfolkinga i fisket. På slutten av 1970-åra skjedde det ei viss desentralisering, men dette forklares først og fremst ved ekspansjonen i offentlig sektor som ga nye arbeidsmuligheter i distriktene (Carling 1999, Mønnesland 1993). Tilbakeflytterne var folk som ikke først og fremst ville arbeide i fiskerinæringa, men som fant andre arbeidsmuligheter i utkantene. Tilbakeflyttinga bidrog neppe til å styrke fiskets betydning for bosetting og sysselsetting. Det endringene i yrkesaktivitet i tabell 2 og 3 gjenspeiler, er at bosettingsutviklinga frikoples fra det lokale ressursgrunlaget gjennom 1970-åra (Imset 1984).

Kvinnenes deltakelse i arbeidslivet auka også (Statistisk årbok 2001, tabell 247), noe som bidrog til å gjøre kysthusholdningene mindre avhengige av inntektene fra fiske. Kvinnene blei velferdsapparatets viktigste operatører og medspillere. For landet sett under ett auka kvinners yrkesaktivitet med ca. 13 % i perioden 1980–1990, mens antallet yrkesaktive menn sank med ca. 3 % i samme periode. Det var i stor grad utbygginga av tertiærnæringer og offentlig tjenesteyting som utvida arbeidsmarkedet for kvinner og ga kvinner muligheter for mer stabilt arbeid i mange kystsamfunn (Frønes 1996, Løseth 1996, Tjelmeland 1994, Gjerdåker 1991a, Furre 1990). Som tabell 2 og 3 viser, har auken i yrkesaktive innen offentlig administrasjon og offentlig og privat tjenesteyting vært formidabel. Veksten i den private tjenesteytinga fulgte som konsekvens av og var en del av moderniseringa, blant anna fordi auka velferd og levestandard nå ga rom for å kjøpe tjenester som før blei utført innafor husholdet. Pappas klippemaskin kunne nå endelig sendes på historias skraphaug, håret kunne klippes av en profesjonell frisør.

Sysselsettingsveksten i offentlig og privat tjenesteyting har altså i stor grad skyldtes auka kvinnelig deltakelse i yrkeslivet utafør husholdet. Først i 1990-åra var det fire ganger så mange helsearbeidere i Finnmark som fiskere, 80 % av helsearbeiderne er kvinner (Tjelmeland 1894:359). Bakkemannskapsoppgaver i forhold til fiske, husholdsrelaterte oppgaver og fiskeindustriarbeid var ikke lenger de eneste mulighetene som kvinner i fiskerisamfunn hadde. Det vokste fram muligheter for stabilt og godt lønnsarbeid, som ikke var prega av fiskets variasjoner. I stadig flere av samfunnene langs kysten blei det flere og flere yrkesaktive i andre yrker, mens antallet fiskere gikk nedover. Nye næringer, som oppdrett, reiseliv og offshorevirksomhet, kom også til å få stor betydning for sysselsettinga i mange kystsamfunn (Arbo 1996).

Den lange sosialdemokratiske epoken tok slutt omkring 1980 og utbygginga av velferdsstaten kan på mange måter oppfattes som avslutta. Velferdsapparatet hadde vokst seg stort og tungt, men sysselsatte mange. Samtidig auka også brukerne av apparatet. Etter 1980 har antallet mennesker som er materielt knytta til primærnæringene, blitt stadig redusert. Denne utviklinga med nedgang i primærnæringer og auke i handel og servicenæringer, fortsatte i 1990-åra, sjøl om den offentlige utbygginga ikke var like omfattende i denne perioden. Både fiskeristatistikken og arbeidskraftundersøkelsene dokumenterer dette, sjøl om de ikke kan brukes til direkte sammenlikning med materialet fra folke- og boligtellingsene. 1980- og 1990-åra blei også ei tid med radikale omveltninger i fiskerinæringa og i samfunnet. Både materielt og symbolsk blei det nå vanskeligere å oppfatte fiskerimiljøene og kystsamfunnene som sterkt sammenvevd, ikke minst hvis en ser på hva for eksempel ungdom i kystkommuner antyder som mulige framtidskarrierer. Dette kommer jeg tilbake til. Nettopp denne frikoplinga har ikke minst bekymra lokalsamfunnsforskerne og lokalpolitikerne. Begge disse gruppene oppfatter frikoplinga mellom fiskerinæringa og lokalsamfunnet som en trussel mot bosettinga på kysten og mot mulighetene til å drive ei bærekraftig fiskerinæring (Jentoft 2001, 2000, Olsen 2000, Brox 1999, Rossvær 1998).

Flytting og uttynning gjennom 1960-åra begynte nå også å få betydning for den demografiske sammensettinga av kystbefolkningen. Fram til midten av 1970-åra blei nettoutflytting fra småkommuner, særlig i Finnmark, oppveid av et stort fødselsoverskott, men fra siste halvdel av 1970-åra har fødselsoverskottet blitt mindre (Richter Hansen 1990). Denne utviklinga har fortsatt inn i det nye årtusenet (Johnsen 2002b, Sørli 2001). Utviklinga henger både til dels sammen med flytting og til dels sammen med hvor den reproduktive delen av befolkningen bor (Sørli 2001, 1999, 1995, Foss 1998). I grove trekk er det slik at en aukende andel av stadig mindre barnekull i landet fødes og vokser opp i byer og tettsteder, mens bygdebefolkningen blir eldre. Dette får også konsekvenser for den demografiske fordelinga innad i fylker og kommuner. Befolkningsframskrivinger fra SSB (2001) indikerer at mange fiskerikommuner kan forvente et synkende antall unge under 20 år og et aukende antall eldre over 66 år i de nærmest ti åra (Johnsen 2002b, Rydningen og Johnsen 2002, vedlegg2). Både i Møre og Romsdal og i Finnmark er det nettoutflytting blant 16–29-åringar, et trekk som er klart sterkest i kystdistriktene i Finnmark (Hansen 1998). En konsekvens av disse prosessene er at det nødvendigvis blir færre unge igjen som kan rekrutteres direkte til fiskerimiljøet, og som kan bidra til folkevekst i lokalsamfunn.

Materiale fra Herøy, Averøy, Måsøy og Nordkapp, som er benytta i dette arbeidet, viser de samme utviklingstrekk som andre fiskerikommuner som har vært undersøkt. Totalt

sett har for eksempel Møre og Romsdal hatt en svak folkevekst i løpet av de siste ti åra, mens folketallet på Nordmøre har gått tilbake. Finnmark har hatt nedgang i folketallet. Her har også tettsteder (særlig utdanningscenteret Alta) og byer hatt vekst, mens folketallet i andre deler av fylket har sunket (Carling 1999, Hansen 1998). Av de fire kommunene som er studert i dette arbeidet, var det kun Herøy som hadde vekst i folketallet i løpet av de siste ti åra (SSB kommunefakta 2000). For små kystkommuner synes graden av flytting og sentralisering å ha størst betydning for befolkningsutvikling og bosetting. Befolkningsframskrivninger for 15 kystkommuner i Finnmark, Troms og Møre og Romsdal som er utført av SSB, peker i retning av at mange perifere kystkommuner kan forvente nedgang i folketallet sjøl om sentraliseringa holder seg på et lågt nivå (Johnsen 2002b). Flere undersøkelser basert på ulike framskrivingsalternativ og modeller går i samme retning (Myklebust 2001, Sørli 2000, Carling 1999). Ut fra disse framskrivingene er det sannsynlig at det i framtida vil bli enda færre personer fra mindre steder på kysten som kan bli fiskere.

Fiskerne vi møter nedafor, tilhører 1990-åras fiskergenerasjon og uttrykker disse endrede forbindelsene på ulikt vis. De har alle vært innom et anna av moderniseringsmaskineriets apparater, nemlig den videregående utdanninga. Flere av dem har utdanning, som i tillegg til å være fiskerirelevant også gir dem muligheter til arbeid utafør fiske. De har dermed fått muligheter til å utnytte flere forbindelser og til å knytte seg til flere nettverk. Fortellingene illustrerer også at fiskere langt på veg kan formes og skapes gjennom utdanningsapparatet. Det er typisk for dialogene med de yngre at jeg måtte spille en mer aktiv rolle som utspørter enn hva som var nødvendig med de eldre. Dialogene med de yngre er også mer springende og ustrukturerte enn dialogene med de eldre og mer drevne fortellerne. Hos alle de yngre trekkes skoleverket i mye større grad fram. Det er ikke er så rart sett i lys av de mange åra som mennesker i dag tilbringer på skolebenken. Svein begynte som fisker på bestefarens gamle kystfiskebåt og er i dag er styrmann og skipper på et ringnot- og kolmulefartøy.

Svein, midt i 20-åra fra Bukta:

Jahn Petter: Nei så – vi kan no starte med det som – det som da e – der det e naturlig å starte nær sagt, du kan no fortelle litt om kor for du villa bli feskar?

Svein: Det va vel eigentleg gitt frå början av. Dei he no vore fiskarar heile familiå så lengje ei veit om. Det ha til dels vore dreve fiskeri i kombinasjon med småbrok som andre plassa. Hendla so over på på fiskeri.

JP: De hadde båt sjøl?

S: Nei, ja, Bestefar min hadde part i ein båt, det he vore litt forskjellig fram i gjønå, oldefar min hadde part i ein båt. Det e fiskeri dei he dreve hovedsakelig då.

JP: Va det, va det, merka du at dei heim å gjerne ville at du skulle driv feskeri eller va det?

S: Nei det, ei veit kje, det kom no stort sett naturlig. Kan jo sei ei e jo, for så vidt, stort sett vakse opp på fiskebåtane. Bestefar min hadde ein 70 fots – voldsomt gammale båt då, gammale trekutter – dreiv sildefiske og torsk på Mørkysten om venterane.

Så snart det va ein dag skulefri – ja så da va ei no med der. Det berre utvikla seg og klabba på seg i sommarferia å ...

JP: Å da va du, ta her va da du va ein 10–12 år at du?

S: Det va før den tid. Begynte vel med torskefiskje på den båtin i – da va ei, då va ei vel ei 8–9 år gammale, det va vel då ei begynte å vere med litt på fritida då. Så økte det berre på. Ei va vel seksten, snart sytten år når ei begynte fast på sjønå, det va på ein større båt.

JP: Kass feske va det da?

S: Det va ein kraftblokkar (ringnotsnurper), vi dreiv ette sild og makrell. Det va ein heil del lodde opp i Barentshavet då den tida.

JP: Men da va du å betrakte som ein fullbefaren feskar, når du begynte om bord på den kraftblokkaren?

S: Ja, Ei hadde no begrep om dei fleste ting, men akkurat sånn type båt hadde ei ikkje vore på før ei begønte der å, ei ha gått fyste året på gymnaset, skule ... å hadde vel for så vidt plane om å fortsette med det, men så fekk ei då tilbud om å vere med på den båtin om sommarin, det va snakk om da ein måne eller to i sommarferien, s... sa ei ja te det å, då dei månene va over spurte han om ei ville fortsette vidare, om ei skulle på skulin igjen. Å skulelysta va ikkje så stor, så fortsatte ei og var om bord på den båtinj i omtrent tre år, parallelt då med at ei va på den andre båtin so va i familiå på friturane. Stort sett mykje tå vinteren da på torskefiske. Når den båten va på torskefiske, va den større båten på kolmulefiske og da trengde han mindre folk. Samtidig so at den andre trengte meir folk, så da skifta dei over.

Svein hadde altså tenkt å ta allmennfag på videregående, men han likte fiske så godt at han kasta om på planene. I flere år kombinerte Svein ringnot- og kystfiske og beskriver et samspill mellom flere typer fartøy, der ulike fartøygruppers mannskapsbehov dekkes ved at folk skifter mellom fartøyene i ulike sesonger. Deretter valgte han å ta maritim utdanning. Med nok fartstid kan han løyse ut sertifikat som sjøkaptein. Det gir han muligheter både på land og på sjø. Svein forteller etter dette om hvordan han deltok i fiske mens han gikk på

ungdomsskolen, dette la beslag på det meste av fritida hans. Han var med på å sløye når bestefarens båt kom inn om kveldene. Dette førte til at Svein gjorde lite anna på fritida, han sparka litt fotball, men ellers var det arbeidet som tok det meste av tida. Det viktige her er at Sveins fortelling formidler at hans navigasjonsmuligheter i forhold til arbeidslivet var større enn de Knut og Rolf hadde. Oppveksten hans gjorde det kanskje lettere for han å bli fisker enn for en som ikke kom fra en fiskerfamilie, men som Svein sjøl forteller, så kunne han godt ha gått tilbake til gymnaset.

Svein sier at han var erfaren da han begynte, men det fisket og det miljøet han var opplært i, var veldig forskjellig fra det han begynte med som voksen. Det sier da også Svein, en del av kunnskapene han hadde var ikke relevant i den nye sammenhengen. Han måtte forholde seg til andre medspillere i ringnotfiske og kolmuletråling enn i torske- og seifiske med garn på kysten. De spesialiserte fiskeriene Svein driver i dag, krever en anna kunnskap enn den som behøves i kystfisket, særlig blant skippere og styrmenn. Dette viser at det er andre nettverk enn lokalmiljøet som overfører og formidler den nødvendige kunnskapen. Dette gjelder ikke bare for havfisket; som vi skal se i neste kapittel, kan kystfiske på små båter være like spesialisert. Lokalmiljøet og oppveksten betyr dermed mindre for kvalifiseringa enn hva det gjorde før. Derimot kan formell skolering og opplæring i andre sammenhenger være viktig. Det andre forholdet er at ved at Svein valgte å ta utdanning, så utsatte han sin egentlige rekruttering til fiske med noen år. I tillegg kunne skolegangen også ha ført til at han ville prøve andre ting.

Willy starter også sin fortelling med å beskrive hvordan han hadde vært med faren på sjøen. Willy satser også på utdanning som gir han flere muligheter, og han er slett ikke sikker på om han etter hvert blir fisker, sjøl om han kommer fra en fiskerfamilie. Han har fulgt råd fra faren om hva han bør gjøre, og sjøl om han oppfatter fiske som spennende, så ser han også at det kan være et krevende liv.

Willy, i slutten av tenåra fra Pollen:

Willy: Ja, asså æ va jo med faren min om sommeran, på sommerfeske.

JP: Ka de dreiv med da?

W: Vi dreiv mest me juksa. Det va det som va mest lønnsomt, line det e så mye utgifta. Vi dreiv me juksa om sommeran da å, æ syns det va artig da å, æ rodde første sommarn da æ va, æ va vel en fjorten, sist gangen æ rodde en sommer, va før to år sia.

JP: Du va fjorten år første gongen du va med som mainn, men du hadde vel kanskje vorre med litt tura før?

W: Æ hadde vore ute på båten før, det hadd æ. Det e ikke det at æ mesta interessen for det, men det liksom ble ikke så veldig mye penga. Fordi at perioden va kort. Æ søkte mæ jobb på Honningsvåg feskeredskap, eller dæm spurte mæ først om æ hadde løst å jobbe der. Æ sa ja til det, det va det æ gjør i sommer. Æ jobba, æ holdte på med lagning av trål å ... (utydelig) å produsering av fiskeredskap.

JP: Så du kain veldig mykje om sa tinga her no da?

W: Veldig mye, det e veldig mye å lære, så veldig mye kain æ vel ikke, men æ kain no litt.

JP: Men no går du, går du første året på videregående eller?

W: Æ går siste året. (**JP:** Så du har gått ...?)

W: Først gikk æ grunnkurs naturbruk.

JP: Tok du det rett etter niende?

W: I fjor gikk æ VK 1 – fiske og fangst. Det e ei sjøretta line, det har med hav å gjør. Så nu går æ på – æ e påbyggingselev for å få studiekompetanse for å komme inn på befalsskolen. Det gjør æ neste år.

JP: Så satsa du på å ta marinen, å ga (gå) den veien?

W: Ja.

JP: Maritim utdanning gjennom forsvaret?

W: Ja æ har tenkt det. Det e veldig bra å gå der du får jo lønn mens du går på skole, bor gratis, spis gratis, så det e jo fordelene.

JP: Så du har definitivt ikkje tenkt å bli feskar altså?

W: Faren min åsså han fraråde mæ jo te det. Man ser jo kossen det e – det e jo ikke sånn som det va før, kvoteregulert, allslags hindringa. Det e ikke nokka lett liv. Det e det ikke.

Willy har prøvd seg som fisker på farens 50-foting, men har funnet ut at det blei for lite penger av det. Ifølge han sjøl ga faren han råd om ikke å satse på fiskeryrket. Willy har likevel ikke kutta alle band sjøl om han de siste åra hadde brukt feriene til å arbeide på redskapsfabrikken. Her lærer han mye ifølge han sjøl. En skoleungdom må også ta noen kortsiktige økonomiske valg med hensyn til sommerjobb, og Willy fant dette arbeidet både interessant, lærerikt og økonomisk innbringende. Willy skal ha utdanning, han gir uttrykk for å ha planene klare. Willy har likevel valgt å begynne på fiskeriutdanning, sjøl om han sikter mot høyere maritim utdanning. Han har da en basis i botnen som gir han en viss fleksibilitet.

Willy har likevel ikke heilt forlatt tanken om å bli fisker. Han vil ha flere bein å stå på. Slik sett er han en ”fiskarbonden av sin tid” (Bøe 2001:68–87).

JP: *Du har ikkje løst å ta over båten, det ligg ikkje ein liten skipper i magen?*

W: *Jo selvfølgelig gjør det jo, det. Men først skal æ jo ta utdanning, så får æ se etter det. Det kain godt hende det.*

I Willys tilfelle er han den eneste fra bygda som tar fiskeriretta utdanning. Ifølge han er det kun én ungdom fra stedet på hans alder som er fisker. De andre har valgt å gjøre andre ting. Med utgangspunkt i svarene på et spørreskjema som blei sendt til avgangskullet på ungdomsskolene i de fire kommunene i 1997, og som jeg presenterer nærmere nedafør, var det ingen fra Måsøy/Nordkappområdet, der ”Pollen” ligger, som oppga at de ville satse på fiske og fangst som videregående utdanning. Kun én av de 36 niendeklassingene i Måsøy og Nordkapp anså fiske for å være et mulig framtidig yrke.⁵³

Willy var den yngste jeg snakka med i denne forbindelse. I tillegg til han snakka jeg med fem stykker til i de fire kommunene som var mellom Svein og Willy i alder, og en som var et par år eldre. To av disse var i gang med fiskeriutdanning, mens fire var aktive fiskere. En av dem hadde fullført allmennfag og fiskeskipperutdanning, en hadde styrmannsutdanning og en hadde gått på handelsskole og sjøfartsfag. Den sjette hadde gått tømmerlinja og hadde havna på fiske mer eller mindre tilfeldig. Han hadde bare tenkt å prøve en tur på sjøen, han fikk seg plass og var etter denne turen så sliten at han bestemte seg for at han aldri mer skulle på fiske. Skipperen overtalte han til å prøve en tur til, og da likte han seg så godt at han forblei fisker. Med unntak av én hadde samtlige fedre som enten var båteiere eller skippere.

Det er det på dette området at det tydeligst kommer til uttrykk at de materielle forbindelsene mellom fisk, fiskerimiljø og lokalsamfunn er svakere enn tidligere gjennom at ungdommene ikke blir ferdig danna som fiskere gjennom barndommen. Verken foreldre eller barn ser det som nødvendig at ungene blir fiskere, og det er heller ikke slik at alle foreldre vil at barna skal begynne å drive fiske. I stedet oppfordres de til å ta utdanning og å skaffe seg flere bein å stå på. Med det utgangspunktet at skolen er det stedet ungdom i dag tilbringer mest tid, så må en anta at skoleverket er en av de sterkeste sosialiseringmekanismene i dag. Skolens rolle som ”tidstjuv” i forhold til fiske blei påpekt allerede tidlig i 1980-åra (Tiller

⁵³ Verken lønnsomhet eller mangel på muligheter kan etter mitt skjønn forklare denne svake interessen. Flere båter i området må rekruttere mannskap fra andre steder, samtidig som inntjeninga, på tross av Willys fortelling, har vært ganske god.

1984, Nilsen 1980). Svein og Willy er i takt med en generell tendens i samfunnet med hensyn til utdanning. Både Leif, Edvart og Per som vi møter nedafor, var først innom ulike former for videregående utdanning. Leif gikk ett år på handelsskole før han begynte på sjøfartsfag, Per gikk ett år allmennfag før han tok styrmannsutdanning og Edvart gjennomførte tre års allmennfag før han først tok kystskipperkurs og deretter ettårig fiskeskipperutdanning. Per og Edvart er begge vokst opp med større fiskefartøy i familien. At disse tre blei fiskere, var heller ikke gitt.

Leif, først i 20-åra fra Nettet:

L: *E bynte væl første gangen, i – ti va det da – hausten nitti. Vakje me så lenjgje, vart skada.*

JP: *Hadde du gått eit år på handelskule da? (Det blei nevnt før samtalen.)*

L: *Ha gått eitt år på handelskule å eitt år på sjøfartsfag da [...]. (Samtalen kommer inn på andre ting før vi er tilbake på fiske.)*

JP: *Ka så fekk deg te å bynn å driv sjyn da?*

L: *Ha no mykje kamerata. Dæm va der å [...]. (Nok ei avsporing følger.)*

JP: *Va det greitt å komma om bord på en stær båt?*

L: *Ja, det va no det, fær det va mykje kamerata – å kjentfolk. Det va bære kjentfolk. Vi va 16 mainn – va ikkje når e ikkje ha snakka med fær da.*

JP: *Kunna du nåkkå før du kom om bord?*

L: *Kunna ikkje nåkkå om lindræfta nei. Kunna no om feska å slik, fær det.*

Leif hadde altså noe utdanning før han drog på autolinefiske. Det var først og fremst kamerater som drog han med. Autolinefisket er et typisk ungdomsfiske, der få av fiskerne er over 40 år. I Leifs tilfelle kunne han lite på forhånd. Han kjente dårlig til sjølve autolinefisket. Det er en del av autolinefiskerne som ikke kommer fra fiskerfamilier, og det har i perioder vært rimelig lett å få seg plass på slike båter også for ungdom uten fiskererfaring. Dette blei bekrefta av Knut som vi har møtt tidligere, og som sjøl driver to linefartøy. Det spesialiserte autolinefisket må læres om bord og under fisket. Draginga mot kameratene var antakelig det viktigste for Leif. Ifølge ungdomsforskerne overlates mer og mer til individet og til det som oppfattes som ungdomskulturen (Wiborg 2000, Heggen 1996). Forbindelsene mellom eldre og unge i bygdene brytes i stadig større grad (Corneliussen 1995). I denne situasjonen blir ungdomskollektivet og kameratflokkene også stadig viktigere for produksjon av identitet og kulturelle symboler (Heggen 1996). At det var kameratene som trakk Leif til fiske i en

sammenheng der autolineflåten i stor grad sysselsetter mange unge og faktisk kan oppfattes som en del av ungdomsmiljøet i et område, kan tolkes inn i denne sammenheng.

Oppvekst i familier der det drives fiske, er ikke lenger noen garanti for at ungdommer kjenner til det som foregår på sjøen, men det synes heller ikke å være nødvendig at de skaffer seg slik innsikt. Sjøl sønner av skippere og båteiere forteller at de visste lite om hva fedrene holdt på med.

Edvart, omkring 20 år fra Nettet:

JP: Du hadde eit vesst begrep om ka ta her va, du ha vorre mykje om bord å vorre me?

E: Vaks no opp ni na (nedi) båten. Va no der hæle tid når dæm va hæm. Kjent ikkje så mykje linedrefta, men kjent no båten da, inn å ut.

Per, midt i tjueåra fra Nettet:

JP: Du va no ivrig med båt å slike ting færre det du?

P: Næi, e va egentleg ikkje så mykje i båt færre færre lekså dæ. Kjøpte plastikk... en liten plastikkbåt i fem å åtti va no æn 15 år. Det va no leksom det så. Va ikkje så mykje på sjynå å kjaur båt å egentleg, så e huse.

Både Edvart og Per er i dag skippere. De har altså lært seg det de trenger uten at de har behøvd å delta i arbeid som unger. Barns deltakelse og innsyn i arbeidslivet har forandra seg. Barn passes for det første bedre på i dag og får av ulike grunner ikke det samme innblikk i arbeidslivet som før. Unger har ikke anledning til å leike på kaier og fiskebruk på samme måte som før. Delvis skyldes det regelverk, delvis skyldes det at det ikke lenger er folk som kan holde et øye på dem, og delvis skyldes det nok at barn i dag også passes på en anna måte enn før. I sesongen er det mye liv på havna i for eksempel Havøysund. Fisket er fortsatt en synlig aktivitet i dette samfunnet. Likevel er det få unger som henger omkring på kaiene. Tida på skolebenken auker også. Dette er blant grunnene til at det rundt omkring i kystkommuner er igangsatt ulike prosjekt med samarbeid mellom skole og næringsliv (Hovedenakk 1996, Johnsen 1995). Som flere av informantene likevel pekte på, så blei de likevel fiskere på tross av lite kjennskap til hva det dreide seg om.

Arnt, Kåre og Willy, som alle hadde fiskerererfaring før de begynte på fiskerifaglig utdanning, uttrykte for øvrig at de hadde lært mye gjennom utdanninga, spesielt med hensyn til at det var mange måter å gjøre ting på. Rikard som vi møter i neste kapittel, har hatt med

seg flere ungdommer på sjøen som lærlinger. Han sier at sjøl ungdom fra innlandet blir gode fiskere etter opplæring og kyndig veiledning om bord. Informantenes fortellinger kan tyde på at forbindelsene mellom fiskerne og barn og unge er svakere enn hva de var tidligere.

Corneliussen (1995) trekker i sin studie fra Gryllefjord og Senjahopen fram nettopp det som ei viktig endring i disse to fiskeværene. Fiskerirettledere, lærere og fiskere som jeg snakka med om dette, framstilte det som et mer generelt trekk, som blant anna blei synlig når unge folk kom om bord. De kunne nemlig mindre enn før, blei det hevda.

Torgeir, i sekstiåra fra Bukta:

Kunnskapen går nedover. Det at det miljøa so va at me kysta i gamle dage – der – når du va 10 år kunne handtere tau, både med spleising og mange andre ting e vekk, det e kje noken so lære ditte lenger. Det smuldra vekk.

Dette bekreftes også av det som blir fortalt i neste kapittel, der det blir pekt på at både små og store fiskefartøy i større og større grad blir mer og mer uavhengige av det som skjer på land. Opplæring gjennom familie og miljø blir mindre viktig enn hva den var tidligere. Det er trekk som tyder på dette. Samtlige fiskere i dette materialet som driver eller har drevet kystlinefiske, har for eksempel pekt på at det er få ungdommer som er interessert i å egne line, noe som har gjort det vanskelig å rekruttere egnere. Deltakelsen i denne delen av arbeidslivet er dermed mindre enn før. Det er kanskje ikke så rart når vi veit at den verden de unge lever i i dag, er forskjellig fra den verden deres foreldre vokste opp i. Unge i dag tilbringer mer tid på skolebenken, og der lærer de stort sett det samme som alle andre i denne verden.

Moderniseringsprosessene i fiskeflåten synes altså å ha gått i en retning som styrker skolesystemets posisjon i forhold til kunnskapsutvikling og kunnskapsoverføring i fiske. Lokalsamfunnsforskerne har egentlig oppdaga dette for lenge sia (Tiller 1984, Wadel 1980). Oppfatningen om at fiskerkunnskapen best overføres gjennom sosialisering fra barnsbein av, gjennom et lokalt sysselsettingssystem, har hatt en sterk posisjon i fiskeri- og rekrutteringsdiskursen (Jentoft 2001, 2000, 1991, 1984a, Nilsen 2000, 1998, Brox 1999, 1966, Rossvær 1998, Lorås 1997, Mariussen, Muller og Høydahl 1994, Hersoug, Holm og Maurstad 1993, Hersoug 1985a, Hetland 1984, Dalseng 1980, Anderson og Wadel 1972). Jeg har også sjøl vært med på å gi offisielle bidrag til denne historia (Johnsen 2000, 1999, 1996). Denne forståelsen av sammenhengen mellom fiske og lokalsamfunn er utvikla på bakgrunn av forskning i mange lokalsamfunn i og utafor Norge, med blant anna Berger og Luckmans sosialiseringsteori som noe av basisen. Mange av rekrutteringsprosjektene som har vært

iverksatt, har hatt lokalsamfunnsforskingas forståelser som utgangspunkt for arbeidet. Mange av disse prosjektene har forutsatt at forbindelsene mellom fiske og lokalsamfunn i dag svekkes (Anon 2000, Anon 1997, Hovdenakk 1994a, 1994b, Johnsen 1996, 1995, Gjertsen 1995, Andersen 1994, 1992). *Skomakereffekten* (Grøgaard 1992:40–43), det vil si at det skjer ei viss sosialisering og påvirkning mellom generasjoner, blir oppfatta som svakere enn tidligere. Blant anna som følge av skolegang. Dette støtter også forskerne. Brox (1999) sier for eksempel at kystungdommen *skremmes* inn i skoleverket, mens Rossvær (1998:32–33) sier at det skjer ”*feil læring*” ved at skolen hindrer overføring av *vantmannskunnskapen*, den altomfattende hverdagskunnskapen som overføres gjennom de lokale strukturer.

Wiborg (2000:81) og andre ungdomsforskere tolker dette som at den sosiale og geografisk bakgrunn ikke har den samme strukturerende og selekterende effekten i dag som tidligere. Det materiale som ungdommen skaper sin virkelighet ut fra, kommer gjennom mange nettverk og forbindelser, og de lar seg ikke bare forstå ut fra oppfatningen om det lokale (Heggen, Båtevik og Olsen 2000, Sernhede 1996, Heggen, Myklebust og Øia 1993, Gerrard 1992, Mitterauer 1988, Ziehe 1983). Unge så vel som andre mennesker i kystsamfunn lever i dag i ”*globale landsbyer*” og er passeringsspunkt for mange prosesser (Jentoft 2001). Både rekrutteringsprosjektene, Brox’, Rossværs og andre forskeres observasjoner er derfor korrekte, i den forstand at de formidler disse prosessene. At jenter rekrutteres til fiske, sjøl om de er i et fåtall, er faktisk en indikasjon på disse endringene. Både lederen i Hammerfest Fiskarlag og lederen i Ålesunds Rederiforening var i 1999 kvinner, noe som trulig ville vært utenkelig for få år sia.

Moderniseringsprosessene i fiske synes å ha gått i en retning der fisket ikke lenger behøver lokalsamfunnet som kunnskapsbase og overføringssystem. Kunnskapen utvikles og overføres i stedet i næringas eget nettverk, som blir mer og mer avskåret og atskilt fra lokalsamfunnet. Dette vil jeg komme nærmere inn på i de to påfølgende kapitlene. Skolen er i dag faktisk en del av dette næringsnettverket, men fyller også andre funksjoner i moderniseringsmaskineriet, som jeg skal beskrive nedafor. Dette er sjølsagt vanskelig å akseptere for lokalsamfunnsforskerne fordi det ikke bare har konsekvenser for lokalsamfunnenes tilknytning til fiske, men faktisk for forskernes plattform. At fiske blir mindre viktig og til dels avfolkes, er relativt uproblematisk dersom menneskene i kystsamfunn har andre ting å leve av. Det har så langt vært tilfelle, men de seinere åras nedtrapping i offentlig sektor har i kombinasjon med problemer i fiskeindustrien skapt problemer særlig i Finnmark. For lokalsamfunnsforskerne er likevel svakere band mellom fiske og lokalsamfunn mest problematisk fordi det svekker fisket, fiskerkunnskapen og

fiskerkulturen som ontologisk basis for deres egne symbolske konstruksjoner av lokal- og fiskerisamfunnet. Som beskrevet i forrige kapittel, har nettopp dette utgangspunktet også gjort at de langt på veg er akterutsegla som premissleverandører i forhold til fiskeripolitikken.

For en politikk som har hatt som formål å modernisere og avfolke fisket, er dette derimot ei ønska utvikling. Bare det å utsette rekrutteringsalderen med noen år, slik innføring av lovfesta rett til videregående utdanning har medført, bidrar langt på veg til å avfolke fisket. Skolen har endelig fått sin plass i moderniseringsmaskineriet og fungerer i dag både som seleksjons-, kvalifiserings- og avfolkingsmekanisme. I tillegg er den oppbevaringsplass for de som ikke lenger trengs i fiske, som ikke får seg arbeid, eller som skal kvalifisere seg til andre sektorer. Skolen som kvalifiseringsmekanisme har vi så vidt vært innom. Svein, Per og Edvart og de andre som har tatt utdanning, og som har begynt å drive fiske som de i liten grad kjente til på forhånd, har illustrert at skolen kan kvalifisere fiskere. Ikke nødvendigvis slik at de er fullt kvalifiserte etter utdanninga, men nok til at de kan begynne de praktiske læreprosessene. I forhold til dette arbeidets tema er også skolens funksjon som seleksjons- og avfolkingsmekanisme interessant.

5.4 Skolen som seleksjons- og avfolkingsmekanisme i fiske

De fleste unge mellom 16 og 19 år benytter seg i dag av sin lovfesta rett til videregående utdanning, også de som har planer om å bli fiskere. Formelle krav tvinger stadig flere bransjer til å etterspørre formell utdanning. Det gjør at utdanning blir en nødvendig innfallsport til arbeidslivet. For å bruke terminologien fra kapittel 1: Vi kan si at videregående utdanning i stadig større grad blir et *obligatorisk passeringspunkt* (OPP) før en kan starte på en yrkeskarriere. At utdanning blir et krav, auker også rekrutteringsalderen i arbeidslivet. Skoleverket er ikke noe idémessig heilhetlig system, det forandres sjølsagt i takt med samfunnet. I kapittel 3 har jeg beskrevet noen trekk som ville vært framtrepende ved utdanningssystem som var bygd på basis av de reindyrkede oppfatningene om mennesket. Både teoretisk og praktisk vil skoleverket, som har foredling av mennesker som sitt hovedmål, i ulike epoker være prega av hvilke menneskesyn og oppfatninger som rår ellers i samfunnet. Det behøver likevel ikke alltid være sammenfall i tid; i motsetning til i politikken, der det er mulig å snu fort, vil skoleverket preges av saktere endringer. Skolepolitikken kan skifte fortere enn skolen rekker å forandre seg. Det sies at det norske skoleverket preges av

kontinuitet og kursjusteringer heller enn av omveltninger (Telhaug 1994:473). Jeg skal ikke gå inn på innholdet i skolen, her er det mer systemets funksjon, heller enn innhold, som har betydning. Likevel kan vi anta at skoleverket preges av de ideer og strømninger som også trer fram i fiskeripolitikken. Skoleverket vil såleis formidle kunnskaper knytta til de tre kunnskapsregimene, gjerne samtidig og i blanding. Dette er noe skoleverket kan, både skapelsesberetning og utviklingslære er formidla etter beste evne i henhold til læreplanen.

Et anna forhold med utdanning er at den i dag også betegnes som et vesentlig sosialt kriterium for en egen livsfase, fristilt både fra barndommen og fra voksensamfunnet, som kan kalles ungdomstid (Båtevik, Heggen og Olsen 2000, Wiborg 2000, Paulgaard 1999, Sernhede 1996, Heggen, Myklebust og Øia 1993). Heggen (1996:239) sier at:

Formell utdanning er i ferd med å bli den dominerande aktiviteten blant stadig fleire ungdommar og unge vaksne i aldersfasen mellom avslutninga av grunnskulen og langt opp mot slutten av 20-åra. Samtidig blir ungdom meir medvitne om kor viktig utdanningsvala og utdanningsresultata i denne fasen er for sjansen til å få innpass på arbeidsmarknaden.

Dette er etter mitt skjønn et uttrykk for skolens rolle som seleksjons-, kvalifiserings- og avfolkmingsmekanisme. Samtidig påpekes det at ungdom ikke nødvendigvis orienterer seg fullstendig bort fra det lokale, men at de foretar ei pendling mellom ulike kultursfærer og identiteter. Som et klassisk overgangsrituale lausriver denne mekanismen de unge fra de nettverk de tidligere har vært forbundet med, for deretter å kople dem til nye forbindelser. Overgangsritualene er *obligatoriske passeringspunkt* som individene må gjennom ved skifte av sosial status. Slike finnes det mange av, og skoleverket har etter hvert blitt et av de mest omfattende i vårt samfunn. Auke i utdanningskapasitet i kombinasjon med stipend- og låneordninger har gjort utdanning både til en mulighet, rettighet og nødvendighet for alle. Utdanningsreformen Reform 94, som sikra alle ungdommer rett til videregående utdanning, gjorde at en måtte forvente at rekrutteringsalderen ville gå opp også i næringer som i stor grad rekrutterer ufaglærte, akkurat slik innføringa av niårig skole i sin tid også virka (Nilsen 1980). Lovverk, formelle utdanningskrav, formidling av nytta av utdanning har sammen med låne- og stipendordninger lyktes med å innrullere stadig flere mennesker i utdanningsnettverket. Det gir mulighet for spesialisering, som jo er et viktig element i moderniteten, men bidrar også til å holde mennesker borte fra det faste arbeidslivet noen år lenger. Dermed kan de også i større grad styres mot sektorer med arbeidskraftbehov, mens andre kan avfolkes. Slik virker skolen selekterende.

Aktuell utdanningsstatistikk (AU) fra SSB for 1980–1999 viser at en aukende andel av de stadig mindre ungdomskullene i landet tar utdanning etter grunnskolen. Det vil si at færre unnslipper denne seleksjons- og foredlingsmekanismen. I 1980 var 63 % av 16–18-åringene i Møre og Romsdal og 55 % av 16–18-åringene i Finnmark under videregående utdanning. Tilsvarende tall for 1998 var 89 % i Møre og Romsdal og 81 % i Finnmark. I perioden 1998–2001 har tallet ligget omkring 90 % for Møre og Romsdal og mellom 80 og 82 % for Finnmark. De fire kommunene som blei undersøkt, lå noe under fylkesgjennomsnittet med hensyn til utdanning, men tendensen er klar også her. På et spørreskjema som blei sendt til 9-klassingene i de fire kommunene i 1997, svarte 99 av 101 gutter og 85 av 85 jenter at de ville begynne på videregående utdanning. I etterkant sjekka jeg hos utdanningsetaten i fylkene og fikk oppgitt at av 232 avgangselever begynte 208 (ca. 90 %) på utdanning, mens 24 stykker, 12 fra Herøy og 12 fra de tre andre kommunene, enten takka nei eller lot være å søke utdanningsplass. I ei næring som fiskerinæringa der gjennomsnittsalderen mange steder er høg, bidrar det til at flere personer kan forlate fiske før nye kommer til. De som går ut, må erstattes med noe anna, sia det også er færre som står klar til å ta over. Dermed fungerer skolen som en avfolkmingsmekanisme, heilt i tråd med moderniseringspolitikken. Skolenes lokalisering er ikke heilt irrelevant i denne sammenheng. Dersom en må bort for å gå på skole, svekkes de direkte forbindelsene mellom heimsted, heimemiljø og ungdommene. En terskel i forhold til flytting kan da være overskredet, og ungdommene kan da ha begynt på ei livsstils- og klassereise som bringer dem bort fra heimstedet (Wiborg 2000).

En stadig mindre andel av de som velger utdanning, retter seg mot det lokale arbeidslivet, mens andelen som orienterer seg utover mot et nasjonalt og globalt arbeidsliv, auker (Heggen, Båtevik og Olsen 2000). Det er grunn til å tru at dette vil variere noe over tid, ut fra hva som markedsføres, konjunkturer i arbeidsmarkedet og så vidare. Likevel er det noen trekk som har vært forbausende stabile over tid. Blant anna er det en forskjell mellom gutter og jenters utdanningsvalg som synes å bli opprettholdt over tid. Oversikt over avgangselevenenes førstevalg til videregående utdanning fra fylkeskommunens inntakskontor i Møre og Romsdal, viste at ca. en fjerdedel av 1997-kullet i Averøy og Herøy søkte til naturbruk, mekaniske fag, næringsmiddelfag og elektro, som alle kan betegnes som fiskerirelevante utdanninger, og som kan oppfattes som utdanninger som kvalifiserer for fiske.⁵⁴

⁵⁴ Grunnkurs elektro er utgangspunkt for høgere maritim utdanning til styrmann og sjøkaptein.

I forhold til det spørreskjemaet jeg sendte til 9.-klassingene i de fire kommunene i 1997, svarte 187 av i alt 227 tilgjengelige avgangselever (se vedlegg). Spørreskjemaet blei bare sendt til ett årskull i de fire kommunene og gir ikke grunnlag for å trekke generelle og omfattende konklusjoner om ungdommenes interesser og orientering. Jeg har stort sett brukt materialet til å orientere meg i forhold til kommunene og til å vurdere om det i et tilfeldig kull av ungdommer var noe som tyda på at disse kommunene skilte seg fra andre kommuner med hensyn til utdanningsvalg i forhold til familiebakgrunn, næringstilknytning og kopling til ungdomskultur. Materialet er ikke av en slik karakter at det kan brukes til å trekke bastante slutninger. Svarene er behandla kvalitativt og benyttes ikke til generalisering. Det er ikke gjennomført statistiske tester på materialet. Til tross for alle de metodiske forbehold som må tas i forhold til dette spørreskjemaet, meiner jeg at svarene først og fremst forteller at avgangselevne i disse kommunene synes å svare og å velge omtrent slik som jeg kunne forvente ut fra andre undersøkelser som er foretatt blant ungdom i denne aldersgruppa. Jeg fikk ingen indikasjoner på at disse fire kommunene ikke utvikler seg omtrent på samme måte som resten av landet. Tabell 4 viser hvor mange av elevene som svarte at de har foreldre eller søsken som var fiskere.⁵⁵

Tabell 4 Foreldre eller søsken som er fiskere

Kommune	Jenter			Gutter		
	Nære slektninger som er fiskere	Totalt	Prosent i hver kommune	Nære slektninger som er fiskere	Totalt	Prosent i hver kommune
Averøy	6	26	23 %	6	32	19 %
Herøy	15	47	32 %	11	45	24 %
Nordkapp/Måsøy	4	12	33 %	8	24	33 %
Totalt	25	85	29 %	25	101	25 %

Som tabellen viser, er det omkring 2/3 av avgangselevne i de fire kommunene som ikke har foreldre eller søsken som er fiskere. Dette er fire store fiskerikommuner, og til sammen har tross alt over 30 % av disse elevene nær familiær tilknytning til fiske. Dette synes likevel ikke å ha så stor betydning for hvilke utdanningsvalg de gjør. Tabell 5 viser de oppgitte utdanningsvalgene.

⁵⁵ På grunn av det låge antallet som gjør at personer i noen tilfeller kan identifiseres, presenteres Måsøy og Nordkapp samla. Dette forplikta jeg meg til da tillatelse til å gjennomføre undersøkelsen blei gitt.

Tabell 5 Oppgitt utdanningsvalg etter kjønn

Grunnkurs	Elevenes kjønn		Totalt	Prosent av totalt
	Gutt	Jente		
Allmennfag	35	29	64	34,2 %
Elektro	17	2	19	10,4 %
Hotell og restaurant	4	7	11	6 %
Mekanisk	21		21	11,6 %
Naturbruk – Blå linje (Fiskeri)	6		6	3,3 %
Naturbruk – Grønn (jord/skog)	2		2	1,1 %
Helse og sosial		14	14	7,7 %
Annet	11	33	44	24,3 %
Totalt	96	85	181	98,6 %

Tabell 5 viser at det er flest elever som oppgir allmennfag som sitt primære utdanningsvalg. Det gjelder både for gutter og for jenter. Naturbruk fiske og fangst er det få søkere til, totalt oppgir kun 3 % av det totale antallet elever at dette er aktuelt. Etter allmennfag er det mekanisk og elektro som er størst hos guttene, mens helse og sosial og *annet* er størst hos jentene. Under kategorien *annet* finnes forskjellige fag, blant anna kunst- og handverksfag. Det er som vi ser en viss kjønnsforskjell med hensyn til hva de oppgir at de vil søke på. En større andel av guttene velger fag som direkte kvalifiserer til arbeid i det lokale næringslivet. Dette er i tråd med konklusjonene i Heggen, Båtevik og Olsen (2000) sin omfattende komparative studie av utdanningsvalg på ytre søre Sunnmøre og i Glåmdalsregionen.

På tross av at en tredjedel av dette kullet har foreldre eller søsken som er fiskere, er det kun seks gutter som oppgir at de vil velge Naturbruk fiske og fangst som videregående utdanning. Disse seks som utgjør litt over 6 % av guttene, er fra Averøy og Herøy, mens ingen fra Måsøy og Nordkapp, som faktisk fortsatt har noen av landets mest fiskeriavhengige fiskevær, oppgir dette som aktuelt. Fiskerifaglig utdanning er altså ikke blant de fremste utdanningsvalgene for de som søker utdanning i dette kullet i disse fire kommunene. Øvreid (1998) som gjorde en studie i Lebesby og Gamvik i Finnmark, gjør liknende funn i disse to kommunene.

Grunnkurs elektro er utdanningsvegen for dem som vil ha høyere maritim utdanning, mens de som retter seg mot maskinistutdanning, vil velge mekaniske fag. Sia Herøy er med i materialet, kan det være noen blant de som oppgir elektro som mulig utdanning, som også retter seg mot fiske. Herøy har en del fiskefartøy som er så store at det kreves maritim utdanning for å være skipper om bord.

Tabell 6 viser hva 9.-klassingene oppgir som mulig framtidig yrke. 15 gutter, 4 fra Averøy, 10 fra Herøy og 1 fra Måsøy/Nordkapp, oppgir fiske som et mulig framtidig yrke. 6 av disse oppgir at de anser fiske som det eneste mulige yrket i framtida, mens 9 stykker har fiske som ett av flere alternativ. Sett i forhold til antallet som har bakgrunn fra fiskerfamilie og fiskets betydning i disse kommunene, kunne en kanskje forvente at mer enn 1 person fra Nordkapp og Måsøy ville oppgi fiske som et mulig yrke. Dette er i tråd med observasjonene fra fiskerirettledere og fiskere i disse kommunene, som sier at ungdom er lite interessert i fiske. Det skal understrekes at materialet er så lite at det er stor sjanse for tilfeldigheter her.

Tabell 6 Framtidig arbeid etter utdanning og kjønn

Mulige yrker	Elevenes kjønn		Totalt	Prosent av total
	Gutt	Jente		
Fiske	6		6	3,3 %
Fiske – et av flere mulige yrker	9	1	10	5,5 %
Fiskeindustri	1	1	2	1,1 %
Flere valg, unntatt fiske ¹	8	5	13	7,1 %
Annen industri ²	7	2	9	4,9 %
Olje/supply	6		6	3,3 %
Helse og omsorg	1	20	21	11,4 %
Utdanning eller forskning	2	3	5	2,7 %
Finans, handel og service	9	9	18	9,8 %
Reiseliv	2	10	12	6,6 %
Annet ³	31	22	53	29 %
Veit ikke	16	12	28	15,3 %
Totalt	98	85	183	100

1. De som er i denne kategorien, har kryssa av for flere mulige yrker.

2. Dette er de som kun har oppgitt et mulig yrke innafor noen av de spesifiserte bransjene.

3. Her er et breitt spekter av forskjellige mulige yrkesvalg inkludert.

Det er som tabell 6 viser, kun ei jente som oppgir fiske som et alternativ. At fiske først og fremst vurderes som en mulighet av gutter, var heller ingen stor overraskelse. Dette tyder også på at fiske fortsatt betraktes som et mannsyrke.⁵⁶ Tatt i betraktning at det på undersøkelsestidspunktet hadde vært mye fokus på lønnsomheten i fiske, særlig i Herøy, gir ikke svarene verken på utdannings- eller yrkesvalg noen grunn til å hevde at den sterke lønnsomheten i fiske har gitt noen eksplosiv vekst i interessen blant de spurte for å drive

⁵⁶ Ifølge FFK blei det i 1999–2001 tatt opp bare 6 jenter blant de 204 elevene som begynte på VK1 fiske og fangst.

fiske.⁵⁷ For øvrig framgår det av tabell 6 at det også er en viss forskjell mellom det guttene oppgir og det jentene oppgir som mulige yrker i framtida. På det punktet samsvarer svarene i materialet med andre undersøkelser. Guttene i materialet er mer orientert mot det lokale næringslivet, særlig fiske og olje-/supplyvirksomhet, enn hva jentene er. Jentene dominerer derimot fullstendig i forhold til det å oppgi arbeid innen helse og omsorg som framtidig yrkesmulighet. Som nevnt faller disse trekkene sammen med funn i andre undersøkelser (Heggen, Båtevik og Olsen 2000). Svarene viser at en stor andel av ungdommen i dette kullet oppgir at de orienterer seg mot utdanninger som kvalifiserer for teoribaserte yrker. Av de som valgte utdanning, valgte omkring halvparten allmennfag og halvparten yrkesfag. Dette kan også ha noe å gjøre med hva som framstår som relevante muligheter. Svarene er for øvrig i tråd med det som den nasjonale utdanningsstatistikken indikerer, nemlig at den utdanningssøkende ungdommen i stadig aukende grad orienterer seg mot teoribaserte utdanninger, som kvalifiserer for mer teoritunge yrker.

Ifølge utdanningsstatistikken for Nordkapp var det for eksempel flere gutter enn jenter i videregående utdanning. Det kan henge sammen med at reiselivsnæringa i Nordkapp framstår som et rimelig attraktivt arbeidsmarked for ufaglærte jenter i kommunen. I Averøy, Herøy og Måsøy, som ikke har ei reiselivsnæring i samme omfang, men som fortsatt har et bedre arbeidsalternativ for ufaglærte gutter, var det derimot en overvekt av jenter som valgte utdanning og da spesielt allmennfag (AU 3/2000, AU 7/1999, tabell 5.1, AU 3/1998, tabell V2, Kommunefakta 2000).

Svarene på spørreskjemaet viser at skolen er et obligatorisk passeringspunkt også for dette ungdomskullet, og at de synes å følge mønsteret ellers i landet. Skolen fungerer selekterende og bidrar til at ungdom retter seg mot de funksjoner i moderniseringsmaskineriet der det trengs folk, mens de i større grad velger seg bort fra de sektorer som skal avfolkes, i dette tilfellet særlig fiske og landbruk. Det ikke er mange av dette kullet som direkte retter seg mot fiskerutdanning. Det kan være et uttrykk for at fiske ikke først og fremst appellerer til de som vil ha utdanning, men at det er en del som likevel velger å ta utdanningsvegen inn i fiske. Det har også flere av de intervjuede vist. En forespørsel til utdanningsetaten i Møre og Romsdal fylkeskommune viste at det var flere som enten takka nei til utdanningsplass eller lot være å søke, enn det som framgår av spørreskjemaet. Dette gjaldt særlig Herøy. Undersøkelser av Heggen, Båtevik og Olsen (2000) gir grunn til å tru at flere av dem som

⁵⁷ Sia det her dreier seg bare om ett kull, kan det være tilfeldigheter som slår ut. Disse tallene må derfor ikke betraktes som bevis, men mer som illustrasjoner og antydninger. En undersøkelse som vil teste ut sammenhengene mellom yrkesaktivitet, familiebakgrunn og yrkesvalg, vil måtte legges opp atskillig mer grundig og bør omfatte mer enn ett kull av ungdommer.

takka nei eller lot være å søke utdanningsplass i Herøy, gikk inn i fiske. Dette kan forstås slik at de lokale mulighetene som finnes, fortsatt har betydning for de valg som gjøres. Det kan derfor ikke utelukkes at den lokale dimensjonen kan ha betydning, men at dette forholdet kan variere både i forhold til kommuner og sted og den aktuelle situasjonen (Paulgaard 2001, Heggen, Båtevik og Olsen 2000).

Andre studier viser at mellom 25 og 35 prosent av ungdom under utdanning har deltidsarbeid i det lokale arbeidsmarkedet (Heggen, Båtevik og Olsen 2000, Bøe 2001, 1996). Heggen, Båtevik og Olsen (2000) og Bøe (2001, 1996) konkluderer med at deltidsarbeidende ungdom under utdanning i dag representerer den ufaglærte arbeidskraftreserven som går inn i de delvis dårlig betalte og lite attraktive jobbene som før var forbeholdt de heilt unge rekruttene til arbeidslivet. Det kan virke litt pussig at det da rapporteres om vansker med å få tak i ungdom som vil egne line, når tilbøyeligheten til å ta deltidsarbeid er til stede. Det kan være flere årsaker til det. Det ene kan være at anna deltidsarbeid er mer attraktivt. Det andre forholdet er at deltidsarbeid er mer utbredt blant ungdom i byer og tettsteder, og særlig jenter, enn blant bygdeungdom (Bøe 2001). Det siste forholdet kan ha med den demografiske sammensettinga i befolkningen å gjøre, det fødes og vokser opp færre barn og unge i bygdene i dag enn tidligere, og mange av dem befinner seg faktisk også i byer og tettsteder for å få utdanning. Dermed blir det også færre potensielle lineegnere og for så vidt også unge rekrutter til fiskeflåten. Utdanningsinstitusjonenes lokalisering og utdanningas organisering kan dermed ha betydning for muligheten til å rekruttere egnere.

De konklusjoner som kan trekkes på grunnlag av spørreundersøkelsen, er at den støtter opp under at skolen kan betraktes som et stadig mer obligatorisk passeringpunkt som bidrar til å kvalifisere ungdom til et mangfold av virksomheter. I hvert fall i forhold til det ene ungdomskullet som her er undersøkt. De trekkene som framkommer, er i tråd med funn fra andre undersøkelser fra 1980-åra og fram til i dag (Wiborg 2001, Heggen, Båtevik og Olsen 2000, Hovdenakk 1994b, Tiller 1984). Skolen fungerer som et seleksjons- og avfolkingsapparat i forhold til fiske. Den viser også at ungdom ikke automatisk blir oversatt inn i et sterkt og ubrytelig fiskernettverk, sjøl om familietilknyttinga eksisterer. Det er heller slik at de langt på veg er oversatt ut av det, gjennom at fiske nå i mye større grad enn tidligere er noe en aktivt må søke seg til, hvilket da noen også gjør uten særlige problemer, som mine informanter har beskrevet. Ungdom i dag er lokalisert i globale prosesser, som løyser individene fra det som har vært oppfatta som det tradisjonelle, men som også gjør at de skaper nye forbindelser ut fra det lokale (Heggen, Myklebust og Øia 2001). Skolen, som en viktig del av moderniseringsmaskineriet, hjelper dem med dette.

5.5 Moderniseringsmaskineriets utkomme – avfolkning i fiske og svakere band mellom fiske og lokalsamfunn

De mål og ideer som fiskeripolitikken bygger på, var som antydning i forrige kapittel, ikke eksklusive for denne sektorpolitikken. Som dette kapitlet har vist, inngikk fiskeripolitikken i et omfattende moderniseringsmaskineri, bestående av mange elementer. Dette maskineriet har sakte, men sikkert bidratt til å transformere samfunnet. Dog ikke alltid i de ønskede retninger, noe som viser hvor mange medspillere som innrulleres i maskineriet og all den motstand som ytes, men likevel med total transformasjon av samfunn og praksiser som resultat. Som vi har sett, har det vært mulig å finne spor av prosessene også i fiskeres fortellinger.

I forhold til de samfunn på kysten der fiske en gang var en stor og dominerende aktivitet, har det skjedd mange endringer. "Lokalsamfunnet", i den grad det kan sies å eksistere, er ikke lenger den viktigste mekanisme for skapelse og dannelse av fiskere. I de politiske prosessene som blei beskrevet i forrige kapittel, så vi at den retoriske koplinga mellom fiske og samfunn blei svakere. Dette kapitlet underbygger den tolkinga, og viser samtidig at det faktisk også skjer reelle frikoplingsprosesser mellom fiske og lokalsamfunn. Indre sammenhenger, sammenvevde sysselsettingssystem og symbiotiske forhold mellom fiskefartøy, familie og andre virksomheter er erstatta av flere andre mekanismer, hvorav skolen, som et seleksjons-, kvalifiserings- og avfolkingsapparat, er en av de viktigste. Dette apparatet sorterer og selekterer mennesker i forhold til de mange mulige forbindelser som skapes i moderniteten, men får også forbindelsene til å myldre i sammenhenger der det tidligere var noen få og sterke forbindelser som eksisterte. I dag er ikke menneskene på kysten oversatt inn i et fiskerinettnettverk fra fødselen. Derimot er det noe som de kan knytte seg til, hvis mulighetene er åpne. Det betyr ikke at familie ikke har betydning, alle informanter i dette materialet kommer fra fiskerfamilier. Sørensen (2000) studie i to fiskevær i Vesterålen konkluderer med at familie og lokalt nettverk fortsatt er viktig. Poenget er likevel at forbindelsene må anses for å være svakere i dag enn tidligere. Et stadig mindre synlig fiske blir en svakere og svakere forbindelse enn hva for eksempel skolen er. Til en viss grad virker dette også frigjørende all den tid ingen tvinges til å bli fiskere, men det begrenser også noen muligheter. Ønsket om avfolkning av fiske gjør det nemlig nødvendig å begrense friheten til å gå inn for de som fortsatt unnslipper skolen. Som vi så ovafor, er det omtrent 10 % av ungdommen i de fire kommunene som ikke går inn i videregående utdanning rett etter grunnskolen. Ei fortsatt avfolkning kan gi disse dårligere muligheter til å bli fiskere, hvis det er det de ønsker. På den andre sida er skolevegen inn i fiske styrka. Deltakerlova etablerer skolen

som en fullverdig rekrutteringsveg til fiske, ved at skolegang kan oppveie for manglende praksis (Ot.prp. nr. 67 (1997–98)). Deltakerlova fungerer slik sett som et instrument for interessering og for innrulling til skoleverket, og som rekrutteringsmekanisme for formelt utdannede fiskere.

Rossværs (1998) og Hovdenakks (1994b) poeng er at skolen svekker ungdoms lokale tilknytning og identitet. Deres observasjoner indikerer at ungdommens orienteringshorisont er videre enn tidligere. Svarene på spørreskjemaet indikerer i hvert fall at det aktuelle kullet i de fire kommunene orienterer seg i forhold til et mangfold av muligheter. Det er ikke noe i svarene som gir grunnlag for å tru at disse ungdommene skiller seg fra anna norsk ungdom, slik den beskrives i andre undersøkelser. Flere undersøkelser trekker i retning av at ungdom i fiskerikommuner ikke er så veldig forskjellig fra ungdom andre steder. Det betyr dog ikke at alt lokalt særpreg er forsvunnet (Paulgaard 2001, 1999, Heggen, Båtevik og Olsen 2000).

Allerede da Wadel (1980) skreiv sin artikkel ”*Lokalsamfunn, hushold og bedrift: Noen aktuelle næringspolitiske koordineringsproblemer i kyst-Norge*”, var forbindelsene mellom fiske og lokalsamfunn i ferd med å oppløyses. Wadel beskriver lokalsamfunn som heterogene, med et stadig voksende antall forbindelser som kontinuerlig er i endring. Han beskriver faktisk hvordan moderniseringsmaskineriets nettverksarbeid fungerer, som han på tross av sin relasjonelle inngang ikke får øye på. Det Wadel anskueliggjør, er en rekke forskjellige forbindelser som i dag ikke vil kunne sies å gi grunnlag for å konstruere lokalsamfunn på den måten lokalsamfunnsforskerne gjorde. Wadel påpeker blant anna at lokalbefolkningens oppfatning av lokalsamfunnet vil være situasjonsbetinga, og at lokalsamfunn ikke kan forstås bare ut fra lokale forhold, men at relasjoner til utenomverdenen må tas med (Wadel 1980:337). Lokalsamfunnet blir med andre ord en symbolsk konstruksjon, ikke bare for beboerne, slik Cohen (1986) hevder, men også for forskerne.

Det andre dette kapitlet har vist, er hvordan den avfolkinga av fiskerinæringa som er beskrevet i kapittel 4, har arta seg på landsida. Vi har blitt introdusert for og overflatisk kjent med et omfattende moderniseringsmaskineri som fiske og fiskeripolitikken er knytta til, og som har bidratt til å avfolke fisket. Dette maskineriet er et heilt forskningstema i seg sjøl, og innafor ramma av avhandlinga har det ikke vært mulig å beskrive det grundigere, det er først og fremst effektene det har vært lagt vekt på her. I neste kapittel går ferden inn i fiskeflåten for å undersøke hva som har skjedd i flåten under denne prosessen. Da vil vi også etter hvert begynne å nærme oss en forståelse av hvordan overbefolking kan finne sted, samtidig som fisket avfolkes.

6 Fiskere i lange og korte nettverk

Moderniseringsmaskineriet har ikke bare omskapt samfunnet, men har også omskapt fiskeren. Dette skal vi begynne å nærme oss nå, ved å segle mot et hittil ukjent farvatn, fullt av hybrider og sjøhyrer som fyller fiskeriene i stedet for de mennesker som har gått ut. Ferden starter med å gjøre opp bestikk for omfanget av avfolkinga i fiske, før det beskrives hvordan fiske utvikles gjennom forbindelser. Foruten å skildre hvordan stadig endrede heterogene forbindelser endrer fisket, skildres også hvordan fiskets symbolske system korresponderer til observerbar praksis. Kapitlet er også et forsøk på å beskrive noe av praksismangfoldet i fiske i fiskeripolitikkens epoke.

6.1 Flåtestruktur, avfolking og fiskets omfang i dag

Det har skjedd store endringer i flåtestruktur og sysselsetting i Norge sia 1960. Da var det over 42 000 registrerte fiskefartøy i Norge, hvorav 11 138 fartøy betegnes som heilårsdrevne. De heilårsdrevne fartøyene utgjorde 26 % av den registrerte fartøymengden i 1960 (Fiskeritellinga 1960). I 2000 er antallet fartøy betydelig lågere. Tabell 7 viser totalt antall registrerte fiskefartøy, fartøy med registrert fangst og heilårsdrevne fartøy og disse kategoriernes fordeling på lengdegrupper i 2000. I tillegg viser tabellen også andel av fangstverdi for alle fartøy i lengdegruppene.

Tabell 7 Registrerte fiskefartøy, fiskefartøy med registrert fangst og heilårsdrevne fartøy i 2000 (Budsjettnemda for fiskenæringen 2001)

Fartøylengde	Totalt antall registrerte fartøy	Fartøy med registrert fangst	Heilårsdrevne Fartøy	Førstehånds fangstverdi i 2000	
				Verdi i kroner	Andel av total
0–7,9 m	6511	2747		216 000 000	2,2 %
8–12,9 m	4943	4016	1186	1 038 000 000	10,6 %
13 m og over	1563	1489	1071	8 546 000 000	87,2 %
Totalt	13 017	8252	2257	9 771 000 000	100 %

Tabellen bygger på Budsjettnemda for fiskenæringens (2001) undersøkelse. Budsjettnemda gjennomfører årlige driftsundersøkelser i den heilårsdrevne fiskeflåten over 8 m. Fartøy under 8 m betraktes ikke som heilårsdrevne i undersøkelsene. Kriteriet for heilårsdrift er samla driftstid på minimum 30 uker eller levert fangst for minimum kr 150 000 på årsbasis. I 2000 var det som tabellen viser, 2257 fartøy som blei betegna som heilårsdrevne. Disse 2257 fartøyene stod for over 80–85 % av fangst og verdi i hvitfisksektoren og 100 % av fangst og verdi i pelagisk sektor (Budsjettnemda for fiskenæringen 2001:22, SSB, Fiskeristatistikk 1985–1995). Som tabell 7 viser, er det fartøy over 13 m som står for den største delen av fangstverdien. I tabellen er pelagisk sektor og hvitfisksektoren slått sammen. Pelagisk sektor står for om lag 33 % av samla fangstverdi. Fartøy under 13 m er i hovedsak aktive i hvitfisksektoren og deltar i veldig liten grad i de mer volumorienterte pelagiske fiskeriene. Dersom pelagisk sektor holdes utafør, har fartøy under 13 m om lag 19 % av fangstverdien i hvitfisksektoren.

Etter at ressursforvaltningsmodellen fikk sitt gjennombrudd som den grunnleggende næringsmodellen i fiske omkring 1990, har det også skjedd endringer i flåtestruktur og sysselsetting. Tabell 8 viser flåtestruktur i 1989, 1995 og 2000. 1989 er valgt som utgangspunkt fordi det er det første året med planlagt regulering i torskefisket i konvensjonell sektor.

Tabell 8 Heilårsdrevne fiskefartøy 1989, 1995 og 2000

Lengde- grupper	År og antall			Relativ endring 1989–2000
	1989	1995	2000	
8–12,9 m *	1400	1317	1179	-16
13–20,9 m	805	753	577	-28
21–30,9 m	221	180	190	-14
31–40,9 m	140	128	116	-17
41 m og over	178	169	189	+6

*Budsjettnemda kartla fartøymassen under 12,9 m hvert andre år. Undersøkelsen for fartøy over og under 12,9 m var delt og fartøymassen under 12,9 m blei ikke kartlagt i 1989 og i 1995. Tallene for 1989 og 1995 er derfor gjennomsnitt for 1988 og 1990 og 1994 og 1996. Først ved 1998-undersøkelsen blei heile flåten undersøkt i samme undersøkelse. Kilde: Fiskeridirektoratet 1997, 1996, 1988, Budsjettnemda 2001, 1996, 1990.

Tabell 8 viser at det i denne perioden har blitt flere fartøy over 41 m, mens de øvrige flåtegruppene har gått noe tilbake. Relativt sett er det flåtegruppa mellom 13 og 20,9 m som har gått mest tilbake. I flåtegruppa mellom 21 og 30,9 m gikk antallet fartøy tilbake i perioden

1989–1995, men etter 1995 har antallet auka noe. Tabellen viser ikke endringene som har skjedd innad i gruppene.

Sysselsettinga i fiske har også endra seg kraftig i fiskeripolitikkenes epoke. Det totale antallet personer registrert som fiskere sank fra omkring 85 000 i 1948 til ca. 19 000 i 2001 (Fiskeridirektoratet 2002a, 2000a, 2000b, Fiskeritellinga 1948). I perioden fra 1960 til 2001 sank antallet registrerte heiltidsfiskere i Norge fra 45 237⁵⁸ til 13 700 (Fiskeridirektoratet 2002a). Total sysselsetting i den heilårsdrevne fiskeflåten i 2000 anslås til ca. 10 400 mann (Budsjettnemda 2001:31–32, tabell D1 og D2). Mens flesteparten av fiskerne i 1960 var sysselsatt på mindre kystfartøy (Fiskeritellinga 1960), var situasjonen i 2000 annerledes. De 10 400 fiskerne fordeler seg i dag slik i forhold til flåtegrupper:

- Om lag 6000 mann er sysselsatt på 355 heilårsdrevne fiskefartøy på 28 m eller større.
- Om lag 3000 mann er sysselsatt på 717 heilårsdrevne fiskefartøy mellom 13 og 27,9 m.
- 1400–1500 mann er sysselsatt på 1179 heilårsdrevne fiskefartøy under 13 m.⁵⁹

I tillegg er det noe direkte sysselsetting i fiskeflåten på heilårsdrevne fiskefartøy under 8 m og på andre fartøy som ikke falt inn under Budsjettnemdas undersøkelser. Et ukjent antall heiltidsfiskere kombinerer kyst- og havfiske og det å være mannskap på fiske med fiske med egen båt, som ikke nødvendigvis oppfyller kriteriet for heilårsdrift. Palmar og Svein som vi møtte i forrige kapittel, og Jakob, Roy og Pål som vi møter i dette kapitlet, er alle fiskere som har kombinert det å være mannskap på større fartøy med fiske på mindre fartøy. Dette er fiskerinæringas vanligste kombinasjon. Mange av de ikke-heilårsdrevne fartøyene under 13 m benyttes trulig av heiltidsfiskere til fiske i kombinasjon. Noen av tilpassingene blant heiltidsfiskere vil vises i dette kapitlet. I tillegg finnes også personer som kombinerer fiske med anna virksomhet, men slike kombinasjoner har blitt mindre og mindre vanlig i de seinere åra. Fiskarmantallet viser at biyrkesfiskerne blir færre, og at de fleste er over 60 år. På landsbasis var det bare 118 biyrkesfiskere under 30 år i 2001 (Fiskeridirektoratet 2002a).

En del personer vil av ulike grunner stå registrert som heiltidsfiskere i fiskarmantallet uten at de driver fiske. Det kan være ulike årsaker til dette, for eksempel militærtjeneste, politiske verv, tillitsvern, utdanning eller sjukdom. Sia registrering i fiskarmantallet skjer før en begynner å fiske, vil det alltid være noen som står registrert, men som ikke er aktive.

⁵⁸ Ene- og hovedyrkesfiskere. Tidligere blei fiskere registrert som eneyrkesfiskere, hovedyrkesfiskere og biyrkesfiskere. I dag betegnes fiskere enten som hovedyrkesfiskere eller som biyrkesfiskere.

⁵⁹ I forhold til beregning av sysselsettinga opererer Budsjettnemda med 2251 heilårsdrevne fartøy.

Det er ikke mulig å si noe eksakt om aldersfordelinga i de ulike flåtegruppene, men en stor andel yngre fiskere er sysselsatt i havfiskeflåten. Det framgår av flere kilder at Møre og Romsdal som gjennom heile 1900-tallet har hatt størst andel av store fiskefartøy, har vært det fylket i landet med størst andel personer under 30 år i fiske. Andre fylker med et relativt sett stort innslag av havfiskeflåte, som Sogn og Fjordane og Hordaland, har også hatt en stor andel registrerte fiskere under 30 år, mens mer typiske kystfiskefylker har en lågere andel unge fiskere. Spesielt autolinefartøyene og fabrikkskipsflåten sysselsetter mange yngre fiskere. Stort mannskapsbehov og gjennomtrekk i havfiskeflåten har bidratt til høgt innslag av unge fiskere. Nye ”årskull” av fiskere blir vanligvis halvert i løpet av de to–tre første åra, slik at det alltid er plass til nye fiskere (Johnsen 2002a, vedlegg 1). Undersøkelser fra midten av 1990-åra tyder også på at det er få unge heiltidsfiskere på de minste båtene. Sjøl i kystfiskefylket Nordland var under 10 % av fiskerne under 30 år sysselsatt på båter under 10 m i 1995 (Anon 1995a:32). I og med at det blir stadig færre fiskefartøy i denne gruppa, er det rimelig å anta at de yngre heiltidsfiskerne i dag i hovedsak er om bord på fartøy over 10 m. Fra 1995 har Budsjettnemda også systematisk undersøkt bemanning og sysselsetting i fiskeflåten ved å estimere antallet årsverk som utføres. Sjøl om materialet er behefta med svakheter, er det etter mitt skjønn mulig å foreta sammenlikninger og *antydde* visse utviklingstrekk med hensyn til bemanning og effektivisering i fiskeflåten ut fra Budsjettnemdas estimerer.

Et årsverk gir uttrykk for den gjennomsnittlige bemanninga om bord i fartøyene i løpet av året (Budsjettnemda 2001:61). De 10 400 fiskerne som Budsjettnemda opererer med, utfører ca. 7740 årsverk, fordelt på 6325 årsverk på fartøy på 13 m eller over, mens 1415 årsverk blir utført på fartøy under 13 m. Antall årsverk fordelt på antall mann gir et gjennomsnitt på 1,3 mann bak hvert årsverk i fiske. Det gjennomsnittlige antall årsverk i fiskeflåten er i 2000 anslått til 1,2 årsverk pr. fartøy for flåten under 13 m og 5,9 årsverk pr. fartøy for fartøy på 13 m og over. For fartøy på 13 m og over opererer Budsjettnemda med samme gjennomsnittlige årsverk pr. fartøy i 2000 som i 1995. Det til tross for at antallet fartøy på 13 m og over er redusert med 158 fartøy sia 1995. Det kan beregnes ut fra tabell 8. Fartøy fra 13 m og oppover er ei mangslungen gruppe. Her finnes alt fra de minste kystreke-trålerne, der det utføres i gjennomsnitt 2,1 årsverk pr. fartøy, til fabrikktrålerne, der det i gjennomsnitt utføres over 40 årsverk pr. fartøy. Når en går nærmere inn i materialet, er det ting som tyder på at det har skjedd endringer innad i fartøygruppene over 13 m. Dette framkommer i tabell 9.

Tabell 9 Gjennomsnittlig antall årsverk i ulike lengdegrupper i den heilårsdrevne fiskeflåten

Lengdegrupper	Gjennomsnittlig antall årsverk		Relativ endring 1995–2000
	1995	2000	
8–12,9 m	1,2	1,2	0
13–20,9 m	3,4	3,1	-9 %
21–30,9 m	6,1	6,0	-1,6 %
31–40,9 m	9,7	8,8	-9,3 %
41 m og over	14,4	12,8	-11 %
Gjennomsnittlig endring for alle lengdegrupper 13 m og over			-7,5 %

En sammenlikning av gjennomsnittsverdiene i 1995 og 2000 for de ulike lengdegruppene indikerer at det kan ha vært en bemanningsnedgang i flåten. Dette framkommer i tabell 9. Det gjennomsnittlige antallet årsverk pr. fartøy i de ulike gruppene fartøy over 13 m har sunket med i gjennomsnitt 7,5 % pr. fartøygruppe. Denne reduksjonen i arbeidsinnsats er størst for fartøy fra 31 m og oppover og minst i gruppa for fartøy mellom 21 og 30,9 m.

Samtidig viser tabell 8 at det er flere fiskefartøy over 41 m i 2000 enn i 1995. At den gjennomsnittlige bemanninga målt i årsverk opprettholdes, skyldes altså ei auke i antallet større fartøy med et større bemanningsbehov. De større fartøyenes andel av bemanninga auker altså, mens de mindre fartøyenes andel av bemanninga reduseres. Hvis bemanning uttrykt ved gjennomsnittlig årsverk pr. fartøy nyttes som et mål på effektivitet, har effektiviteten pr. fartøy auka i alle fartøygrupper på 13 m og over sia 1995. Det virker dermed rimelig å anta at fisket på det enkelte fartøyet er mindre arbeidskraftintensivt i 2000 enn i 1995.

De prosessene som vi har beskrevet i de tidligere kapitlene, og som vi skal fortsette å undersøke videre i dette kapitlet, har altså bidratt til å gjøre fisket mindre arbeidskraftintensivt. I tillegg arbeider i dag størsteparten av de registrerte heiltidsfiskerne på fiskefartøy over 28 m. Målsettingene i fiskeripolitikken om å vri fiskerisysselsettinga fra et ”overbefolket kystfiske” til havfiske synes å være oppfylt. Det vi ser ut fra dette, er ikke bare at det har vært en avfolkningsprosess i fiske, som gjør at det er mange færre som i dag direkte lever av fiske enn for 40 år sia, men at denne prosessen også fortsetter, om enn ikke i samme tempo som tidligere. Det skal jeg undersøke i den videre seilassen.

6.2 De lange nettverkens tilkomst

Filmen *Linefiske* er klipt sammen av ulike opptak fra linefiske fra 1960-åra og fram til i dag.⁶⁰ I en sekvens i svartkvitt fra 1960-åra haler en 65–70 fots fiskebåt line. I korte glimt vises forskjellige praksiser som utøves i ulike posisjoner om bord. Båten er i kontinuerlig bevegelse. Skipperen står i styrehuset og manøvrerer. Det eneste utstyret som vises, er rattet, hendlene og kompasset som er plassert midt framfor rattet. Skipperen beveger seg med båten. Ratt og hendler brukes kontinuerlig for å manøvrere under halinga og for å justere framdrift. Alt foregår i samme bevegelse, han setter sjøbein, lar rattet gli mellom hendene, betjener regulator og omstyring, og gjennom vinduet holder han kontakten med kortmannen, det vil si mannen ved rekkerullen (kulta), og de andre på dekket. En fisk ved rullen påvirker ikke arbeidsrytmen, det å ta inn fisk inngår i rytmen, det er en del av praksisen.

Filmopptaket er gjort før linekveilere blei vanlige. En mann sitter på en snudd linestamp framfor spillet og kveiler lina på botnen av en snudd stamp. Han tar jamne, ikke for lange tak slik at buktene legger seg fint oppå hverandre på stampen. Kveileren styrer spillet og stanser hvis kortmannen får problem med å kleppe fisken. På filmen er kortmannen vant, for kveileren behøver ikke å stanse spillet, fisken tas inn og avangles mens spillet går. Når knuten kommer, blir den løyst, og kveilen legges over i en tom stamp, mens kveilinga fortsetter. Teknologisk er fisket enkelt. Linestampene løftes bort på babord side etter hvert som de fylles.

Filmen viser også to mann som egner i egnerhuset på babord side. Mannskapet er godt voksne menn fra 30 til 50 år. Lineryggen legges ned i stampen. Snurren på forsynene tas bort ved at de slenges rundt lineryggen. Gammelt agn fjernes før nytt krøkes på, og krok og forsyn legges i stampen slik at anglene ligger lagvis over hverandre. At det egnes om bord, viser at fartøyet driver *stubbing*, antakeligvis i eggakanten utafor Møre. Det vil si at det ved ankomst til feltet blei satt tre–fire ferdig eigna linestubber. Egninga foregikk kontinuerlig om bord, så lenge båten var i drift. Det blei satt en ny stubb, gjerne på samme sted, straks halinga av en stubb var ferdig. Hvorvidt det blei kasta umiddelbart eller flere stubber blei halt først, varierte etter avstanden mellom stubbene og etter om det burde settes på bestemte tider av døgnet. Når en fisker var ferdig med å drage sin stubb, stod egninga for tur. Slik var arbeidsrytmen, som bare blei avbrutt av måltider og søvn. Det var vanlig å legge stilt noen timer midt på natta. På

⁶⁰ Fra filmen ”Linefiske” på informasjonsvideoen: Notfiske, Linefiske, Trålfiske. Ålesunds Rederiforening, 1992.

turer over flere uker la båtene stilt også fra lørdag kveld til utpå dagen på søndag. Det var tidligere skikk og bruk i fiskeflåten at ingen skulle tvinges til å arbeide i kirketida. Avbrevet var viktig for at mannskapet skulle hente seg inn igjen, spesielt når det var mye fisk. Denne praksisen endra seg utover i 1970-åra da lineflåten la om til døgnkontinuerlig drift.

Det er andre scener, der mannskapet sløyer, flekker og salter i rommet. Filmen viser også stuerten bake brød og koke inne i byssa. En mann bærer en agnkasse framover dekket. Han beveger seg uten problemer og bevegelsene tilpasses båtens slingring, vinkelen på dekket og fotfestet som underlaget gir. Under setting er det mange mann bak i gangen og på hekken, stampene føres bakover og lina knytes sammen til en lang stubb. Ikke alle arbeider, noen står og ser på. Tempoet er moderat.

Opptaket viser at fisket er delt inn i forskjellige operasjoner. Kveilinga er for eksempel klart knytta til halefasen, mens egninga er klart knytta til settinga. Det kan godt være avstand i tid mellom kveiling og egning. Det er også åpenbart at fartøyet er transportenhet og arbeidsbase, men at operasjonene ikke er fast knytta til fartøyet. Et hvilket som helst fartøy kan drage den lina som settes i sjøen. Hvorvidt lina blir skikkelig egna, har mer med egnernes kompetanse enn med fartøyets egenskaper å gjøre. Fisket er avhengig av at motor, ekkolodd, spill og kraftoverføringer mellom motor og spill og mellom ratt og ror fungerer. Resten er opp til mannskapet. I den perioden filmen var tatt opp, var reguleringer og forvaltning relativt ukjente begrep for fiskerne. Fiskefeltene utafor kysten vår var en del av *Mare Liberum*, det frie hav. Fisken var fortsatt en forholdsvis konkret ting, som kunne fiskes i havet og selges på markeder. Den var enda ikke symbolsk konstruert av vitenskap og politikk som bestander tilhørende innafor bestemte lands jurisdiksjoner. Den var fortsatt fritt vilt for de som kunne fiske, den var allemannseie, ikke bare nasjonalt, men også internasjonalt. Den fikk først en eier når den var kommet over rekka. Naturen blei opplevd som noe konkret, som kanskje ikke engang var begrepsfesta. De fiskende menneskene forholdt seg slik sett til andre symbolske praksiser i sin virksomhet enn i dag.

Filmen gjør et sprang i tid til en skipper og mannskap på en moderne autolinebåt. Også denne båten er i bevegelse og haler line. Skipperen står ikke, han sitter i en stol på styrbord side i styrehuset omgitt av fiskeleitings-, kommunikasjons- og navigasjonsutstyr. Dette er utstyr som fisk, natur og verden oversettes og forstås ved hjelp av. Gjennom styrehusvinduet kan vi av og til skimte hodet på kortmannen ved dragerluka på styrbord side. Kommunikasjon med mannskapet på de ulike posisjonene om bord skjer gjennom intercom. Videre holder skipperen oversikt over det som skjer bak på hekken og ved rullen, gjennom videokamera. Sjøen om det er linefiske som drives, er praksisene som utøves vidt forskjellige fra de vi

beskreiv tidligere. Skipperen gjør andre ting, han trykker på knapper, justerer autopiloten, sjekker kartplotter, ekkolodd og videoskjermer, med de samme rolige og beherskede bevegelser som sin kollega noen tiår tidligere.

Under shelterdekket er det en verden av teknologi og mennesker. Samtlige er unge mennesker, med unntak av skipperen synes de fleste å være under 30 år. Kun kortmannen er i oljehyre, de andre bruker fangskinn og står ganske tynkledd på sine posisjoner. Kortmannen passer hastigheten på spillet, følger med at lina ikke henger seg fast, avangler storfisk og krøker fisk som faller av før rullen. Sjølve halinga tar spillet seg fortsatt av, men lina kveiles ikke lenger, den går inn i et maskineri som avangler fisk, fjerner gammelt agn, tar bort snurr og i neste omgang egner. Lina kommer over kulta, den går inn i en krokrenser som fjerner agn og fisk som ikke er avangla av kortmannen. Deretter går den via skivene på spillet, horisontalt eller vertikalt via en kombihaler, som kombinerer splitting og snurravtaking, og videre inn på flyttbare krokmagasin. Magasinene kan koples sammen. Under haling er én til tre mann kontinuerlig opptatt med ettersyn og vedlikehold av bruket. To mann står ”i fisken” og bløgger og sløyer. Oppmerksomheten er retta mot oppgavene, mot maskineriet og bruket. Både organiseringa av arbeidet, utforminga av fartøyet og støynivået (bortsett fra kortmannen bruker samtlige under dekk øreklokker) gjør det vanskelig å kommunisere direkte. Sjøl om det fortsatt er forskjell på setting og haling, er ikke de øvrige operasjonene så klart knytta til den ene eller den andre av disse to fasene. Halinga er ikke bare det som foregår ved spillet og på fordekket. Det er heile prosessen med avangling, agnfjerning, snurravtaking, innføring på magasin og bøting. Halinga er en direkte forberedelse til neste setting. Fartøyet er ikke lenger bare transportmiddel og arbeidsplass, slik 1960-åras linefartøy var, det er en integrert del av sjølve lineteknologien. Hvorvidt drifta går problemfritt, avhenger ikke bare av mannskapets kompetanse, men også av at fartøyteknologien spiller på lag. Det som formidles i opptakene, er to ulike situasjoner der praksisene utøves under forskjellige betingelser, og der praksisene endres av de elementer som inngår i dem. Knut som vi møtte i forrige kapittel, har vært med på dette.

Fra slingremann til spesialist – Knut

Etter et par turer på tråling ved Grønland og på storsildfiske med leid båt, investerte Knut og faren i 1955 i en båt på 56 fot. Båten var finansiert med pant i heimen. Etter et par års bankfiskeri, storsild- og lofofiske og avlagt kystskippereksamen, ville Knut ha større båt. Det begynte å bli vanskelig å få med folk på den lokale drifta, med to døgn lineturer uti Egga, med lite søvn og dårlig matstell. Han leide båt og drog på linefiske til Shetland. Hausten 1959 kjøpte de en 70-foting. Hoveddrifta var nå storsildfiske om vinteren og linefiske på bankene, Shetland og Færøyene fra våren og til utpå hausten. Sildefisket begynte nå å gå mot slutten. I 1968/69 bygde de så den første nybåten, på ca. 80 fot, og spesialiserte seg på linedrift. Det lokale fiskermiljøet antok at Knut ikke kom til å klare dette. Knut lyktes med sin satsing. Flere av de andre på stedet makta ikke omstillinga:

”Vi eksistere – mæn dæm – de båtain, dæm eksistere ikkje længer.”

Knut samarbeidet nå lite i det lokale miljøet, i stedet dreiv han i lag med den sunnmørske banklineflåten. Med en ny og god båt opplevde han stabilitet på mannskapssida. Resultatet blei også bedre og mer stabilt gjennom heile året. Det gjorde at de kunne se framover. Båten blei forlenga ved årsskiftet 1973/74.

Da faren trakk seg ut, investerte Knut og brødrene 6–7 millioner i en stålbåt på 106 fot. I 1979 gikk de på sin første tur vestover til Hebridene på langefiske. Knut lot være å sette inn autoline som blei introdusert i 1970-åra. Autolina gjorde det mulig å mangedoble antallet krok i døgnet med samme mannskap, men effektiviteten i forhold til antall krok var dårligere. I stedet la de i samråd med mannskapet om til døgndrift og auka effektiviteten med 20–25 %. At de ikke la stilt om natta, blei dårlig mottatt av mange andre båteiere, som meinte at mannskapet ville bli utslitt. Men i løpet av de to neste åra la 90 % av lineflåten om til døgndrift. De fiska nå lange vest i havet, lange og brosme langs norskekysten og torsk på bankene i Nord-Norge og i Barentshavet. I henhold til avtalen med Sovjetunionen kunne norske konvensjonelle fartøy fortsette å fiske torsk nord for 62. breddegrad etter at den norske totalkvoten var oppfiska. Denne ordninga gjaldt til omkring midten av 1980-åra, da en begynte å få negative signaler fra Barentshavet. Med et vant og stabilt mannskap kunne de fortsette med handegning og ha bedre resultat enn autolinerne. Tidlig i 1980-åra åpna det seg et marked for saltfilet og flere autolinere satte inn fabrikk. For å henge med måtte også Knut gjøre dette. Det var arbeidskrevende, og i stedet for å ta om bord flere mann, satte de inn autoline. De har hatt stor stabilitet på mannskapssida, men har nå i de seinere åra hatt noe utskifting. Så langt har ikke det skapt problemer. På grunn av autolina er det i dag mye lettere

å lære opp folk, og folk rekrutteres uten å ha bakgrunn fra fiske i det heile tatt. De dreiv fritt fiske fram til reguleringene i torskefisket kom i 1989. I 1990 kosta de den siste båten på vel 120 fot (42 m). Sia den tid har Knut hatt to båter i drift. Brosme- og langefisket er fortsatt fritt, mens torskefisket har blitt regulert. Knut hadde kun to friturer fram til 1981. I tillegg administrerte han alt. Omkring 1990 slutta han å være på sjøen. Delvis på grunn av sviktende helse, men også på grunn av papirmengden.

”Ei papirmøln uten like væt du.”

De har likevel tilpassa seg reguleringsregimet. De seinere åra har de kjøpt kvoter fra Russland for å få godt nok driftsgrunnlag.

Fortellinga om Knut er i likhet med fiskerihistoria ei fortelling om endring, om stadige utvidelser av forbindelsene mellom fisk, fisker og marked. Knut fyller ut det som mangler mellom de to situasjonene som er beskrevet. Knut tar pant i heimen for å få lån til båt. Med familien som alliert, lykkes Knut med å få passere det moderne fiskets *obligatoriske passeringspunkt*, banken. Få kan koste båt uten denne medspilleren. To betingelser er fastlagt, forpliktelsene til banken og til familien må oppfylles. Knut kan ikke la familien bli heimlaus. For at nettverket som Knut representerer ikke skal bli ustabil, må det drives et fiske som gjør at forbindelsene til banken og til familien ikke destabiliseres og oppløyses. Det blir åpenbart at båten er for liten, forholdene om bord er dårlige for mannskapet, og trulig aner Knut at den lokale måten å drive på uansett ikke vil kaste nok av seg. Da vil problemet med å få med folk bli større. Forbindelsene til fisken og mannskapet lot seg ikke stabilisere med det utstyret for interessering som Knut rår over. Knut leier derfor båt og drar vestover til Shetland på linefiske og ser hva som kreves for å kunne drive mer effektivt. Dette er et anna fiske enn det lokale, her egnes det om bord og båten er uavhengig av land i driftsperioden, så lenge det er nok bunkers, proviant og agn. For å fortsette med slik drift skaffer de seg en anna og betydelig større båt. De begynner med å kombinere sildefiske og linefiske, men i løpet av den neste tiårsperioden da sildefisket etter hvert dabber av, spesialiserer de seg på linefiske. Igjen ser vi at ustabilitet på ett område overskrides ved å bygge sterkere forbindelser på andre områder.

Etter hvert som Knut og mannskapet blir vant til drifta, med egning på sjøen og lange turer, gjør de seg uavhengige av landbasen og kan i prinsippet drifte hvor som helst. De svekker forbindelsene mot lokalsamfunnet, men effektiviserer samtidig drifta og styrker relasjonene mellom mannskap, reder, båt, redskap og fisk. Det er et gjennomgående trekk i Knuts fortelling at mannskapet har vært stabilt, og at han har rådført seg med dem heile vegen. Mannskapet har vært en av de mest stabile forbindelsene i dette nettverket. Med

heilårslinedrift måtte de også forholde seg til forholdene på feltene vest i havet gjennom heile året. De hadde valgt ei krevende drift langt til havs sammen med den sunnmørske banklineflåten. Forholda på feltene stilte krav til båt og utstyr.

...så såg vi no det dæ væt du at sku vi fortsatt så måtta vi få nokå så va mykje ber – minjst like godt så sa karrain der – væt du – eiller helst ber – da væt du.

Dersom de skulle henge med, måtte de ”på djupere vatn”, og det krevde bedre båt. Ellers var det bare å slutte. Folk ville ikke drive dette harde fiskeriet uten skikkelige forhold om bord. I 1969 bygde de så sin første nybåt, sildefisket var nå så å si slutt og det skulle bare drives linefiske. Ifølge Knut ville folk umiddelbart være med en god og ny båt, med gode bekvemmeligheter og som kunne drives like godt som andre båter. Så lenge de dreiv handegning, var det viktig å ha mange vante folk om bord. For mange nybegynnere på en gang ville være problematisk. Det å utvikle tette band til mannskapet var viktig.

Bedre båt og større effektivitet er et trekk i Knuts fortelling, nettverket utvides når det eksisterende ikke lenger er stabilt. Sammenbruddet i sildestammen fører til spesialisering på linefiske. Vansker med å få med folk på den lokale drifta, noe som er bekrefta av andre linefiskere fra samme sted, fører til at de går vestover i havet på fiske og både opplever og ser hva som kreves på feltene. De ser også at en god båt påvirker hvor effektivt de kan drive. Sjøl med en god båt er likevel drifta hard, og båtene kan egentlig ikke bli gode nok. Både seilasene og sjøve fisket foregår i et område med mye sjø og hurtig skiftende værforhold. Nettverket er derfor stadig under press av mange forhold som både virker samtidig og som forsterker hverandre.

Den harde banklinedrifta må også gi økonomisk uttelling, ellers vil ingen være med. Skipperen har et stort ansvar for mange mann, og risikoen i fisket er stor. Fiske har alltid vært og betegnes fortsatt som verdens farligste yrke. Sjøforholdene, lønnsomheten, mannskapssituasjonen, fisketilgjengeligheten, fiskeprisene og ikke minst et stadig bedre arbeidstilbud og aukende velferd på land har betydning for fiskeflåten. En rekke hendelser mange steder i det stadig mer komplekse nettverket som Knut inngår i, gjør at forbedrings- og effektiviseringspotensialet heile tida utvides. I alt fiske, fra de store banker til innerst i fjordene, har fiskerne ei felles interesse i å redusere risikoen for liv og helse. Fartøyet er i denne sammenhengen det viktigste elementet. Risikoen kan reduseres, men blir aldri borte. Sjøl om opplevelser av vær, fare og risiko er subjektive, samtidig som også kollektive forståelser og oppfatninger av disse elementene endres over tid, er et uvær til havs en spesiell

opplevelse. Uansett båtstørrelse blir en i uvær til havs oppmerksom på hvilke marginer som rår. De eneste synkefrie fiskefartøy er de som står på land.

Fiskefartøy er et kompromiss. De er både fraktfartøy, arbeidsplass og kvarter på samme tid. Gode sjøbåter med god stabilitet er ofte urolige i sjøen og kan være ubehagelige arbeidsplasser. På den andre sida, jo roligere arbeidsplassen er, desto farligere er båten. Løysingene er det bare mulig å få til i bygge- og utrustingsprosessen. Tette koplinger mellom skipsverftene og brukerne har derfor ført til at det kontinuerlig har vært arbeidet med utvikling av fiskefartøy. Nye løsninger blir raskt kjent innad i fiskermiljøet. Straks de viser seg funksjonelle og økonomisk overkommelige, så tas de i bruk. Problemet med stabilitet og arbeidsmiljø blei for eksempel løyst ved å sette inn stabilisatortanker som benyttes når fartøyet drifter under moderate forhold, men som kan tømmes når behovet for sjødyktighet auker. På samme måte gikk en i løpet av 1970-åra over fra åpne dekk til shelterdekk med luker som i hvert fall i prinsippet skal kunne lukkes. Mye av dette reguleres gjennom regelverk. De fleste fiskere ønsker å ha en båt som er best mulig i forhold til økonomi, driftsmuligheter og sikkerhet. De som sitter på land, vil enkeltvis og kollektivt også vurdere risiko og fare og ha forventninger til hvordan det opptres ute på havet. Det kan direkte påvirke mannskapstilgangen, ved at de som sitter på land ikke ønsker å ha flere personer enn nødvendig på sjøen samtidig.

Mange av de forbindelsene som opprettes, auker kapitalinnsatsen i fisket og styrker bankenes rolle som passeringspunkt. Alle disse isolert sett små bevegelsene har betydninger for stabiliteten i forbindelsene i fiske, som symbolsk uttrykkes og representeres gjennom økonomiens enkle modellering av de komplekse forhold. God eller dårlig økonomi er derfor et uttrykk for stabilitet heller enn prosessenens drivkraft. Sammenbrudd i fiskebestander, endra fisketilgjengelighet eller avskjæring av fangstmuligheter som følge av reguleringer og avtaler, bidrar også til å destabilisere forbindelsene. Det samme er tilfelle med sviktende markeder. Både det å møte ustabiliteten når den kommer og også å unngå at forbindelsene destabiliseres, er derfor viktig. Det foregår derfor en kontinuerlig oversettelsesprosess for å innrullere, mobilisere, interessere og stabilisere en uendelig mengde medspillere. Uendelig mange forhold i tilknytning til fiske bidrar til å skape nye forbindelser, som både virker destabiliserende og stabiliserende, men de har alle ett felles trekk: De lar seg ikke overskride av mennesket aleine. Det kreves at det handles gjennom uendelig mange medspillere.

For å stabilisere må det opprettes stadig nye forbindelser som kan virke stabiliserende på de allerede eksisterende. Det kan skje gjennom å auke båtstørrelse, teknologiske innovasjoner, som reduserer antallet personer en må ha ansvar for, samtidig som det kan auke

både utbyttet og effektiviteten pr. gjenværende mann uten å medføre mer arbeid. Reduksjon av folk ved å erstatte dem med maskiner kan bidra til å redusere potensialet for menneskelig svikt. Kombinasjonen mellom mer effektivt fiske og bedre og tryggere arbeidsforhold for mannskapet er uslåelig i forhold til modernisering av fiske. I noen tilfeller virker det kostnadsreducerende på mikronivå, men kan ha kostnadsdrivende effekt for heile flåten, med hardere drift, hardere beskatning og i noen tilfeller dårligere forhold. Slik kontrafinalitet er velkjent, så lenge en eller noen få gjør noe, fungerer det bra, men når alle følger etter, går det galt. Dette skal jeg komme innom i neste kapittel. Koplingene til lange, komplekse nettverk skjer derfor som følge av forsøk på stabilisering og for å unngå destabilisering.

Det er to ting vi kan slutte ut av dette: ”*Fiskeren Knut*” er ikke et nakent menneske som treffer sine valg på et fritt og sjølstendig grunnlag. Han er et heterogent nettverk av forbindelser som det handles gjennom. Knut er i vår fortelling møtepunkt og mikser, han har ikke kontroll med det som skjer i nettverket, men han kan til en viss grad velge hva han vil handle gjennom. Han kan både skape, utvide og begrense sitt handlingsrom gjennom å opprette forskjellige forbindelser. Hvis han lykkes med å mobilisere de riktige ressursene og med å innrullere de riktige medspillerne, går det bra, mislykkes han, så oppstår ustabilitet og problemer. Den andre tingen vi kan slutte, er at det er åpenbart at kompleksiteten i nettverket er større enn tidligere. Da Knut starta, var det han og hans familie, mannskapet og deres familie og banken som skulle ha inntektene fra drifta. Gjennom den aukende kompleksiteten har det blitt flere og flere som skal ha sin del av inntektene fra fisket. Enhver ny medspiller må avlønnes på et eller anna vis. Dette uttrykkes gjennom kapitalbindinga i form av langsiktig gjeld i fiskeflåten. Dette kommer jeg litt tilbake til i neste kapittel, men det vi kan si, er at mens det har blitt atskillig færre mennesker som skal og får lov til å leve direkte av fiske, så er det stadig flere som indirekte skal ha sin andel fra det. Hva om Knut hadde visst hvilket enormt nettverk han skulle bli møtepunkt for, da han valgte å bli fisker?

Den vitenskapelige og politiske symbolske verden som er knytta til havrettsregimets og reguleringssystemets muligheter og begrensninger, er også vevd inn i drifta. Det kommer til uttrykk gjennom tilpassinger til reguleringer, omlegging i drifta og ved å utnytte mulighetene til å kjøpe kvoter. Slike forbindelser er viktige, men sia Knut fortsatt også fisker på fiskeslag der det er fritt fiske, skal vi nærme oss denne symbolske verden fra et litt anna innløp.

6.3 De symbolske forbindelsenes tilkomst

Gamle opptak fra sildefisket⁶¹ viser drivgarnsfartøy på feltet. Garn som er tunge av sild, dras inn over rullen, mennene *tin*er sild, de strekker garnet mellom seg og rister silda ut. En snurper setter notbåter på sjøen og mannskapet haler nota ned i båten. I sjøskavl og snøkave kjører mannskapene rundt i de åpne notbåtene. De båtene som tilhører snurpere, er alltid to og to sammen, med halvparten av snurpenota i hver båt. Notbåtene fra *hjelperne* kjører rundt enkeltvis. Hjelperne var fartøy med notbåter, men uten not. De konkurrerte om å få hjelpe til med å berge fangsten mot en andel. Vi ser lettbåter som kjører rundt, og en bas som står med strengen i handa og venter på *tonen fra djupet*⁶². En kobberstreng med et lodd i enden var basens viktigste redskap i tidligere tider. Opptaket viser at lettbåten også har ekkolodd som er i bruk. Basen kombinerer en gammel og en ny metode for fiskeleding. Brått slår basen ut med hendene, det er signalet for setting. Notbåtene går fra hverandre og setter ut nota. Basen kommuniserer med mannskapet gjennom tegn og signaler og ikke med muntlig språk. Snurpinga foregår på notbåtene, mens moderfartøyet legger til på motsatt side av nota. Mannskapet i notbåtene tørker nota med handmakt, med ansiktet bare noen centimeter fra vasskorpa. Evne til å takle det fysiske slitet var kanskje mannskapets viktigste kvalifikasjon (Nilsen 1980). Silda håves om bord i moderfartøyet som i hovedsak fungerer som et frakte- og losjifartøy. Under fangst er det basen i lettbåten og mannskapet i de to notbåtene som står for arbeidet. Dette var ei arbeidsintensiv drift, foruten båtlag på 15–20 mann krevdes det ofte ekstrahjelp på feltet for å berge fangsten. Derfor fantes også hjelperne. Når fangsten er berga og levert, er det ut på feltet igjen for å fiske mer. Den bas som lykkes med å lede mannskapet til å berge de største kastene, og som ved sesongens slutt står oppført med størst kvantum på sitt fartøy, kan se fram til å motta *Sølvilda*. Det er en virkelig hedersbetegnelse i sildefiskermiljøet.

Et opptak om lag tretti år seinere viser skipper og styrmann eller bas på brua på en ringnotsnurper, der de leiter etter fisk og samtidig holder oversikt over hva andre gjør.⁶³ Notbåtene er borte, nota ligger i dag på hekken på et stort fartøy. Strengen som basen brukte, er bytta ut med asdic, det er ikke lenger handa som gjennom strengen skal føle sildemengden nede i djupet. Basen fryser ikke lenger i en åpen båt, operasjonen foregår i et varmt styrehus.

⁶¹ Filmen "Ut mot havet". Sunnmøre Fiskarlag. 1955.

⁶² Fra kommentarene til "Ut mot havet".

⁶³ Fra filmen om "Notfiske" på informasjonsvideoen: Notfiske, Linefiske, Trålfiske. Ålesunds Rederiforening, 1992.

Skillet mellom bas, skipper og styrmenn er viska ut. Den myteomspunne notbasen (Barth 1966) har ikke lenger eksklusive og magiske egenskaper og kunnskaper som skipperen ikke har. Basen er ikke lenger tusenkunstneren i lett båten som eksklusivt kommuniserer med naturen gjennom strengen, som lukter silda, og som kalkulerer retningen på siget.

Torgeir, notbas i 60-åra fra Bukta:

Ei tenkje på det – før i tida når vi låg i kolmørkna å rota og skulle finne retninga på siget og ei veit ikkje kva. I dag trykkje ein på to–tre knappa so ...

Det er evnen til å stille inn *asdicen/sonaren* og å tolke *asdic-/sonarbildet* som er avgjørende. Med kunnskap om utstyret og erfaring med bruken kan til og med mengden anslås. Fiskeslaget avgjør hvor enkelt det er. Lodda sies å være lett å fange, mens sild og makrell er raskere og vanskeligere. Når bildet på sonaren ser bra ut, går alarmen i messa og mannskapet går ut på dekk. Ringnota går ut over hekken, igjen ser vi fiskere betjene teknologi, vinsjer, kraftblokk og pumper. Nota snurpes opp ved hjelp av kraftige vinsjer på dekk og nota tørkes med kraftblokka, det er ikke nok menneskehender til å kunne snurpe og tørke ei ringnot. Fisken pumpes rett i rommet. Hjelperne er borte, men blir fangsten større enn hva som kan berges, tilkalles andre snurpere som får overskottet. Fangstdagbok føres og fangsten meldes inn til salgslaget. Hvorvidt fisket kan fortsette, avhenger av om fartøyet har fylt sin kvote, i henhold til sine konsesjonspapirer. Når fartøyets andel av kvoten er tatt, må fisket opphøre. Fiskebestandene er avgrensa og definert i forhold til vitenskapelige målinger og sonetilhørighet og fordelt på fartøy og grupper, gjennom et politisk og symbolsk spill. Her er det ikke evnen til å fangste som er det vesentlige, men til å knytte i hop både de praktiske og symbolske elementene slik at utbyttet totalt sett blir høgst mulig ut fra de gitte rammebetingelser.

Fartøyet er ikke lenger bare et fraktefartøy, det er en del av fangstutstyret. Det har blitt til gjennom en prosess, med tegninger, beregninger og forsøk. Skroget er kanskje bygd i Polen, Romania eller andre steder, men utrusta i Tomrefjord, i Gursken eller på Larsnes. Det binder sammen kunnskap, kapital, globale arbeidsmarkeder og handelsregimer. Fisket er avhengig av energien som leveres av eksplosjonsmotoren, krafta fra generatorer og kompressorer og kraftoverføringene via hydraulikken. Teknologien har gjort det lettere å finne fisken og har bidratt til å lette det fysiske arbeidet, men fiskerne møter utfordringer av andre typer. For eksempel må store informasjonsmengder tolkes, den økonomiske risikoen knytta til det å ta sjanser med bruket og båten er stor. Konsekvensene av teknisk svikt er store.

Olja fra Nordsjøen er både drivstoff, råstoff for redskap og viktig for alle de hydrauliske hjelpere som fisket er avhengig av. Tyngre og tyngre nøter brukes, båtene fylles av stadig mer utstyr og fisket koples til stadig flere og flere materielle og symbolske forbindelser. Samtidig har mannskapsmengden gått ned.

Det er et formidabelt nettverk som settes i sving når en snurper fangster. Det er ikke så mange mennesker som direkte er involvert, men desto mer maskiner. Fangsten skal ha skjedd på rett sted til rett tid, i henhold til regelverk og internasjonale avtaler. Faren for å få større fangst enn hva som er lovlig og hva som kan berges, er alltid til stede. En betydelig kompleksitet skal håndteres i praksis. Komplekse og heterogene forbindelser blir mer og mer omfattende og styrende, jo større og mer kompleks fiskeoperasjonen blir. Det ligger mye mellom de to situasjonene som her beskrives. Kristian som både er aktiv i sildesektoren og i torskesektoren, skal få lov til å fylle ut dette bildet.

En teknologisk veidemann – Kristian

Kristian er i dag midt i femtiåra. Det første steget for guttene på Kristians heimsted var å skaffe seg en robåt, deretter kanskje en liten sjark:

”Man gikk med ein liten båt i magen.”

Faren til Kristian hadde en 50-foting som han dreiv garnfiske med, i tillegg også litt seinot om sommeren. Kristian og broren tok over denne båten. Sjøl om Kristian kom fra et line- og garnmiljø, blei han tidlig interessert i notfiske. Han oppfatta det som mer teknologisk avansert og mer spennende enn fiske med konvensjonelle redskap, som line og garn. Kristian likte at aktiv redskapshandtering, riktig bruk av instrumenter og velfungerende lagarbeid var avgjørende for suksess. Han valgte derfor det ukjente framfor det kjente. Instrumentene og teknologien er viktig for Kristian. Han reflekterer over hvorfor Finnmark ikke har klart å henge med i utviklinga i norsk fiske. En av grunnene er at de ikke har vært flinke nok til å delta i spillet for å bygge opp kapitalbasen. I Finnmark har en vært opptatt av å ta fisken opp av havet og ikke av å spekulere i for eksempel auka verdi på et båtbyggingsprosjekt for på den måten å få en høyere egenkapitalbasis til å gjennomføre nye prosjekt. En av grunnene til dette er også mangel på gode rådgivere i regionen. Det lokale bankvesenet er etter hans skjønn lite kompetente. Sjøl prøver han å tilpasse seg forholdene på best mulig måte og utnytte regelverket til å skaffe seg handlingsrom. Kristian har hatt flere båter, de siste i underkant av 28 m. Det har vært ei strategisk tilpassing som gir uttelling i forhold til rettigheter og kvoter for Kristian. Kristian forholder seg dermed til forvaltningas symbolske verden.

Kristian er en kystens veidemann, som følger årstidenes og fiskens gang, men som også benytter seg av teknologi og tilpasser seg regelverk og nye krav for å sikre sitt utkomme. Med not fisker han sei og lodde på Finnmarka, sild i Nordland og i Nordsjøen og makrell på Vestlandet og i Nordsjøen. I tillegg drives snurrevadfiske etter torsk utafor Troms og Nordland. Han har også tidligere drevet rekefiske, men det har blitt nedprioritert til fordel for not- og snurrevadfiske.

Det er kun seifisket og litt torskefiske som drives fra heimstedet, ellers tilbringes det meste av tida borte fra heimplassen. Kristian opplever det som tungt å rekruttere lokalt mannskap, og derfor har han fiskere fra andre deler av landet om bord. Han forholder seg til et nasjonalt og nordisk arbeidsmarked for fiskere. For å holde på folk har de gått inn på et avløysersystem. De er ti mann på båten – åtte er om bord og to mann er bestandig på land. Dette fører til at de har 14 dager på land og seks uker om bord. Mannskapet skifter hvor som helst i landet. Kristian har ifølge fiskeripressen nok en gang bytta båt, og har i tråd med sin ideologi virkelig satsa på en effektiv fangstmaskin denne gangen, men han holder seg fortsatt under 90 fot. Båten er like stor som den forrige, men full av avansert teknologi.

Mens garn- og linefiske i stor grad dominerte fisket på Kristians heimsted, blei Kristian trukket mot det mer veidemannsprega notfisket og det mer komplekse nettverket som det i utgangspunktet representerte. Det var samspillet mellom mennesket og teknologien som ifølge han sjøl fascinerte. Fisket foregår langs heile kysten på jakt etter forskjellige fiskeslag. Dette er de teknologiske veidemann som driver et typisk sesongfiske, der både redskap og fiskeri skifter gjennom året, men som i dag er lite knytta til heimplassen. Kristian er stadig åpen for nye muligheter til å effektivisere og optimalisere drifta. I dag er det ikke bare samspillet mellom teknologi og mennesker som er viktig, men også alle de symbolske medspillere og forbindelser som knyttes til drifta. Mulighetene er definert ut fra rettigheter og kvoter, og de har forsøkt å manøvrere slik at de får størst mulig rom i dette konkrete og fysiske, men også symbolske nettverket.

Mannskapet rekrutteres i stor grad fra et regionalt og nasjonalt arbeidsmarked for fiskere. De er bundet til fartøyet gjennom arbeidsavtaler og et avløysersystem som gjør at de avlønnes etter resultatet gjennom året og ikke pr. tur. Ifølge Kristian er det nødvendig for å holde på folk. Dels skyldes det at drifta er lite bundet til fartøyets heimsted, dels skyldes det at det også er få som kan rekrutteres lokalt. Dette er prosesser som blei beskrevet i forrige kapittel. Ved å innføre et skift- og avløysersystem, der mannskapet skifter til faste tider, og der alle avlønnes likt uavhengig av om fisket var godt eller dårlig i perioden de var om bord,

har Kristian ”modernisert” veidemannen. Det har bidratt til at heile mannskapet er gjensidig avhengig av hverandre, uavhengig av om de er om bord eller ikke. Alle har interesse av at båten tjener mest mulig gjennom heile året og ikke bare i den perioden den enkelte er om bord. Dermed har alle om bord den samme part og rettighet i forhold til fangsten uavhengig av om de er om bord eller ikke.

Teknologisk er også fisket slik at folk ikke behøver å skifte fordi de er utslitt, de kan stå om bord til pensjonsalderen. Dette bidrar til å stabilisere forbindelsene. Det er sjølsagt optimalt å holde på et velfungerende mannskap framfor å stadig skulle innrullere nye, noe som vil kunne svekke stabiliteten. Som Kristian har pekt på, er lagarbeidet viktig, og stabiliteten i laget er viktig. Enhver ny medspiller er uforutsigbar og kan i prinsippet gjøre lagarbeidet vanskeligere. Derfor er det rom for spesialistkompetanse som fisker, fordi en spesialist er mer forutsigbar og stabiliserende enn en som ikke kan noe. Denne spesialistkompetansen har verdi utafør den lokale konteksten. Flere av de gjenværende ringnotfartøyene i Finnmark bruker mannskap fra Vestlandet. Delvis fordi drifta de seinere åra har foregått i Nordsjøen, men også fordi det har vært ledige folk å få tak i. Sjøl om lokal rekruttering til fiskeflåten fortsatt er et hovedtrekk, så synes arbeidsmarkedet for fiskere å bli mer nasjonalt, slik Kristian beskriver. Andre kilder peker også på dette. Særlig større fartøy rekrutterer mannskap fra et større område eller region (Jentoft 2001, Rapport fra faggruppe fiskeri, Strategisk næringsplan for Møre og Romsdal 2000, Corneliussen 1995). Her er det imidlertid stor variasjon.

Teknologien er også mer forutsigbar enn folk i noen sammenhenger. Kristian har stadig fornya båten, effektivisering holder lønnsomheten oppe, uten at en behøver å utvide mannskapet. Kristian gir også uttrykk for en bestemt strategi, nemlig at det er et mål å holde seg innafor grensa på 90 fot, noe som gir uttelling i forhold til reguleringssystemet. Her er det med andre ord ei praktisk tilslutning til vitenskapsfolk og forvalteres symbolske verden. I forvaltningssammenheng er fartøy under 28 m kystfiskefartøy, mens fartøy fra 28 m og over er havfiskefartøy. Havfiskefartøy er underlagt et stivere forvaltningsregime enn hva kystfiskefartøy er. Mens fartøy på eller over 28 m i mange sammenhenger må ha tillatelser og konsesjoner for å drive visse former for fiske, er reglene mer fleksible for fartøy under 28 m. Mulighetene for fleksible tilpassinger er større. I torskefisket, som er viktig for Kristian, har dessuten de største fartøyene under 28 m også hatt større kvoter enn de som er over 28 m. For Kristian blir forvaltningssystemet en relevant medspiller i forhold til hvordan drifta legges opp og struktureres. Likeleis er tilpassing til reguleringssystemet viktig for valg av teknologi og fartøytype.

6.4 Stabiliserte forbindelser

Mens Knut og Kristian, som representanter for den større og mest komplekse delen av fiskeflåten, befinner seg i nettverk der de kontinuerlig må arbeide for å stabilisere forbindelsene, finnes det også eksempler på de som langt på veg har lyktes med å skape stabilitet. Disse finner vi i en etter hvert så modernisert og teknologisk avansert kystfiskeflåte av fartøy fra 50–60 fot og nedover.

Den norske kystflåten har hatt et variert driftsmønster og består av alt fra småtrålere til små sjarker. Det er umulig å gjenspeile heile spekteret av tilpassinger og forbindelser i kystflåten. Det finnes kystfartøy som driver fiske langs heile norskekysten. Disse sysselsetter fra 1 til 8 mann alt etter størrelsen. I Averøy går for eksempel både de store kystfartøyene og de mindre sjarkene heimefra etter nyttår for å fiske torsk eller sild. Sjarkene, som regel enmannsbåter, ender gjerne på Finnmarka før de vender heim til storseifiske om sommeren og hausten på felta utafor Møre. De større fartøyene har et anna driftsmønster og skifter førtere etter hva slags kvoter de har. De fleste tar torsken med garn eller snurrevad, og de fisker sei, sild og makrell med not. Ikke alle har fulle rettigheter i alle fiskerier. Mange av fartøyene er nye, godt utrusta og mobile. Notfisket etter sei har vært viktig. Omsetningsproblemene for sei som har vært et stadig tilbakevendende problem for denne flåtegruppa, har gjort at flere fartøy har satt om bord sløyemaskiner for å kunne utvide leveringsmulighetene. Dette er en svært effektiv fiskeflåte. I noen år har faktisk flere av disse fartøyene tatt kvotene sine så fort at de har hatt lange perioder med landligge. Sjøl om inntektene har vært svært bra, noe både de sjøl bekrefter og som også framgår av Budsjettnevdas tall, så sies det at lange avbrekk i fisket gjør det vanskelig å holde på folk. Teknologisk effektivisering, sammen med kvotestørrelsene, er en av årsakene til at fartøyene har kunnet fiske sine kvoter tidlig. Mange av de teknologiske endringsprosessene som har foregått, likner på de vi har beskrevet på større fartøy og på de som vi skal beskrive nedafor i tilknytning til mindre kystfiskefartøy.

Lenger nord finner vi kystfartøy som er noe mer heimbundne i den forstand at de er lokalisert nær viktige fiskefelt. Deler av kystflåten i Finnmark driver i hovedsak på felt nær heimstedet. Kurt er en av disse.

Med familien som medspiller – Kurt

Trettiåringen Kurt er fjerde generasjons fisker, og han forteller om at han begynte å fiske som guttunge sammen med bestefaren. Faren hadde en 50-foting, som de dreiv snurrevad og notfiske på, og fra 13–14 års alderen var Kurt med på sjøen når han hadde fri fra skolen. I Kurt sin familie har alle deltatt i drifta. Mora har tatt hand om all administrasjon, kun med unntak av sjølve regnskapsføringa.

Når faren kom til land med mye fisk, brukte han å ringe skolen og be om at Kurt fikk fri for å hjelpe til med sløyinga. Det at Kurt tjente penger på å arbeide med fisk, gjorde at han blei "bitt av basillen". Han, broren og kompisene låg også med robåt ute på fjorden og fiska og solgte. Som unge hang han rundt i buene og hjalp til med å reparere bruk.

Rett etter 9. klasse begynte Kurt som fisker sammen med faren. Sjøsjuka var, og er, fortsatt ei plage, men han har aldri vurdert å slutte som fisker av den grunn. Han har hatt ett opphold for å ta kystskipperutdanning, og ellers har han drevet fiske. Han benytta anledninga til å ta kystskipperpapirer et år da de hadde fiska opp torskekvoten. Han var mannskap hos andre i 1 ½ år før han igjen begynte om bord hos faren. Etter dette har han ikke vurdert å prøve anna type fiske. Han og broren har nå tatt over båten, og de driver i hovedsak torsk-, hyse- og seifiske på feltene omkring heimstedet. Båten er noen år gammel og relativt enkelt utstyrt for snurrevad og notfiske. Utstyret er godt nok til at de kan fangste effektivt innafor de kvoter de har. Kurt trivs godt som skipper og reder, men syns det blir i meste laget med papirarbeid. Som medlem av fiskerinemnda må han stadig ta stilling til ulike fiskeripolitiske spørsmål. Han har klare meininger om forslagene i dagens fiskeripolitikk:

Æ trur – det trur æ åsså, vest at det e dein kategori båta som i fremtida skal, skal – skal være bærebjelken, større båta fra 90 fot og oppover, kain du si eiller 70 fot eller 20 meter og oppover, så skjær vi av den greina vi sjøl sett på her på Finnmarka.

Det er vanskelig å få tak i mannskap ifølge Knut, og de som vil bli med, kan lite ifølge Kurt. Dette skyldes etter hans oppfatning at fisket står svakere lokalt. Bare på heimstedet er nå fiskerne i mindretall. Et problem i forhold til å få ungdommer interessert er ifølge Kurt den svartmalinga som fiskerne har for seg. Det bidrar ikke akkurat til å motivere noen til å drive fiske.

Etter at han stifta familie, har han ut fra økonomiske motiver reflektert over om fiske er det riktige å drive med i framtida. Kurt innser at han har forpliktelser i heimen, og at han

må ta hensyn til partnerens behov. Det at det er flere familier på stedet der mennene driver fiske, gjør det lettere. De kan da hjelpe og støtte hverandre når det røyner på. Kurt er ganske klar på at han trur det ofte kan oppleves som vanskelig å sitte heime uten å vite hva som skjer. Usikkerheten blir større for de som er heime enn for de som sjøl er ute på sjøen. Kurt har likevel fortsatt som fisker, fordi det er det mest spennende han kan tenke seg. Han opplever det som så fascinerende at han ofte ligger våken om kvelden og lur på hva som vil skje neste dag.

Kurt har ingen planer om større båt og vil fortsette å drive kystfiske med heimstedet som hovedbase. Det gjør det mulig å både ha et familieliv og et liv utenom fisket. Båten er stor nok til at de også kan drive andre steder, men Kurt har valgt å prioritere de nære feltene. Han vil ha ei normal inntekt og mer fri, framfor å tjene mye og være mer borte.

Kurt vektlegger nærheten til heimstedet og muligheten til å ha et familieliv. Med en rimelig båt, et brukbart kvotegrunnlag og et driftsområde fra Vest-Finnmark til Varanger har de nok å gjøre, samtidig som de kan ha et familieliv i tillegg. Kurt holder et varmt forsvar for den drifta han sjøl driver, knytta til heimstedet. Det framgår av Kurts fortelling at heile familien er delaktig i drifta, mora administrerer og deltar i beslutningsprosessene. Det er i dette tilfellet eksplisitt uttalt at ”fiskeren Kurt” ikke er noe enmannsforetak. Et familienettverk står bak, slik kvinne- og kjønnsforskerne påpekte i 1980-åra. Kurts mor sies å ha en aktiv rolle i forhold til beslutninger om drift og investeringer. Kurt sier i hvert fall at de tar mora med på råd, og at hun faktisk også kan sette ned foten når hun ikke er enig. Det kan godt være at det er dette som også preger investeringsnivået. Båten er tilstrekkelig utstyrt, men er ikke full av den nyeste teknologien. Dermed unngår Kurt å befolke sitt fiske med for mange medspillere. Båten er passe stor og det er kort veg på feltet. Stein fra nabobygda som jeg også snakka med, dreiv i stor grad på samme måte som Kurt. Stein har noe større båt og opererer i et større område. Han fisker som regel sild og torsk i Vesterålen. Det medfører noe mer fravær. Stein, som også har en litt eldre båt, merker at når han skal drive mye borte, så krever folk litt mer komfort og litt mer ”mekanisk drift”.

Kurt opponerer mot myndighetenes forståelse av hva som er fornuftig, der båter mellom 70 og 90 fot skal prioriteres. Kurt vil bevare kortest mulige nettverk. Han betviler at det er ressursmessig og bemanningsmessig grunnlag for mange slike fartøy i Finnmark. En av grunnene er blant anna at de må drive mer borte, slik som Stein gjør. Da blir det straks et heilt anna fiske enn det som har vært drevet av kystflåten i Finnmark. Det vil bli ei drift tilsvarende den som Kristian har beskrevet, og som ligner mer på havfisket. Det vil svekke fiskets

synlighet og tilstedeværelse i lokalmiljøet, noe Kurt allerede meiner har skjedd. Det vil også bli vanskeligere å kombinere slikt fiske med familieliv. Denne antakelsen underbygges av Kristians opplysninger om at de brukte mannskap fra andre steder. Med stadig mindre ungdomskull i Kyst-Finnmark (Johnsen 2002b, Sørli 2001, Hansen 1998) vil det neppe være mulig å skaffe lokal bemanning til en stor flåte som driver mye borte. Det støtter også Kurts antakelse. Kurt er tett bundet til heimstedet fordi heile familien deltar i drifta. I tillegg har han også mannskap fra stedet. Ved å holde investeringene på et moderat nivå trenger de ikke å drive mer intensivt.

”Intensjonen min ... da æ bynte å ro feske – og de ha æ sagt mange ganga når vi ha diskutert – det e det at dein form før før før feskeryrke som, som vi har på Finnmarka, der du kain si den kategori båta som vi hadde og te dels har på Finnmarka – den helårsdrevne kystfeskeflåten, som – eh , sogne tel et feskevær, driv derifra, levere te det feskevære – øh – da har du et forholdsvis bra sosialt liv i tellegg [...]. Vi har kameratbåta som e større, som drefter mye hårdare, som har kanskje hoinnertusen mer einn mæ, eiller oss, i lott før åre – men æ trur – æ må innrømme – æ vil ikke bytte me dæm, før æ har det tross alt bedre – syns æ sjøl.”

Kurt unngår å kople seg til de lengre nettverkene, noe som kan skyldes at det er lite å hente i forhold til drifta. Det er mengden fisk i kastet som betyr noe. Fartøyet setter her visse begrensninger, for modernisering ut over et visst nivå vil gi lite igjen. Delvis skyldes det båt lengden og kvotestørrelsen som følger av det. Dersom denne drifta skal effektiviseres, må det i så fall investeres i ny båt, fra 50 fot og oppover, og med den drifta Kurt vil drive, vil det medføre en betydelig investeringskostnad. Som han sjøl påpeker, er det etter hans vurdering ikke godt nok driftsgrunnlag lokalt til å kunne foreta ei slik investering. Da må han til med større båt, mer folk og hardere drift. Kurt søker å holde nettverket stabilt, og så lenge kostnadene ikke auker, vil han også klare det, all den tid økonomien i virksomheten bedres etter hvert som båten nedbetales. Gjennom å holde sterke forbindelser til det lokale unngår han å kople seg til de lengste og mest komplekse nettverkene. Han holder fortsatt folk i fiske, men er sårbar dersom det blir vanskelig å få med folk. Da vil kanskje ei omlegging tvinge seg fram. Innafor de gitte rammene er det neppe sannsynlig at Kurt auker båtstørrelsen, det er mer sannsynlig at han legger om til sjarkdrift, slik som hans to kolleger nedafor.

Sjarkfiske har vært ei driftsform prega av stort mangfold både med hensyn til aktivitet og drift. Her har en funnet alt fra den gamle krabbefiskeren i Skagerrak til velutrustede

sjarkfiskere som Roy på Finnmarkskysten. Dette er grundig beskrevet i Maurstad (1997, 1990). Som fisker er juksekalen med handhjulet og fyringssabben kulturhistorie i dag. Driftsforma har vært lite spesialisert og omlegging har gått raskt. Sjarkfiskere har fiska på mange forskjellige ressurser. En finner som vi også skal se nedafør, eksempler på at sjarken er et familieforetak, der flere medlemmer av familien er om bord. Fortsatt i dag er sjarkfisket både et nedtrappingsalternativ og et kombinasjonsfiske for fiskere i andre fiskerier, som for eksempel for Palmar som vi møtte i forrige kapittel. Samtidig er sjarkfiske også en fulltidsbeskjeftigelse for fiskere i sin beste alder, slik som dem vi møter i dette kapitlet. Sjarkfiskeren har vært sjøve symbolet på moderniseringsmotstanden i fiske, og sanden i maskineriet som modernistene vil ha bort (Maurstad 1997, Brox 1966). Sjarkfisket slapp imidlertid ikke unna moderniseringsmaskineriet. Da plastsjarkene begynte å komme i 1970-åra, begynte sjarkfisket å bli et modernisert fiske. Enkelte steder blei det å drive med sjark et godt alternativ til å være mannskap på båter mellom 50 og 60 fot (Maurstad 1990:2). Investering i sjark betegnes som en strategi for å møte bemanningsproblemer på de rimelig umoderne og tungdrevne 50–60 fots fartøyene som var grunnstammen i fiskeflåten fram til 1960- og 1970-åra (Maurstad 1990:10). Det er nyanser her, men det kan fastslås at det har foregått ei kraftig effektivisering i den heilårsdrevne sjarkflåten. Som Maurstad (1997:145) viser, har reguleringene ført til ei auke i innsatsen i sjarkfisket og til ei modernisering og strukturering av drifta. Heller ikke sjarkfisket forblir uberørt av omdefineringa av forholdet mellom mennesker og natur og av koplingene til moderniseringsmaskineriet.

Det er fortsatt stor variasjon i dette fisket, og det vil fortsatt finnes folk som vil kunne drive uten at de behøver å kople seg fullt og heilt til de lange og komplekse nettverkene. Like fullt viser Maurstad (1997) hvordan de symbolske praksisene og systemene som ligger innebygd i forvaltningssystemet, også har knytta sjarkfisket til de samme symbolske forbindelser som Knut og Kristian forholder seg til. Sjøl ikke sjarkfisket handler om en mann, en båt og en fisk i dag. Forbindelsene er mer komplekse enn som så. De formelle kravene til regnskapsføring og administrasjon gjør at mange sjarkfiskere for eksempel kjøper regnskapstjenester i dag. Dette er småbedrifter på linje med andre småbedrifter, sjøl om de hauster av naturressurser.

Det har vært produsert sjarker av ulik utforming og størrelse og av ulikt materiale, men plast er det dominerende byggematerialet. I likhet med i motorens tidlige år, da det blei bygd motorer på nesten hvert nes i Norge, har det også blitt bygd plastsjarker mange steder. Ny teknologi gjorde sjarkproduksjon til industri. Sjarken støypes i form, noe som gjør at fordristiske produksjonsprinsipper kan følges. I motsetning til trebåten som fortsatt er et

produkt med innslag av handverk, er plastsjarken er et ektefødt barn av modernisering og industrialisering. Mangfoldet av produsenter reduseres etter hvert, og utover i 1990-åra blir noen få produsenter dominerende. Sjølve designet av båtene utvikles mer omkring noen standarder. Sjarkbygging blir etter hvert skipsdesign og sjarkflåten blir mer standardisert, samtidig som de enkelte fartøyene blir mer komplekse. I dag er ”standardsjarken” som omsettes, mellom 33 og 42 fot, det vil si et sted mellom 10 og 14 m. En sjarkprodusent opplyser at hver enkelt båt tilpasses så langt råd er til brukernes ønsker. Samspeillet mellom bruker og produsent er viktig. I tillegg arbeides det heile tida med å utvikle båter mot bestemte fiskeri, som for eksempel krabbefisket. Utstyrmessig har det også skjedd store endringer.

Juksemaskinen, som må betegnes som standardutstyr på sjarker i dag, representerte et stort sprang. En storseisesong på hausten og vinteren på Mørkysten med handhjul var en slitsom sak, nakke, skuldre, albuer og føtter blei hardt belasta. Mange av dem som la om til sjarkfiske i 1970- og 1980-åra, var godt voksne folk, med noen år som fiskere bak seg. De fleste hadde vært med både på drivgarnsfisket etter sild, linefiske og notfiske i doryer. Mange begynte derfor å merke slitasje etter hardt arbeid i ungdomsåra. Juksemaskinen blei for disse en revolusjon. Som sjarkfisker omkring 1980, da det faktisk enda var noen som dreiv med handhjul, blei jeg imponert over hvor fort godt voksne fiskere lærte seg å bruke utstyret. Det auka friheten og bevegeligheten om bord og gjorde arbeidet mindre slitsomt. I tillegg kunne en mann fiske like effektivt aleine som to til tre mann gjorde tidligere. I dag har sjarkflåten blitt enda mer effektiv, med bruk av enda mindre folk.

Frigjøring gjennom teknologi – Jakob

*Ifølge Jakob, som i dag er midt i førtiåra, var heile oppveksten prega av fiske. Født og oppvokst som han er i en av landets største havfiskekommuner, blei fiskeryrket det naturlige valget for han, samtidig som han påpeker at det ikke var det eneste mulige valget. Jakob begynte som fisker i 1970 som 16-åring, om bord på en liten brislingsnurper. Deretter var han ett år på en fabrikktråler, som smører⁶⁴ og fisker. Etter dette har han ei mangslungen erfaring. Jakob har drevet ringnotfiske, linefiske, seifiske i Nordsjøen, industritråling, brugdefangst og kvalfangst. I 1975 kjøpte han ”**mest på innfall**” egen sjark. Den dreiv han fra 1975 til 1986 i kombinasjon med banklinefiske etter torsk i Nord-Norge. Fra 1986 har han drevet på heilårsbasis med egen båt, og han har nå sin tredje sjark. Om vinteren er de som*

⁶⁴ Smører, dvs. hjelper i maskinrommet, og mess(egutt) er typiske rekrutteringsposisjoner i fiske. Smører og mess er gjerne såkalte slingremenn som må ta et tak der det trengs om bord.

regel tre mann, men ellers vil Jakob helst være aleine. Han synes det er godt å slippe ansvar for andre. Blir han lei av å være aleine, tar han seg en tur på autoline.

Jakob begynte å drive langefiske med garn i 1991. Tidligere dreiv han linefiske om sommeren og hausten, men begynte som førstemann blant sjarkfiskerne i området å drive heilårsdrift med garn, som er mindre kostnadskrevende enn linefisket. Han driver i stor grad på felta utafor Møre og i eggakanten. Jakob har satsa aktivt på å benytte ny teknologi. Ifølge han har navigasjonsinstrumentene, garnhaleren og greieapparatet gjort arbeidet lettere og mer kostnadseffektivt. Jakob vil helst fiske, det administrative overlater han til regnskapskontoret, som gir råd om det meste som angår økonomien.

I det området Jakob kommer fra, er sjarkdrift vanlig blant eldre fiskere som er lei av å drive på større båter. De har mindre forpliktelser og behøver ikke å drive så hardt. Det gjelder ikke for Jakob, som i snitt har 2200 timer gangtid på motoren i året. I tillegg kommer det som skal gjøres på land. Jakob er fornøyd med tilværelsen. Med unntak av en periode på slutten av 80-tallet har det stort sett gått bra.

Som mange andre fiskere har Jakob ei mangslungen erfaring fra sine første år som fisker. Dette er et trekk som går igjen i mange av fortellingene. Etter en periode med variert erfaring spesialiserer han seg så på sjarkfisket og autolinefiske. Etter hvert blir det mer og mer sjark og mindre og mindre autoline. Dette gir han frihet i forhold til hvordan han vil fiske, og i forhold til det å delta i familielivet. Det er mye arbeid, men han forsøker aktivt å benytte seg av alle arbeids- og kostnadsbesparende hjelpemidler. Jakob har aktivt modernisert drifta slik at han er mest mulig uavhengig av andre mennesker både på land og på sjø. Spesialiseringa på garnfiske og innkjøp av greieutstyr gjør at han kan drive aleine mye av året. Uten dette hadde han ikke kunnet drive slik som han gjør. Han driver i torskesesongen med like mye bruk som en 65-fots garnbåt gjorde tidlig i 1980-åra. I 1997 da jeg snakka med Jakob, var det fortsatt vanlig å drive garndrift uten greieapparat. Ved et besøk i Havøysund under garnfisket våren 2001, kunne jeg observere at det var kun noen få av garnsjarkene som ikke hadde slikt utstyr. Det samme tyder opplysninger fra sjarkprodusenter og artikler om nybygg i "Skipsrevyen" på.⁶⁵ Dette er en indikasjon på at fisket på mindre båter nå i aukende grad koples til lengre og lengre nettverk. Jakob, og Roy som vi møter nedafor, var i forkant av denne utviklinga.

⁶⁵ Tidsskriftet *Skipsrevyen* <http://www.skipsrevyen.no/> har omfattende og detaljerte tekniske omtaler av nybygde fartøy av alle størrelser, fra norske verft og båtbyggerier. Båtomtalene er tilgjengelige på tidsskriftets hjemmesider. Jeg har benytta en rekke av disse omtalene som bakgrunnsmateriale i dette arbeidet.

Heimefiskeren – Roy

Roy er midt i førtiåra og fra samme bygd som Kristian. Roy begynte å drive seinotfiske sammen med faren etter niende klasse. Han har alltid vært interessert i fiske, og som unge dreiv han fiske med småbåt:

”Man va jo oppfostra med det å hjelpes tel hjemme, skyte garn og ...”

Roy var interessert i fiske, men var veldig plaga med sjøsjuke. Derfor gikk han ett år på lærebruket i Vardø, men da våren kom, hamna han på sjøen igjen. Faren bygde ny båt på 65 fot like etter at Roy var ferdig i militæret. Roy tok fiskeskipperutdanning og dreiv båten i perioder. I tillegg dreiv han rekefiske og loddefiske som mannskap hos Kristian. I 1985 solgte Roy og faren båten, og Roy kjøpte seg en 35 fots sjark fordi:

”Man va jo aldri hjemme.”

Det har fungert godt å være sin egen herre. De første åra, fram til 1992, var han med en 90-foting tidlig på vinteren, før han begynte med sin egen båt i februar/mars. Han kombinerte fiske med fiske. Etter hvert har det blitt heilårsdrift på sjarken. Det er fisk heile året, og ifølge Roy er det bare fantasien som begrenser mulighetene. Det er for tida ikke behov for å gå bort heimefra, men Roy drar til Lofoten hvis han må. Han driver nesten bare garnfiske.

Fra heimstedet er det er kort veg på havet, og han har sjelden mer enn åtte timers arbeidsdag. Korte sjøveger er viktig fordi været skifter fort i området. Forskjellen fra å arbeide på land er at en ikke går etter klokka, men følger strømmen.

Det første året med kvoter i torskefisket var et vanskelig år. Det er eneste gangen han har hatt utsettelse på en termin i Statens Fiskarbank. Ellers har Roy levd godt som sjarkfisker. For å klare seg understreker han verdien av å ha brei og mangslungen erfaring. Det er masse småproblemer som må løyses heile tida, og en må kunne improvisere. I tillegg til torsk fisker han rognkjeks og sei. Vanligvis er de tre mann på 35-fotingen.

Han har automatisert garndrifta, og de driver med 80 garn. Roy foretrekker garnfiske framfor linefiske. Tidligere dreiv mange med line, men nå er det bare noen få linefiskere igjen på stedet. Garndrifta er ei fin drift, sammenlikna med linefisket. Roy meiner han har ligget i forkant med investeringer, og var en av de første med greieapparat i Finnmark. Det var ei investering som har betalt seg både økonomisk og arbeidsmiljømessig, ifølge Roy. De drar like mye bruk på 35-fotingen som de tidlige gjorde på 65-fotingen. Det nye navigasjonsutstyret letter også arbeidet mye, de veit heile tida hvor de er. Han søker stadig nye løysinger og har økonomi til å satse når han kommer over noe nytt. Nå når han har

nedbetalt båt, kreves det ikke så mye for å få det til å gå rundt. Spenninga er viktig for Roy, og han ønsker ikke noe anna yrke. Han vil ikke investere så mye at han må drive hardere. Det er etter hans skjønn bedre å beholde helsa og tjene litt mindre, enn å måtte begynne å gå bort og eventuelt drive hardere for å få nok fangst. Roy er heller ikke interessert i å begynne som mannskap på større båter igjen.

Roy har gått fra å være mannskap og skipper på en 65-foting til å bli sjarkfisker. Etter å ha kombinert forskjellige fiskerier i noen år ender han opp som heiltids sjarkfisker. Jakob og Roy er begge eksempler på personer som starta som fiskere på større båter, men som seinere har kombinert fiske i den industrialiserte delen av næringa med et fleksibelt kystfiske. I likhet med Jakob driver Roy heimefra, men i et område med kortere sjøveger. På heimstedet er det tilgang på fisk heile året, og det har ikke vært nødvendig for eksempel å gå på Lofoten for å få det til å gå rundt. Det til tross for at han både har mannskap om bord og har en velutstyrt båt. Det er viktig for Roy, som nettopp valgte sjarkfisket for å få være mer heime. I likhet med Jakob er også Roy heile tida på jakt etter arbeids- og kostnadsbesparende hjelpemidler. De frigjør han etter sigende enda mer som fisker og bidrar til at han i minst mulig grad er avhengig av å drive hardere og lenger vekk heimefra. Han har skifta fra linefiske til garnfiske. Både fordi linefisket er mer kostnadskrevende og fordi det blir stadig vanskeligere å få tak i egnere.

Fortellingene fra Jakob og Roy handler også om de små og nesten usynlige revolusjoner i fiske. De blir ofte usynlige fordi de skjer over lang tid og er vevd inn i så mange nettverk. Først når medhjelperne ordnes og gis en kronologi ved at de knyttes til bestemte situasjoner, trer endringene fram. Mens Latour benytter denne ordninga i tid til å avsløre "historia" som en av våre konstruksjoner, kan vi benytte det motsatte grepet til å forstå de ulike prosessene. Ved å knytte elementene til en kronologi får vi fram endringer.

I garnfisket har ny produksjonsteknologi og nye materialer revolusjonert redskapen, tilbehøret og praksisene i garnfiske. Dette gjelder uavhengig av båtstørrelse. Overgangen fra hamp til nylon reduserte arbeidet med garna betraktelig, sjøl om fiskere klaga på at den glatte nylontråden gjorde det vanskeligere å bøte. Nylontråden gjorde at en ikke lenger behøvde å barke garna, slik at tørkinga blei enklere. Da jeg dreiv garnfiske på Sunnmørskysten først i 1980-åra, var bruket ei blanding av garn av *multifilament* (spunnet nylontråd), *monofilament*, *multimono* og *monotwine*. To år før hadde heile bruket bestått av multifilamentgarn. I tillegg til disse nye materialene brukte vi også blyline på garna av *monotråd*. Vi blanda nye og gamle materialer. I dag er monotrådgarna nesten enerådende i botngarnfisket (Karlsen 1997). De nye

materialene gjorde at bøting etter hvert blei mindre vanlig, og i dag bøtes ikke garn lenger. Hvorvidt dette skyldtes at monotrådgarva var vanskeligere å bøte, eller om det var tilgangen på billige garn kombinert med kostnaden knytta til bøting som gjorde at bøtinga tok slutt, er vanskelig å si. Enkelte hevda at garva fiska nesten like godt uansett om de var bøtt eller ikke, dermed brydde en seg ikke om å gjøre noe før garnet var så lurvete at det måtte skiftes ut. Sannsynligvis var det flere faktorer inne i bildet. Sjølve garnstrengen blei også så billig at reint bedriftsøkonomisk kunne ikke bøting svare seg.

Før måtte en garnfisker både kunne binde, skyte og rigge garn, spleise og rigge iler, bøyer og dregger. Å skyte garn vil si å montere garnstrengen/bussen og telnene, det vil si tauet på topp og botn av garnet. For at ikke garnet skal bli så stramt at fisken svømmer gjennom, skytes garnet inn ved at telnene er kortere enn strengen. En garnfisker måtte også kunne binde inn kavl. Maskinell masseproduksjon av garn gjorde det langt billigere å kjøpe ferdig bundne garn enn å binde dem sjøl. Dermed blei også kunnskapene om garnbinding og bøting mindre relevante for de yngre generasjonene fiskere. I dag leveres garva ferdig skutt, med blyline og fløyline som telner. Under bruk skiftes ødelagte garn ut, og telnene skjæres reine før de leveres til fabrikk for ny montering. Kunnskapen om innskyting og forholdet mellom streng og telner finnes i redskapsfabrikken og ikke hos den enkelte fisker. Dermed blir den individuelle tilpassinga mindre variert, samtidig som den maskinelle bearbeidinga gjør arbeidet enklere og sannsynligvis billigere for fiskerne. Parallelt med disse endringene i redskapen har også andre sider av garnfiskerpraksisene endra seg. Under draging stod tidligere en mann og *stoppa* bak garnspillet, det vil si at han holdt garva i skivene og tok fisken rundt spillet. Dette kunne være ei av oppgavene som kortmannen tok seg av. På både små og store garnfartøy dras i dag garva enten ved hjelp av en rekkemontert, hydraulisk garnhaler eller en garnstopper, en såkalt *hjelpemann* som er montert bak spillet. Greiinga skjer i stadig større omfang ved hjelp av en garngreier.

Garnfiskerne Jakob og Roy legger begge vekt på at nye materialer, teknologi og instrumenter hadde gjort drifta både lettere og mer *lønnsom*. Både garnhaleren og greieapparatet sparer etter deres meining folket fordi de jobber lettere og mer effektivt. Slitasjen blir mindre. Tidligere trengtes 8–9 mann til å *snu* (det vil si sette og dra) 130 garn. Med garnhaler og greieapparat dreiv Jakob og en mann til med opp til 200 garn. Både de tekniske hjelperne og endringene i redskapen gjorde dette mulig. I løpet av en sesong halte tidligere tiders garnfiskere mange mil med telner, stein og ringer, med slitasje i skuldre og andre ledd som resultat. Blyline og fløyline har gjort at garva kan hales rett bak i kassen, uten at en behøver å legge stein og ringer i flør. Haling og greiing kan dermed utføres maskinelt av

garnhaler og greieapparat. Ifølge Roy og Jakob betalte garnhaler og greieapparat seg i løpet av kort tid, fordi de kunne drive med mindre folk og med mer bruk. Som høvedsmenn ga de uttrykk for at det var en lettelse å slippe mer ansvar enn nødvendig for andres inntekt. Flere og flere større sjarker investerer i slikt utstyr. Men som begge også påpekte, de blir også nesten hjelpelause dersom instrumentene og utstyret svikter. Drifta blir mer effektiv av alt utstyret. De sparer tid, men kunnskapen om hvordan operasjonene skal utføres manuelt, går samtidig tapt. Virksomhetene struktureres og standardiseres.

Kurt, Jakob og Roy sleit litt i de første åra da kvotene blei innført i torskefisket. Deres praksiser var da tilpassa en fri fiskesituasjon, og de kunne dra på sjøen og fiske hva som helst, når som helst og hvor som helst. Det var fiskens tilgjengelighet som bestemte. De behøvde ikke å optimalisere og effektivisere i forhold til gitte kvoter. Da stoppen kom i torskefisket, var det mange med nye båter som ikke klarte sine forpliktelser. Disse tre var blant dem som hadde god nok økonomi til å overleve. De var i stand til å opprettholde forbindelsene til de viktigste aktørene slik at de kunne fortsette. Etter hvert som reguleringsystemet har ”satt seg”, har de lyktes i å få mest mulig kontroll over forbindelsene. Dette har de gjort på tre litt ulike måter. Kurt har latt de lokale forbindelsene være sterke og holdt investeringene på et moderat nivå. Sia han og broren er sammen, er det ikke aktuelt å drive enmannsdrift. Dessuten driver de et fiske som krever minst to til tre mann.

Jakob og Roy har effektivisert. Gevinsten tas ut i form av lettere arbeid og et mer effektivt fiske som gir mer igjen til de som er om bord. De kan fortsatt ha heimbygda som hovedbase, så lenge de driver det som kan kalles et effektivt og lønnsomt fiske i tråd med både fiskeriøkonomiske og ressursmessige mål. Jakob og Roy representerer ei flåtegruppe som gjennom lange perioder har vært forsøkt regulert vekk i fiskeripolitikken, blant anna ut fra at de har vært oppfatta som ei lite framtidretta driftsform. Som både disse fortellingene gir inntrykk av, og som lønnsomhetsundersøkelsene underbygger, driver de i dag kanskje det mest kostnadseffektive fisket som er mulig i de aktuelle områdene. Deres fortellinger formidler at sjarkflåten har gjennomgått store endringer. De beskriver det som at de har gått fra å være en slags ”fanger” i slitet til å ha klart å vinne mer og mer frihet. På en måte er de moderniseringas suksess, noe som faktisk utfordrer den rådende tenkinga i fiskeripolitikken som sia starten blindt har forbundet modernisering med aukende størrelse. På den andre sia er deres modernisering også forbundet med moderniseringa som skjer i den større flåten. Jakob og Roy har lagt grunnlaget for sin virksomhet gjennom flere år som fiskere på større fartøy. Det har gitt dem et økonomisk grunnlag som har satt dem i stand til å utnytte teknologiske fortrinn, men som også gjør at de ikke behøver å utvide nettverkene mer enn

nødvendig. Sjøl om de også har bidratt til avfolkingprosessen gjennom sin effektivisering, så behøver de ikke kontinuerlig introdusere ny medspillere som skal ha sitt bidrag av fisken. De greier å holde forbindelsene stabile lokalt.

Avfolkinga både av fiske og av fiskerisamfunn begrenser her fiskernes handlingsrom, samtidig som muligheter til å inngå nye forbindelser utvider det. Fortellingene illustrerer at koplingene av sjarkfisket til nye nettverk har endra virksomheten, samtidig som mannskapsbehovet har sunket. Det er åpenbart at Kurt, Jakob og Roy ikke bare handler av seg sjøl og for seg sjøl, men gjennom utallige forbindelser som de lykkes med å holde stabile lokalt, med seg sjøl som prosessenens passeringspunkt. ”*Fiskeren Roy*”, ”*fiskeren Jakob*” og ”*fiskeren Kurt*” har lyktes med å stabilisere forbindelsene. De behøver ikke som Kristian og Knut stadig utvide videre for å holde forbindelsene stabile. Andre er mer utsatt for destabilisering.

6.5 Når forbindelser destabiliseres

Det tradisjonelle kystlinefisket langs norskekysten har gått tilbake de seinere åra på grunn av egnermangel og høge kostnader (Johnsen og Bjørshol 2001, Budsjettnemda 2001). Hvis en tar i betraktning eignerne som en nødvendig del av bemanninga, så er dette et arbeidskraftintensivt fiske. Uavhengig av forholdene i flåten har det mange steder blitt vanskelig å få tak i egnere. Kystlinefisket har vært prega av ustabile forbindelser som har gjort det vanskelig å utvikle fisket videre. Som vi huska fra fortellinga om Knut, var dette også et problem i hans tid. Roy fortalte om det samme. I tillegg er det et dyrt fiske sammenlikna med garnfiske som er alternativet for mange. Med dagens teknologi kan garnfisket drives med mindre folk og med mindre avhengighet av land. Det er likevel de som har valgt å spesialisere seg på kystlinefiske.

Omsorgsfiskeren – Rikard

Rikard er nå midt i femtiåra. Han begynte å egne line allerede i 7–8-årsalderen. Der han kommer fra, var det få som ikke kunne spleise tau som tiåring. Faren hadde ikke båt, men eldste broren var fisker. Allerede på sin første tur på sjøen var han sett på som en fullbefaren fisker. Men som han sjøl sa:

”Ja, då – men da ha eg vorr mange år på laind – som egnar og landmann.”

Landmenn og unge egnere steppa inn når folk var sjuke, eller når noen ville ha fri. Det var helst om sommeren at de fikk være med. I 12–14-årsalderen blei ungene rekruttert til kvalfangst hvis de hadde godt syn. Rikard hadde sin første tur på sjøen på kvalfangst i Vestfjorden. Først som 18–19-åringer blei ungdommene på stedet tatt om bord som fullbefarne folk i det hardeste fisket.

Læretida på land, kombinert med småturer, lærte dem å stelle bruk og ga dem innføring i sjømannskap før de for alvor begynte. De hadde såleis en lang sosialiseringstid bak seg før de begynte som fiskere. Da Rikard i 1958 var med en banklinebåt på stubbing for første gang, kom erfaringa fra land til nytte. Rikard dreiv fiske i en periode fra 1958 og utover. Deretter gikk han til sjøs. Han kombinerte kvalfangst og sjøfart fram til 1978. Da kjøpte han en omkring 40 fots båt og begynte å drive fiske på heiltid. Han tok kystskipperutdanning i militæret.

Rikard drog til Finnmark på fiske, og bosatte seg delvis der. På grunn av et samlivsbrudd kom ungene flyttende etter. Det måtte Rikard forholde seg til. Han vurderte det som enklere å være fisker i Finnmark enn der hvor han opprinnelig kom fra. En av årsakene var at:

”Det e eit heilt ainna hav her å fiske på einn så i Lofoten.”

Det er også kortere veg på havet i Finnmark enn lenger sør på kysten. Dessuten er det fisk i området heile året. Det er sjelden mer enn en time til land uansett hvor han driver. Rikard har spist middag sammen med familien hver dag sia han flytta oppover. Som fisker med utgangspunkt i dette fiskeværet har det vært fullt mulig å følge opp ungene.

Det gikk noen år før han blei vant til forholdene på havet i området. De første åra var ganske tøffe, men etter hvert blei han kjent. Han investerte i ”decca⁶⁶”, og det gjorde det lettere å bli kjent. Ellers hadde han med seg eldre, lokale fiskere og fikk også hjelp fra andre båter.

*Åra da de strenge reguleringene blei innført i torskefisket, var vanskelige for Rikard. Han måtte ha ny motor og investerte mye i egne båter for å få et skikkelig arbeidsmiljø på land. I de dårlige åra var de bare to mann om bord. Av og til dreiv han også aleine. Rikard kjøpte steinbitline og fiska etter steinbit med innblanding av torsk. Det var ingen lokale båter som dreiv på denne måten, men det var flere fremmedbåter fra Lofoten som dreiv på denne måten i området. Ved å legge opp til slikt ”**innblandingsfiske**” utnytta han sin egen spisskompetanse*

⁶⁶ Decca er et navigasjonsinstrument.

fra linefiske i Lofoten. Det er viktig å ha gode folk i bua, ifølge Rikard. En god landmann gir er god fortjeneste og kan spare Rikard for 800–1000 kr pr. dag i egneutgifter. I linesesongen har han derfor en godt vant landmann som styrer arbeidet i bua. På sjøen kan han gjerne ha med seg mindre vante folk. Rikard henter folk fra linemiljøet i Lofoten, som etter hans skjønn er flinkere enn de lokale.

Rikard valgte å slå seg ned i Finnmark fordi han vurderte det som enklere å være fisker der enn på Nordlandskysten. Det blei viktig da han også fikk ansvar for unger og måtte tilpasse drifta etter ungene. Hans handlingsrom som fisker er derfor definert av forhold utafor fisket. Rikard har gjort valg både med hensyn til yrke og bosted som har gjort det mulig å ha et ”normalt” familieliv, noe som etter hans skjønn har vært viktig. Rikard har spist middag i lag med familien så å si hver dag. Ifølge Rikard var det mulig å få til med base i Finnmark, men det ville vært atskillig vanskeligere om han hadde blitt på heimstedet. Slik sett foretok Rikard et radikalt brudd, han frikopla seg fra sted og starta med nye forbindelser. Det tok litt tid før han lærte havet og forholdene i området å kjenne, men med hjelp fra lokale fiskere og bruk av decca klarte han etter hvert å lære seg hvor han skulle drive. Når han først kjente havet i området, så kunne han også begynne å drive fiske på lofotmåten, som etter hans skjønn var mer effektiv enn den lokale.

Rikard driver linefiske etter torsk fra oktober til februar og hyselinefiske om sommeren. I tillegg driver han juksefiske. De veksler mellom å være to og tre mann, avhengig av sesong og kvoter. Båtene fra stedet går ut i lag og holder kontakten på feltet. Rikard setter mellom 15 og 18 stamper i døgnet. Han har med ny haling ut og setter og drar hver dag. Han drar en stubb, setter, drar neste og setter, deretter går de til land. Dette krever mer bruk, men sliter mindre på folk fordi de får kortere tid ute på sjøen. De behøver ikke å ligge og vente mellom setting og haling. Dette er lofotmåten å drive på. Egnerne egner kontinuerlig gjennom heile uka. Etter Rikards oppfatning tjente han mye på erfaringa fra Lofoten da kvotesystemet blei innført. For det første trappa han ned bemanninga. Han kosta steinbitline og fiska etter steinbit, samtidig som han utnytta bifangstreglene slik at han kunne ha torsk som bifangst. Det å fiske etter andre fiskesalg var noe de lokale fiskerne etter hans skjønn kunne mindre om, fordi torsk og hyse hadde vært de viktigste fiskesalgene for dem. Med utgangspunkt i praktisk kunnskap fra linefisket i Lofoten greide han å utvide mulighetsrommet som de symbolske forbindelsene gjennom forvaltningssystemet definerte. Det gjorde han ved å aktivt forholde seg til fenomenet *bifangst*, det vil si at andelen av det aktuelle fiskesalget ikke skal utgjøre mer enn maksimum 49 % av totalfangsten. Bifangstreglene er kompliserte, men de gjorde i

Rikards tilfelle forbindelsene til torsken sekundære. Rikard fikk problemer fordi innblandinga av torsk enkelte dager var for stor, og gikk i forhandlinger med kontrollverket om at de måtte regne bifangstprosenten pr. uke og ikke pr. dag. Når kontrollverket etter hvert aksepterte det, kunne Rikard drive videre, nå med forvaltningssystemet som en medspiller.

Rikard benytter folk fra Lofoten både som landmenn og mannskap. Han sier de er mer kyndige enn lokale folk. Dermed knytter han seg til et nettverk utafør det lokale med hensyn til folk. Egnerne, derimot, er lokale. Driftsopplegget er prega av det linefisket Rikard i sin tid vokste opp med, nemlig stubbing. Rikard har i liten grad kosta noe særlig på båten, som sammenlikna med dagens sjarker på tilsvarende størrelse er rimelig umoderne, men som passer godt til Rikards drift. Den er stor nok og sjødyktig nok for de feltene Rikard driver på, som ligger maksimum en times gange fra havna. Dessuten er det mulig å søke nødhavn nærmere feltet hvis behovet er til stede. Rikard har derimot investert betydelige summer på land i egnebu og fryseri, som i forhold til hans drift er viktigere enn sjøve båten. Egnebua er bygd opp som ”Mønsterbu” etter anbefalinger fra arbeidsmiljøforskere. Den representerer et forsøk på å modernisere kystlinefisket. Egnermangelen som har vært nevnt flere ganger i dette arbeidet, har vært ei årsak til dette. Ideen bak *Mønsterbua* var at en kunne gjøre lineegning lettere og mer attraktivt ved å gjøre egnebua til en bedre arbeidsplass. Rikard har til nå klart å holde seg med egnere, men merker at kjernen av egnere begynner å bli gamle, og at det ikke er nye som kan ta over. Da oppløyses noen av forbindelsene som ”*fiskeren Rikard*” har vært avhengig av, og det oppstår et problem. Det arbeides nå med å automatisere kystlinefisket. Det kan kanskje gi nye muligheter for Rikard. Uansett kan ikke han løyse problemet på samme måte som Linda og Pål har gjort.

Det nye fiskerhusholdet – Linda og Pål

Linda er i tjuetåra. Hun er fisker, fiskerkone og småbarnsmor. Linda er gift med Pål som er fisker med egen båt. Pål er heiltidsfisker og hovedforsørger på papiret, men uten Lindas arbeidsinnsats ville det neppe gått rundt. Sammen har de et barn. Linda arbeidet tidligere på fiskebruket, men har i de seinere åra vært landmann⁶⁷ for Pål. Linda egner line mens Pål er på sjøen. I perioder er hun også med på sjøen, men det er mest praktisk at hun tar hand om den delen av drifta som foregår på land. Da kan hun også samtidig passe datteren og ta hand om hus og heim.

⁶⁷ Landmann er en fisker som tar hand om arbeidet som kreves på land, særlig lineegning. Landmannen avlønnes gjennom lott i likhet med mannskapet om bord.

I oppveksten hadde Linda egne line som de fleste andre på stedet, men som jente var det først aktuelt å bli fisker da hun blei sammen med Pål. Nå er Linda sterkt delaktig i drifta til mannen. På det tidspunktet da de blei intervjuet, var Linda gravid og noe usikker på om hun ville fortsette med å være fisker. I første omgang ville hun være heime med ungene, men etter hvert ville de se an hvordan det går framover. Det som er klart, er at Linda vil tilpasse seg Påls aktiviteter.

Pål er i slutten av tjuetåra og kommer fra en fiskerfamilie. I motsetning til kona har han alltid hatt klare formeiningar om hva han skulle bli. Om sommeren begynte Pål tidlig å være med faren på juksefiske. Ellers var Pål fast inventar i egnebua på stedet, og gjennom heile skoletida egne han line på kveldstid og i helgene. Da han var ferdig på ungdomsskolen, begynte han om bord på en rekekråler.

Etter et forlis fikk Pål psykiske problemer, men han begynte ganske raskt etter ulykka som mannskap hos Hans, som er en av bygdas mest erfarne sjarkfiskere. Der lærte Pål mye, og han kom etter hvert over opplevelsen med forliset. Pål har aldri drevet fiske under andre betingelser enn dagens reguleringsregime. Som 17-åring kjøpte han seg en 19 fots båt som han dreiv line og juksa på. Deretter kjøpte han seg en 28-foting. Om vinteren var han mannskap hos Hans, mens han dreiv fiske med egen båt om sommeren. Nå har han en 28-foting. Han har planer om å skifte ut denne båten med en 38 fots ny sjark. Han er opptatt av å ha en best mulig arbeidsplass.

Pål vil være sin egen herre og ha muligheten til sjøl å bestemme når han skal drive og når han vil ha fri. Sammen klarer Linda og Pål å skaffe seg et godt utkomme gjennom drifta. Om vinteren er det en fordel å være to mann, men det er litt problemer med å få med seg skikkelige folk. Det er blitt mer og mer vanlig å være mannskap hos hverandre. Pål og Linda samarbeider om drifta, sjøl om premissene legges av Påls aktiviteter på havet. Frihet og fleksibilitet er viktig for begge. Datteren på 5 år er både med på sjøen og er ofte i bua og fisker gjennom luka. Pål sier at han likevel ikke får så mye tid til å ta seg av henne i hverdagen. Han er en del borte og sover ofte på båten. Når Linda er med på sjøen, er de avhengige av at familien tar seg av ungen. De venter nå barn nummer to og innser at det vil by på praktiske problemer at begge er fiskere. Pål har kun noen få måneders erfaring fra arbeid på land og kan ikke tenke seg noe anna enn fiske. Han blir ikke frista av å få tilbud om å være med større båter. Svingningene i fiske må en leve med.

”Æ e gla æ ikke vet timesbetalinga mi igjønna et år.”

Pål og Linda er optimistiske med hensyn til framtida i fiske. De har tru på at de vil klare å overleve som fiskere. I 1997 hadde de bruttofngst på rundt 800 000 kr. Familien har råd til å ta ferie. Ifølge Pål er dette realiseringa av det gode liv for dem begge.

Sjøl om det finnes flere slike "fiskerhushold" langs norskekysten, så er Linda og Påls tilpassing ikke vanlig i norske kystsamfunn. Tvert imot er toinntektsfamilien også utbredt i fiskersamfunn, slik vi beskrev i forrige kapittel. Tilpassinger der begge er fiskere, kan oppfattes som en strategi for å få mest mulig ut av kvotegrunnlaget. I dette konkrete tilfellet har det løyst problemet med egnermangel. Det er klart at det er Linda som i størst grad har tilpassa seg Påls behov, dette er i tråd med Munk-Madsens (1996b) konklusjoner etter studier av tilsvarende tilpassinger andre steder på kysten. Det betyr ikke at alle slike fiskerhushold preges av dette. Utgangspunktet her er at familien vil bo på stedet, og at Pål ikke vil drive borte. Denne måten å organisere seg på har gitt dem bedre muligheter enn om Linda skulle hatt anna arbeid, meiner Pål. Reguleringsystemet garanterer til en viss grad for at de får en viss andel av den tilgjengelige fisken, fordi Pål har torskekvote. Kostnadene blir også mindre, og de vektlegger totaløkonomien i dette. Pål uttrykte på vegne av begge at dette var realiseringa av det gode liv for dem. Hvorvidt Linda deler denne oppfatningen, fikk jeg ikke klarhet i. Det som er klart, er at det er Linda som deltar på hans "arena", mens han i betydelig mindre grad deltar i det som kreves heime. Dette legger de ikke skjul på. Pål sier rett ut at han får lite tid sammen med datteren. Det er utvilsomt Påls "prosjekt" som realiseres gjennom denne tilpassinga, og det er han som treffer beslutningene med hensyn til drift og investeringer. Som relativt nyetablert familie har de ikke stort handlingsrom, noe som gjenspeiles gjennom at Pål driver hardt.

Linda og Pål har valgt å innrette seg slik at de er mest mulig uavhengige av mennesker utafør familien og fisket. Da klarer de i likhet med Jakob, Roy og Kurt å ha heimstedet som base for heilårsdrift. Det er åpenbart at denne drifta knapt hadde vært mulig dersom sjøvegene hadde vært lengre og hadde medført mer fravær, eller det ikke hadde vært fisk tilgjengelig gjennom heile året i området. Det ville begrensa Lindas muligheter til å være med på sjøen og ført til at de måtte drive hardere. Så langt har de kunnet benytte familienettverket til å få hjelp til omsorgen for barnet, men de innså at dette ville bli vanskeligere når familien vokste. De var derfor åpne for at de måtte endre på denne tilpassinga etter hvert. De til nå stabile forbindelsene er derfor i fare for å destabiliseres.

Det å skaffe bedre båt har vært viktig for Pål. Han har bygd seg sakte opp. Ny båt, slik Pål nå har planer om, kan endre stabiliteten i nettverket. Hvis Linda på grunn av større

omsorgsbyrde blir nødt til å trappe ned som landmann, vil Pål måtte legge om drifta og finne måter å kompensere for bortfallet av Lindas arbeidsinnsats på. En måte å løyse slike problemer på har vært gjennom å drive såkalt ”*skipperfiske*”, et begrep som beskriver en praksis som oppstod med kvotesystemets innføring. Det vil si at to sjarkfiskere slår seg sammen og er mannskap hos hverandre. Så lenge kvotene har vært knappe, har dette vært fullt mulig å få til. Forbindelsene har altså latt seg stabilisere så langt uten at det har vært nødvendig å hente inn nye mennesker og ikke-mennesker som medspillere.

6.6 Forlengede nettverk – utvidelser og begrensninger i handlingsrom

Dette kapitlet har skildra at fiske er prega av mange ulike tilpassinger, og at det foregår prosesser der fisket formes gjennom koplinger til stadig lengre og mer komplekse forbindelser. Fiske var tidligere i ei næring som var relativt oversiktig, og der elementene var forholdsvis laust forbundet. Samtidig har den gjennom 1900-tallet vært tett kopla til et politisk nettverk. Som kapittel 4 viste, var politikken fram til slutten av 1980-åra en ganske instrumentell sak, som var retta mot konkrete moderniseringsprosjekt. De ulike tiltakene lot seg ikke binde sammen i et felles symbolsk rammeverk som bandt praksisene til eller formidla sjølve moderniteten. I dag må alle praksiser utøves i et symbolsk handlingsrom som definerer og setter rammer for hva som kan gjøres i praksis. Samtidig introduseres som vi har sett stadig nye medspillere som bidrar til å effektivisere og endre de eksisterende praksisene. Det er den vesentligste endringa som kan spores i dag i forhold til tidligere.

Som Holm (2001) sier, skjedde det en usynlig revolusjon i norsk fiskerinæring. Det skapte en rekke nye praksiser i norsk fiske. Forholdet til naturen blei omdefinert. Fiskeripolitikken hadde langt på veg forholdt seg til naturen som en transcendent størrelse, som samfunnsoverskridende og menneskeoverskridende. Dette endra seg da sildestammen braut sammen. Med Hardins (1968) forståelse i botn blei fisken definert som en sårbar eksistens som må beskyttes mot menneskelig aktivitet. Under *Mare Liberum* var fisken fritt distribuert i rommet, ingen eide den og ingen kunne gjøre krav på den, sjøl om det for så vidt var vitenskapelig akseptert at det var forskjeller innad i de ulike fiskeslagene. Utover i 1970-åra, med prosessene fram mot havrettstraktaten og de økonomiske sonene, blei også dette endra. Fisken blei knytta til kyststatene og definert ut fra hvilke soner den befant seg i. Et regime for defineringer og forhandlinger blei mer og mer knytta til fisken og fikk også

betydning for praksisene i fiskeflåten, som på denne måten også blei sterkere og sterkere knytta til de symbolske forbindelsene som blei skapt. Mens alle før kunne fiske, fikk nå noen rettigheter til å fiske bestemte fiskeslag. Rettighetene blei definert ut fra tidligere praksis og deltakelse i fiske. Trålerflåten hadde for så vidt forholdt seg til tillatelser i ei tid, men i forhold til tråling var det snakk om at det var sjølve praksisen det måtte gis tillatelse til. Det var ingen som hadde rettigheter til fisken. At noen nå fikk eiendomsrett til fisken, i dette tilfellet stater som kan gi sine borgere rett eller mulighet til å hauste av den, fikk fisken til å endre karakter. Fiskens avgrensing i tid og rom og dens innskriving i papirer og ordninger gjør at oppfatningene både av fisk og fisker utfordres.

Fiskerne kan ikke lenger forholde seg til naturen slik de opplever og erfarer den, i stedet forholder de seg til reguleringene og forvaltningssystemet. Det vil i praksis si til de modellene av naturen som alle forvaltningsmekanismer og ordninger legger til grunn. Ressursforvaltningsmodellen kopler derfor fiskerne tettere til en symbolsk, vitenskapelig konstruert virkelighet, som virker strukturerende på de konkrete praksisene. Nå handla det ikke lenger bare om å være på havet for å holde sammen en rekke konkrete forbindelser i et fangstnettverk som skulle få mest mulig fisk opp av havet, men også om å kunne handle gjennom symbolske forbindelser. Det er dette som kommer til uttrykk i at det sies at *papirkompetansen* blir viktigere i fiske (Hersoug 1985b). I første omgang preger endringene ringnotflåten og noen av de andre konsesjonsbelagte fiskeriene i 1970- og 1980-åra. På grunn av hendelsene tidlig i 1970-åra blei denne delen av fisket kopla til moderniseringsmaskineriet, gjennom symbolske koplinger til fisk, gjennom rettigheter og kvoter. Når antallet enheter måtte reduseres, måtte noen gis rettigheter på bekostning av andre, slik blei fisken, politikken, teknologien og fiskeren vevd i hop.

Hvitfisksektoren var gjennom 1970- og 1980-åra lausere kopla til dette moderniseringsmaskineriet. Et stort antall utøvere forblei frikopla fra de lange nettverkene. Det frie fisket gjorde også at effektivisering ville føre til at noen kunne fiske mer på bekostning av andre med samme rettighet. Dermed var det vanskeligere å legitimere at effektiviseringsprosessene kunne slippes laus. Da torskestammen bryter sammen, kan kortene deles på nytt. Først omdefineres fisken til en knapp ressurs som må beskyttes og så fordeles. Beskyttelsen tilsier at det ikke er nok til alle, noen må vekk. Det første grepet var å stille krav om aktivitet og avhengighet av fisken. Det ga de som har fiska mest, større rett enn de som har fiska lite. Endelig kan noe av sanden i moderniseringsmaskineriet fjernes. Mange av de som yter motstand mot koplinga til lange, komplekse nettverk, forsvinner nå ut av fisket. Poenget her er ikke at ett enkelt grep er årsaken, men at flere ting begynner å virke samtidig.

Det er etter mitt skjønn åpenbart at det er de langsiktige mål i fiskeripolitikken gjennom heile etterkrigstida som nå realiseres.

Dette symbolske spillet kommer til uttrykk på mange måter. Dette er uttrykt gjennom tilpassingen til de som har vært våre loser i dette kapitlet. Det kommer også til uttrykk gjennom heilt nye praksiser både om bord på det enkelte fartøyet og i næringa som heilhet. Tradisjonelt har den norske fiskeflåten bestått av enbåtsrederier. Dette er nå i ferd med å endre seg. For å få mer heilårig sysselsetting har flere rederier kjøpt flere båter innafør samme gruppe. Båtene drives med samme mannskap. Delvis må dette sees som en strategi i påvente av innføring av ordninger som gjør det mulig å slå sammen rettigheter fra flere fartøy og fiske dem med ett. Slike ordninger er allerede innført i noen flåtegrupper i fiskeflåten over 15 m. Hensikten er å redusere antallet fiskefartøy i landet (Fiskeridepartementet 2002). I forhold til bemanning har noe av reduksjonen allerede skjedd. Flere fartøy har vært drevet med samme mannskap, og kvoter fra flere fartøy eid av samme rederi har blitt fiska av ett av rederiets fartøy. Det finnes flere tilpassinger ut fra litt ulike ordninger for forskjellige flåtegrupper. Disse løysingene og tilpassingene henger ene og aleine sammen med reguleringsystemet og ønsket om å få ned kapasitet. De har blitt muliggjort på grunn av at en i praksis har fått anledning til å omsette båt og kvoter sammen, slik Strukturmeldinga i sin tid la opp til (Fiskeridepartementet 2002, Fiskeridirektoratet 2002b, Ot.prp. nr. 76 (2001–2002)). Da dette blei foreslått, tok både fiskerorganisasjonene og fiskerne sterk avstand fra forslaget om omsettelige kvoter, i dag er dette normal praksis. De symbolske forbindelsene knytta til naturoppfatninger, fisk og forholdet mellom samfunn og fiskeri gjør at til og med behandling av fisken blir en kompleks sak. Som Alf, i tjuåra fra Bukta sier:

Før då va ein fisk ein fisk – ein torsk va ein torsk – no e det så voldsomt mykje sorteringa, kvalitet og vasking og styr, det e no berre greit alt sånt, pakking og emballering, det he vorte voldsomt mykje meir arbeid for oss – om fising det he det, men de e klart det – du fe no ein følelse av å levere eit skikkele produkt – at ditte vil løne se i framtida trur e.

Krav fra markeder, kontrollverk, EU-direktiver og innføring av internasjonale standarder har endra praksisene knytta til råstoffbehandlninga om bord. Det skjer i alle flåtegrupper. Det er altså ikke bare det som skjer om bord på sjølve fartøyet som har betydning for praksisene, men også forhold som bestemmes langt utafør den verden fiskerne til daglig befinner seg i, for eksempel bak en kontorpult i Brussel. Men som Alf påpekte, disse forholdene blir en del

av fiskernes verden, de integreres i fiskernes praksiser og er med på å konstituere kunnskapen som forbindes med fiske. Nettverket utvides dermed stadig.

Ressursforvaltningsmodellens gjennomslag gjorde det mulig å forbinde individuelle interesser med modernisering, noe fiskere i dag slutter seg til. Etableringa av individuelle fiskerettigheter på fartøynivå som ressursforvaltningsmodellen er bygd rundt, har gjort det mulig å planlegge drifta på en heilt anna måte enn før. Fiskerne veit hva de kan fiske og teknologien setter dem i stand til å ta sine kvoter. I den grad kvoter ikke tas, skyldes det heller reguleringer enn manglende fangstevne. De manøvrerer strategisk og finner praktiske løsninger i forhold til det handlingsrommet som regelverket og de fiskeripolitiske målene definerer.

Moderniseringa og strukturrasjonaliseringa som fiskerne har vært skeptiske til, kan nå begrunnes og legitimeres i behovet for å fordele og effektivisere. Effektivisering vil gi gevinst. I prosessen har det blitt mer og mer utstyr. Dette har ført til at det enkelte fartøyet har blitt mer effektivt. I den grad teknologi kan erstatte mennesker, velger de teknologien fordi stabilisering av forbindelsene krever det. I en rapport fra Mariussen, Høydal og Muller (1994) gis det eksempler på at fiskefartøy faktisk er overbemanna når det er rom for det. Blant anna som følge av det rederne føler som sosiale forpliktelser. Med frikoplinga av drifta fra lokalsamfunn kan slike forpliktelser bli mindre. De formelle avtalene som etter hvert inngås mellom reder og mannskap, er gjensidig forpliktende og kan dermed styrke forbindelsene mot et mer nasjonalt fiskerarbeidsmarked, heller enn mot det lokale.

Fiskerne er utenkelige uten det nettverket av forbindelser, aktører og medspillere som drifta deres mobiliserer, setter i spill og settes i spill av. Gjennom sine koplinger til de lange nettverkene er de fullstendig innrullert i moderniseringsmaskineriet og fungerer i dag som en del av det, de forsvarer det og bidrar både til å utvide det og styrke forbindelsene. De bidrar dermed til både avfolking og overbefolking uten at de kan gjøre så mye med det på egenhand. Ustabilitet søkes overskredet gjennom stadige utvidelser og oppretting av nye forbindelser. Nye praksiser oppstår og mennesker forsvinner ut fra fiske. De som blir igjen, koples sterkere og sterkere til andre heterogene forbindelser (Vassdal, Kleven og Konradsdottir 1997). De historiene som her er fortalt, og som er knytta til utviklingsprosesser i fisket, skildrer disse prosessene som færre og færre slipper unna. Det er forbindelsenes styrke og lokalisering som avgjør hvordan prosessene arter seg. Men fiske er prega av mange aktører og stor kompleksitet, som skaper stort ustabilitetspotensial.

Den fiskeren som vi er vant til å tenke på som et menneske, har nå blitt så vevd inn i dette tette nettverket som er skapt, at det blir åpenbart at også fiskeren er en heterogen aktør

og ikke bare et menneske i seg sjøl. Tidligere var forbindelsene svakere og mindre synlige, men nå blir det mulig å se alle de mange materielle og symbolske praksiser som inngår i fiske. Før var mange av disse praksisene distribuert til mange mennesker, nå er de samla og redistribuert til mange ikke-mennesker. I dette mangfoldet av forbindelser kan det være vanskelig å se at det i det heile tatt finnes noen eller noe som kan defineres som fiskere. Slik er det ikke, sjøl om fisket har blitt avfolka av mennesker, har det ikke blitt færre forbindelser. Når ferden i neste kapittel går enda lenger inn i dette hybridenes farvatn, får fiskeren på nytt en skikkelse, om enn annerledes enn den vi har vært kjent med og har forutsatt. Derifra vil vi også se at det kan tegnes et draft over det farvatnet vi har segla gjennom på denne ferden.

7. Hybridene tar form – sjøhyrene kommer

7.1 Kunnskap i forbindelser

Jakob:

Ei trur det at du lære mykje meir med å få variasjon i frå, kan du sei, frå trål til kraftblokk eller line då kain du sei. Om bord i ein kraftblokkar – sånn so ei såg det då – det va det at – du lærde selvfølgelig om kraftblokka då å den utviklinga så va der. Eller så va det å pumpe det om bord og så va det å lisse.

Fiskerkunnskapen har vært sett på som unik, som grunnlaget for kulturen og for virksomhetene langs kysten (Jentoft 2001, Brox 1999, Rossvær 1998). Det forrige kapitlet har vist at kunnskapen ikke er forankra i mennesket aleine, men i nettverk og hybrider. Jeg benekter ikke at det finnes unike kunnskaper tilpassa bestemte situasjoner, det framgår av fortellingene, dialogene, av observasjoner og av filmopptakene. Jeg har på ulikt vis kunnet studere menneskekropper i arbeid under ulike betingelser, fra småunger som skjærer torsketunger, lineegnere i bua, juksefiskere på havet. Filmopptak har vist arbeid med redskap i tung sjø, hopping over isråker i Vestisen og fjordfiske med garn, line og juksa.⁶⁸ Opptakene har også gjort det mulig å studere hvordan sikkerhetsutstyr benyttes, og hvordan fiskerne opptrer i arbeidssituasjonen. Et opptak fra en tråler sist på 1970-tallet viser mannskapet som uten noen slags form for verne- og sikkerhetsutstyr arbeider langt nede i slippen. Sjøen tar nesten en av dem med seg ut. På et opptak fra omkring 1990 er sikkerhetsutstyr som hjelmer og flytedrakter i bruk. Mannskapet er også forsiktigere. Sjøen om noen av innslagene bærer preg av å være regissert, bekrefter andre kilder at mannskapets bevissthet og kunnskap om sikkerhet er annerledes.

Alle som har vært på en fiskebåt, veit at de første dagene om bord, før båten er *kroppsliggjort*, kan være vanskelige. Kroppen, og spesielt balanseorganene, er ikke tilpassa den kontinuerlige bevegelsen. Spesielt nybegynnere motarbeider bevegelsene og blir slitne og utilpass. Denne sjøsjuka sliter noen med heile livet. Andre blir bare lettere ramma og kjenner kanskje bare et svakt ubehag. Når kroppen venner seg til bevegelsene, blir en i stand til å føle hvordan båten vil slingre. Denne kroppsliggjøringa er også knytta til det enkelte fartøyet i den

⁶⁸ Det er sikkert noen som vil ha motforestillinger mot slik ”sofaantropologi”. Dokumentarfilm er en viktig datakilde for å studere praksiser som ikke utøves lenger. Det gir også mulighet til å sammenlikne og å gå tilbake til bestemte sekvenser. Profesjonelle dokumentarfilmer har bedre kvalitet enn om jeg sjøl skulle ha gjort opptak.

forstand at det samme ubehaget kan opptre dersom en skifter båt. Kroppen vil være vant til andre bevegelser, og en ny båt vil kreve ny tilvenning. Store og små båter beveger seg ulikt i sjøen.

Torgeir, i 60-åra fra Bukta:

Blant anna ein gammal kvalbåt [...], når ei tenkjer på forskjellen på desse arbeidsplassane når ein låg på dinnja måten døgnet til endes. Ein var meir utsleten av slengring enn av noko anna – i dag set ein der.

Fiskerpraksis er mangslungen, og den endres kontinuerlig slik det blei beskrevet i forrige kapittel. Kunnskapene knytta til praksisen endres også. Kunnskapene som gjaldt om bord i Torgeirs gamle snurper, som var en ombygd kvalbåt, er andre kunnskaper enn det som trengs om bord i dagens ringnot- og kolmulefartøy som for eksempel den nye ”*M. Ytterstad*”. Fiskerpraksis lar seg derfor ikke beskrive uttømmende og fullstendig. Det er levende praksis i verden. Følgelig kan heller ikke kunnskapen som er knytta til fiskerpraksisene, beskrives fullstendig og uttømmende. Filmopptak og beretninger fra forskjellige tiår gjennom 1900-tallet viser også hvordan praksis og kunnskap er i kontinuerlig endring. Opptakene viser ikke hvordan operasjoner knytta til fisket skal utføres på en teoretisk optimal måte. Tvert imot viser de at det finnes ulike måter å utføre ting på, men at handlingene i stor grad er definitive. De kan ikke gjøres om igjen og bare i enkelte tilfeller kan de gjøres på nytt. De har altså en klar avgrensing både i tid og i rom.

I 1996 gikk jeg en dag i hælene på en autolineskipper og båteier, i samband med den tidligere nevnte intervjuundersøkelsen for Norges Fiskarlag.⁶⁹ Den om lag 110 fot store båten var slippsett for vedlikehold og klassing, det vil si godkjenning av skipskontrollen. Samtidig som jeg intervjuet skipperen, kom skipskontrollen om bord. Jeg fulgte med rundt på båten, skipperen forklarte heile tida for meg hva som foregikk, og han prata generelt om fiskeriet etter hvert som skipskontrollen gikk gjennom sin prosedyre. Skipperen holdt også oversikt over framdrifta i vedlikeholdsarbeidet. Dette førte til små diskusjoner om hvor fort ting skulle gjøres, når de kunne gjøres, og hvordan dette ville passe i forhold til det driftsopplegget de hadde. Etter ei stund kom en tredje person om bord, en selger av vaskeutstyr. Fordi fartøyet var i ferd med å innføre et egenkontrollsystem, måtte de installere nytt vaskeutstyr om bord.

Ikke minst gir det mulighet til å studere langt flere praksiser enn hva som er mulig gjennom deltakende observasjon.

⁶⁹ Beskrivelsen er bygd på notater og materiale som blei samla inn i 1996.

Skipperen gjorde først selgeren oppmerksom på at han allerede hadde kjøpt utstyr, men ville likevel vite hva han hadde å tilby. Det viste seg at prisen selgeren oppga, var lågere enn for det utstyret som var kjøpt til båten. Mens selgeren blei igjen i messa, gikk skipperen (med meg i hælene) opp i styrehuset. Der tok han kontakt på mobiltelefon med sin leverandør og fortalte at han ville heve kjøpet dersom ikke prisen blei senka. Slik forhandla han seg fram til en betydelig lågere pris enn hva han i utgangspunktet hadde blitt forespeilet. Det jeg kunne observere, og som denne lille fortellinga beretter om, er at fiskerpraksis og kunnskap er mer enn det som forgår på sjøen. Det omfatter også en rekke praksiser på land, knytta til planlegging, økonomistyring, investeringer og administrasjon (Vassdal, Kleven og Konradsdottir 1997). I tillegg blei det synlig at regelverk, forvaltning og diskurser om sikkerhet, kvalitet og kundekrav var en del av hverdagen for fiskerne. Både som noe abstrakt og symbolsk som skaper nye forbindelser som det må handles gjennom, og som noe konkret og materielt som de kan tilpasse seg ved kjøp av utstyr, slik som i dette tilfellet. Dette påvirker hva som kan kalles fiskerpraksis og fiskerkunnskap, og det endrer praksiser om bord.

Kunnskapsgrunnlaget i fiske er heile tida i endring gjennom stadig endrede forbindelser. Fiskerhybriden er i kontinuerlig endring, ved at stadig nye forbindelser kommer til. Gjennom dette arbeidet har jeg fått innblikk i mange praksiser knytta til fiske både på sjø og på land. Særlig filmopptakene viser en rekke enkeltoperasjoner og enkeltbevegelser som kan betegnes som fiskerpraksis, og der det er åpenbart at det er kunnskap som omsettes i handling. Oppramsing av slike enkeltoperasjoner kan foregå i det uendelige og de kan knyttes til mange forskjellige meninger. Noen oppfatter dem som formidlere av en spesiell og særegen kultur og kunnskap knytta til fiske (Jentoft 2001, Rossvær 1998). Når enkeltoperasjoner beskrives og koples til den sammenhengen de utøves i, blir det åpenbart at det som kalles kunnskap, defineres i sammenhengen og ikke kan eksistere som noe i seg sjøl. Et eksempel er at de eldste filmopptakene viser kun mannfolk i arbeid om bord. Bearbeidingspraksisene de viser er stort sett bløgging, sløyning, flekking og salting. Alt kan betegnes som fiskerpraksis og formidling av fiskerkunnskap. Filmopptak fra 1980- og 1990-åra viser fabrikkskip der både kvinner og menn står ved maskiner og samleband og utfører mange forskjellige praksiser knytta til foredling og pakking av fisk. Tidligere foregikk filetering, pakking og frysing bare på land. Samtidig har også arbeidet endra seg, det handler om å sette fisken på rett plass og å betjene de ulike kontrollpanelene. De nye opptakene formidler derfor to vesentlige endringer i norsk fiskerinæring. For det første at det ikke lenger er uvanlig med kvinner i enkelte typer fiske. For det andre formidler de at praksiser som

tidligere heilt og holdent var knytta til virksomheter på land, i dag må betegnes som fiskerpraksis og fiskerkunnskap.

Et anna slående trekk er sjølsagt endringene i praktiske operasjoner som redskaps-handtering, fangstbehandling, navigasjon, fiskeleiting og kommunikasjon. Visuelle tegn som at basen signaliserte setting ved å slå ut med hendene, er erstatta med muntlige tegn eller lydsignaler. Ikke minst er organiseringa av arbeidet forskjellig. Samhandlinga mellom mennesker er endra, i den forstand at der samhandling tidligere foregikk direkte mellom mennesker, skjer det nå via andre forbindelser. En rekke nye elementer fyller opp rommet mellom oss mennesker. Mange av dem er fulle av innskrevet kunnskap som før var distribuert og monopolisert i enkeltmennesker, men som nå finnes i bokser, instrumenter og apparater som alle kan benytte seg av. Fiskerne er en del av og lever i teknologien på en anna måte enn før. Det er dynamiske prosesser som kan oppleves som organiske og naturlige.

Palmar:

Det he gått i groinnin greitt fordi du he vore me på det heile veien. Det he ikkje kome bardus på deg. Det som he vore det groinnleggande i det e at du he forstått korleis dette fungere og ska fungere heile veien.

Gjennom fiskernes egne fortellinger har vi fått innblikk i alle de symbolske forbindelser som knytter sammen de materielle endringsprosessene som er beskrevet i denne handlinga. Det blir åpenbart hvordan fiskeripolitikken og en rekke samfunnsendringer veves sammen med praksiser i fiske og bidrar til å transformere og forandre fiskerpraksisene og de forbindelsene som skaper fiskeren. Både stabile og dynamiske elementer har sin plass når fiskerne skal beskrives. Fiskeren som praktisk utøver er et nettverk av heterogene forbindelser som mikses sammen av mennesker. Det er disse heterogene forbindelsene som skaper fiskeren som utøver av praksis. Det er stor forskjell på de forbindelsene som skapte fiskerne i Nedkvitnes (1988), Solhaugs (1976) og Rabbens (1982) beskrivelser av 4–8 manns båtlag som fiska med handsnøre fra åpne robåter, og sjarkfiskerne Roy og Jakob, som vi møtte i forrige kapittel. Forbindelsene det handles gjennom, er radikalt forskjellige. Dersom vi skal forstå det som skjer i fiske, så må vi også forstå dette.

7.2 "Æ bynne å få sånn datahau" – endringer i kunnskap og praksis

Fisket med handsnøre var teknologisk sett et enkelt fiske. Prinsippet ligger også til grunn for dagens teknologiske juksefiske, men medspillerne er forskjellige. Det å finne fiskeplassene i tidligere tider var ei virksomhet som baserte seg på prøving og feiling. Når en fant gode fiskeplasser, tok en *med* for å finne tilbake igjen. Slik skaptes kunnskap om hvor fisken kunne fanges, hvor den stod til bestemte tider og sesonger. Gjennom fisket auka erfaringene om til hvilke tider fisken biter, for eksempel ved fløende sjø og ved ny- og fullmåne. Torskefisket er ofte godt rundt første fullmåne etter vårjevndøgn. Hverdagene i påskeuka har derfor vært viktige fiskedager, med fløende sjø utover morgenen. Disse dagene har ofte representert slutten på torskefisket på gytefeltene på Møre og i Lofoten. Helgedagene var fridager, og når helga var over, var ofte det gode fisket over.

Disse kunnskapene om fiskeplasser, fisketider og forhold på feltet, blei institusjonalisert, omgjort til konkret vitenskap og forbundet til det eksisterende nettverket, omtrent slik Levi-Strauss beskriver tusenkunstnerens arbeid. Koplinga mellom månefaser og fisketilgjengelighet er vel kjent. Primstaven og seinere almanakken har vært et godt planleggingsredskap i fiske, når månefasene er kjent, kan også strømforhold på feltene forutsies ut fra variasjonene med flo og fjære. Kunnskap om fiskeplassene blei oversatt til *med* som kunne formidles videre til andre. Praksiser blei institusjonalisert gjennom regler, normer og råd for handlinger. De blei kroppsliggjort gjennom subjektive erfaringer. Det er dermed et skille mellom de kunnskapselementene som kan institusjonaliseres og overføres, og de som kroppsliggjøres som subjektive erfaringer. Medsystemet, regler og normer, knuter, prinsipper knytta til hiling etter sei, rykking av torsk, hvordan de enkelte fiskeslagene står og oppfører seg i sjøen, strømforhold, hvordan en bør ligge i forhold til vind og strøm, er alle elementer som kan institusjonaliseres og få form som generelle, overførbare kunnskaper. Det som derimot vanskeligere lar seg overføre, er de kroppsliggjorte erfaringene til den enkelte. De kroppsliggjorte erfaringene handler om hvilket forhold de har til fisket, hvordan det oppleves, følelsen av bevegelse, kulde og varme, følinga med snøret, de svake vibrasjonene når en kjenner at det er fisk som slår i snøret med sporden, en slags evne til å lese hva som er nede i sjøen ut fra hvordan snøret opptrer. Både de institusjonaliserte, formelle kunnskapene og de kroppsliggjorte kunnskapene er i et aktør-nettverks-perspektiv forbundet. Kunnskap er et aktivt element som holder nettverket sammen. De institusjonaliserte kunnskapene blir først levende og aktive når de er kroppsliggjorte og omsatt i handling – når de brukes.

Forbindelsene bestemmer hvordan kroppsliggjøringa skjer, og hvilke repertoarer som står til rådighet for handling, samtidig som dette virker tilbake på sjølve nettverket av forbindelser, som også endres gjennom endringen. De institusjonaliserte kunnskapene og de kroppsliggjorte kunnskapene er en uatskillelig heilhet, men de praktiske teknikkene og handlingene som de uttrykkes og formidles gjennom, er i stadig endring.

Institusjonalisert kunnskap som tidligere blei uttrykt gjennom enkle forbindelser mellom menneske, fisk og enkel teknologi, transformeres til stadig mer komplekse nettverk av forbindelser mellom maskiner, mennesker, andre eksistenser, institusjoner og en uendelig mengde symbolske forbindelser og elementer. Disse skjærer i noen tilfeller gjennom det etablerte kunnskapskomplekset. Fisketider og månefaser påvirker fortsatt fisken, men muligheten til å fiske kan reguleres gjennom regelverket. Ved å innføre stopp i heile påskeuka kan uttaket av torsk reduseres, fordi den beste fiskeperioden da avskjæres. Dermed kan ikke fiskerne forvente at de kan ”gjøre” sesongen i løpet av noen korte hektiske dager på slutten, men må satse på at de kan ta fisken tidligere. Påkestoppen blir en del av kunnskapskomplekset.

Kunnskapen endres og utvides gjennom forbindelsene. Forståelsen av verden og fortolkningene av verden vil forandres med de hjelpemidler som benyttes til handling. Botnforhold og fiskens opptreden i vatnet formidles ikke lenger gjennom et snøre til menneskehanda, men gjennom ekkolodd og juksemaskin og tekniske, økonomiske og sosiale forbindelser knytta til moderne fangst og fiskeleitingsnettverk. Dermed endres og utvides også begrepenes innhold og betydning. Det som før kunne kjennes som ei svak sitring i en kobberstreng, blir nå et fargebilde på en skjerm. Der en før ikke kunne si noe om mengde, kan en nå se stimens avgrensing i rommet. Forholdet mellom fisk, mennesker, natur og teknologi oversettes og omdefineres, både gjennom det utstyret som benyttes, og gjennom de mange symbolske praksisene knytta til politikk og forvaltning. Et enkelt eksempel er begrepet *jukse* eller *juksefiske*, som for 30–40 år sia betegna fiske med handsnøre og pilk. I dag omfatter dette begrepet også praksiser som utføres ved hjelp av elektronikk og mekanikk. Begrepet er utvida til å omfatte et større repertoar av praksiser enn tidligere. Jukse omfatter både de tidligere praksisene og de nye, og nettverket det inngår i avgjør hvilke det er snakk om. Før var det meningsfylt å skille mellom aktive og passive fiskeredskaper. I dag blir alt fiske mer og mer aktivt. Fortsatt fisker garn og line mer uavhengig av fartøyet enn not og trål, men mulighetene til å finne fisken og dermed også sette riktig har blitt bedre. Fiskerens kunnskap har blitt utvida i forhold til de nye muligheter som har oppstått.

Navigering og posisjonering skjer ikke bare etter meder, draft og kompass, men ved hjelp av avansert navigasjonsutstyr. Dette siste kan enkelt illustreres gjennom å beskrive hvordan digitale kart har endra navigasjonen. Digitale kart har blitt viktige medspillere for fiskerne, og er i dag en del av nettverket som konstituerer fiskerne. To ganger i løpet av feltarbeidet fikk jeg demonstrert bruken av slike kart. I denne dialogen forteller Jakob om hvordan han bruker det digitale kartutstyret, GPS og autopilot. Dialogen formidler noe om hva fiskerkunnskap er, hvordan den brukes, og om det enorme nettverket som står til vår rådighet når vi skal handle.

Jakob: *Du ser faktisk talt ikkje ner i kompassin. Hånå e nesten so du kunne sett på land. Du he heile tida inne på skjerma.*

Jahn Petter: *Ja, akkurat kass posisjona?*

J: *Posisjon, å du ser kar du fær. Vi kan gå gjønå – hain e so nøyaktige at ei ska påta meg å gå i gjønå "Bruvaulane" med bend attfør auene.*

JP: *Sei du det.*

J: *Ei berre tilta nå – zooma nå slik at det e så stor avstand at. Ja, ...n e kopla på autopilotin sånn at hvis ei ser skjermin så berre berre skjermin så behøve ei ikkje å sjå fram hvis ikkje der kjøme båta.*

Jakob demonstrerte hvordan han bruker utstyret til å finne fram, han hadde alle posisjoner lagra på datamaskin. Autopilot og satellittnavigator var kopla til utstyret slik at Jakob faktisk kunne styre båten fra datamaskinen. Til og med romfarta, sjølv modernitetssymbolet, er knytta til Jakobs fiskerpraksis. Navigasjonsutstyret gjorde det enklere å finne fram og han fikk mindre å passe på under setting, posisjonen blei avlest og lagra ved en enkel kommando på skjermen. Jakob hadde tilpassa sine praksiser forbundet med navigasjon til ny teknologi. Han hadde ikke bare tilegna seg ny kunnskap om digitale kart, ut fra dialogen er det åpenbart at han også hadde utvikla kunnskap som var overførbar uavhengig av Jakob, ved at hans egne posisjoner og kurser var lagt inn i maskineriet. Enhver datakyndig fisker kan nå kopiere Jakob. Kunnskapsnettverket bak de digitale kartene smelta sammen med de andre fiskerpraksisene. Før var det å ha rorvakt ei veksling mellom å se hvor båten var i forhold til landemerker og med, som en så måtte tilbakeføre til draftet. Med Jakobs utstyr er en "i draftet" heile tida. Fartøyets posisjon er kjent og bildet på skjermen forandres kontinuerlig etter hvert som det segles. Kursen lagres og kan segles på nytt, med minimalt avvik.

Nybegynnere tok dette lett, sa Jakob, men de hadde problemer dersom operasjonene måtte utføres manuelt på kartbordet. Sjøl om Jakob mestra den kunsten etter mange år både med egen båt og som mannskap på andre båter med lite navigasjonsutstyr, så blei det mindre og mindre manuell navigasjon i praksis. Dermed lærer unge fiskere å navigere ved hjelp av kartmaskin og forholder seg både til de muligheter og begrensninger som ligger i utstyret. Dette har skapt ny praksis som er noe mer enn summen av de opprinnelige praksisene. Det synes å ha vært enklere å videreutvikle eksisterende teknologi enn å endre radikalt. Utviklinga innen navigasjonsutstyr har endra fiskerpraksisene. Før det blei vanlig med avanserte, elektroniske navigasjonsinstrumenter, var en avhengig av skipperens evne til å ta med, til å navigere etter klokke og kompass, og til å beregne strøm og vind samt å kjenne tegnene på når en var på feltet.

Noen fiskeslag står i egga og i kantene rundt bankene, andre fiskeslag står oppe på grunnene. Dette varierer fra fiskeslag til fiskeslag. Da ekkoloddet kom, fikk skipperne og baser mulighet til å legge til mer detaljert informasjon om botnforholdene under leitinga. Vær, strøm, årstid og lysforhold gjennom døgnet påvirka tidlige mulighetene til å sette riktig, sjøl nær land. Det har blitt fortalt om fartøy på linefiske på Færøyene som etter flere timers gange etter klokke og kompass i skodda ikke fant den rette botnen. Et handlodd til å lodde djupna og som kunne få opp litt sand og leire fra botnen, var instrumentet som kunne nyttes til å bestemme posisjonen. Det eneste alternativet var da å gå til land og ta ny kurs.

Navigasjonsinstrumentene har gjort det lettere for fiskerne å bli kjent på nye felt og å kunne operere under andre vær- og lysforhold enn tidligere. Områdene kan også kartlegges på en anna måte gjennom at fartøyets posisjon til enhver tid kan leses av i form av tall på et display eller visualiseres på en kartplotter. I dag kan en uendelig mengde posisjoner lagres. Det er dermed mulig å langt på veg segle de nøyaktig samme kurser gang etter gang, og forskjellige skipperne kan sette bruket i de samme posisjoner. Etter hvert som nytt navigasjonsutstyr har kommet på markedet og dette utstyret har blitt mer brukervennlig, er ikke lenger navigeringa så til de grader påvirka av ukontrollerbare forhold og så avhengig av den enkelte skipperen. Da Rikard flytta til Nordkapp, gjorde nettopp deccaen det lettere å bli kjent i området. Det betydde ikke at han forkasta tidligere kunnskap, men at fiskefeltet kunne formidles gjennom en ny forbindelse, til deccaen. For Rikard gjorde det at han klarte seg sjøl på feltet relativt raskt. "Alle" opplever likevel ikke teknologien som enkel og fantastisk. Rolf hadde også vært med på ei enorm utvikling i styrehuset, men han syntes det var vanskelig med teknologien.

Rolf:

Det som e tønngst for mæ det e egentlig å sætte mæ inn i instrumentan – det e veldig tungt.

Rolf understreker at han heller ikke har vært spesielt interessert i teknologien, i motsetning til de yngre fiskerne som fort blir fortrolige med nytt utstyr. Dette betyr heller ikke at all kunnskap er bygd inn i maskiner, og at alle praksiser generaliseres. Ulik kunnskap gir fortrinn i forskjellige situasjoner. Nær land kan bruk av med gi like nøyaktig posisjonering som instrumentene kan. Følgelig kan et godt kast kun eksistere som et med uten å være oversatt til en posisjon i lengde og bredde. Til havs og i dårlig sikt har derimot nøyaktige og brukervennlige navigasjonsinstrument gjort det mulig å fiske på steder der en før kunne risikere å miste redskapen. Teknologien har heller ikke erstatta lokal kunnskap om fiskefelt, botn og strømforhold. Det må fortsatt tas hensyn til hvordan redskapen skal settes i forhold til strøm, i forhold til hvordan fisken ut fra erfaring står, og i forhold til hvordan botn ser ut. Teknologien erstatter ikke nødvendigvis, men supplerer og utvider informasjonsmengden som står til skipperens rådighet.

Pål:

Æ ser jo de frammedbåtan som e kommen – dæm bruke jo – vi ha mange gonga vært å sætta i lag med dæm – dæm ha jo vært å sætta helt borti hamperæva – ja i forhold te oss då.

Det å gi en posisjon med bruk av med forutsetter lokalkunnskap og kjennskap til lokale navn på fjell og landformasjoner. Ved å *oversette* med til lengde- og breddegrader blir posisjonene forståelige for alle med et visst minimum av kjennskap til moderne navigasjon. Navigasjon kviler tungt på heile den vestlige vitenskaps- og kunnskapstradisjonen, med matematikk, geografi, kartografi, tidsmåling og så videre, som oversetter og transformerer den fysiske verden til kart og posisjoner som gjør det mulig å utnytte dem i en generell sammenheng (Williams 1992, Latour 1987). Sted og rom oversettes dermed til en *uforanderlig, mobil mekanisme* som kan flyttes i tid og rom. Den kan for eksempel bringes fra feltet til klasserommet, og er dermed også velegna for å lagres i en datamaskin. Det samme er tilfelle med *medbøkene* som har vært utgitt. De representerer også formalisert kunnskap som kan flyttes i tid og rom. Dagens teknologi gjør det mulig å finne fiskeplassene uten lokal kunnskap, men på bakgrunn av beskrivelser eller innplottede data i navigasjonsutstyret. Enhver med et minimum av navigasjonskunnskap fra hvor som helst i verden kan finne

Jakobs fiskeplasser på Mebotnen når disse er oversatt til lengde- og breddegrader. Navigeringa blir uavhengig av skiftende vær og lysforhold, og kunnskapen kan overføres utafør den lokale konteksten, for eksempel gjennom et skolesystem eller gjennom bruk av navigasjonshjelpemidler. Det er verdt å merke seg at i dag er også en stor del av den mindre kystfiskeflåten utstyrt med slikt utstyr, som for få år sia bare fantes på større båter.

Petter:

Det vi hadde på dein dær forrige båten, dein første båten da æ bynte på sjøen – det va ein kompass – ingenting av andre instrument. Det va jo ikke ekkolodd eingong. Det fekk vi da i nittenniogfemti da – det første ekkoloddet. Selv da hadde vi ikke radar. Her om bord (i en 35 fots sjark, forfatterens kommentar) har æ jo alt som går an å ha av hjelpemiddel. Program å telekart, ekkolodd å.

Linefisket på større havgående fartøy drives i Norge i dag utelukkende ved hjelp av autoline, dagens linefiskere behøver ikke å kunne egne. Bøting av line skjer ved hjelp av svingler og knuter der en før spleisa. Det er lettere å lære opp en linefisker i dag, sa Knut. Autolina gjør arbeidet lettere. Alf var inne på det samme, under forutsetning av at alt er rigga på letteste måte. Knut valgte å sette inn fabrikk i autolinefartøyet tidlig på 1980-tallet, mens de enda dreiv med handegning. Fabrikkdrifta krevde mer folk, og for å lette arbeidet satte de inn autoline, sjøl om mannskapet foretrakk handegning. Det var ikke mangel på folk som var årsaken til at de la om, den gode lønnsomheten gjorde at folk likevel ville om bord. Det samme mannskapet og antallet fortsatte også etter omlegginga. I dag er dette endra. Nå må Knut forholde seg til en ny generasjon fiskere, som ikke kan det de gamle kunne. Det er ikke noe problem ifølge Knut, fordi det er så enkelt å lære dem opp i å betjene maskineriet. All kunnskapen som før var knytta til alle de enkeltstående operasjonene som blei beskrevet i forrige kapittel, er i dag bygd inn i et standardisert maskineri. Det fungerer likeens på alle linebåter over heile verden, med Mustads kroker som basis. Maskineriet har en enorm kapasitet i forhold til hva menneskene kunne klare før. Samtidig er fleksibiliteten med hensyn til rigging, kroktyper og så vidare mer begrensa. Fordelen er at det er enkelt å lære opp folk til å betjene maskineriet.

Avansert navigasjons- og fiskeleitingsutstyr, maskineri, fartøy- og fangstteknologi gjør at det kan fiskes under forhold og på steder der det tidligere var umulig å fiske, for eksempel på den Midtatlantiske rygg. Dagens kystlinefiske er fortsatt basert på handegning og er ikke på langt nær så automatisert som havlinefisket, men også på mindre båter installeres

autoline. Kystlinefisket drives i dag med bruk av både monofilament og tau som linerygg og med forsyn av tau og av monofilament, festa på snuer. Hver enkelt fisker kan foreta sine tilpassinger. Automatisering av kystlinefisket vil begrense mulighetene til personlige tilpassinger. De automatiske linesystemene er også basert på tauline og vil dermed gjøre drift med monofilamentline vanskeligere. Sjøl om det er forskjell på flåtegrupper, skjer det hurtige endringer i alle grupper, og prosessene som foregår, har mye til felles.

Teknologi og materialer endrer praksiser, i noen tilfeller lettes arbeidet, i andre tilfeller oppfattes endringene som ei skjerping av krava og som ei forverring av arbeidsmiljøet. Prosessene kan ikke uten videre reverseres. Nettverket som er bygd, yter motstand, og kompleksiteten i nettverket gjør det vanskelig å gå tilbake til noe konkret utgangspunkt. Overgangen fra 150 famners snurpenøter til 200 famners nøter oppfatta fiskerne i sin tid som voldsom, nå er nøtene det dobbelte og vel så det. Dermed kreves også andre ting av fartøy og mannskap. I notfisket var basens styrke knytta til høg kompetanse på hvordan fisken opptrer, og hvordan den påvirkes av fangstoperasjonen. Dette kan fortsatt være nyttig, men er på langt nær nok. En eldre notbas, som også i dag driver ringnot, sier at:

Magefølelsen e erstatta av teknologi.

Jeg vil i stedet si at bruk av teknologi har blitt en del av magefølelsen, gjennom at ny teknologi er brakt inn i nettverket. Nytt utstyr og nye driftsformer gjør at det ikke er mulig å gå tilbake til gamle dagers kunnskap, uten at det skjer vesentlige endringer. Sildestrengen vil ikke kunne erstatte asdicaen, og TRIPLEXen og sidepropellene erstatter ikke bare mange hender, men lar seg ikke sjøl erstatte av hender i dagens fiskeri.

Endringer i driftsform endra også praksisene. For det første gjorde utviklinga av kraftblokk og hekksnurpenot at moderfartøyet og skipperen fikk en aktiv rolle i fangsten. Basens særegne posisjon blei med denne teknologiske innovasjonen svekka, fordi manøvrering av moderfartøyet blei like viktig for å berge fangsten som basens kunnskap var. I tillegg fikk skippere og styrmenn bygge opp sin erfaring ved å fangste på et roligere og mindre krevende fiskeslag enn den raske silda og makrellen, nemlig lodda, som blei det viktigste fiskeslaget for ringnotflåten etter at sildestammen braut sammen (Grytten, Dybvik og Giske 1996, Christensen og Hallenstvedt 1984). Etter innføringa av konsesjonsordninga i ringnotsektoren i 1973 og fram til 1978/79, da nybygging av ringnotfartøy blei forbudt, skjedde det ei stor teknologisk utvikling i flåten. Blant anna som følge av industripolitiske tiltak retta mot verkstedindustrien (Gullowsen 1995, Hersoug 1985b).

Teknologiske endringer, naturens respons på utnyttelse og nye politiske rammevilkår bidrog til driftsendringer som svekka basens posisjon i fisket. Samtidig med at basene i større grad kom opp i rorhuset og blei skjermoperatører, fikk skipperne og bestmenn bedre innsikt i hva de gjorde. Rollene kunne også endres fordi lodda var et roligere fiskeslag. Basenes spesialiserte kunnskap om hvordan silda og makrellen bevega seg, blei mindre viktig. Både fordi fisken oppførte seg annerledes, og fordi utstyret på brua også i større og større grad kunne måle faktorer som basen før måtte vurdere ut fra erfaring. I tillegg skulle fartøyet manøvreres både under leiting og fangst. Det gjorde at den reine basfunksjonen i stor grad forsvant og blei en del av det skipperne og bestmenn/styrmenn måtte kunne (Johnsen 1996, Hersoug 1985b). Instrumentene er i dag så gode at fiskens reaksjoner kan leses, men fortsatt er det slik at en god fisker skal vite litt mer enn det som kan leses ut av instrumentene. Hvilket tilsier at det fortsatt er nødvendig å ha en følelse for det en driver med – kanskje er det derfor at to skipperne med samme teknologi får ulike resultat. Gjennom instrumenteringa får en tilgang på mye informasjon, som fragmentert er av liten verdi. Skipper- og baspraksisen dreier seg om å sette fragmentene sammen i en heilhet i fiskeoperasjonen. Følgelig er ikke mennesket bare en slave av teknologien, men et vesen som både handler gjennom den og utnytter den på stadig nye måter.

Sjø i nettverk som er veldig like, er det store variasjoner med hensyn til kunnskap. Det er båter fra heile kysten som deltar i seifisket i Finnmark. Både teknologien og den formelle kunnskapen som benyttes i fisket, varierer lite fra fartøy til fartøy. Likevel har både finnmarkinger og nordmøringar fortalt om hvordan kunnskap fra seifisket på Nordmøre kunne gi fortrinn på feltene i Finnmark. Seifisket på Nordmørskysten har foregått på områder med mye strøm og til dels urein botn, som den grunne *Griptaren*. Det har vært vanlig at nordmørsflåten har gått til Finnmarka om sommeren. Der har fisket foregått i fjordstrøk og i områder med en reinere botn. Når seifisket i Finnmark fra tid til anna har foregått i områder med mye strøm og urein botn, har erfaringa fra havgrunnene på Møre gitt nordmøringene komparative fortrinn. De har da kunnet fiske nærmere botn og med mindre brukstap (det vil si riving av not) enn den lokale flåten.

Dette gjelder ikke bare i forhold til tilpassingar til naturen og fiskens oppførsel. I forrige kapittel blei det gitt flere eksempler på hvordan kombinasjon av kunnskap og evne til å utnytte teknologi på nye måter ga rom for tilpassingar til ny reguleringspolitikk tidlig i 1990-åra.

Kunnskap om ressurser og forvaltning var ikke tidlig på 1980-tallet ansett for særleg relevant kunnskap for en fisker. Sammenbruddet i torskbestanden fikk dramatiske

konsekvenser i torskefiskeriene. Kunnskap om fiskeribiologiske prinsipper, regelverk og forvaltning fikk en mer dominerende plass i fiskerkunnskapen. Det blei like viktig å forholde seg til regler som til den konkret opplevde naturen, noe Rikards beretning er et eksempel på. I dag er kjennskap til de prinsippene forvaltninga arbeider etter viktig. Prosessen går likevel begge veger. Forvaltninga er ikke bare basert på modeller og moderne vitenskap. Forvaltninga forholder seg også til systematisert erfaringskunnskap fra fiske, delvis oversatt gjennom vitenskapelige modeller og i forhold til tilbakemeldinger gjennom ulike kanaler fra næringsutøvere.

En forståelse av fiskeribiologiske prinsipper blant fiskerne gjør det lettere å forstå og også å forutsi og påvirke det forvaltningsmessige og fordelingsmessige resultatet av for eksempel kvoteanbefalinger. Slik kunnskap kan også føre til at fiskere forlater et felt eller avslutter et fiske av hensyn til fisken, eller at de i større grad blir tilbøyelige til å rapportere ting de meiner kan ha uheldige ressursmessige konsekvenser. Både biologisk og økonomisk kunnskap kan være et beslutningsgrunnlag for at fiskere velger å endre driftsopplegg, ved for eksempel å ta sine kvoter på tidspunkt da tilgangen på fisk er liten og prisene høgere.

Teoretisk kunnskap om biologi, økonomi og forvaltning trekkes fram som viktigere og viktigere av fiskerne. Jeg vil gå så langt at jeg vil påstå at fiskernes natursyn er endra. Fra å forholde seg til ulike fiskeslag som ikke innbyrdes var forbundet med hverandre, har de i dag en mer ”holistisk” forståelse av fisken som en del av et økosystem. Dette er vitenskapelig konstruerte sammenhenger som ingen kan ha kunnskap om uten kopleing til det vitenskapelige kunnskapssystemet. Det betyr ikke at denne naturforståelsen hindrer overbeskatning, eller at fiskerne ikke forsøker å fiske mest mulig, men at konseptualiseringa av fisken og naturen er annerledes. Det som er forskjellig, er at fiskerne nå også oppfatter et eget teoretisk felt knytta til forvaltninga som en del av det som har med fiskeriene å gjøre.

Sjøl det som oppleves som meingslaus kunnskap, kan vise seg å være relevant i en slik situasjon. Per brukte diktolkning som eksempel på noe som fikk han til å slutte på allmennfag. I dag er det å kunne forholde seg til tekst en viktig del av fiskerinæringa. Sia 1930-åra har tekster regulert og fastsatt privilegier for fiskerne. Det samme er tilfelle i dag, men forskjellen ligger i at tekstene fram til 1980-åra i stor grad blei knytta opp mot og fortolka av institusjoner. I dag overlates mer og mer av tolkinga til fiskerne og rederne i tilknytning til de hverdagslige praksisene. Oppbygginga av det institusjonelle systemet i mellomkrigstida transformerte fiskerinæringa. Skapelsen av en egen sektorpolitikk endra praksisene i næringa, politikk, vitenskap og fiske blei vevd tettere sammen i et gjensidig forhold. Ikke bare fisken, men forskere og deres konstruksjoner av naturen, politikere, politiske tekster og lovverk blei

elementer som fiskeren måtte ha forbindelser til for å kunne opprettholde sin status og identitet. Hersoug (1985b) og Johnsen (1996) påpeker at kravene til fiskeres papirkompetanse er aukende. Det gjelder også i stor grad alle flåtegrupper. Som det framgår tidligere i dette arbeidet, er ikke papirkompetanse noe nytt, avansert vitenskap ligger bakt inn i navigasjon, maskineri og i organiseringa. Parallelt med at enkeltfiskere fikk utvida rettigheter på bekostning av fellesskapet, fikk de også et utvida ansvar for eksplisitt å forholde seg til enda flere tekster og utsagn, fordi de avgrensner og definerer rettighetene. Tekster og retorikk blir en stadig viktigere del av det nettverket det handles i. De påvirker ikke bare rederens disposisjoner, men også praksisene om bord på fartøyet. En kan derfor si at den forvaltningsrevolusjonen som Holm (2001, 1996a, 1996b) snakker om, og som fulgte etter sammenbruddene i silde-, lodde- og torskestammen, ikke bare førte til at fiskeriforvaltning blei viktig. Gjennom et par tiår på slutten av 1900-tallet blei mye av makta og ansvaret som lå i de institusjonene som blei bygd først, flytta over mot forvaltning og administrasjon og så over mot marked og private aktører (Holm 1996, 1995). Den førte også til at fiskere måtte bli ”advokater på land”. Dermed må også praksiser knytta til drift, strategi og bedriftsledelse i land betraktes som fiskerpraksis, i tillegg til praksiser om bord (Ot.prp. nr. 67 (1997–98): kommentarer til § 6).

Endringene førte også til praksisendring om bord, til utvikling av nye praksiser og til koplinger mot nye nettverk. Det skjedde endringer i drift, blant anna ved utvikling av nye fiskerier. Kolmulefisket og djupvannsfisket med line er eksempler på dette. I tillegg til den relevansen som politikk og vitenskap har for praksisene, er den mest påfallende endringa i fiskeflåten likevel hvordan mennesker og teknologi har blitt tettere integrert i løpet av de siste tiåra. Det er ganske åpenbart ut fra denne gjennomgangen at fiskerkunnskap ikke er noe naturgitt, underliggende eller opprinnelig som overføres og utvikles gjennom familie og lokalsamfunn. Fiskerkunnskap utvikles gjennom en uhorvelig mengde forbindelser, som kontinuerlig veves sammen, og som danner grunnlag for handling. Når forbindelsene undersøkes nærmere, ser vi at det er vitenskapelige, teknologiske og politiske nettverk som har stor betydning. De bidrar til standardisering, formalisering og effektivisering i henhold til fiskeripolitikkens mål om rasjonalisering. Fiskerkunnskapen er slett ikke forankra i individene eller i lokalsamfunnene, men i de komplekse nettverkene som kontinuerlig produserer den. De tradisjonelle forståelsene av kunnskapen må dermed forlates, den er ikke samfunnets og kollektivenes krumtapp, slik Berger og Luckman sier, men utkommet av kollektivenes arbeid. Disse kollektivene består ikke bare av mennesker, men også av mange andre. For som vi har beskrevet i tidligere kapitler, så blir faktisk menneskene i nettverkene bare færre og færre.

7.3 "Fra åtring til fabrikktråler" – fartøy, redskap, menneske, kunnskap og politikk i en integrert fangstteknologi

Johan Remmen fikk utføre sine siste oppdrag fra kontor i land [...]. Han som hadde vært halvlotteskar under vårtorskefisket i sin spede ungdom fikk oppleve et norsk fiske på Vest-Afrika [...]: Hva ville gamle dagers sjøulker sagt om de fikk vite at på kommende generasjoners fiskebåter krevdes vaskerom for damer. For dem hadde auskaret og ripa utgjort toalettutstyret.
Fra "En skipper og hans samtid" (Vollan 1993:106).

Fiskerne i åtringen, på seilskøyta, på dampskipet, i sjarken, på kutterne og krysserne, på snurperne og trålerne var menn (i hovedsak) som utøvde sine praksiser om bord på båter. Ifølge Munk-Madsen (1996b:1) er fiskeriet en av de sterke patriarkalske bastioner i vårt moderne samfunn. Praksisene var knytta til handtering av båtene og til redskapene. Snurpefisket etter sild foregikk på femtitallet med notbåter. Sjølve moderfartøyet deltok ikke før i sluttfasen av fangstoperasjonen. Basen og mannskapet på notbåtene kontrollerte og handterte redskapen. Da fiskerne kopla seg opp mot et nettverk av hydraulikkprodusenter og kraftblokka blei født, skjedde et viktig skifte i snurpefisket. Motoren, kraftblokka og hekksnurpa integrerte redskap og båt, samtidig som halvparten av mannskapet på en snurper blei erstatta av teknologien. Hydraulikkens styrke gjorde det mulig å auke dimensjonene på bruket til et nivå som gjorde det umulig å gå tilbake til en mer arbeidskraftintensiv teknologi. Da nota blei flytta om bord, flytta etter hvert basen etter. Størrelsen på bruket, ny fiskeledingsteknologi og det at basen kom opp i styrehuset, gjorde etter hvert at baskunnskapene ikke forblei eksklusive. Etter hvert har bas-, skipper- og bestmanns-/stymannsrollene begynt å gli over i hverandre. Den informasjonen moderne fiskeleitingsutstyr kan gi om fisken, har etter hvert blitt nødvendig.

"Hjelpemannen", garnhaleren og greieapparatet er eksempler på det samme. Juksemaskinen, kartplotteren og autolinesystemet likeså. Dokumentaropptakene⁷⁰ fra linefisket fra 1960-tallet viser fiskere som bærer agn, som kveiler line for hand, som egner og som salter fisk. Det var et arbeidsintensivt fiske. Opptak omtrent 30 år seinere viser praksiser som følger de gamle prinsippene, men mennesker er i stor grad erstatta av maskineri der det er mulig. Mens linefisket for 30 år sia dreide seg om et samspill mellom mennesker om bord på en båt, der båten var en arbeidsplass, og der alle operasjoner blei utført av mennesker, dreier det seg i dag om hvordan mennesker og teknologi samhandler. Før var fartøyets primære

⁷⁰ "Trålfiske Linefiske Notfiske". Ålesunds rederiforening 1992 og "Informasjonsvideo fra Mustad AS".

oppgave å transportere fiskere og redskap til feltet og delvis også være et middel i fiskeleitinga. Bruket og fartøyet var atskilte enheter, fartøybehandling og behandling av bruk var atskilte praksiser.

I dag er ikke dette tilfelle i samme grad. En rekke funksjoner, intertransport, egning, deler av fangstbehandlinga, kveiling, hiving, navigering og så videre er oppgaver som er blitt innskrevet eller integrert i et maskineri som ikke uten videre kan byttes ut med mennesker. Dagens ringnot-, trål- og autolinefiske til havs avhenger av samspillet mellom mennesker og teknologi. Linefisket drives på samme måte året rundt. Autolinefartøyene betegnes i dag som svært spesialiserte fartøy som faktisk er bygd rundt MUSTADs autolineteknologi (Karlsen 1997). Fartøyene driver mer og mer effektivt. Som vi har sett, har linefisket utvikla seg fra forholdsvis lause forbindelser, mellom båt og bruk, fisk og folk. Det var få symbolske praksiser som forbandt dem. Dagens linefiske foregår i lange og komplekse nettverk, knytta til politikk, forvaltning, natursyn, teknologi og mye anna. Mens jeg arbeidet med denne avhandlinga, blei også de første autolinefartøyene som haler line gjennom en dragerbrønn midt i båten, satt inn i kommersielt fiske. De første fartøyene som et stort internasjonalt fiskeriselskap satte inn i fiske i Sør-Amerika, fungerte ikke tilfredsstillende, men det ene fartøyet som er aktivt i norsk fiskeri, har ifølge fiskeripressen fungert godt.⁷¹ Hvorvidt praksis med å dra over rekka eller gjennom luke på styrbord side med dette er i ferd med å brytes, gjenstår å se, men det er uansett et ytterligere steg mot at fartøy og redskap blir tettere integrert. Paralleller til dette var overgangen til hekktråling og kraftblokk og snurpenot. Sjøl små sjarker tilpasses i dag kundenes individuelle ønsker i forhold til drift og utstyr.

Høsts (1980) beskrivelser av trålfisket er fortsatt gyldige på noen områder. Mange av fiskerpraksisene består fortsatt av enkle og entydige arbeidsoperasjoner som følger hverandre i en bestemt rekkefølge. Den ene arbeidsoperasjonen muliggjør den neste. Haling må skje før trålfiskeren kan sjakle ut, før linefiskeren kan avangle eller garnfiskeren kan greie. Det er i mange tilfeller bare denne bestemte rekkefølgen som kan gi resultat. Det kan forlede oss til å tru at verden ikke er endra. Men nettopp det at ting må skje i rekkefølge, gjør det mulig å bygge operasjonene inn i teknologiske løsninger, fordi de som skal betjene dem, er vant til en viss standardisering og strukturering. Både observerte praksiser, fiskernes beretninger og dokumentaropptakene viser at operasjonene bygges inn i teknologi, og at dette skjer i større og større grad. Fisket beveger seg fra åpne teknologiske prosesser til lukkede teknologiske prosesser (Høst 1980). I flere og flere fiskerier må fartøy og redskap sees på som integrerte

⁷¹ Bjordal og Løkkeborg 1996:70, *Fiskaren* nr. 143, 1998 og nr. 2, 1999.

enheter. I stedet for å skille mellom fartøy, redskap og mannskap blir det snakk om integrerte fangstsystem.

Fangstmaskin

<p>M/S «Snurper og tråler» er designet av "Skipstegnere" A/S og bygd ved "Skipsbygg" A/S. Skroget er levert av "Skrogbygg" og bygd i Romania. Pris: ca. 150 mill. NOK</p> <p>Hoveddata Lengde o.a. 72,40 m Lengde p.p. 69,60 m Største bredde 14,50 m Dybde i riss til sh.dk. 9,80 m Dybde i riss til h.dk. 7,40 m Tankkapasitetene er 670 m³ brennolje, 50 m³ ferskvann og 80 m³ vannballast. Fartøyet er klasset i DNV @1A1, Ice 1C, Stern Trawler fishing Vessel, E0.</p> <p>Maskineri Hovedmotoren: Wärtsilä 12V32, 5520 kW v/750 o/min Wärtsilä propellanlegg Wärtsilä reduksjonsgear Styremaskin: Tenfjord Sidepropeller: Brunvoll</p> <p>Strømforsyning Caterpillar 3508TA hjelpemotorer, Stamford genetatorer. Akselgenerator fra ABB på 3125 kVA. Shell er leverandør av smøreolje til skipet.</p> <p>Pumpeutrustningen Pumper: Allweiler Separatorer: Alfa Laval Startluftkompressor: Sperre A/S Abeidsluftkompressor: Atlas Copco Kjelutrustningen: Pyro Tankpeileanlegget: UMAS CO2-anlegg: Unitor</p>	<p>Dekk Fabrikken: Odim Skodje AS, Bramaskin DNG Norge Fryse- og kjølemaskineri: Midt-Troms Kjøleservice Hydraulisk dekkmaskineri: Rapp Hydema: to trålvinsjer, to nettruller og to snurpevinsjer SM Triplex: nothånderingsutstyr som flåvinsj, nettvinsj, notlegger og leggerull Sikkerhetsutstyret: Mare Safety AS</p> <p>Diverse Lugarer til 23 personer, hospital, bysse, messe, dagrom, kjøle- og fryserom for proviant, stores, garderobes og to verksteder. Kabler, kontrollpult, slanger, dører, ventiler, møbler, div. utstyr fra div. produsenter.</p> <p>Elektronikk Utstyret er levert av Furuno Norge og består av Furuno FAR-2825 og FR-2135 S radarer, FCV-1200 og FCV-10 ekkolodd, Furuno CI-60 G logg, Anschütz St20 gyrokompass, Anschütz Navipilot, to Furuno GP-80 GPS og Furuno Telchart 2025 kartplotter. Furuno CSH-84 sonar, FSV-24 sonar, Imagenex trålsnar TS 333, Imagenex Bow Scanning sonar BSS33, Scanmar fangskontroll, Taiyo TD-L 1550 peiler og Furuno TI-20 temperaturindikator. Kommunikasjon: Furuno GMDSS A3 radiostasjon, Furuno Felcom 81 St.B, bærbare Tron 9000 VHF-telefoner, Tron 40S og 45S nødpeilesendere og SART radartransponder. Diverse mobiltelefoner er om bord. Ship Equip har levert SeaTel TV-satellitssystem, og antenner er fra Comrod.</p> <p>Kilde: Skipsrevyen</p>
--	---

Sammenvevinga preges av lokalisering i forbindelsene. Det er ikke tilfeldig hvor sjarkene og fabrikktrålerne havner. Forbindelsene er ikke tilfeldig distribuert, og ulike lokaliseringer gir ulike forbindelser. Redskapstyper, ressurser, sesonger, vær og strømforhold

og botnforhold oppleves gjennom teknologien og fortolkes og oversettes gjennom mange forbindelser. Men jo mer teknologien standardiseres, desto mer strukturert og standardisert blir også praksisene og oversettelsene.

Fangstmaskin

<p>M/S «Kystfangst» er bygd ved "Båtbygg" A/S. Skoget er bygd i Polen. Pris: ca. 35 mill. NOK</p> <p>Hoveddata Lengde o.a. 27,43 m Lengde p.p. 24,00 m Største bredde 8,50 m Dybde i riss til sh.dk. 7,00 m Dybde i riss til h.dk. 4,50 m Tankkapasitetene er 77 m³ brennolje og 10 m³ ferskvann. BT er målt til 363 tonn. Lasterommet er på 1500 hl.</p> <p>Maskineri Hovedmotoren: Caterpillar 3512 dieselmotor på 750, Finnøy propellanlegg og reduksjonsgear. Ventilasjonsanlegget er levert av Ventil AS, og isoleringsarbeidene er utført av A/S Isolering for fabrikkdekk og fryserisolerings. Fryse-/kjølemaskineri er fra MMC Fodema og separatorer fra Alfa Laval. Normatic AS har levert drift-/overvåkingssystem for maskin og RSW/fryseanlegg. Brannvarslingsanlegg: Fireguard ANX Brannslukningsanlegget: FM200 Styremaskin: Tenfjord Sidepropeller: "Propell" Båt og Hydraulikk</p> <p>Strømforsyning Strømforsyningen besørgeres av to Caterpillar 3406 TA hjelpemotorer á 260 BkW med Caterpillar generatorer. Nødaggregatet er også av merke Caterpillar, type 3304 på 96 BkW.</p> <p>Pumpeutrustning Allweiler og ITT Flygt. Tankpeilesystem: UMAS</p>	<p>Dekk Fabrikk: MMC Fodema Vakuumpumpeanlegg: MMC Vectura Vinsjer: div. leverandører SM-Triplex notkran og –vinsj, HIAB kran. Fiskepumpe: karm m/slangetrommel RFD redningsflåter er levert av Erling Haug AS, Tranberg har levert lanterner og Ibak lyskastere.</p> <p>Diverse Fartøyet er innredet for en besetning på 10 personer. Div. utstyr, innredning og møblement.</p> <p>Elektronikk Sea Safety brovaktalarm, Furuno FR-2115 m/Arpa radar, FR-1510 Mk III radar, Nautic BN35PL magnetisk kompass, Simrad Robertson RGC50 gyrokompass, Simrad Robertson AP9 autopilot, Furuno GP-36 og GP-31 GPS, Furuno Telchart T-2028 kartplotter og Furuno CI-60 logg. Furuno FCV-1500 ekkolodd, Scanmar fangskontrollsystem C601, Furuno CSH-71 og CSH-22 sonar. Kommunikasjon: Furuno GMDSS A2 radiostasjon, Tron bærbare VHF, Skanti T3020 Inmarsat C, Furuno NX-500 Navtex, Tron 40S friflyt og 45S nødpeilesendere, Sart radartransponder og Nokia mobiltelefon (NMT + GSM). TV-overvåkingssystem er fra Seahawk, TV-antenne er merke Sea Tel 4094E, Comrod antenner og Phontech intercomsystem.</p> <p>Kilde: Skipsrevyen</p>
--	--

Automatiseringa av kystlinefisket legger føringer på praksisene. Fleksibiliteten kan bli mindre, men heller ikke dette er en prosess som bare går i én retning. De menneskelige operatørene tilegner seg erfaring fra bruksområdene og fangstformen. Teknologien fjerner ikke adhocløsninger, det er fortsatt slik i fiske at uforutsette ting skjer, og at rutinene må brytes. Trålen kan sette seg fast, snurpenota kan rives, strøm og fangst kan ødelegge bruket eller en kan få det i propellen. Da kreves i stor grad menneskenes evne til å tenke og foreta koplinger som teknologien ikke kan. Overskridelsene skjer gjennom at elementer settes i spill på nye måter gjennom forbindelsene. Her er det snakk om bruk av og samhandling mellom teknologi, natur, politikk og vitenskap.

Alle disse elementene virker tilbake på, strukturerer og legger føringer på praksiser og prosesser i fiskerinæringa. Ta for eksempel praksisen knytta til styring av fartøyet. Den handlingskunnskapen som innlæres og kroppsliggjøres gjennom styring ved hjelp av styreåre, er en anna enn den som innlæres ved bruk av rorpinne. Overgangen til ratt og mekanisk styring endra igjen kunnskapen, innføringa av styremaskin likeleis. Kopling mellom autopilot og datamaskin endrer igjen praksis, slik Jakob beskrev tidligere i kapitlet. Likeleis vil de til enhver tid gjeldende ferdselsregler og sjømerker, andre navigasjonspraksiser og trafikksituasjonen definere hva som betegnes som god og dårlig styring. På samme måte gjør en autolinefisker i dag andre erfaringer og utøver andre praksiser enn hva banklinefiskerne gjorde for 30 år sia. Dagens autolinefiskere samhandler og lærer praksiser i større grad gjennom maskiner. Praksisene blir vidt forskjellige i ulike nettverk sjøl om det tilsynelatende dreier seg om det samme. Praksisene og nettverket får også nye betydninger gjennom nye forbindelser.

Rikard:

Vi har jo is å – vi har jo isvatn i de konteineran, å så fyll vi da på med sjø å ... vest at vi kjæm på lainn å ikkje får levert så isa vi på toppen. Å det gjør vi jo på haraste sommarn å vesst at det e varmt.

Rikards beskrivelse av hvordan fisken behandles, knytter sammen både flere århundrers praktisk erfaring og moderne vitenskap. Fiskere har gjennom århundrer erfart at fisk brytes saktere ned i kjølige enn i varme omgivelser. Erfaringene faller sammen med naturvitenskapelig systematisering av data, som har gitt grunnlag for teorier om hvordan kjøling reduserer enzymaktivitet og degradering av aminosyrer i fisken. Vitenskapen kan dermed forklare både erfaringer og det som skjer, og kan også nyttes normativt for å endre

praksiser som oppfattes som uheldige. Rikards utsagn binder seg til diskursen om bedre kvalitet på fisken, om at en bør tenke kvalitet og pris framfor kvantum, og gir uttrykk for at fiskere er refleksive i forhold til fisken. Det er ikke lenger bare et råstoff, men en vare som selges. Utsagnet gir inntrykk av at fiskerne har et anna forhold til fisken i dag enn hva som kommer til uttrykk i gamle filmopptak der rundfisk måkes på land med greip. Det formidler også en økonomisk rasjonalitet, fordi det framstilles som at fisk av god kvalitet prises bedre enn fisk av dårlig kvalitet. Utsagnet er normativt og knyttes til diskursen om kvalitet, modernitet, rasjonalitet og om gode og dårlige praksiser, slik den blant anna framføres i de politiske styringsdokumentene (St.meld. nr. 51 (1997–98):7–9).

Fangstmaskin

Selfa Kystsjark 35'	
Hoveddata Lengde: 10,66 m Bredde: 3,59 m Bulkrom: 10,5 m ³ Dieselkapasitet: 2 x 600 liter Vanntank: 400 liter	Fiskeutstyr Rapp-Hydema 06 garnhalerapparat Rapp Hydema garngreieapparat med arm 3 stk. BJ-5000 juksamaskiner Skylle/bløggekar 11 stk. Selfa fangstcontainere
Framdrift Nogva Deere på 6,8 liter som yter 154 hk ved 2400 o/min. AGF-gear og propellanlegg fra Nogva. Motoren har elektronisk overvåkning, og måling av effekt og dieselforbruk.	Elektronikk Seematz 273 lyskaster Robertson AP 35 autopilot Sailor RT-2048 VHF Skipper CS-115 fargelodd Anritsu 770 36 mil radar Seiwa Explorer kartsystem m/GPS Grundig TV Sønnack batterier, 2 x 225A, 2 x 135A
Innredning 2 køyer forut. Bysse med en Pyro P15 oljeovn. Toalett med dusj. Selfa dørkvarmeanlegg.	Pris ca.: 2 millioner NOK (Kilde: Selfas nettside)
Ballastanlegg "Selfa-Kontroll" ballastsystem. Styrbord/babord og forlig/akterlig trim, og fartøyets totalvekt kan styres fra et panel i styrhuset.	

Nye og gamle praksiser smelter sammen og skaper noe nytt. Menneske, fartøy, redskap, kunnskap og politikk integreres i nettverket. Konesjonsordninger, kvoter og andre politiske rammebetingelser så vel som de økonomiske rammebetingelsene er også innrullert i nettverket. De heterogene forbindelsene mellom disse elementene bidrar til utviklinga, men endres samtidig kontinuerlig. Sjøl om ikke prosessene entydig går i én retning, forteller likevel vårt materiale at koplingene innad mellom elementene i fiske blir tettere og tettere,

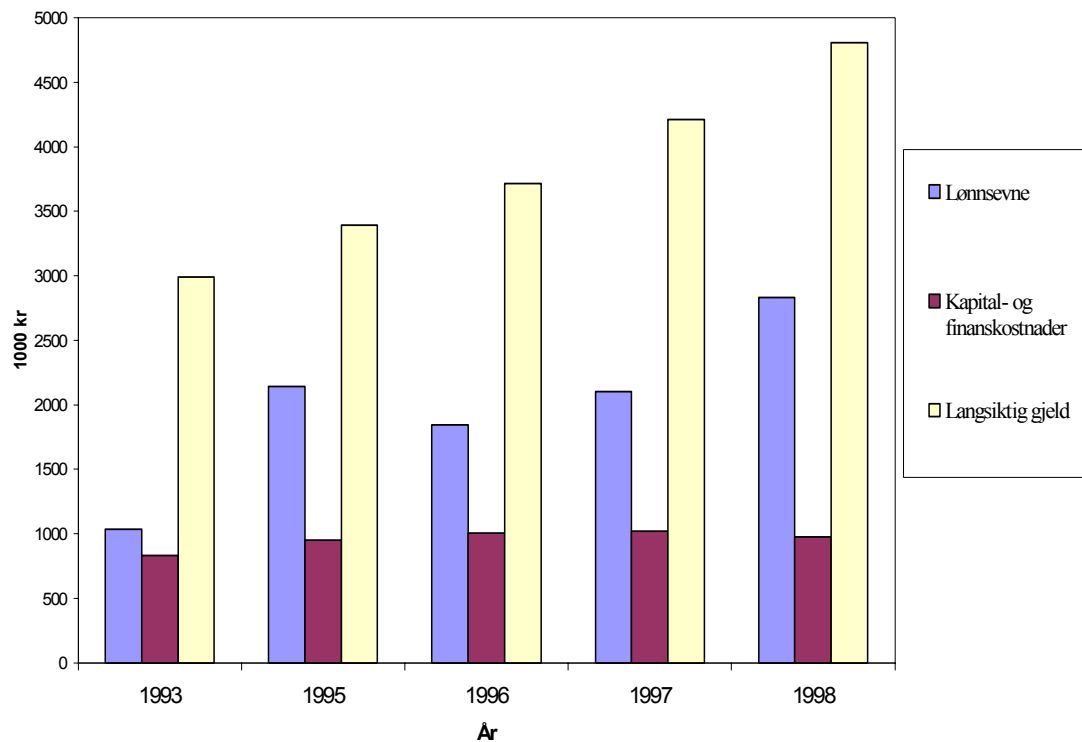
parallelt med at de koples til lange og sterke globale nettverk. Det som derimot synes å bli mindre relevant, er kystsamfunnene og kunnskapsoverføring og rekruttering gjennom lokalmiljø og familie. Kunnskapene blir i større og større grad av en type som kan overføres gjennom et formalisert system. Som flere har fortalt, er det i dag fullt mulig å lære seg å bli fisker uten noen særlig bakgrunn fra før. Det dreier seg ikke om naturgitt kunnskap eller kulturoverført kunnskap mellom generasjoner. Det handler i stedet om evne til å handle gjennom ulike forbindelser av heterogen karakter. På det praktiske feltet kommer stadig nye hjelpemidler, det samme skjer på det symbolske feltet. Vi aner konturene av et sterkt integrert fangstmaskineri, sterkt forbundet innad, i stor grad avfolka og materielt frikopla fra samfunnet, men symbolsk legitimert gjennom fiskerens representasjon av fiskerisamfunnene, av moderniteten, av lønnsomhetskrav og av ressurs hensyn.

Et gjennomgående tema i fiskeripolitikken var at lønnsomheten for de store, effektive fartøyene måtte bedres. Sammen med effektivisering har lønnsomhetsforbedring vært et hovedansvar i den fiskeripolitiske retorikken, samtidig som kapasitetsnedbygging og avfolking har vært et uttrykt mål. Dette integrerte fangstsystemet er langt på veg den materielle gestaltninga av disse målene, så avfolka at menneskene nesten ikke synes, men så *overbefolka* av hybrider og heterogene forbindelser at de få mennesker som er igjen, knapt får plass. Ei ytterligere avfolking kan dermed bli resultatet. Framveksten av dette integrerte, overhybridiserte fangstmaskineriet har gjort det mulig å auke dimensjoner, omfang og skala på operasjonene til et nivå som overskrider det mennesker kan handtere. En blir avhengig av teknologien, samtidig som arbeidet lettes. På den andre sida drives tempoet også opp, det arbeides lettere, men raskere. Både som følge av at teknologien gjør det mulig, og fordi en ønsker høyere effektivitet. Denne prosessen der teknologi og mennesker integreres tettere, trer fram gjennom utviklinga i fiskeflåten. Dette illustreres i *figur 1* og *2*.

Figur 1 viser at lønnsnivået i fiskeflåten over 13 m har auka sia 1993. I samme periode har kapital- og finanskostnadene vært stabile. Det henger blant anna sammen med et forholdsvis lågt rentenivå i perioden, spesielt mot slutten av 1990-åra. Det har bidratt positivt, men den auka gjeldsbyrden gjør på den andre sida flåten sårbar for renteoppgang. Renteauke kan føre til krav om høyere uttak fra fiskebestandene, sjøl om bestandene i dag er fullt ut beskatta (Havets ressurser 2000). I verste fall kan et sammenfall mellom høge renter og svake bestander bli kritisk. Ifølge Budsjettnemda (2000, 1999) har driftsmarginene auka gjennom heile 1980- og 1990-åra, samtidig som aktørene har blitt færre. Men gjeldsbyrden har ikke minka. For fartøy over 21 m har gjelda auka fra 1998 til 1999. Samtidig viser gjennomsnittstall at egenkapitalsituasjonen for fartøy over 21 m er svak, spesielt i sildefiskeriene. For

noen fartøygrupper er beregna gjennomsnittlig egenkapital pr. fartøy negativ (Budsjettmemda 2000:37 og tabell E5).

Figur 1 Lønnsevne⁷², kapital- og finanskostnader og langsiktig gjeld for fiskefartøy over 13 m 1993–1998 (Kilde: Budsjettmemda for fiskerieringen 1999, 2000)

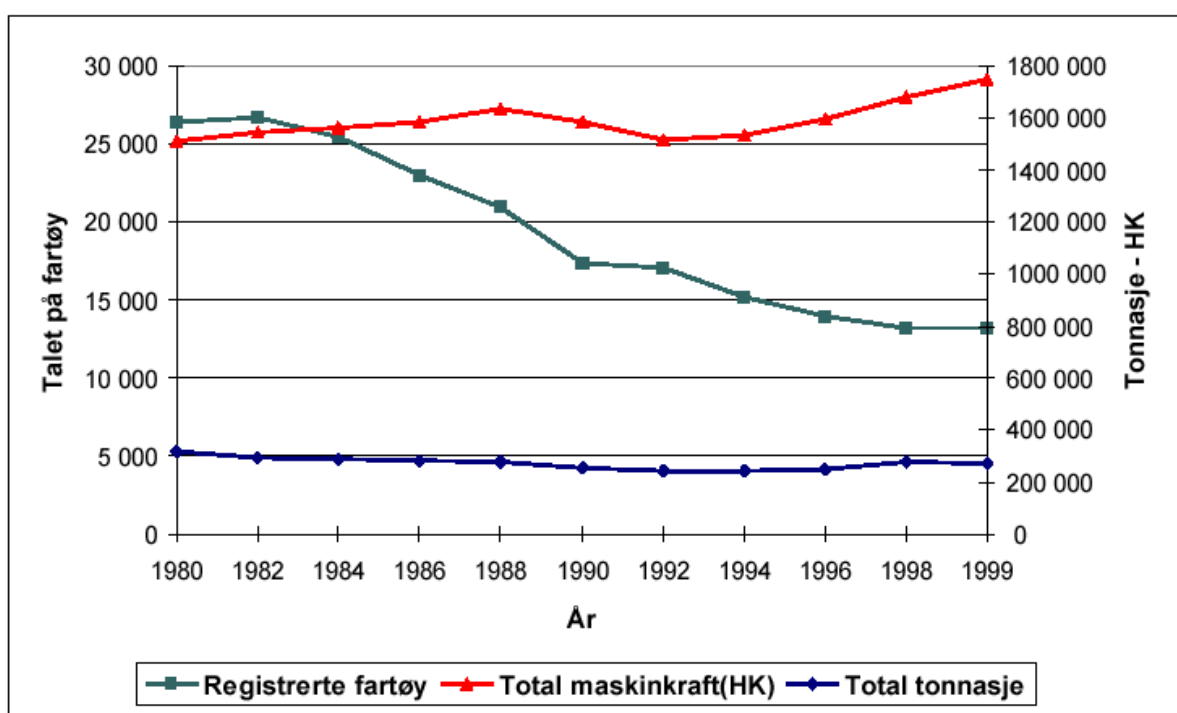
Figuren viser at fiskeflåten over 13 m måtte betjene en større gjeld i 1998 enn i 1993 og at lønnsevnen også auka i samme periode. Rentenivået gjør at kapital- og finanskostnadene likevel har vært stabile, men det er åpenbart at aukende gjeld gjør flåten sårbar for rentesvingninger. Det tilsier at presset på fiskeressursene ikke nødvendigvis blir mindre sjøl om det totale antallet fartøy synker, slik figur 2 viser.

Figur 2, som er henta inn fra Fiskeridirektoratet (2000a), viser at antall fartøy har gått tilbake og maskinkrafta har auka, samtidig som bruttotonnasjen i fiskeflåten har vært stabil. Ifølge tall fra Fiskeridirektoratet for perioden 1993 til 1999 har maskinkrafta i den norske fiskeflåten auka fra omkring 1,5 millioner hk i 1993 til om lag 1,7 millioner hk i 1999. Samtidig er antallet fartøy under 20 m kraftig redusert, mens antallet fiskefartøy over 20 m har auka. I 1993 stod 590 fartøy over 20 m for om lag 44 % av maskinkrafta i den norske

⁷² Et mål på hvor mye virksomheten kan betale til arbeidskrafta når alle drifts- og kapitalkostnader trekkes fra.

fiskeflåten. Tilsvarende tall for 1999 var at 662 fartøy over 20 m stod for 50 % av maskinkrafta (Fiskeridirektoratet 2000b: tabell 3.3 og 14 b, Fiskeridirektoratet 1994: tabell 11.1, 12.1, 13.1). At det har blitt flere og større fiskefartøy i gruppa over 20 m, illustreres også av at den totale tonnasje i fiskeflåten er rimelig stabil til tross for den store nedgangen i det totale antallet fartøy.

Figur 2 Registrerte fiskefartøy, total maskinkraft (hk) og total tonnasje (brutto register tonn) (Kilde: Økonomiske og biologiske nøkkeltall 1999. Fiskeridirektoratet 2000a, figuren er kopiert inn)

Stabil bruttotonnasje forteller at lasteevnen i fiskeflåten ikke er redusert som følge av nedgangen i antall fartøy. Lastevne er et av kapasitetsmålene som benyttes i dag. Som nevnt i kapittel 6, lander heilårsdrevne fiskefartøy over 13 m over 80 % av kvantum og verdi i norsk fiske. Innafor denne kategorien er det den delen av flåten som har auka i antall, det vi si fartøy over 20 m, som står for stadig større andeler av kvantum og verdi i norsk fiskerinæring. Et hovedtrekk er altså at fartøyene blir større, mer effektive og dyrere. En undersøkelse som pågår ved SINTEF Fiskeri og havbruk, tyder på at dette er ei utvikling som foregår både i kyst- og havfiskeflåten (Standal og Aarseth 2002). I samband med SINTEF-undersøkelsen er

det også utarbeidet mer detaljerte kapasitetsindikatorer som peker i retning av at fangstkapasiteten i kystfiskeflåten har auka. Disse utviklingstrekkene bekreftes av fiskerimyndighetene som nå går til det skritt å innføre et strukturfond for kystfiskeflåten, i ytterligere et forsøk på å få kapasiteten ned (Fiskeridepartementet 2002, Fiskeridirektoratet 2002b, Ludvigsen 2002, Ot.prp. nr. 76 (2001–2002)).

Til sammen tegner disse to figurene og tallene et bilde av en fiskeflåte der kapital erstatter arbeidskraft, og der bruk av teknologi fører til større fangstkapasitet. Avfolkinga har altså ikke redusert kapasiteten. De illustrerer at utviklinga i fiskeflåten har gått i en retning som er sammenfallende med målet om større fiskefartøy. Samtidig oppnås også målene om stadig bedre lønnsevne, sjøl om egenkapital og egenkapitalavkastning fortsatt er låg (Fiskeridirektoratet 2000b, 1994, St.meld. nr. 51 (1997–98)).

Adgang til sammenslåing av fartøy har ført til at store verdier nå kan realiseres for de som sitter på eierrettigheter. Verdiene realiseres ikke som følge av god lønnsomhet, men som resultat av politiske vedtak. Det er privilegiene det betales for, det er også grunn til å anta at privilegiene representerer en viss panteverdi som gir tilgang til kapital. I tillegg legger fiskeripolitikken opp til at kapitalintensive fartøy skal favoriseres gjennom de offentlige økonomiske virkemiddelordningene (St.meld. nr. 51 (1997–98)). Det er altså ikke bare lønnsomheten i drifta som er viktig. De eksklusive privilegiene i fiske, som er tufta på symbolske konstruksjoner av forholdet mellom natur, menneske og samfunn, har blitt investeringsobjekt. Figur 1 og 2 gjør det nærliggende å konkludere med at den reelle fangstkapasiteten ikke har blitt redusert til tross for den enorme innsatsen som har vært retta inn mot det. Tvert imot bekrefter Fiskeridepartementet (2002) at kapasiteten auker.

Forvaltningspraksisene har bidratt til dette. Forlengelse av fartøy før en viss dato har gitt auka kvote ved neste års kvotetildeling. Endringer i kystfiskeflåten etter innføringa av kvotesystemet viser klart at en stadig større del av kvoterettighetene i kystfiskeflåten overføres fra mindre til større fartøy, som følge av forlengelse eller fornyelse (Standal og Årseth 2002). Taperne blir de som ikke forlenger fartøyene. Det viktigste uttrykte målet i fiskeripolitikken gjennom tre tiår, nemlig tilpassing av kapasiteten til ressursgrunnlaget, er følgelig ikke oppfylt. Dette bekrefter også St.meld. nr. 51 (1997–98).

Det er interessant at begrunnelsen for en streng reguleringspolitikk, nemlig hensynet til ressursene, har vært brukt til å argumentere for tiltak som ikke oppfyller dette hensynet. Den symbolske forbindelsen mellom politikken og fisken, formulert som hensynet til ressursen, legitimerer en politikk som har ført til hardere beskatning. Dette er både norske fiskerimyndigheter og norsk fiskerinæring klar over, noe som blant anna kommer til uttrykk

gjennom arbeidet med å innføre enhetskvoteordninger for å redusere kapasiteten. Nok en gang får vi et eksempel på at oppfyllelse av et av målene som den politiske retorikken bærer fram, nesten umiddelbart krever nye tiltak for å dempe utilsiktede konsekvenser.

Denne økonomiske, tekniske og politiske integrasjonsprosessen har formelt lukka tilgangen til fiskeressursene for allmennheten, samtidig som en mengde andre heterogene aktører har fått tilgang til dem. Banker, teknologiprodusenter, elektronikkfirma, naturvernere, politikere, forskere, konsulenter og mange andre får alle sin del av fisken. Ikke direkte, men gjennom deltakelsen i fangstmaskineriet. For øvrig deltar de ikke bare, de skaper det faktisk. Sammen produserer de små og store sjøhyrer som ingen veit hvor kommer fra, eller ingen veit hvor skal, men som fortærer fisk, mennesker og samfunn. Den symbolsk konstruerte fisken forbindes direkte med dem, gjennom dens innskriving i papir som gjør fisken flyttbar og salgbar. Det gir næring til nye sjøhyrer. Det er flere forbindelser enn noensinne i norsk fiske i dag, og flere mennesker lever av fisken enn noen gang før. Unntaket er de som bor nærmest fisken, de avskjæres langt på veg fra den. Til og med de som er de privilegerte, og som betjener fangstmaskineriet, kan miste kontrollen med det. Hvis Knut og Kristian ikke klarer å overholde sine lån, så kan deres forbindelser brytes og andre kan få tre inn i stedet for dem. Alle de mennesker som er igjen, står i fare for å oppleve dette. Et reguleringsmessig grep, en praksis som gir noen en eiendomsrett over noen forbindelser, eller som lar noen bli passeringspunkt for alle andre, kan for alltid avskjære allmennheten fra fisken. Den eneste måten å få tilgang til den på er ved å la seg oppsluke av de sjøhyrer som moderniteten har skapt. De som opponerer, sorteres ut og koples til andre forbindelser.

Kollektive rettigheter og plikter var utgangspunktet for samvirkemodellen og grunnlaget for de monopolrettigheter fiskerne i sin tid fikk (Fiskeridepartementet 1977). Disse rettighetene og fiskernes praktiske aktiviteter har i stor grad definert fiskerisektorens problemer og muligheter (Holm 2001, 1996a, 1996b, 1995). I de siste 10 åra har politikken frikopla rettigheter og plikter fra kollektive organ, slik samvirkemodellen la opp til. I stedet har rettigheter og plikter blitt overført til privilegerte aktører, representert ved de heterogene forbindelsene som danner sjøhyrene. Den politiske retorikken har argumentert for lukking ut fra ressurshensyn og lønnsomhetshensyn. Som dette arbeidet har vist, har den legitimert bruk av maskineri framfor mennesker. Gjennom kopling til samfunnets øvrige moderniseringsmaskineri har fisket blitt mer og mer avfolka. Om det er politikken som har ført til denne utviklinga, eller om den bare har legitimert prosesser som allerede var på gang, er ikke så viktig i denne sammenhengen. Det viktige er at politikken og praksisene i næringa til sammen har ført til ei mer lukka næring. Lukkinga følger som en uunngåelig konsekvens

av at fisken, oppfatta som en sårbar ressurs, har blitt politikkenes fokus. Når fisken forstås som et knapt gode, er det vanskelig å argumentere for at den skal være fritt tilgjengelig. Når de politiske mål i tillegg er størst mulig verdiskaping og fiskerne oppfattes som individuelt økonomisk rasjonelle, følger det logisk at tilgangen til fisken må begrenses.

Det er viktig å påpeke i denne sammenhengen at staten formelt sett er ressurseier. Rettighetshaverne får i prinsippet ikke eiendoms- eller bruksrett, men eksklusiv tillatelse til å utnytte ressursene i et tidsrom. Det innebærer at staten i prinsippet kan trekke sine tillatelser tilbake og fordele rettigheter på andre måter. I praksis vil dette likevel være stadig vanskeligere å gjøre, fordi rettighetene lukkes inn i nettverket og forbindes med politikk, kapital, teknologi og arbeidsplasser, på måter som gjør det vanskelig å bryte forbindelsene. Det kan ha gitt rom for at utviklinga av fangstmaskineriet og sjøhyrene har gått i en retning som auker presset på ressursene.

7.4 "Kvar finn du vel friare yrke på jord" – fiskeren forsvinner

Rolf, i 60-åra fra Sundet:

Æ har vel aldri mottatt lønn for et arbeid.

Denne avhandlinga viser hvordan nye fiskerpraksiser oppstår, og hvordan fiskerbegrepet utvides ved at nye medspillere, som filetmaskiner, markedskontakter og symbolske forbindelser, koples til fiskebåten og redskapene. Det er umulig å definere fiskerbegrepet uttømmende. Begrepet får nytt innhold i nye sammenhenger. Fabrikkskipene er for eksempel integrerte fangst-, produksjons- og eksportbedrifter på havet. Mannskapet på fabrikkskip betraktes likevel som fiskere sjøl om de tilbringer 100 % av tida i fabrikk og utfører de samme oppgaver som en fabrikkarbeider på land. Forskjellen er at arbeidsplassen er i bevegelse, inntekt og arbeidsmengde er avhengig av fangst og produksjon og de er borte heimefra. Framveksten av fabrikkshipsflåten og ikke minst utviklinga av skjellskraperneringa i 1980-åra bidrog til at arbeid som i stor grad var definert som kvinnearbeid, blei flytta på havet (Munk-Madsen 1990). Fra slutten av 1970- og begynnelsen av 1980-åra begynte kvinnene for alvor å dukke opp i fiskeriene, men bare i noen flåtegrupper og driftsformer. I norske media og i det norske politiske systemet defineres både juridiske personer og Kjell Inge Røkke som fiskere.

Det finnes ingen fisker uten en forbindelse til fisk, men mens det tidligere var fiskeren som definerte fisken, er det nå motsatt. Det vil si at det er fiskeren som defineres av vitenskapen og forvaltninga på vegne av fisken. De oppfatninger som er knytta til fisken, er avgjørende for hvordan fiskeren oppfattes. Det har vært hevda at det er ikke markedet som skaper fisken, men fisken som skaper markedet.⁷³ Det som er tilfelle, er at verken markedet eller fisken som et kommersielt produkt eksisterer uavhengig av hverandre. Det eksisterer et utall av organismer i havet, uten at de skaper et marked. Det er først når organismene knyttes til et nettverk som definerer og representerer dem, at deres identitet som et kommersielt produkt, eller som matvare, kan stabiliseres. Å hevde at fisken går forut for markedet, blander sammen det faktum at fisken eksisterer, med de egenskaper fisken får som kommersielt produkt. Sagt på en anna måte dreier ikke dette seg om fiskens eksistens, men om dens essens. Essensen er et nettverksprodukt og ikke naturgitt. Det er åpenbart at det samme er tilfelle med fiskeren. Fiskerens essens, det vil si innhold, mening og egenskaper, bestemmes i nettverket og er ikke a priori gitt. Det som har skjedd, er at de fiskende mennesker og deres samfunn har blitt desentrert som politikken og næringas knutepunkt.

Fiskerpraksis kan fortolkes som alle de forhandlinger som utføres for å opprette de nødvendige forbindelsene som skaper fiskere. Tidligere stod de fiskende menneskene sterkt, med et stabilt nettverk rundt seg. Men som vi har sett, så er ikke fiskernes praksiser bare materielle og fysiske, men også symbolske og språklige. Fiskerens eksistens følger både som resultat av praksiser knytta til fiske og handel med fisk og som følge av juss, økonomi, politikk, litteratur og kulturelle og sosiale brytninger. De språklige bildene og eksemplene til menneskene som kalles fiskere, er henta gjennom dagliglivets praksiser, det være seg fra praktisk fiske eller hushold. Bildene og eksemplene er også henta fra organisasjonsarbeid, politikk, kontakt med forskere og debatter i det offentlige rom. Alt dette er dagliglivets praksiser. Fiskerpraksiser er også symbolske praksiser som dreier seg om å opprettholde statusen som fisker, uten at de har direkte fysisk substans.

En argumentasjon om etablering av framtidige fiskerettigheter på grunnlag av historisk praksis er et eksempel på at fisker også er et symbolsk begrep som betegner praksiser som har foregått, og som kan gis politisk relevans i en rettighetskamp. Når noen gis en rettighet til å fiske, opprettes og institusjonaliseres en symbolsk forbindelse mellom fisken og en person ved hjelp av jussen. En juridisk person er ikke nødvendigvis et menneske. Hva som defineres som fisker, vil følgelig være avhengig av hvilke forbindelser som er stabile i ulike situasjoner,

⁷³ Steinar Friis i et intervju i Finnmark Dagblad 8. november 1993.

og disse forbindelsenes materialitet. Det vil si at forbindelsene må være knytta til de enheter som representerer, og som har rett til å definere og oversette. Det vi har sett, er at fiske utøves gjennom heterogene nettverk. De er spredt utover i tid og rom, det vil si at de er mindre definert av det lokale. Det som før var *punktualisert* i de fiskende menneskene, er i dag *punktualisert* i integrerte, langt på veg avfolkede fangstsystem som kontinuerlig knyttes til nye forbindelser, og som produserer stadig ny kunnskap.

Innafor de heterogene nettverkene formaliseres, abstraheres, generaliseres og teoretiseres praksiser og kunnskaper slik at de kan oversettes og innskriveres i en rekke mekanismer og ordninger. Slike mekanismer og ordninger er reguleringsystemet med sine regler, produktkrav, krav til fartøy og sertifisering, forsikring, overenskomster og liknende. Fiske organiseres mer og mer likt anna virksomhet, og skillet mellom arbeid og kapital blir klarere enn hva det tradisjonelt har vært i fiske. Kanskje nærmer Norge seg Island på dette området. Sommeren 2001 var Islands fiskeflåte lamma av en streik blant mannskapet (*Fiskaren* nr. 33, 2001). Mekanismene og ordningene bidrar til å formalisere praksiser, til å disiplinere menneskene og å strukturere praksis og handlinger slik at de standardiseres og tilpasses den vestlige, vitenskapelige kunnskapstradisjonen, som er sjølv modernitetens bærer. Det gir igjen rom for at de kan beskrives, generaliseres og abstraheres og dermed oppfattes og framstilles som objektiv og sann kunnskap. Praksis blir dermed mindre praktisk og mer teoretisk. Dette skyldes langt på veg at alle maktposisjoner, det vil si alle kalkulasjonssentre og passeringpunkt, består av moderne institusjoner, personer og mekanismer som alle arbeider ut fra det vestlige, vitenskapelige kunnskapssynet, som igjen forutsetter teoretisk skoloring. Dikttolking og anna tekstanalyse blir derfor viktigere enn en skal tru, det kan bidra til å utvikle bedre forståelse av språk og språkbruk og gi bedre muligheter til å tolke og *definere* tekstens meningsinnhold. Det står ikke i noe motsetningsforhold til fiskerkunnskap, men er i dag en nødvendighet for å kunne være aktør i nettverket som konstituerer fiskere. I dag da verden synes å bli mer og mer teoretisk, har de som behersker oversettelsens fremste middel, nemlig evne til å arbeide med tekst og teori, en sterkere posisjon i samfunnet enn de som ikke gjør det. Dette betyr ikke at praktikerne forsvinner, men at mange laust forbundne praksiser og aktører blir oversatt og transformert til heterogene punkt i sterke og lange nettverk. Det er de som behersker oversettelsens midler, som får kombinere, oversette og transformere teoretisk og praktisk kunnskap, og det er de som får framstå som representanter for disse nettverkene. Det er disse som skaper sjøuhylene. I fiskerinæringa blir disse de egentlige fiskerne.

Ved at fiske stadig avfolkes, kan den økonomiske rasjonaliteten fremmes og moderniseringa kan også få gå sin gang. Det blir færre og færre mennesker som setter seg imot moderniseringsmaskineriets virkning, og moderniteten synes å bli fullendt også i fiskerinæringa. Samtidig som fisket avfolkes, overbefolkes det også. Ikke av mennesker, det skjønner alle nå, men av komplekse forbindelser, hybrider eller heterogene nettverk, om en vil. Mens færre og færre mennesker direkte skal leve av fiske, blir det stadig flere mennesker og ikke-mennesker som knyttes til fiske, og som skal ha sin andel av fisken. Det har vel gjennom tidene knapt vært så mange som på så komplekse måter har vært knytta til fisken. Paradoksalt nok er det først nå, når fisken blir representert av modernitetens egne produkter – vitenskapsfolk og byråkrater –, at også den økonomiske rasjonaliteten kan realiseres. Den er jo sjølve begrunnelsen for framveksten av sjøhyrene og fangstmaskinene. Snart kan den moderne, økonomisk rasjonelle fiskerinæringa som har vært målet sia politikken begynne, se dagens lys. Nærmest avfolka av mennesker, men overbefolka av hybrider. Kun et lite grep gjenstår, nemlig å også bringe dem under kontroll. For alle erkjenner at også de har blitt for mange (Fiskeridepartementet 2002) . Det kan vise seg å bli vanskeligere enn å kvitte seg med de fiskende menneskene. Det første steget er å erkjenne at de eksisterer og å få innsikt i hvordan de oppstår. Det har denne seilasen gjennom noen av de forbindelser som skaper fiskeren vist oss. Dermed er denne seilasen kommet til vegs ende, og draftet kan nå tegnes opp.

8. Fiskeren som forsvant

Vi er kommet fram til sjøhyrenes verden. Vi ser nå at fisket ikke er overbefolka av mennesker, men av hybride forbindelser mellom natur, kultur, vitenskap, politikk og teknologi. At vi ikke har et rekrutteringsproblem, skyldes at vi har rekruttert alt anna enn mennesker. Alt det den naive realismen har fått oss til overse, ved å fortelle om en fisker i seg sjøl, et samfunn i seg sjøl, en natur i seg sjøl eller om ting som skapes av noe anna substansielt, har nå blitt synlig for oss. Dette har ANT hjulpet oss med å se, mens den naivt realistiske samfunnsvitenskapen har leita etter de opprinnelige essenser i mennesket, i samfunn og formidling. Vi veit nå at essensen, både fiskens, fiskerens og samfunnets, defineres i de heterogene nettverkene. Jeg skal nå slutføre denne ferden med å fortelle hva som har skjedd.

8.1 Fra fiskende menneske til næringsutøver

I begynnelsen var alt bare enkle forbindelser, det fantes ingen fisker, bare noen mennesker som var opptatt med å fiske. Men etter hvert blei fisken til ei vare som kunne byttes og seinere selges. Straks var ikke mennesket og fisken det eneste lenger, et heilt nettverk av forbindelser kom til, og mennesket og fisken blei elementer i ei næring. I dette nettverket hadde noen makt og andre ikke, men ved slutten av 1800-tallet begynte de fiskende mennesker å organisere seg. Delvis dreiv de dette fram sjøl, delvis var dette noe som øvrighetspersoner og andre bidrog til å fremme. Grunnlaget for å gjøre dette var både ideer om at organisering og orden kunne skape en bedre virksomhet, og om å frigjøre menneskene og bidra til bedre velferd. Som hjelpemiddel i denne prosessen hadde de fiskende mennesker og deres hjelpere med seg vitenskapen og teorier om mennesker og samfunn. Enda ved inngangen til 1920-åra var både mennesket og fisken representert av andre næringsutøvere, men det pågående nettverksarbeidet kom snart til å endre verden.

8.2 Fiskeren koples til moderniseringsmaskineriet

Sakte begynte det å etablere seg et nettverk bak de fiskende mennesker som gjorde dem til noens representanter. De blei oppfatta som forsvarer og representant for noens interesser. Det var i stor grad deres koner, barn, foreldre og naboer. Sakte lyktes det de fiskende menneskene og deres hjelpere å bygge dette nettverket. Blant anna ved hjelp av de vitenskapelige repertoarer, ikke nødvendigvis direkte, men gjennom oversettelser av vitenskapen. Hjelperne var mange og heterogene. I mangel av et mer presist språk kan vi kalle dem arbeiderbevegelse, havforskere, oppsynsfolk, politikere og mange andre, som handla gjennom forskjellige forbindelser. Først kom en organisasjon på plass, de fiskende mennesker kunne endelig fremme noen felles interesser som frie menn. I neste omgang kom lønnsomhetsproblemene dem til hjelp, behovet for en politikk for å stabilisere og skape ei planmessig næring ga dem representasjon og mulighet til å definere seg sjøl og sin rolle. Det endelige gjennombruddet kom med fiskeripolitikken tilkomst etter Lønnsomhetsutvalgets innstilling i mellomkrigstida. Da var fiskeren som *aktør* et faktum. Fiskeren blei både fiskerinæringas og fiskerisamfunnenes representant. Fiskeren var riktig nok punktuert som et menneske, men var som aktør en hybrid skapt av lovverk, politikk, markedstilgang og markeds kontroll, kunnskap om fiske og forbindelser til samfunnet. Alle kunne fiske, men fiskeren var forbundet til fisken ved eksklusiv kontroll over salget. Der kunne det stoppa, men fortsatt var det interesser som ikke var fornøyd med å la seg representere, samtidig som det var krefter som fortsatt ville forandre. Fiskeren var ikke god nok som representant, og andre ledd i fiskerinæringa ville gjerne ha mer kontroll. Fiskeren kunne likevel påberope seg å være representant for mange og holdt stand, samtidig som også fiskeren blei holdt i sjakk av de mange som fiskeren representerte.

Framover etter 1945 var fiskeripolitikken en ustabil sak mellom tre ytterpunkt – en lønnsomhetspolitikk, en moderniseringspolitikk og en fisker- og bygdepolitikk – som var knytta til forskjellige oppfatninger av hva mennesker og fiskere var. Den var ustabil i den forstand at hovedmålene om lønnsomhet, planmessighet og forutsigbarhet i næringa ikke lot seg realisere. Ustabiliteten fulgte blant anna av at det ikke fantes instrumenter for å stabilisere de ustabile elementene, det være seg fisken, fiskere eller andre som ikke ville falle inn i folden. I 1964 blei Hovedavtalen innført som et stabiliserende element, som virka ei stund, men som også førte til at det blei mulig å fiske lønnsomt på det som i ettertid blei til hardt beskattede ressurser. Det fikk konsekvenser som var opptakten til et nytt gjennombrudd. De

første krusningene til den forvaltningsmessige brottsjøen kom da sildestammen braut sammen. I tillegg hadde det også blitt satt nytt fokus på fiskets betydning som bygdenæring, særlig i Nord-Norge. Men først fulgte en turbulent periode, med aukende konflikter og interessekamp. I mellomtida blei omsider Hovedavtalen nedbygd, noe som for en periode skapte en turbulens for fiskeren. Særlig da noen også begynte å svekke fiskerens status som fiskerinæringas representant, noe som førte til liberaliseringer i råfisklov, sjøgrenselov og deltakerlov. Fiskeren måtte nå nok en gang påberope seg samfunnsinteresser for holde på sine privilegier.

8.3 Fiskeren forsvinner, moderniteten vinner

Det endelige gjennombruddet kom med torskestammens sammenbrudd. Nå hadde vitenskapen modellert naturen og laga fine modeller for samhandling mellom menneske og natur som de kunne representeres gjennom. I tillegg var instrumenter som kvoter, konsesjoner og deltakerkrav vel utprøvd, både i fiskerinæringa og i andre sektorer. Med fisken som alliert og som begrunnelse kunne nå dens representanter begynne å strukturere fiskeren gjennom nettverksarbeid og oversettelse, ved hjelp av disse instrumentene. Så lenge kun økonomien var drivkraft, gikk dette sakte. Men nå når hensynet til fisken kunne inkluderes, kunne prosessene skyte fart. Først forsvant de minst aktive, deretter blei det sakte innført et privilegiesystem som gjorde at færre og færre kunne fiske.

Samtidig som fiskeren fikk rettigheter til fisken, blei mennesket desentrert som fiskerens sentrum. Rettigheten hang sammen med tilslutning til at fisken var en sårbar ressurs, og at dens representanter, vitenskap og forvaltning, som også er modernitetens fremste formidlere, nå skulle være passeringspunkt og kalkulasjonssenter for alle prosesser knytta til fisken. Fisken var ikke lenger en allemannsressurs. Fordi fiskeren jo i utgangspunktet også var samfunnets representant og nå kunne innrulleres, blei også samfunnet representert gjennom vitenskap og forvaltning. Sjøl om alle så den avfolkinga som skjedde, la få merke til desentreringa av mennesket. Fiskeren blei enda sterkere, men også mer heterogen. Fiskeren blei forbundet med fisken via vitenskapen, lovverk og forvaltning som var like avhengig av fiskeren som økonomisk aktør som fiskeren var av vitenskapen som begrunnelse for å begrense adgang. Fiskernes økonomisk rasjonelle opptreden fortsatte å presse ressursene slik at biologene fortsatt trengtes. Fiskeren er et økonomisk og teknologisk nettverk, med

forbindelser til skipsbyggere, redskapsprodusenter, konsulenter, finansinstitusjoner og mye anna. Sjøl om menneskene, som er møtepunktet for prosessene i fiskeren, godt kunne ha interesse av å ikke opptre strengt rasjonelt, så gjorde alle de andre aktørene det nødvendig. Dersom lånet ikke blei betalt, kunne forbindelsene til banken brytes. I tillegg gjør deltakerkrav det nødvendig å driv effektivt.

Da privilegiepolitikken var et faktum, behøvde ikke fiskeren samfunnet lenger. På tross av ei formidabel avfolking i fiske hadde fiskeren heilt fram til 1990-åra fått være kystfolkets representant, symbolske sysselsettingsbærer og identitetsreferent. Denne posisjonen blei vanskeligere å opprettholde etter hvert som folk i kystsamfunn inngikk i mange forbindelser, og da det ved sammenbruddet i torskestammen blei synlig at også fiskerisamfunn var avhengig av mange andre. Dermed kunne en i større grad la samfunnet segle sin egen sjø og la lønnsomhet og modernitet endelig få den plass fiskeripolitikken hadde ønska å gi den.

Nå kunne hybridene myldre i fiske, lange og sterke nettverk kunne bygges og politikk vitenskap, teknologi og økonomi kunne endelig veves sammen slik at de moderniserte, strukturerte og rasjonelle fiskerne kunne realiseres. Et nødvendig middel er å redusere menneskene som jo ikke er rasjonelle, derfor må det automatiseres, teknologifiseres og oversettes inntil kun et nødvendig minimum av mennesker gjenstår. Ved stadig å vise til overkapasitet fjernes mennesker, mens hybridene myldrer. Da blir det rom for fangst-maskineriet, for de store og små sjøhyrene, smekkkulle av teknologi, skapt av mange små og store bevegelser og hendelser i politikk, lovverk, forvaltning, teknologi, økonomi og ikke minst av den naive realismens manglende evne til å se alle de medspillere og allierte som omgir oss.

De som har trudd at vi befinner oss i postmoderniteten, tar definitivt feil, vi er ikke på tur over i postmoderniteten. Postmoderniteten er ingen tilstand, det er en måte å se på. Det vi ser, er at det er sjølve modernitetsprosjektet som er i ferd med å bli fullendt i fiske. Det er det postmodernistene begynte på, og som de etter-postmoderne har fått avslutte, som setter oss i stand til å se dette.

Mens de naive realistene har leita langs kaier og i buer etter fiskerrasjonalitet og essens, har de blitt totalt akterutsegla. I fiske ror den stadig produserte, hybridiserte fornuft og sjøhyrene som bærer den snart grunna aleine, nesten avfolka av mennesker, men totalt overbefolka av hybrider, som bare auker og auker fangstkapasiteten. Dette er lange nettverk som transformerer, oversetter og mobiliserer. Her er fisk og markeder, lovverk og forvaltning, teknologi og økonomi, mennesker og ikke-mennesker, vitenskap og overtru, rett og galt, natur

og samfunn, moderniseringsmaskiner og avfolkingsapparater, vitenskapsfolk og tusenkunstnere, ærlige og skurker, EU-direktiver og kommisjoner, kystvakt og kontrollører, unge og gamle. Den politiske retorikken og den naive realismen forutsetter at alt dette er forbundet i én eneste aktør, det fiskende mennesket som kalles fiskeren, som vi nå ser forsvinne i nettverket. I stedet trer hybridene og sjøhyrene fram som de egentlige fiskerne. Delvis betjent av mennesker, delvis tjenere for mennesker, men vanskelig å kontrollere på grunn av deres heterogenitet og styrke. De representerer enda flere enn hva vår tidligere fisker gjorde. Her er både fiskens, samfunnets, økonomiens, politikkens, vitenskapens og mange andres interesser representert. Så snart en forbindelse brytes, gjør heterogeniteten det mulig å opprette nye.

Derfor har vi ikke et rekrutteringsproblem, men et overbefolkingsproblem; straks et menneske går, ut erstattes det av flere ganger mer effektive hybrider. Dette skjer fordi både vitenskapen og politikken kun ser menneskene og ikke hybridene. Denne avfolkingsprosessen kommer til å fortsette, i hvert fall hvis dagens politikk videreføres. Samtidig er det klart at sjøhyrene også må kontrolleres, de kan ikke få formere seg uhemma. Da vil overbefolkingsproblemet bli uoverkommelig.

Men denne ferden har avslørt dem, vi sier oss enig med Per: *En fisker er ikke som før*. Fiskerne har mange skikkelser. Noen "eier" fisken, andre fisker den og atter andre selger den. Men deres posisjoner og lokaliseringer er verken naturgitte eller tilfeldige. Erkjenner vi det, kan vi også gjeninnsette mennesket, få sjøhyrene under kontroll og vinne grunna tilbake for mennesker og samfunn. Det krever at vi ikke henger oss fast i en eller flere av de skikkelser som fiskeren inntar og oppfatter den eller dem som de sanne og ekte essenser, men at vi setter fokus på hvordan vi produserer dem. Det er ikke essensene og produktene som er det sentrale, men sjølve produksjonen. Ved å erkjenne at fiskeren ikke er noe i seg sjøl, men noe som kontinuerlig skapes ved at rasjonaliteten, moderniteten, naturen, samfunnet, markedet, rettigheten, kulturen, politikken og mye anna mobiliseres av mange aktører for å fremme interesser, så ser vi at det ikke handler om naturgitte eller determinerende økonomiske og sosiale prosesser som former verden. Tvert i mot så ser vi at verden kontinuerlig skapes gjennom de mange forbindelser som opprettes, styrkes, svekkes og avvikles, og at det som framstår som gitt, faktisk er resultater av prosesser og ikke årsaker. Det at vi ikke har med gitte og bestemte krefter å gjøre, gir oss muligheten til å forstå hva vi sjøl skaper og til å reelt diskutere og å påvirke hvilke forbindelser, interesser og fiskere vi faktisk ønsker i framtidens fiskerinæring.

Referanser

- Ahrne, Göran 1997: "Vad hände på åttiotalet", *Sosiologi i tiden. Sociologisk forskning* 1–2:269–310.
- Almås, Reidar, Kjetil H. Karlsen og Ingun Thorland 1995: *Fra pliktsamfunn til mulighetstorg. Tre generasjoner skriver sin ungdom*. Rapport 5/95. Trondheim: Senter for bygdeforskning.
- Alvesson, Mats og Kaj Sköldberg 1994: *Tolking och reflektion*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersen, Tove K. 1992: "Prosjekt" *Rekruttering til fiskerinæringa*. Notat. Vadsø: SUFUR.
- Andersen, Tove K. 1994: *Sluttrapport: Rekruttering til fiskerinæringa*. Vadsø: SUFUR.
- Anderson, Raoul og Cato Wadel 1972: "Comparative Problems in Fishing Adaptations", i Anderson, Raoul og Cato Wadel (eds.): *North Atlantic Fishermen*. 14–165. St. Johns: Memorial University of Newfoundland.
- Anon. 1989: *Jubileumsskriv Aukra vidaregåande skule*. Aukra.
- Anon. 1995a: *Rekruttering til fiskaryrket*. Arbeidsgruppen vedrørende rekruttering til fiskaryrket. 31.5.95. Oslo: Fiskeridepartementet.
- Anon. 1995b: *Korleis auke kompetansen innan fiskerinæringa*. Molde: Yrkesopplæringsnemda/Fagopplæringskontoret i Møre og Romsdal fylkeskommune.
- Anon. 1997: *Samling for opplæringskontorene og rekrutteringsprosjekter*. Tromsø: Fiskerinæringens Felles Kompetansestyre.
- Anon. 2000: *Hvordan fylle framtidens kompetansebehov i fiskeri og havbruksnæringa. Handlingsplan for rekruttering til fiskerifag og akvakulturstudier*. Innstilling fra arbeidsgruppe utnevnt av Kirke-, utdannings-, og forskningsdepartementet. Oslo.
- Arbo, Petter 1996: "Fra industriorientert til kunnskapsorientert modernisering", i Eriksen, Erik Oddvar (red.): *Det nye Nord-Norge. Avhengighet og modernisering i Nord*. 175–246. Bergen – Sandviken: Fagbokforlaget.
- Arvesen, Børge 1989: *Hovedavtale og effektiviseringsmidler*. Fiskerikandidatoppgave. Tromsø: Norges Fiskerihøgskole/Universitetet i Tromsø.
- Asdal, Kristin, Anne-Jorun Berg, Brita Brenna, Ingunn Moser og Linda M. Rustad: *Betatt av viten bruksanvisninger til Donna Harraway*. Oslo: Spartacus Forlag A/S.
- Atkinson, Paul og Amanda Coffey 1997: "Analysing Documentary Realities", i Silverman, David (ed.): *Qualitative Research*. London – Thousand Oaks – New Delhi: SAGE Publications.
- Backer, Jan L. 1946: "Trålersaken", i Fasting, Kåre (red.): *Lofotfisket*. 171–198. Trondheim: F. Bruns Bokhandels forlag.
- Barth, Fredrik 1972: "Introduction", i Barth, Fredrik (ed.): *The role of the entrepreneur in social change in Northern Norway*. 5–18. Bergen: Universitetsforlaget.

- Barth, Fredrik 1966: "Betydningen av transaksjoner som analytisk begrep", i Høst, Iens L. og Cato Wadel (red.) 1980: *Fiske og lokalsamfunn*. 26–42. Oslo: Universitetsforlaget.
- Barth, Fredrik 1994: "A personal view of present tasks and priorities in cultural and social anthropology", i Borofsky, Robert (ed.): *Assessing Cultural Anthropology*. 349–361. New York: Mc Graw Hill, inc.
- Barthes, Roland 1999 [1975]: *Mytologier*. Oslo: Gyldendal.
- Baudrillard, Jean 1991: *I skyggen av de tause majoriteter*. Oslo: Cappelen.
- Bauman, Zygmunt 1995: *Skärvor och fragment*. Göteborg: Daidalos.
- Bazsanger, Isabelle og Nicolas Dodier 1997: "Ethnography. Relating part to the whole", i Silverman, David (ed.): *Qualitative Research*. 8–23. London –Thousand Oaks – New Delhi: Sage.
- Bengtsson, Jan 1988: *Sammanflätningar: Husserls og Merleau-Pontys fenomenologi*. Göteborg: Daidalos.
- Berger, Peter og Thomas Luckmann 1990: *Den samfundskabte virkelighed*. Viborg: Linhardt og Ringhof.
- Bergh, Trond, Tore Hanish, Even Lange og Helge Pharo 1983: *Norge fra Uland til I-land*. Oslo: Gyldendal.
- Berrefjord, Oddvar og Gudmund Hernes 1978: "Markedsforvitring og statsbygging", i Hernes, Gudmund (red.): *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*. 81–112. Oslo: Universitetsforlaget.
- Beverton, R.J.H. og Sidney J. Holt 1957: "On the dynamics of exploited fish populations", *Fish and fisheries series*; 11. London: Chapman and Hall. Nytt opptrykk 1993.
- Bjordal, Åsmund og Svein Løkkeborg 1996: *Longlining*. Fishing News Books.
- Bjørklund, Ivar, Einar-Arne Drivenes og Siri Gerrard 1994: "På vei til det moderne Om jordbruk, fiske, reindrift og industri 1890–1990", i Drivenes, Einar-Arne, Marit Hauan og Helge A Wold: *Nord-Norsk Kulturhistorie Bind 1: Det gjenstridige landet*. 282–345. Oslo: Gyldendal.
- Bourdieu, Pierre 1977: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre 1995: *Distinksjonen*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, Pierre 1997: *Af praktiske grunde Omkring teorien om menneskelig handlen*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bradley, Harriet 1996: *Fractured IDENTITIES*. Cambridge: Polity Press.
- Brochmann, Bjørn 1980: "Distrikts-Norge bør ikke opprettholdes gjennom sysselsetting som er verre enn å gjøre ingenting", *Fiskets Gang nr.24*:767–771.
- Brochmann, Bjørn 1981: "Virksomheter på lang sikt av subsidier til fiskeriene", *Sosialøkonomen nr.2*:23–29.
- Brown, Harold I. 1988: *Rationality*. London and New York: Routledge.

- Brox, Ottar 1966: *Hva skjer i Nord-Norge*. Oslo: Pax.
- Brox, Ottar 1980a: "Avvisning av storsamfunnet som økonomisk tilpasningsform", *Tidsskrift for samfunnsforskning*, trykt på nytt i Gjestland, Dag, Willy Martinussen og Marikken Vaa (red.) 1984: *Tid for samfunnsforskning*. 71–82. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brox, Ottar 1980b: "Kokfesek", i *Kompendium i vitenskapsteori for humaniora og samfunnsforskning*. Tromsø: Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Brox, Ottar 1984: *Nord-Norge. Fra allmenning til koloni*. Tromsø: Universitetsforlaget.
- Brox, Ottar 1989: *Kan bygdenæringene bli lønnsomme*. Oslo: Gyldendal.
- Brox, Ottar 1995: *Praktisk samfunnsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlagets metodebibliotek.
- Brox, Ottar 1998: "Peter N. Arbos Nordlandsbilder", *Nytt norsk tidsskrift nr. 1*:91–93.
- Brox, Ottar 1999: "Kva gjer folk til fagfolk?", *Dag og Tid*. Del 1 i nr.12–13, s 18–19, torsdag 25. mars og del 2 i nr.14 s 14–15, torsdag 8. april 1999.
- Budsjettnemda for fiskenæringen 1990: *Lønnsomhetsundersøkelser for fiskefartøy, 13 m st.l. og over 1989*. Bergen: Fiskeridirektoratet.
- Budsjettnemda for fiskenæringen 1996: *Lønnsomhetsundersøkelser for fiskefartøy, 13 m st.l. og over 1995*. Bergen: Fiskeridirektoratet.
- Budsjettnemda for fiskenæringen 1997: *Lønnsomhetsundersøkelser for fiskefartøy, 13 m st.l. og over 1996*. Bergen: Fiskeridirektoratet.
- Budsjettnemda for fiskenæringen 1998: *Lønnsomhetsundersøkelser for fiskefartøy, 13 m st.l. og over 1997*. Bergen: Fiskeridirektoratet.
- Budsjettnemda for fiskenæringen 1999: *Lønnsomhetsundersøkelser for fiskefartøy, 8 m største lengde og over 1998*. Bergen: Fiskeridirektoratet.
- Budsjettnemda for fiskenæringen 2000: *Lønnsomhetsundersøkelser for fiskefartøy, 8 m største lengde og over 1999*. Bergen: Fiskeridirektoratet.
- Budsjettnemda for fiskenæringen 2001: *Lønnsomhetsundersøkelser for fiskefartøy, 8 m største lengde og over 2001*. Bergen: Fiskeridirektoratet.
- Bush, Lawrence 2000: *The eclipse of morality*. New York: Aldine De Gruyter.
- Bøe, Lidveig 1996: *Deltidsarbeidande elevar: ein studie i frirommet mellom den vidaregåande skulens krav og arbeidsmarknadens mulegheiter*. Dr. polit avhandling. Trondheim: NTNU.
- Bøe, Lidveig 2001: "Fiskarbønder av si tid. Ei forteljing om deltidsarbeidande elevar i by og bygd", i Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust og Tormod Øia (red.): *Ungdom i spenninga mellom det lokale og det globale*. 68–87. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Båtevik, Finn Ove, Kåre Heggen og Grethe Mattland Olsen 2000: "Ny yrkesutdanning – kompetanse for regionane?", i Husmo, Marit og Jahn Petter Johnsen (red.): *Fra bygd og fjord til kafébord?* 61–77. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Callon, Michel 1986: "Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallop and the Fishermen of Saint Briec Bay", in Law, John (ed.): *Action and Belief*. 196–233. London: Routledge and Kegan Paul.

Callon, Michel og Bruno Latour 1981: "Unscrewing the big Leviathan: how actors macrostructure reality and how sociologists help them do so", i Knorr-Cetina, K. og A. V. Cicourel (eds.): *Advances in Social Theory and Methodology: Toward an integration of Micro and Macro Sociologies*. 277–303. Boston: Routledge and Kegan Paul.

Callon, Michel og Bruno Latour 1992: "Don't Throw the Baby Out with the Bath School. A Reply to Collins and Yearly", i Pickering, Andrew (ed.): *Science as Practice and Culture*. 343–368. Chicago: Chicago University Press.

Callon, Michel og John Law 1997: "After the Individual in Society: Lessons on Collectivity from Science, Technology and Society", *Canadian Journal of Sociology*. 22 (2):165–180.

Carling, Jørgen 1999: *Sentraliseringstendenser i innenlandsk flytting mellom økonomiske regioner . Utviklingen 1977–1998 og forutsetninger om framskrivingsperioden 1999–2050*. SSB Notat 1999/67. Oslo/Kongsvinger: SSB.

Carson, Rachel 1963: *Den tause våren*. Oslo: Tiden.

Christensen, Pål og Bjørn Petter Finstad 1998: "Regionale forskjeller mellom nord og vest i norske fiskerier. En kritisk kommentar til Karl Egil Johansen", *Heimen*, bd. 35:123–132.

Christensen, Pål og Abraham Hallenstvedt 1984: *Notfiskarsamskipnaden 1934–1984. Faglig og økonomisk organisering gjennom 50 år*. Trondheim: Notfiskarsamskipnaden.

Christensen, Pål og Abraham Hallenstvedt 1990: *På første hånd*. Tromsø: Norges Råfisklag.

Clifford, James og George E. Marcus (eds.) 1986: *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Cohen, Michael D, James G. March og Johan P. Olsen 1979: "People, Problems, Solutions and the Ambiguity of Relevance", i March, James G. og Johan P. Olsen: *Ambiguity and Choice in Organizations*. 24–53. Bergen – Oslo – Tromsø: Universitetsforlaget.

Cohen, Anthony Paul 1986: *The Symbolic Construction of Community*. London: Routledge.

Corneliussen, May-Jorunn 1995: *Ungdomskarrierer og næringsutvikling i to fiskerisamfunn*. LOS-Notat nr.36. Tromsø: NORUT Samfunnsforskning.

Dalseng, Jostein 1980: "Rekrutteringa til lokalsamfunnet og fiskeryrket på Bleik", i Høst, Iens Ludvig og Cato Wadel (red.): *Fiske og lokalsamfunn*. 95–111. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.

Dancke, Trond 1986: *Opp av asken: Gjenreisningen av Nord-Troms og Finnmark*. Oslo: Gyldendal.

Delanty, Gerard 1997: *Social Science: Beyond Constructivism and Realism*. Buckingham: Open University Press.

Drivenes, Einar Arne 1985: *Fiskarbonden og gruveslusk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Drivenes, Einar Arne og Halvard Tjelmeland 1997: "Nordnorsk arbeiderbevegelse mellom region og nasjon", i Thomassen, Øyvind og Jostein Lorås (red.): *Spenningenes land. Nord-Norge etter 1945*. 39–65. Oslo: ad Notam.

- Durkheim, Emile 1993: *Selected Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dyrvik, Ståle 1993: "Farmers at Sea: A study of fishermen in North Norway, 1801–1920", *Journal of Family History* Vol. 18. Nr. 42:341–356.
- Døssland, Atle 1990: *Med lengt mot havet. Fylkeshistorie for Møre og Romsdal* Bind 1. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Edwards, Elisabeth 1992: "Introduction", i Edwards, Elisabeth (ed.): *Anthropology and Photography 1860–1920*. 3–17. New Haven and London: Yale University Press and the Royal Anthropological Institute.
- Eliassen, Jens-Eric 1982: *Forelesingskompendium i fiskeribiologi. Del 2: Bestandsestimering, utbytte og reguleringer*. Serie B: Ressursbiologi nr. 4/82. Tromsø: Institutt for fiskerifag, Universitetet i Tromsø.
- Elster, John 1989a: *Nuts and bolts for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, John 1989b: *Solomonic Judgements*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elvebakk, Beate 1997: "Bruno Latour: Tingenes hevn og kritikkens død", *Morgenbladet* 7.11.97.
- Enebakk, Vidar 2001: "Lite konstruktivt om konstruktivisme", *Nytt Norsk Tidsskrift* nr.3 2001:322–327.
- Eriksen, Erik Oddvar 1990: "Nord-Norge-problemet og statsavhengigheten", *Norsk Statsvitenskapelig tidsskrift*, 6.
- Eriksen, Erik Oddvar 1996: "Statsavhengighet og politikkenes grenser" i Eriksen, Erik Oddvar (red.): *Det nye Nord-Norge. Avhengighet og modernisering i Nord*. 143–174. Bergen – Sandviken: Fagbokforlaget.
- FAO 2000: *The state of world fisheries and aquaculture 2000*. Roma: Food and agriculture Organisation
- Farstad, Pål 2000: *Nordmøre Fiskarlag gjennom 75 år*. Kristiansund: Nordmøre Fiskarlag.
- Fasting, Kåre 1960: *Vintersildsoga*. Bergen: Norges Sildesalslag.
- Fasting, Kåre 1962: *Feitsildsoga*. Harstad: Feitsildfiskernes salgslag.
- Ferry, Luc 1995: *Den nya ekologiska ordningen*. Daidalos. Göteborg.
- Feyerabend, Paul 1997 [1975]: *Against method*. 3. Utgave. London – New York: VERSO.
- FFK. Udat.: *Grip fiskelykken*. Brosjyre. Trondheim/Tromsø: Fiskerinæringas felles kompetansestyre.
- Fiskerinæringas kompetansesenters (tidligere FFK) nettsider: [http:// www.ffk.no](http://www.ffk.no)
- Finnmark Dagblad 8. november 1993: Intervju med Steinar Friis, referert i Widnes, Marie L. 1993: *Fragler – finns dei*. M. L. Widnes (egen utgivelse).
- Finnmark fylkeskommune 1989: "Konsekvenser av reduserte torskekvoter for fiskerinæringa i Finnmark", *FFD* 5/89. Vadsø.

Fiskaren nr.143 1998: ”Fiskebåtslipp i tre fylker”.

Fiskaren nr.2 1999: ”Geir skaper revolusjon”.

Fiskaren nr.14 1999: Leserbrev av Rita N. West.

Fiskaren nr.16 1999: ”Unge umotiverte går til fiskeflåten”

Fiskaren nr.114 1999: ”Fiskeriene mot 2000”, del 1.

Fiskaren nr.115 1999: ”Fiskeriene mot 2000”, del 2.

Fiskaren nr.119 1999: ”Fiskeriene mot 2000”, del 3

Fiskaren nr.120 1999: ”Fiskeriene mot 2000”, del 4

Fiskaren nr.145 1999: Innlegg av Jan Skjærvø

Fiskaren nr.85 2000: ”Sjarkfisker skviset i land”

Fiskaren nr.10 2001: Notis fra *Fiskaren* 22 januar 1976 om rekruttering til fiskeflåten

Fiskaren nr.33 2001: ”Lammet av storstreik”

Fiskeridepartementet 1977: *Forskrift om eiendomsrett til fiskefartøyer av 18.07.1956 og 04.07.1977*. Oslo.

Fiskeridepartementet 2002: *Høringsnotat om adgangsbegrensninger for kystflåten – en felles gruppe i for fiske etter torsk, hyse og sei for fartøy under 28 meter som fisker med konvensjonelle redskap nord for 62° N*. Oslo.

Fiskeridirektoratet 1928: *Torskefiskeriene og handelen med klippfisk og tørrfisk*. Bergen.

Fiskeridirektoratet 1975: *Fiskeridirektoratet 75 år*. Bergen.

Fiskeridirektoratet 1988: Aktivitets og strukturanalyse for fiskefartøy 8,0–12,9 m st.l. 1987. *Rapport nr.5/1988*. Bergen.

Fiskeridirektoratet 1994: *Årsberetning vedkommende Norges fiskerier. Fiskeflåten*. Bergen.

Fiskeridirektoratet 1997: Aktivitets og strukturanalyse for fiskefartøy 13 m st.l. og over 1996. *Rapport nr.1/1997*. Bergen.

Fiskeridirektoratet 1998: Lønnsomhetsundersøkelser for fiskefartøy, 8,0–12,9 m st.l. 1997. *Rapport nr.5*. Bergen: Budsjettnemda for fiskenæringen 1998/Fiskeridirektoratet.

Fiskeridirektoratet 2000a: *Fiskeflåte og fiskarmanntal 2000*. Bergen: Fiskeridirektoratet .

Fiskeridirektoratet 2000b: *Økonomiske og biologiske nøkkeltal for dei norske fiskeria 1999*. Bergen: Fiskeridirektoratet.

Fiskeridirektoratet 2002a: *Fiskefartøy og fiskarar, konsesjonar og årlege deltakaradgangar 2001*. Bergen: Fiskeridirektoratet.

Fiskeridirektoratet 2002b: Adgangsbegrensning for kystflåten – en felles gruppe i for fisket etter torsk, hyse og sei for fartøy under 28 meter som fisker med konvensjonelle redskap nord for 62°N – høring.

Fiskeritellinger 1948, 1960, 1971: *Norges Offisielle Statistikk*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Fjørtoft, Olav 1947: *Storsildlaget 1927–1937*. Ålesund: Storsildlaget.

Flåten, Ola 1983: ”Fiskerplanlegging og bio-økonomisk teori”, i Hersoug, Bjørn (red.): *Kan fiskerinæringa styres*. 116–152. Oslo: NOVUS.

Folke- og boligtellinger 1950, 1970, 1980, 1990: *Fylkeshefter Møre og Romsdal og Finnmark. Kommunehefter Averøy, Herøy, Måsøy og Nordkapp 1970, 1980, 1990*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Foss, Olav 1998: ”Intet nytt under solen!”, *Regionale Trender 1/98* 3–6:3–6. NIBR.

Foucault, Michel 1970: ”Orders of discourse”, in Lash, Scott (ed.) 1991: *Post-Structuralist and Post-Modernist Sociology*. 134–157. Hants: Edward Elgar Publishing Limited.

Foucault, Michel 1996: *Tingenes orden*. Oslo: Aventura.

Foucault, Michel 1999 [1977]: *Overvåkning og straff*. Oslo: Gyldendal.

Friis, Steinar M. 1999: Innlegg i *Fiskaren* nr.129

Frønes, Ivar 1996: ”Revolusjon uten opprør: Kjønn, generasjon og sosial forandring i Norge på 1980-tallet”, *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1:71–86.

Fugelsøy, Maurits 1962: *Nordmøre Fiskersøge*. Kristiansund N: Nordmøre Fiskarlag.

Fulsås, Narve 1996: ”Kvifor fekk ikkje industrikapitalismen fotfeste i Nord-Norge?”, i Eriksen, Erik Oddvar (red.): *Det nye Nord-Norge*. 39–70. Bergen – Sandviken: Fagbokforlaget.

Furre, Berge 1991: *Vårt hundreår. Norsk historie 1905–1990*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Gadamer, Hans Georg 1959: ”Om forståelsens sirkel”, trykt i Marc-Wogau (red.) 1981: *Filosofi genom tiderena, efter 1950-talet*. 322–325. Stockholm: Bonniers.

Geertz, Clifford 1973: *The interpretation of cultures*. London: Fontana Press.

Gerhardsen, Gerhard M. 1946: *Våre fiskerier i mellomkrigstiden*. Christian Michelsens Institutt. Bergen: John Griegs Forlag.

Gerrard, Siri 1983: ”Kvinner i fiskeridistrikter; Fiskerinæringas ”bakkemannskap”?”, i Hersoug, Bjørn (red.): *Kan fiskerinæringa styres?* 217–241. Oslo: NOVUS Forlag.

Gerrard, Siri (red.) 1992: *Skårunge, skoleelev eller arbeidssøker? Et situasjonsbilde av unges mestringsstrategier, interesser og kunnskapsforvaltning i fiskevær i Finnmark*. Tromsø: Fiskeriforskning, NFH skriftserie 1.

Gerrard, Siri 1993: ”Æ kan tenke mæ å bli her, men ikke for enkver pris”, i Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust og Tormod Øia (red.): *Ungdom i lokalmiljø*. 20–38. Oslo: Samlaget.

Giddens, Anthony 1991: *Modernity and self-identity*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, Anthony 1994: *Modernitetens konsekvenser*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Gjerdåker, Brynjulv 1991a: *Kystsamfunn skifter ham. Med hitted- og frøyværingar inn i den moderne tid*. Dr. philos-avhandling. Historisk institutt, Universitetet i Trondheim.
- Gjerdåker, Brynjulv 1991b: *Organisasjonsutviklinga i fiskerinæringa i Noreg sidan 1920-åra, med særleg vekt på forholdet mellom organisasjonane og staten*. Prøveforelesing til dr.philos.13.12.91. Historisk institutt, Universitetet i Trondheim.
- Gjerdåker, Brynjulv 1993: "Om historisk tid", i Almås, Reidar, Berit Brandth og Marit S. Haugen M. (red.): *Bygdepolitikk*. 179–191. Trondheim: Senter for bygdeforskning.
- Gjertsen, Tor (red.) 1995: *Han får engang bør som bier og havn som ror*". Sluttrapport i prosjektet: "Opplæring i mindre kommuner". Vadsø: SUFUR.
- Goffman, Erving 1959: *The presentation of self in everyday life*. London: Penguin.
- Gordon, H. S. 1954: "The Economic Theory of a Common Property: Resource: The Fishery", *Journal of Political Economy* 62:124–142.
- Gran, Thorvald 1994: *The state in the modernization process*. Oslo: ad Notam Gyldendal.
- Grytten, Harald, Peder Otto Dybvik og Kari Giske 1996: *Fisk og Forbund*. Ålesund: Fiskebåtredernes forbund.
- Grøgaard, Jens B. 1992: *Skomaker bli ved din lest*. FAFO-rapport 146. Oslo: FAFO.
- Grønbech, Dagrunn 1999: "Kystkvinnen som omsorgsbonde og ressursforvalter", i Gerrard, Siri og Randi Rønning Balsvik: *Globale kyster liv i endring – kjønn i spenning*. 47–62. Kvinnforsks skriftserie 1/1999. Tromsø: Kvinnforsk, Universitetet i Tromsø.
- Grøn, Arne 1982: "Fransk filosofi i det 20. århundre", i Lübecke, Paul (red.): *Vor tids filosofi*. 315–393. (Om eksistensialismen og strukturalismen) København: Politikens Forlag.
- Grønmo, Sverre 1996: "Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnæringer i samfunnsforskningen", i Holter, Harriet og Ragnar Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. 73–108. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullowsen, Jon 1995: *Nordnorsk og for egen maskin*. Harstad: Kaarbøverkstedet.
- Habermas, Jürgen 1980: "Die moderne – ein unvollendetes Project", i Habermas, Jürgen 1993: *Die moderne – ein unvollendetes Project*. 32–54. Leipzig: Reclam.
- Hallenstvedt, Abraham 1982: *Med lov og organisasjon*. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.
- Hallenstvedt, Abraham og Bjørn Dynna 1976: *Fra skårunge til høvedsmann*. Trondheim: Norges Fiskarlag.
- Hamre, Johs. 1980: *Innføring i beskatningsteori*. Notat. B:1/80. Tromsø: Institutt for fiskerifag, Universitetet i Tromsø.
- Handegård, Odd 1982: "Statens fiskarbank – administrasjon og klientideologi", i Mikalsen, Knut H. og Bjørn Sagdahl (red.): *Fiskeripolitikk og forvaltningsorganisasjon*. 61–99. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.

- Handelshøyskolen BI: Strategi, studieopplegg og årsmelding 2001. <http://www.bi.no/>
- Hannesson, Rognvaldur 1976: *Economics of Fisheries*. Bergen – Oslo – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Hansen, Jens Chr. 1984: ”Fremtiden for fiskeridistriktene. Befolknings- og bosettingsaspektet”, I Lindbekk, Kari (red.): *Hva skjer i fiskeridistriktene*. 331–356. Trondheim: Norges Fiskeriforskningsråd.
- Hansen, Jens Chr. 1998: *Why do young people leave fishing communities in coastal Finnmark, North Norway?* Perspektiver på Norsk fiskerinæring. Notat 3/98. Honningsvåg: Kystnæringscenteret.
- Hardin, Garret 1968: ”The Tragedy of the Commons”, *Science*, 162:1243–1248.
- Haraway, Donna 1988: “Situated Knowledge: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective” i *Feminist Studies*, 14:3.
- Haraway, Donna J. 1994: ”A Game of Cat’s Cradle: Science Studies, Feminist Theory, Cultural Studies”, *Configurations*, 1:59–71.
- Harding, Sandra 1986: *The Science Question in Feminism*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Harris, Marvin 1980: *Kannibaler og konger*. Oslo: Gyldendals fakkellbøker.
- Hatch, Mary Jo 2001: *Organisasjonsteori. Moderne, symbolske og postmoderne perspektiver*. Oslo: abstrakt forlag.
- HAVETS RESSURSER 2000*: Bergen: Havforskningsinstituttet.
- Heggen, Kåre 1996: ”Utdanning – eit tveegga sverd for bygda?”, i Aasbrenn, Kristian (red.): *Opp og stå gamle Norge*. 238–249. Oslo: Landbruksforlaget.
- Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust og Tormod Øia 1993. ”Ungdom og lokalmiljø – eit utsyn”, i Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust og Tormod Øia (red.): *Ungdom i lokalmiljø*. 9–19. Oslo: Samlaget.
- Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust og Tormod Øia (red.) 2001: *Ungdom i spenninga mellom det lokale og det globale*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Heggen, Kåre, Finn Ove Båtevik og Grethe Mattland Olsen 2000: *Kompetanse. Yrkesutdanning i to regionar etter Reform-94*. Forskningsrapport nr.41. Volda: Høgskulen i Volda/Møreforskning.
- Helland, Amund 1905: *Norges land og folk. Topografisk – statistisk beskrivelse over Finnmarkens amt*. Første del. Christiania: Aschehoug & Co.
- Helland, Amund 1906: *Norges land og folk. Topografisk – statistisk beskrivelse over Finnmarkens amt*. Anden del. Christiania: Aschehoug & Co.
- Hellesnes, Jon 1995: ”Estetikk, epistemologi og etikk i postmodernismen” i Hviid-Nielsen, Torben (red.): *Tidens verdier*. 67–78. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellesnes, Jon 2001a: ”Sosial konstruktivisme i samfunnsvitenskapen”, *Nytt Norsk Tidsskrift nr.2* 2001:132–149.
- Hellesnes, Jon 2001b: ”Konstruktivisme og antirealisme”, *Nytt Norsk Tidsskrift nr.4* 2001:430–432

Hernes, Gudmund 1978a: "Makt, blandingsøkonomi og blandingsadministrasjon", i Hernes, Gudmund (red.): *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*. 11–60. Oslo: Universitetsforlaget.

Hernes, Gudmund 1978b: "Mot en institusjonell økonomi", i Hernes, Gudmund (red.): *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*. 196–242. Oslo: Universitetsforlaget.

Hersoug, Bjørn 1982: "Er fiskeripolitikk distriktpolitikk", i Mikalsen, Knut H. og Bjørn Sagdahl (red.): *Fiskeripolitikk og forvaltningsorganisasjon*. 103–140. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.

Hersoug, Bjørn 1983: "Fiskeriplanlegging – offentlig styring eller politisk pliktøvelse", i Hersoug, Bjørn (red.): *Kan fiskerinæringa styres?* 17–78. Oslo: NOVUS Forlag.

Hersoug, Bjørn 1985a: *Fiskernes vandringer – om yrkesskifte og mobilitet blant norske fiskere 1971–80*. IFF skriftserie D: Fiskeriorganisasjon nr.1/85. Tromsø: Institutt for fiskerifag, Universitet i Tromsø.

Hersoug, Bjørn 1985b: *Jungelens lov satt i system*. IFF skriftserie D: Fiskeriorganisasjon nr.2/85. Tromsø: Institutt for fiskerifag, Universitetet i Tromsø.

Hersoug, Bjørn 2000: "Er fiskeripolitikk distriktpolitikk", i Teigen, Håvard (red.): *Bygdeutvikling: Historiske spor og framtidige vegval*. 67–103. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Hersoug, Bjørn og Dag Leonardsen 1979: *Bygger de landet*. Oslo: Pax.

Hersoug, Bjørn og Alf Håkon Hoel 1989: *Hvem tok fisken*, Notat til landsdelsutvalget for Nord-Norge og Namdalen. Tromsø: Norges Fiskerihøgskole.

Hersoug, Bjørn, Petter Holm og Anita Maurstad 1993: "Fra økonomisk rasjonalitet til økologisk fornuft", *Tidsskrift for samfunnsforskning*. Årgang 34:101–125.

Hetland, Per 1984: "Å bli fisker – formell og uformell sosialisering i fisket", i Jentoft, Svein og Cato Wadel (red.): *I samme båt*. 36–46. Tromsø: Universitetsforlaget.

Hjort, Johan 1905: *Norsk Havfiske*. Bergen: Selskabet for de norske fiskeriers fremme.

Hjort, Johan 1914: *Vekslingene i de store fiskerier*. Kristiania: Aschehoug.

Holme, Idar Magne og Bernt Krohn Solberg 1986: *Metodevalg og metodebruk*. Oslo: TANO.

Holm, Petter 1994: "Fiskeripolitikk", i Arbo, Peter (red.): *Offentlig politikk i perspektiv*. 9–26. Tromsø: NORUT.

Holm, Petter 1995: "The Dynamics of Institutionalization; Transformation processes in Norwegian Fisheries", *Administrative Science Quarterly* 40:398–422.

Holm, Petter 1996a: "Kan torsken temmes", i Eriksen, Erik Oddvar (red.): *Det nye Nord-Norge. Avhengighet og modernisering i Nord*. 109–142. Bergen – Sandviken: Fagbokforlaget.

Holm, Petter 1996b: "Fisheries management and the Domestication of Nature", *Sociologia Ruralis* 36 (2) 177–188.

Holm, Petter 2000: "Ressursforvaltning som heterogent nettverk", i Gammelsæther, Hallgeir (red.): *Innovasjonspolitik, kunnskapsflyt og regional utvikling*. 83–102. Trondheim: Tapir

Holm, Petter 2001: *The Invisible Revolution The Construction of Institutional Change in the Fisheries* PhD-thesis, Tromsø: Norwegian College of Fishery Science, University of Tromsø.

Holm, Petter og Jahn Petter Johnsen 1990: *Hovedavtalen for fiskerinæringa ved en norsk EF-tilpasning*. Trondheim: Fiskernes EF-utvalg, Norges Fiskarlag.

Holm, Petter, Bjørn Hersoug og Stein Arne Rånes 1998: "Revisiting Lofoten: Co-Managing Fish, People or Conflicts". Paper presented to *European Social Science Fisheries Network*. Nyvaagar: 27–30. august 1998.

Holstein, James A. og Jaber F. Gubrium 1997: "Active Interviewing", i Silverman, David (ed.): *Qualitative Research*. 113–127. London – Thousand Oaks – New Delhi: SAGE.

Holter, Harriet 1996: "Fra kvalitative metoder til kvalitativ samfunnsforskning", i Holter, Harriet og Ragnar Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. 9–25. Oslo: Universitetsforlaget.

Hovdenakk, Sylvi Stenersen 1994a: *Den videregående skole og elevene. Hvem skaper problemene*. Tromsø: Tromsø lærerhøgskole.

Hovdenakk, Sylvi Stenersen 1994b: *Skolen som identitetsdanner i moderne lokalsamfunn*. Tromsø: Tromsø lærerhøgskole.

Hovdenakk, Sylvi Stenersen 1996: "Skolen som kunnskapsformidler og identitetsdanner i moderne lokalsamfunn", *Kunnskapsbilder*, Rapport nr.5 i forskningsserie fra SUFUR. Karasjok: DAAVI GIRJI.O.S.

Husmo, Marit og Jahn Petter Johnsen 2000: "Fra bygd og fjord til kafebord?", i Husmo, Marit og Jahn Petter Johnsen (red.): *Fra bygd og fjord til kafebord?* 7–19. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Husserl, Edmund 1989: *Fenomenologins ide*. Gøteborg: Daidalos.

Høst, Iens Ludvig 1980: "Teknologisk involusjon. Teknologiske, praktiske og sosiologiske perspektiver i analysen av arbeid på tråler", i Høst, Iens Ludvig og Cato Wadel (red.): *Fiske og lokalsamfunn*. 43–75. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.

Høst, Iens Ludvig og Cato Wadel (red.) 1980: *Fiske og lokalsamfunn*. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.

Imsen, Steinar og Jørn Sandnes 1977: "Avfolkning og union", i *Norges historie*. Bind 4. Oslo: Cappelen.

Imset, Øystein 1984: "Konsolidering og konsolidering fru Blom...", i Lindbekk, Kari (red.): *Hva skjer i fiskeridistriktene?* 402–412. Trondheim: Norges Fiskeriforskningsråd.

Jacobsen, Alf R. 1996: *Fra brent jord til Klondyke. Historien om Findus i Hammerfest og norsk fiskeripolitikks elendighet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Jenkins, Richard 1992: *Pierre Bourdieu*. Key Sociologists. London and New York: Routledge.

Jentoft, Svein 1981: *Organisasjon og ansvar*. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.

Jentoft, Svein 1984a: "Hvor sårbare er fiskerimiljøene", i Jentoft, Svein og Cato Wadel (red.): *I samme båt*. 149–177. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.

- Jentoft, Svein 1984b: "Fisket – samarbeid eller solospill", i Jentoft, Svein og Cato Wadel (red.): *I samme båt*. 92–111. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.
- Jentoft, Svein 1991: *Hengende snøre*. Oslo: ad Notam.
- Jentoft, Svein 2000: "Problem eller ressurs? Lokalsamfunnet i fiskeriforvaltningen", i Teigen, Håvard (red.): *Bygdeutvikling: Historiske spor og framtidige vegval*. 123–135. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Jentoft, Svein 2001: *Røtter og vinger Kystkulturen i globalsamfunnet*. Stamsund: Orkana.
- Jentoft, Svein og Cato Wadel (red.) 1984: *I samme båt*. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.
- Johansen, Anders 1981: "Feltarbeid i sosialantropologien: Fra observasjoner til data", *Antropolognytt* nr.2, 1981. (Trykt i artikkelsamling for sosialantropologi grunnfag, Universitetet i Tromsø)
- Johansen, Karl Egil 1989: *Men der leikade fisk nedi kavet*. Bergen: J. W. Eide.
- Johansen, Karl Egil 1996: "Ein sjølveigande og egalitær fiskarstand. Eigedomstilhøve i dei nordnorske og vestnorske fiskeria", *Heimen* bd. 33:301–310.
- Johansen, Karl Egil 1998: "Ulikskapar i dei nordnorske og vestnorske fiskeria", *Heimen* bd.35:303–308.
- Johansen, Tom 1992: *Kulissenes regi mellom ting og tekster*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johansson, Thomas 1997: "Vart tog det postmoderna vagen? Om sociologi, ironi och framtiden", *Sociologi i tiden. Sociologisk forskning* 1–2:337–356.
- Johnsen, Jahn Petter 1989: *Fiskeriutvikling ved Lake Victoria*. Fiskerikandidatoppgave. Norges Fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø.
- Johnsen, Jahn Petter 1995: *En gjennomgang av gjennomførte rekrutteringsprosjekt i Finnmark*. Vadsø. FINNUT.
- Johnsen, Jahn Petter 1996: *Rekruttering og kompetanse i fiskeflåten. Krav og behov for framtidens fisker*. Vadsø – Trondheim: FINNUT, Norges Fiskarlag.
- Johnsen, Jahn Petter 1999: *Flipper and the recruitment to the Norwegian fishing fleet*. Paper no 1/99. Trondheim: Centre for Rural Research.
- Johnsen, Jahn Petter 2000: "Moderne mangfald eller marknadens einsretting", *Plan* nr.1:34–35.
- Johnsen, Jahn Petter 2002a: "Æ har vel aldri mottatt lønn for et arbeid" *Yrkestilpassinger blant fiskere*. Notat nr.1/02. Trondheim: Bygdeforskning.
- Johnsen, Jahn Petter 2002b: *Marine samfunn – samfunnsmessige forutsetninger for økt verdiskaping i marin sektor. Befolkningsutvikling i kystkommuner*. Rapport nr.2/02 Trondheim: Bygdeforskning.
- Johnsen, Jahn Petter og Per Kristian Bjørshol 2001: Landbasert, mekanisk egning i kystlinefisket. Prosjektrapport. Langøyneset/Trondheim: Bjørshol Mekaniske/Bygdeforskning.
- Kalleberg, Ragnar 1996: "Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog", i Holter, Harriet og Ragnar Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. 26–72. Oslo: Universitetsforlaget.

- Karlsen, Ludvig 1997: *Redskapslære og fangstteknologi*. Oslo: Landbruksforlaget.
- Keesing, Roger 1974: "Theories of Culture", *Annual Review of Anthropology*. Vol. 3:73–97.
- Keesing, Roger 1981: *Cultural Anthropology*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Keesing, Roger 1994: "Theories of Culture Revisited", i Borofsky, Robert (ed.): *Assessing Cultural Anthropology*. 301–310. New York: Mc Graw Hill, inc.
- Kiil, Alf 1977: "Litt om Lofotfisket i eldre tid", i Torsvik, Øyvind: *Ut mot hav*. 19–53. Bodø: Nordland Fylkes Fiskarlag.
- Klausen, Arne Martin 1981: *Antropologiens historie*. Oslo: Gyldendals fakkeltbøker.
- Kristiansen, Aslak 1985: *Mausund*. Tromsø: Universitetsforlaget.
- Kuhn, Thomas S. 1996 [1962]: *Vitenskapelige revolusjoners struktur*. Oslo: Spartacus.
- Kumar, Krishan 1998: "What is "Post" about Post-Modernity?", *Sosiologisk tidsskrift* 4:339–346.
- Kvale, Steinar 1997: *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: ad Notam.
- Lampf, Hans Erich 1998: "Friedrich Nietzsche", i Eriksen, Trond Berg (red.): *Vestens tenkere*. Bind II. 4. utgave. 574–591. Oslo: Aschehoug.
- Larsen, Sidsel Saugestad 1980: "Omsorgsbonden – et tidsnyttingsperspektiv på yrkeskombinasjon, arbeidsdeling og sosial endring", *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 21:283–295.
- Latour, Bruno 1987: *Science in Action*. Milton Keynes: Open University Press.
- Latour, Bruno 1990 [1988]: "Drawing things together", i Lynch, Michael og Steve Wolgar (eds.): *Representation in scientific practice*. 19–68. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT press.
- Latour, Bruno 1992: "Where Are the Missing masses? The Sociology of a few mundane Artifacts", i Bijker W. E. og John Law (eds.): *Shaping Technology/Holding Society*. 225–258. Cambridge: MIT Press.
- Latour, Bruno, Philippe Mauguin og Genevieve Teill 1992: A Note on Socio-Technical Graphs, *Social Studies of Science* Vol.22: 33–57.
- Latour, Bruno 1996a: *Vi har aldri vært moderne*. Oslo: Spartacus.
- Latour, Bruno 1996b: "Social theory and the study of computerised work sites", i Orlikowski, Wanda J, Geoff Walsham, M R Jones og J DeGros (eds.): *Information Technology and Changes in Organizational Work*. 295–307. London: Chapman and Hall.
- Latour, Bruno 1998: "Factures/Fractures: From the Concept of Network to that of Attachment", *RES, Factura*. Spesialnummer redigert av Joseph Loerner. Engelsk oversettelse av Monique Girard Stark. 10 s. Kopi av artikkel tilsendt fra på e-post fra Latour.
- Law, John 1991: *A Sociology of Monsters: Essays on Power, Technology and Domination*. London and New York: Routledge.

- Law, John 1992: "Notes on the Theory of Actor-Network: Ordering, Strategy, and Heterogeneity", *Systems Practice*. Vol. 5. No.4:379–393.
- Law, John 1997: "Traduction/Trahisison: Notes on ANT", artikkel henta fra John Laws heimeside: <http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/stslaw2.html>, Department of Sociology, Lancaster University.
- Law, John 2000: "On the Subject of the Object: Narrative, Technology, and Interpellation", *Configurations* 2000, 8:1–29.
- Leach, Edmund 1970: *Levi-Strauss*. London: Fontana/Collins.
- Lee, Nick og Steve Brown 1994: "Otherness and the Actor Network: the Undiscovered Continent", *American behavioural scientist*. 36:772–790.
- Leigh Star, Susan 1991: "Power, technology and the phenomenology of conventions: on being allergic to onions", i Law, John (ed.): *A Sociology of Monsters: Essays on Power, Technology and Domination*. 26–56. London and New York: Routledge.
- Levi-Strauss, Claude 1994: *Den vilde tanke*. København: Gyldendal.
- Levi-Strauss, Claude 1998 [1973]: *Tropisk elegi*. Oslo: Gyldendal.
- Lindkvist, Knut Bjørn 1994a: *Regionale utviklingstrekk i norsk fiskerinæring. En analyse av strukturelle endringer i det norske fiskerisystemet i 1980-årene*. Bd I. Doktoravhandling. Honningsvåg, Bergen: Geografisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Lindkvist, Knut Bjørn 1994b: *Aktørenes tilpasninger i det norske fiskerisystemet. Regionale utviklingstrekk i norsk fiskerinæring*. Bd II. Doktoravhandling. Honningsvåg, Bergen: Geografisk institutt, Universitetet i Bergen.
- LiPuma, Edward 1992: "Social Identity and the European Community: An Iberian Example", *Mast*, vol. 5(2):46–73.
- Lorås, Jostein 1997: "Skolekunnskap og kulturell endring i småbrukarmiljø", i Thomassen, Øyvind og Jostein Lorås (red.): *Spenningen land*. 16–20. Oslo: ad Notam.
- Lotherington, Ann Therese og Bente Thomassen 1993: "*Å leva det er å elska*". Trondheim: Norges Fiskarkvinnelag.
- Ludvigsen, Svein 2002: "Et lønnsomt helårsfiske sikrer distriktene" *Fiskaren* 22. April 2002:14
- Lunden, Kåre 1977: "Norge under Sverreætten 1177–1319", *Norges historie*. Bind 3. Oslo: Cappelen.
- Lyotard, Jean-Francois 1986: *The post modern condition*. Manchester: Manchester University press.
- Lyotard, Jean-Francois 1992: *Lov – form – begivenhet*. Oslo: Spartacus.
- Lønnsomhetsutvalget 1937: *Innstilling om fiskerienes lønnsomhet*. Innstilling VIII (hovedinnstilling) fra Komitéen til behandling av forskjellige spørsmål vedrørende fiskeribedriften. Oslo: Handelsdepartementet.
- Løseth, Arnljot 1996: *Likskap og lagdeling. Fylkeshistorie for Møre og Romsdal*. Bind III. 1920–1972. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Machnaghten, Phil og John Urry 1998: *Contested Natures*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

- Malinowski, Bronislaw 1922: *Argonauts of the Western Pacific*. London: Routledge, Kegan and Paul.
- Marcus, George E. 1986: "Contemporary Problems of Ethnography in the Modern World System", in Clifford, James og George E. Marcus (eds.): *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. 165–193. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Marcus, George E. 1998: "What Comes (Just) After "Post"? The Case of Ethnography", in Denzin, Norman K. og Yvonna. Lincoln (eds.): *The Landscape of Qualitative Research*. 383–406. Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage.
- Marc-Wogau (red.) 1981: *Filosofi genom tiderena, efter 1950-talet*. Stockholm: Bonniers.
- Mariussen, Åge, Hanne Müller og Even Høydal 1994: *En fortelling om to kystregioner*. NF-rapport nr.13. Bodø: Nordlandsforskning.
- Marx, Karl 1995: *Kapitalen*. Første bok, bind 1. Oslo: Oktober.
- Maurstad, Anita 1990: *Sjarken : et eksempel på at "smått er godt" - også i fiskerinæringa?* Fiskerikandidatoppgave. Norges Fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø.
- Maurstad, Anita 1997: *Sjarkfiske og ressursforvaltning*. Dr. Scient avhandling. Tromsø: Norges Fiskerihøgskole.
- Merkeregisteret 1944. Bergen: Fiskeridirektoratet.
- Mikalsen, Knut H. og Bjørn Sagdahl (red.) 1982: *Fiskeripolitikk og forvaltningsorganisasjon*. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.
- Miller, Jody og Barry Glassner 1997: "The inside and the outside", i Silverman, David (ed.): *Qualitative Research*. 99–112. London – Thousand Oaks – New Delhi: SAGE.
- Mills, C. Wright 1959: *The Sociological Imagination*. London, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Mitterauer, Michael 1988: *Ungdomstidens sociala historia*. Göteborg: Røda Bokförlaget.
- Molander, Bengt 1996: *Kunnskap i handling*. Göteborg: Daidalos.
- Moltu, Rigmor 1993: "Kvinnene bak ishavsfararane", *Tidsskrift for Herøy sogelag*. 50–60.
- Munk-Madsen, Eva 1990: *Skibet er ladet med køn – en analyse af kønsrelationer og kvinders vilkår i fabriksskibsflåten*. Fiskerikandidatoppgave. Tromsø: Norges Fiskerihøgskole.
- Munk-Madsen, Eva 1996a: "Fra alminding til mandsejendom – kvotefordeling i norsk fiskeri", *Sosiologi i dag* 3–1996: 83–104.
- Munk-Madsen, Eva 1996b: *Fiskerkøn*. Dr. Scient-avhandling. Tromsø: Norges fiskerihøgskole.
- Myklebust, Jon Olav 2001: "Demografiske bølger", i Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust og Tormod Øia (red.): *Ungdom i spenninga mellom det lokale og det globale*. 172–186. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Myklebust, Ragnar Braastad 1987: "Bataille og poststrukturalismen: Glimt fra en fransk diskusjon", *AGORA*, 3:25–40.

- Myklebust, Ragnar Braastad 1996: "Etterord", i Latour, Bruno: *Vi har aldri vært moderne*. Oslo: Spartacus.
- Myhre, Reidar 1994: *Oppdragelse i et helhetspedagogisk perspektiv*. Oslo: ad Notam Gyldendal.
- Mønnesland, Jan. 1993: "Regionale virkninger av makroøkonomisk politikk", i Almås R., B. Brandth og M.S. Haugen (red.): *Bygdepolitikk*. 9–34. Rapport 6/93. Trondheim: Senter for bygdeforskning.
- Møre og Romsdal fylkeskommune 2000: "Faggrupperapport fra fiskerigruppa", *Strategisk næringsplan*. Molde: Nærings- og miljøavdelinga, Møre og Romsdal fylkeskommune.
- Nedkvitne, Arnved 1988: *Mens bønderne seilte og jektene for. Nord-Norsk og Vest-Norsk kystøkonomi 1500–1750*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nedkvitne, Arnved 1991: "Mentalitetshistorie – en historiografisk blindgate?", *Historisk tidsskrift* 1:62–71.
- Neurath, Otto 1973: *Empiricism and Sociology*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- NIBR 1990: *Fiskerikrise – virkninger og omstilling i kystsamfunn*. NIBR-notat 1990:134. Oslo: NIBR.
- Nicholson, Linda 1992: "On the Postmodern Barricades: Feminism, Politics, and Theory", i Seidman, Steven og David Wagner (eds.): *Postmodernism and Social Theory*. 82–100. Cambridge: Blackwell.
- Nietzsche, Friedrich 1989: "Om sannhet og løgn i utenommoralsk forstand", *AGORA*, 2–3:115–127.
- Nilsen, Terje 1980: "Rekruttering av nybegynnere til snurpenotfiske", i Høst, Iens Ludvig og Cato Wadel (red.): *Fiske og lokalsamfunn*. 80–94. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.
- Nilsen, Hilde Sanden 1994: *Den norske fabrikkskipsnæringen*. Hovedfagsoppgave i Geografi. Institutt for geografi. Universitetet i Bergen.
- Nilsen, Ragnar 1998: *Fjordfiskere og ressursbruk i nord*. Oslo: ad Notam.
- Nilsen, Ragnar 2000: "En kysttragedie", *Nytt Norsk Tidsskrift* nr.1/2000:15–27.
- Norges Fiskarlag *Arbeidsprogram 1998–2003*.
- Norges Fiskarlag 2001: *Ressursfordelingsutvalgets innstilling*.
- Nygaard, Thomas 1995: *Den lille sosiologiboka*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Olsen, Ingalill 2000: "Konsern eller kjedemakt Makt eller lokal maktesløshet", *Plan* nr1/2000.
- Onsager, Knut 1988: *Rekruttering og yrkesmønstre i ferskfisktråling*. NF-rapport nr.11/88. Bodø: Nordlandsforskning.
- Onsager, Knut 1985: *Produksjonsutvikling og utviklingsstrategi. En studie av fiskerinæringen i Vest-Finnmark 1960–80*. Hovedfagsoppgave i samfunnsgeografi. Oslo: Universitet i Oslo.
- Otnes, Per 1980: *Fiskarsamvirket i Finnmark*. Arbeidsnotat nr.143. Oslo: Institutt for Sosiologi. Universitet i Oslo.

Otnes, Per 1984: ”Langtidstendenser for kystlokalsamfunn i Finnmark. – Konsolidering, konsentrasjon eller differensiering”, i Lindbekk, Kari (red.): *Hva skjer i fiskeridistriktene*. 363–401. Trondheim: Norges Fiskeriforskningsråd.

Ot. prp. nr. 32. (1989–90) *Tiltakssone i Finnmark og Nord-Troms – lovendringer*. Oslo: Finans og tolldepartementet.

Ot. prp. nr.67 (1997–98) *Om lov om retten til å delta i fiske og fangst (deltakerloven)*. Oslo: Fiskeridepartementet.

Ot. prp. nr.21 (1998–99) *Om lov om endring av lov 3. juni 1983 nr.40 om saltvannsfiske m.v. (enhetskvoteordning)*. Oslo: Fiskeridepartementet.

Ot. prp. nr. 76 (2001–2002) *Om lov om endring i lov 3. juni 1983 nr. 40 om saltvannsfiske m.v. (strukturfond for kapasitetstilpasning av fiskeflåten)*. Oslo: Fiskeridepartementet.

Otterstad, Oddmund 1993a: *Database over norske fiskerisamfunn*. Senter for samfunnsforskning. Allforsk, Universitetet i Trondheim.

Otterstad, Oddmund 1993b: ”Norsk fiskeripolitikk 1945–1990. Fra ideologisk tautrekking til politisk handlingslammelse”, i Almås, Reidar, Berit Brandth og Marit S. Haugen (red.): *Bygdepolitikk*. 49–87. Rapport nr.6/93. Trondheim: Senter for bygdeforskning.

Paulgaard, Gry 1993: ”Nye tider – nye tonar”, i Heggen, Kåre, Jon Ivar Myklebust og Tormod Øia (red.): *Ungdom i lokalmiljø*. 39–56. Oslo: Samlaget.

Paulgaard, Gry 1999: ”Ungdom i fiskevær: finnes de”, i Gerrard, Siri og Randi Rønning Balsvik (red.): *Globale kyster liv i endring – kjønn i spenning*. 145–156. Kvinnforsks skriftserie 1/1999. Tromsø: Kvinnforsk, Universitet i Tromsø.

Paulgaard, Gry 2001: ”Sted og tilhørighet”, i Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust og Tormod Øia (red.): *Ungdom i spenninga mellom det lokale og det globale*. 18–36. Oslo: Det Norske Samlaget.

Rabben, Bjarne 1982: *Folk ved havet I*. Ålesund: Sunnmøre og Romsdal fiskarlag.

Rabben, Bjarne 1983a: *Folk ved havet II*. Ålesund: Sunnmøre og Romsdal fiskarlag.

Rabben, Bjarne 1983b: *Folk ved havet III*. Ålesund: Sunnmøre og Romsdal fiskarlag.

Rabben, Bjarne 1989. *Herøyboka Bygdesoga 3*. Herøy Sogelag.

Rathke, Jens 1907: *Afhandling om de norske fiskerier og beretninger om reiser i aarene 1795–1802 for at studere fiskeriforhold m.v.* Bergen: Selskabet for de Norske Fiskeriers Fremme.

Remøy, Paul-Gustav 1982: *Strukturendringar i fiskerikommunar*. Hovedoppgave. Geografisk institutt. Universitetet i Bergen.

Revdal, Jens 1980: *Fiskarsamvirket i Finnmark modernisering og fellesorganisering*. Hovedfagsoppgave i samfunnsvitenskap. Institutt for fiskerifag, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitet i Tromsø.

Richter-Hansen, Einar 1990: *Nordkapp en fiskerikommune. Fra de eldste tider og til i dag*. Honningsvåg: Nordkapp kommune.

- Richter-Hansen, Einar 1994: Bruken av naturressursene i Finnmark fra 1918 til ca 1970. I *NOU* 1994:21. Elektronisk utgave. Oslo: Falch infotek. <http://www.dep.no/nou/1994-21>.
- Ringstad, Vidar 1983a: *Samfunnsøkonomi I. Mikro- og markedsøkonomi*. Oslo: Bedriftsøkonomens Forlag.
- Ringstad, Vidar 1983b: *Samfunnsøkonomi II Makroøkonomiske emner*. Oslo: Bedriftsøkonomens Forlag.
- Ritzer, George 1992: *Contemporary Sociological Theory*. Third edition. New York:Mc Graw-Hill, Inc.
- Rollefsen, Gunnar 1949: "Næringsgrunnlaget i dag og i fremtiden", i Strøm, Jan (red.): *Norsk fiskeri og fangsthåndbok*. 643–651. Oslo: Alb. Cammermeyers Forlag.
- Rorty, Richard 1987: "Habermas og Lyotard om det postmoderne", *Profil* 1/2:64–73.
- Rossvær, Viggo 1998: *Ruinlandskap og modernitet*. Oslo: Spartacus.
- Rustad, Linda M. 1998: "Kunnskap som delvise forbindelser", i Asdal, Kristin, Anne-Jorun Berg, Brita Brenna, Ingunn Moser og Linda M. Rustad: *Betatt av viten bruksanvisninger til Donna Harraway*. 120–144. Oslo: Spartacus Forlag A/S.
- Rydningen, Arne og Jahn Petter Johnsen 2002: *Marine samfunn – samfunnsmessige forutsetninger for økt verdiskapning i marin sektor*. Tromsø: NORUT Samfunnsforskning/Bygdeforskning.
- Sagdahl, Bjørn 1973: *Trålpolitikk og interessekamp*. Hovedoppgave i statsvitenskap. Universitetet i Oslo.
- Sagdahl, Bjørn 1982: "Teknologisk endring og interessekonflikt", i Mikalsen, Knut og Bjørn Sagdahl (red.): *Fiskeripolitikk og forvaltningsorganisasjon*. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.
- Said, Edward 1994: *Orientalismen*. Oslo: Gyldendal.
- Sartre, Jean-Paul 1972: *Kritik av den dialektiske fornuft*. København: Vinten forlag.
- Sartre, Jean-Paul 1993: *Væren og intet*. Oslo: Pax.
- Saugstad, Per 1980: *A Theory of Language and Understanding*. Oslo: Universitetsforlaget .
- Schack, Jon 1992: "Postmoderne utfordringer for sosiologisk kunnskapsproduksjon og metode", *Norsk antropologisk tidsskrift* 1:93–104.
- Schaefer, Millner B. 1957: "Some Considerations of Population Dynamics and Economics in Relation to the Management of the Commercial Marine Fisheries", *Journal of the Fisheries Research Board of Canada* 14 (5): 669–681.
- Scherer, Johanna C. 1992: "The Photographic Document: Photographs as Primary Data in Anthropological Enquiry", i Edwards, Elisabeth (ed.): *Anthropology and Photography 1860–1920*. 32–41. New Haven and London: Yale University Press and the Royal Anthropological Institute.
- Schaanning, Espen 1992: *Modernitetens oppløsning*. Oslo: Spartacus.
- Schaanning, Espen 1993: "Michel Foucault", i Eriksen, Trond Berg (red.): *Vestens tenkere*. Bind 3. 401–417. Oslo: Aschehoug.

- Schaanning, Espen 1997: *Vitenskap som skapt viten*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Scmidt, Aurel 1987: "Det encyklopediske ocean", *Profil* 1/2:111–115.
- Scott, W. Richard 1981: *Organizations: Rational, Natural, and Open Systems*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall International Editions.
- Seip, Jens Arup 1983: *Problemer og metode i historieforskningen*. Oslo: Gyldendals Fakkeltbøker.
- Sernhede, Ove 1996: *Ungdomskulturen och de Andra*. Göteborg: Daidalos.
- Serres, Michel 1987: "Nordvestpassasjen", *Profil* 1/2:117–119.
- Serres, Michel 1992: *Naturpagten*. København: Rhodos.
- Silverman, David 1997: "Towards an aesthetics of research", i Silverman, David (ed.): *Qualitative Research*. London – Thousand Oaks – New Delhi: SAGE Publications.
- Simon, Herbert A. 1976: *Administrative Behaviour*. New York: THE FREE PRESS.
- Sirevåg, Tønnes 1988: *Utsyn over norsk høgre skole. Frå lærde skolar til lov om vidaregåande opplæring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skirbekk, Gunnar 1980a: *Filosofihistorie 1*. Oslo: Bergen – Oslo – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Skirbekk, Gunnar 1980b: *Filosofihistorie 2*. Oslo: Bergen – Oslo – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Skirbekk, Gunnar 1984: *Ord*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Skjervheim, Hans 1974: *Objektivismen og studiet av mennesket*. Oslo: Gyldendals Fakkeltbøker.
- Skogholt, Jahn-Arill 1993: *Lofotfiskar ved kongens bord*. Stamsund: Orkana Forlag.
- Skonhoft, Anders. 1993: "Industriell utvikling i Norge", i Almås R., B. Brandth og M.S. Haugen (red.): *Bygdepolitikk*. 35–48. Trondheim: Senter for bygdeforskning. Rapport 6/93.
- Slagstad, Rune 1998: *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax.
- Sokal, Alan 1997: "Professor Latour's Philosophical Mystifications", i *Le Monde*. 31.1. 1997. Forfatterens egen oversettelse fra fransk på http://www.physics.nyu.edu/faculty/sokal/le_monde_english.html
- Solberg, Anne 1996: "Erfaringer fra feltarbeid", i Holter, Harriet og Ragnar Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solhaug, Trygve 1976: *De norske fiskeriers historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Standal, Dag og Bernt Aarseth 2002: "The tragedy of soft choices: capacity accumulation and lopsided allocation in the Norwegian coastal cod fishery", *Marine Policy* 26. 221–230.
- Stangnes, Helge 1996: *Landet og Lyset*. Stonglandseidet: Nordkalottforlaget.
- Statens Fiskarbank 1996: *Statens Fiskarbank 75 år*. Bergen: Statens Fiskarbank.

- Statistisk sentralbyrå: Aktuell utdanningsstatistikk. 3/1998.
- Statistisk sentralbyrå: Aktuell utdanningsstatistikk. 3/2000.
- Statistisk sentralbyrå: *Fiskeristatistikk 1985–1995*. Oslo.
- Statistisk sentralbyrå: *Kommunefakta 2000. Averøy, Herøy, Måsøy, Nordkapp*.
- Statistisk sentralbyrå: *Statistisk årbok 1974*. Oslo.
- Statistisk sentralbyrå: *Statistisk årbok 1998*. Oslo.
- Statistisk sentralbyrå: *Statistisk årbok 2001*. Oslo.
- Stjernfeldt, Fredrik 1994: ”Forord”, i Levi-Strauss, Claude: *Den vilde tanke*. København: Gyldendal.
- St. meld. nr. 10 (1947) *Om nasjonalbudsjettet 1947*. Oslo: Finansdepartementet.
- St. meld. nr. 62 (1953) *Om et langtidsprogram for 1954–1957*. Oslo: Finansdepartementet.
- St. meld. nr. 71 (1959) *Innstillingen fra Torskefiskutvalget 1957*. Oslo: Fiskeridepartementet.
- St. meld. nr. 75 (1962–63) *Statens Fiskarbanks virksomhet i regnskapsåret 1962*. Oslo: Fiskeridepartementet.
- St. meld. nr. 18 (1977–78) *Om langtidsplan for fiskerinæringen*. Oslo: Fiskeridepartementet.
- St. meld. nr. 93 (1982–83) *Om retningslinjer for fiskeripolitikken*. Oslo: Fiskeridepartementet.
- St. meld. nr. 32 (1989–90) *Framtid i Nord. Levekår og framtidsutsikter i Nord-Troms og Finnmark*. Oslo: Kommunaldepartementet
- St. meld. nr. 32 (1990–91) *På rett kjøll Om kystens utviklingsmuligheter*. Oslo: Kommunaldepartementet.
- St. meld. nr. 58 (1991–92) *Om struktur- og reguleringspolitikk overfor fiskeflåten*. Oslo: Fiskeridepartementet.
- St. meld. nr. 51 (1997–98) *Perspektiver på utvikling av norsk fiskerinæring*. Oslo: Fiskeridepartementet.
- St. prp. nr. 143 (1963–64) *Forhøyelse av bevilgningen på statsbudsjettet for 1964 under kap. 1531. osv. Om støtte til fiskerinæringa*. Oslo: Fiskeridepartementet.
- St. prp. nr. 64 (1989–90) *Tiltakssone i Nord-Troms og Finnmark*. Oslo: Næringsdepartementet.
- Strømsnes, Kristin 1996: ”Preferansedanning og rasjonalitet”, i Grendstad, Gunnar og Per Selle (red.): *Kultur som levemåte*. 98–116. Oslo: Samlaget.
- Subsidieutvalget 1963: *Innstilling om støtteordningene og lønnsomheten i fiskeriene*. Vedlegg til St. prp. nr. 143 (1963–64) Oslo: Fiskeridepartementet.
- Svestad, Asgeir 1995: *Oldsakenes orden*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Sørensen, Torfinn 2000: *Rekruttering til fiskerinæringa En studie av to fiskevær i Vesterålen*. Hovedoppgave i geografi. Trondheim: NTNU.
- Sørli, Kjetil 1995: "Avfolkningstrusselen – skremeselspropaganda eller realitet?", *Regionale trender* 2:19–21.
- Sørli, Kjetil 1999: "Hva skal jeg gjøre, med hvem – og hvor?", *Vett og viten* nr.1.
- Sørli, Kjetil 2001: *Kommunedemografi*. Rapport 2001:5. Oslo: NIBR.
- Tande, Thorvald 1957: *Norsk fiskeripolitikk*. Oslo: Studieselskapet Samfunn og Næringsliv.
- Telhaug, Alfred Oftedal 1994: *Norsk skoleutvikling etter 1945*. Oslo: Didakta Norsk Forlag AS.
- Tiller, Tom 1984: "Rekruttering til fiskeryrket – søkelys på grunnskolens rolle", i Jentoft, Svein og Cato Wadel (red.): *I samme båt*. 46–59. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.
- Tjelmeland, Hallvard 1993: "Fiskerinæringa mellom tradisjon og modernisering", i Bjørshol, Stig (red.): *Emner fra Finnmarks historie II*. 77–108. Alta: Alta lærerhøgskole.
- Tjelmeland, Hallvard 1994: "Det seinmoderne Nord-Norge Om tenesteyting, tettstader og tusseleddar", i Drivenes, Einar-Arne, Marit Hauan og Helge A Wold: *Nord-Norsk Kulturhistorie Bind1: Det gjenstridige landet*. 346–385. Oslo: Gyldendal.
- Tjelmeland, Hallvard 1997: "Stat, ideologi og økonomi i Nord-Norge 1935–1995", i Thomassen, Øyvind og Jostein Lorås (red.): *Spenningen land*. 185–206. Oslo: ad Notam.
- Torskefiskutvalget 1957: Innstilling. Bilag til St. meld. nr. 71. (1959) Oslo: Fiskeridepartementet
- Tvinnereim, John 1992: *Grotid i grenseland*. Fylkeshistorie for Møre og Romsdal. Bind 2. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Tyler, Steven 1986: "Post-modern Ethnography: From Document of the Occult to Occult Document", i Clifford, James og George E. Marcus (eds.): *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. 122–140. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Ulfstein, Geir 1982: *Økonomiske soner, hva nå?*. Tromsø: Universitetsforlaget.
- Valestrand, Haldis og Siri Gerrard 1999: "Mellom Harvard, Honningsvåg og Coto Sur. Noen innspill om kvinne – og kjønnsforskning, sentrum og periferi", *Kvinneforskning 1/99*. 89–107. Oslo: Kilden.
- Vassdal, Terje, Kjersti Kleven og Lara Konradsdottir 1997: *Den norske havfiskeflåten*. Oslo: Fafo.
- Vik, Harald 1982: *FINOTRO A/S 1952–82*. Honningsvåg: FINOTRO A/S.
- Vollan, Odd 1942: "Omlegginga av fisket på Sunnmøre", *Fiskeridirektoratets småskrifter. Serie Fiskeri* Vol. I No. 1. Bergen: Fiskeridirektoratet.
- Vollan, Odd 1993: *En skipper og hans samtid*. Ålesund: Ålesunds Museums skrifter nr.23.
- Wadel, Cato 1972: "Capitalization and Ownership", i Anderson, Raoul og Cato Wadel (eds.): *North Atlantic Fishermen*. 104–119. St. Johns: Memorial University of Newfoundland.

- Wadel, Cato 1980: "Lokalsamfunn, hushold og bedrift: Noen aktuelle næringspolitiske koordineringsproblemer i kyst-Norge", i Høst, Iens Ludvig og Cato Wadel (red.): *Fiske og lokalsamfunn*. 311–343. Tromsø – Oslo – Bergen: Universitetsforlaget.
- Wadel, Cato 1988: *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Flekkefjord: SEEK.
- Wadel, Cato 1991: *Feltarbeid i egen kultur*. Flekkefjord: SEEK.
- Waters, Malcolm 1994: *Modern sociological theory*. London: SAGE.
- Weber, Max 1990: *Makt og byråkrati*. 4. Utg. Oslo: Gyldendals fakkeltbøker.
- West, Rita leserinnlegg i *Fiskeribladet* 18.07.2002
- Wiborg, Agnete 2000: "Høyskolestudenter fra distriktene – i spenningsfeltet mellom by og land, arbeid og tilhørighet", i Husmo, Marit og Jahn Petter Johnsen (red.): *Fra bygd og fjord til kafebord?* 79–99. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Wiborg, Agnete 2001: "Utdannelse, mobilitet og identitet. Studenter fra distriktene i høyere utdanning", i Heggen, Kåre, Jon Olav Myklebust og Tormod Øia (red.): *Ungdom I spenninga mellom det lokale og det globale*. 136–151. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Williams, J. E. D. 1992: *From Sails to Satellites: The Origin and Development of Navigational Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Wright, Terence 1992: "Photography: "Theories of Realism and Convention"", i Edwards, Elisabeth (ed.): *Anthropology and Photography 1860–1920*. 18–31. New Haven and London: Yale University Press and the Royal Anthropological Institute.
- Ziehe, Thomas 1983: *Ny ungdom*. København: Politisk Revy.
- Østerberg, Dag 1993: *Fortolkende sosiologi I*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Østerberg, Dag 1995: "Innledning", i Bourdieu, Pierre: *Distinksjonen*. Oslo: Pax.
- Østerrud, Øyvind 1972: *Samfunnsplanlegging og politisk system*. Oslo: Gyldendal.
- Østerrud, Øyvind 1979: *Det planlagte samfunn*. Oslo: Gyldendal.
- Øvrelid, Helene 1998: *Fremmedeide bedrifter og ensidige fiskerisamfunn. En studie av fiskeindustri og lokalsamfunn i Finnmark*. Hovedoppgave i geografi: Universitetet i Bergen.